SBORNÍK PRACÍ PEDAGOGICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

ŘADA
SPOLEČENSKÝCH VĚD

31/2017/1

Brno
2017

Upozornění redakce / Notice of the Editorial Board:
Redakční rada neodpovídá za obsahovou náplň jednotlivých příspěvků. /
The views expressed herein are those of the authors and are not necessarily shared by the Editorial Board.
Za jazykovou úroveň textu odpovídá autor. / The author is responsible for the language level of the text.

Rukopisy jsou anonymně posuzovány dvěma recenzenty a z jejich hodnocení vychází redakční rada při přijímání rukopisů. S výsledky recenzního řízení je autor redakcí seznámen v nejkratším možném termínu. / The articles are anonymously reviewed by two reviewers and based on the evaluation the editorial board gives the articles into press. The editoral board announces the results of the review process to the author in the shortest possible time.

Od února 2016 je časopis byl zařazen do prestižní evropské databáze vědeckých časopisů ERIH PLUS (evropského referenčního indexu pro humanitní a společenské vědy). V roce 2013 byl časopis zařazen na seznam recenzovaných neimpaktovaných časopisů vydávaných v České republice. / Since February 2016 the journal has been included in the prestigious European database of scientific journals ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences). Since 2013 it has been on the list of peer-reviewed, non-impacted journal published in the Czech Republic.

Recenzovali: PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D., FF JU, České Budějovice
doc. PhDr. Radomír Vlček, CSc., HÚ AV ČR, pobočka Brno

Vedoucí redaktor: Jaroslav Vaculík
Výkonný redaktor: Lukáš Kratochvíl

Redakční rada: Roman Baron, František Čapka, Tomáš Černušák, František Hanzlík, Miroslav Jeřábek, Bohuslav Klíma, Michail Kovaljov (Saratov), Pavel Krafl, Štefan Kucík (Ružomberok), Robert Letz (Bratislava), Jiří Mihola (předseda), Miroslav Piwowarczyk (Wrocław), Jan Saheb, Kamil Štěpánek, Marek Vařeka

Adresa redakce: Pedagogická fakulta MU
katedra historie
Poříčí 9/11, 603 00 Brno
e-mail: vaculik@ped.muni.cz

Copyright © Masarykova univerzita, 2017
ISSN 1211-6068

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

STUDIE

BEDŘICH ZE STRÁŽNICE A SPOJENÉ VÝCHODOČESKÉ LANDFRÝDY 1440–1453

MARTIN ŠANDERA

This paper focuses on the position and activities of the former Taborite hetman Bedřich of Strážnice within the alliance of Landpeace organisations. Bedřich became a member of the hetman council of the Kouřim Landpeace and wanted to use this position to assure a peaceful base for his Kolín dominions and to benefit from an alliance with the towns of the Taborite Union. He lost, however, in both respects and gradually fell into ever greater isolation in the Landfriedes. In 1448, he found himself in open warfare with George of Poděbrady and, in spite of partial military successes, proved unable to hold his own in the conflict for economic reasons.

Key words: the Late Middle Ages; utraquism; Kolín; Landpeace.

Bedřich ze Strážnice se v letech husitské revoluce „vypracoval" z postavení příslušníka rodu, který se sice může vykázat šlechtickým predikátem, nikoli však již odpovídajícím majetkem a společenským postavením, na jednoho z důležitých činitelů nejen vojenské, ale i politické sféry Českého království. V roce 1436 jako se mu podařilo jménem táborské obce uzavřít pro toto husitské centrum dohodu s císařem Zikmundem za velmi výhodných podmínek. Z něj samotného smlouva s panovníkem učinila nejen zástavního pána města Kolín, ale přímo nového kolínského panství.[1]

Úkolem této studie je sledovat jeho další životní etapu, osudy v letech tzv. polipanského bezvládí a především Bedřichovo postavení a roli v rámci organizace, která fakticky určovala pravidla v třetině Českého království a pro niž se vžilo označení spojené východočeské landfrýdy či přímo „východní landfrýd".

Tento spolek čtyř krajských organizací vznikl na sjezdu v Čáslavi 17. března 1440, ustavující zástup signovalo 423 příslušníků východočeské šlechty (včetně tří žen), města s výjimkou hostitelské Čáslavi mezi bezprostředními signatáři nebyla, ale to se mělo do roka změnit.[2] Bedřich do této organizace vstupoval jako mocný a vlivný muž, pán Kolína, císařem Zikmundem potvrzené zástavy, oné takřka nedobytné pevnosti na Labi, ale i pěti vsí, tří mlýnů a dalších pozemků, které

[1] Dohoda z 18. listopadu 1436 – Národní archív Praha, fond: *Archív České koruny*, sg. 1545. Nejpodrobněji se osobností Bedřicha ze Strážnice zaobíral MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků. Cesty evropské reformace*. Praha 1984, s. 25–112, který jeho životní osudy velmi výstižně zasadil do kontextu mocenského zápasu nejen v českém, ale i ve středoevropském prostoru. Bohužel tato biografická studie postrádá poznámkový aparát. Kolínské působení nastínil VÁVRA, J.: *Dějiny královského města Kolína nad Labem. Do roku 1618*. Reprint vydání z roku 1888. Praha 2012, s. 78–83. Bedřichovo postavení v rámci táborské jednoty a problematiku jeho vztahů k městu Tábor ve 40. a 50. letech zhodnotil ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora do roku 1452 I.2*. České Budějovice 1990, s. 520–547.

[2] Opis ustavující listiny se zachoval v Státním oblastním archivu (SOA) Třeboň, fond: *Historica Třeboň,* inv.č. 553, sg. 471. Edičně v *Archivní časopis* (*AČ*) *I*, s. 247–263, č. 3. Z literatury naposledy BERAN, Z.: *Landfrýdní hnutí v zemích České koruny. Snahy o zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti ve středověké společnosti.* České Budějovice 2014, s. 82–85.

již tak nezranitelné jako samotný Kolín rozhodně nebyly. Hlavním motivem pro Bedřichův vstup do spojených landfrýdů beze sporu bylo zajistit bezpečí svému kolínskému panství, upevnit zde svou pozici, uniknout hrozící izolaci. Ostatně pro nikoho jiného, než pro signatáře landfrýdního zápisu a tedy příslušníky této organizace, nemělo být podle třetího článku ustavujícího zápisu ve východních Čechách místo.

Bedřich se tu sešel s bývalými spojenci z války proti Zikmundovu zeti Albrechtu Habsburskému, v prvé řadě s Hynce Ptáčkem z Pirkštejna a jeho pravou rukou Janem Čabelickým ze Soutic, bratry z Miletínka či Janem Hetrvíkem z Rušínova, kteří ovšem již na rozdíl od něj myšlenku dosadit na český trůn jednoho z jagellonských bratrů již v roce 1440 definitivně opustili. A zde se měl projevit první, ale zdaleka ne poslední z problémů, které vzájemné vztahy a Bedřichovo postavení komplikovaly.[3] Přesto se jeho vliv a majetková pozice se odrazily ve skutečnosti, že byl zvolen do hejtmanské rady landfrýdu Kouřimského kraje.[4]

Jestliže příslušnost k této organizaci měla pojistit klid jeho kolínskému panství a na několik let tento efekt skutečně nastal, postupem času ho spíše svazovala, než mu byla oporou. Bedřich chtěl tímto způsobem mít ze severu i východu krytá záda a přitom si udržet postavení a silný vliv u táborů a těžit z něj. Jak ukázal další vývoj, obojí současně nebylo v dlouhodobější perspektivě možné a kolínský pán ztrácel na obou frontách, obecně lze prohlásit, že se slábnutím táborů slábl i Bedřich. Vůdcové landfrýdního čtyřspolku, především Hynce Ptáček z Pirkštejna a poté jeho nástupce Jiří z Poděbrad, měli ambice sjednotit všechny, kdo vyznávají kalich, do jediného bloku s respektovanou světskou i církevní hlavou a prosadit svůj model, vizi uspořádání společnosti pro celé království a Bedřich do těchto plánů postupem času zapadal stále méně a méně.

Prozatím se mohl ale považovat za plnoprávného a důležitého člena této organizace. Dne 14. dubna 1440 se v jejích řadách účastnil důležitého sjezdu se zástupci moravských stavů ve Velkém Meziříčí, kde si landfrýdy na dlouhá léta pojistily klid na východní hranici.[5] Uběhlo ale jen několik měsíců a Bedřich začal působit potíže. O měsíc dříve bylo na zemském sněmu odmítnuto oživení polské kandidatury na uprázdněný český trůn a byla zvolena bavorská varianta, tedy synovec někdejší české královny Žofie vévoda Albrecht, za kterého se stavěl i hejtman Kouřimského landfrýdu a nepsaná hlava celého čtyřspolku Hynce Ptáček. Radikální stoupenci polské strany, mezi něž patřil i Bedřich, viděli jednou šanci, jak tento neúspěch ještě zvrátit, a tou bylo ovládnutí hlavního města. V červenci se jeho Kolín po třinácti letech opět představil jako základna spiklenců, jejichž cílem je mocenský převrat v Praze. Pražané nebyli signatáři východního landfrýdu, proto je poněkud problematické označit Bedřichovo jednání za akci, která by po právní stránce přímo narušila landfrýdní pořádek. Navíc se zdá, že sám Bedřich se vlastní akce, která vsadila na tajné spojence v Praze a moment překvapení, nezúčastnil, i když některé pozdější zdroje ho zde uvádějí. U Odrané brány skončil hazardní plán naprostým nezdarem.[6]

Oldřich z Rožmberka tehdy psal s uspokojením, že Bedřich bude brzy odstraněn, leč nestalo se tak a Kolín podobné hrozbě, jako tomu bylo na podzim roku 1427, čelit nemusel. Přesto

[3] K této válce WOSTRY, W.: *König Albrecht II. (1437–1439)*. Prag 1906, s. 114–130; HECK, R.: *Tabor i kandidatura jagiellońska v Czechach*. Wroclaw 1964, s. 53–80. K její vojenské stránce FRANKENBERGER, O.: *Husitské válečnictví po Lipanech*. Praha 1960, s. 1–21.

[4] Jan Zajímač z Kunštátu, Bedřich ze Strážnice, Jan Sádlo z Kostelce, Oldřich Močihub z Kralovic, Rinart z Hradenína a dva blíže neurčení měšťané z Českého Brodu a Kouřimi, nad sebou Hynce Ptáčka z Pirkštejna a Jana Čabelického ze Soutic. *AČ I*, s. 251.

[5] Text mezeřičské smlouvy *AČ X*, s. 28–261, č. XIII.

[6] K pokusu o přepad v Praze *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 89–90 a *Chronicon veteris Collegiati Pragensis*. In: Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung I, s. 100. Z literatury k témuž ČORNEJ, P. – BARTLOVÁ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české VI. (1437–1526)*. Praha–Litomyšl 2007, s. 69.

naprostý debakl pražského převratu znamenal pro Bedřicha velmi tvrdou lekci a zde je třeba hledat zdůvodnění, proč za válečné kampaně landfrýdů v květnu a červnu 1441 jejich protivníka, svého někdejšího spojence Jana Koldu, ba dokonce i samotný Tábor nijak nepodpořil.

Na konci března 1441 se sice na Kolíně konal nový sjezd stoupenců polské kandidatury, ale proběhl ve velmi krotkém duchu, na dramatický politický, natož vojenský zvrat již nikdo nepomyslel, jen zde byl opakován požadavek, aby na uprázdněný trůn byl řádnou cestou nastolen král jazyka slovanského. Vstřícným krokem vůči spojeným východočeským landfrýdům byl požadavek, aby se tento král zasadil o potvrzení Jana Rokycany na postu pražského arcibiskupa. Sám Bedřich již musel cítit, že sázka na Poláky prostě nevyšla a opadá i zájem samotného krakovského dvora, pro něhož se mnohem přitažlivější nyní jevil uherský trůn.

Na jaře roku 1441 čekala spojené landfrýdy první velká zkouška ohněm, tato organizace se rozhodla dát jasně najevo, že na jejich teritoriu nesmí existovat a dokonce narůstat síla, která se odmítá podrobit landfrýdním pořádkům. To, co začalo jako pouhá trestná výprava na českém severovýchodě, hrozilo přerůst do války s celou táborskou stranou, táboři se ve varovných listech snažili Ptáčka a ostatní hejtmany odvrátit od útoku na Jana Koldu, hledali (marně) odezvu ve královských věnných městech, vyzývali k pomoci Koldovi, hrozili, že nebudou nečinně přihlížet, jak je bratr Kolda utiskován od Němců a někteří čeští páni se takové agresi podílí. Ze strany Tábora nezůstalo jen u varovných listů, dokonce Mikuláši Trčkovi z Lípy vypálili čtyři vesnice. Ptáček kontroval a snažil se získat proti nim Oldřicha z Rožmberka a Plzeňský landfrýd, burcoval, že je nyní šance definitivně vyřadit tábory z mocenské scény. Před Táborem se měla vynořit hrozba nových Lipan. Co v této vypjaté době dělal Bedřich na svém Kolíně? Mlčel, nepřipojil se sice ke zmobilizovaným silám kouřimského landfrýdu, ale také nijak nepodpořil nejen Koldu, ale ani tábory, přitom Kolín by jako základna táborského vojska představoval pro landfrýdní plány osudovou hrozbu. Amedeo Molnár byl přesvědčen, že Bedřich cítil cosi jako trpkou solidaritu s landfrýdem – dle landfrýdní smlouvy mohl hejtman posuzovat, zda na vojenské akce vyslal signatář síly odpovídající jeho ekonomickým možnostem a pokud ne, byl oprávněn ho pokutovat, ale hejtmané své pravomoci uplatňovali dosti výběrově s ohledem na aktuální mocensko-politickou situaci. Snad si jen Bedřich nechtěl pálit prsty, když nešlo o přímý útok na jeho táborské spojence. Ptáčkovi v danou dobu jeho neutralita stačila, více nepožadoval.[7]

Bedřich se alespoň dostavil na srpnový sjezd landfrýdů v Čáslavi, kde měl být celý konflikt uzavřen i po právní stránce, Jana Koldy se zde otevřeně zastával Hynek Krušina z Lichtenburka a patrně přímluvní slovo za bývalého táborského hejtmana ztratil i sám Bedřich. Nakonec byli požadavky vítězů ještě velice mírné a Kolda měl až do nástupu nového krále podřet hrad i město Náchoda. Také svůj spor s Janem Sádlem ze Smilkova, kde došlo k vzájemným škodám na majetku, které bylo možné označit za porušení landfrýdních pravidel, ještě obhájil a nemusel ze sjezdu utíkat jako Ondřej Keřský dle slov starého letopisce odsud uprchl „*boje se, že mnoho lúpil*“. Byl to paradox, Bedřich a Jan Sádlo by měli jako členové landfrýdní rady jít příkladem a spor předložit hejtmanovi.[8]

Možná právě zaujetí pro soukromý spor a světské otázky způsobilo, že Bedřich v Čáslavi nereagoval na zahájení něčeho, co o dvanáct let později povede k zániku táborské církve. Jan

[7] Listy Táborů Hynce Ptáčkovi viz *AČ I*, s. 364, č. 9, *tamtéž*, s. 462–463, č. 7 a 8 i listy Koldovi a radě města Hradec Králové. O vypálení vesnic Mikuláši Trčkovi informuje list Jana Čabelického Oldřichovi z Rožmberka viz *Listář a listinář II*, s. 113, č. 139. K válce proti Janu Koldovi *Staré letopisy české z rukopisu křížovnického*, Edd. F. Šimek – M. Kaňák, Praha 1959, s. 162–163; WOLF, V.: *Jan Kolda ze Žampachu. Život táborského hejtmana, kondotiéra a psance.* Hradec Králové – Trutnov 2002, s. 23–26.

[8] Sjezd v Čáslavi *Staré letopisy z rukopisu křížovnického*, s. 165, URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský I*, s. 764–766 a MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků*, s. 79.

Rokycana byl pověřen správou veškerého duchovenstva ve spojených landfrýdech (dle toho výnosu by mu měli podléhat i kněží v Kolíně), zaštítěn světskou mocí a svěřena mu inkviziční pravomoc, aby trestal výstřední kněze a obracel bludné. Jan této pravomoci neváhal využít, jak mj. dokazoval i případ z roku 1443, kdy byla do hradeckého chrámu sv. Ducha přivlečena skupina zajatých táborských žen a ony donuceny odvolat své smýšlení o svátosti oltářní.[9] V Čáslavi byl učiněn první klíčový krok v realizaci plánu pod Rokycanovým proudem sjednotit utrakvismus v celém království, dát mu jedinou světskou i církevní hlavu i jasný soubor pravidel a těm se všichni musí podřídit po dobrém či po zlém. Druhá varianta dopadla především na tábory a Bedřich byl do tohoto víru vtažen. Politika, kterou prosazoval v tomto směru Ptáček a ještě důrazněji jeho nástupce Jiří z Poděbrad, představuje pravý opak toho, co Táboru zajišťoval s Bedřichovou pomocí získaný Zikmundův majestát.

Tzv. první kutnohorská synoda v říjnu téhož roku tyto snahy posunula o značný kus dál, 24 článků, které shrnovaly věroučné otázky, liturgii i pravidla duchovního a mravního života se staly jakousi ústavou utrakvismu, představovaly dobrý základ pro jednání s pravým i levým křídlem kališníků. Na Mělníce se o sedm měsíců později dočasně smířili Jan Rokycana a duchovní hlava pražských utrakvistů Jan z Příbrami, byť předmětem spolupráce se stal nátlak na tábory, ale takový motiv Příbram vždy uvítal s radostí. [10]

Bedřich zatím budoval svou rezidenci, svou skálu útočištnou, jak ji sám nazýval, účastnil se několika porad landfrýdní rady, kde se řešily ryze světské věci, a také řádně odvedl berni vypsanou landfrýdem na potřeby českého poselstva do Vídně k římskému králi Fridrichu III.[11]

Jenže v roce 1443 se situace vyvinula tak, že stranou už zůstat nemohl a vstoupil do hry jako představitel táborské strany, zplnomocněný zástupce. A ambivalentní postavení nezvládl tak, jak by si představoval. Zatímco při jednání s Rožmberkem a jeho spojenci, kteří proti táborské jednotě zahájili obléháním města Vodňany otevřenou válku, jako prostředník a později mocný ubrman (spolu s Mikulášem Trčkou z Lípy) opravdu Táboru v mnohém pomohl,[12] ve sporu s landfrýdy v pozici zástupce a světského ručitele Tábora a není podstatné, zda úmyslně či jen nešťastně, ze špatné komunikace a nepochopení taktiky, reálně napomohl Ptáčkovi a Rokycanovi v porážce táborské církve. Snad mu zde historiografie poněkud křivdí a snad bylo jeho hlavním motivem najít cestu ke kompromisu, jenže k tomu nebyla vůle ani na jedné straně.

Už dva roky Ptáček jako hlava spojených landfrýdů politicky útočil na tábory, zval či spíše předvolával či dokonce poháněl je na utrakvistické synody, vytýkal jim mnohé viny, prozatím to Tábor ignoroval, ale za situace, kdy stál v tíživé válce s Oldřichem z Rožmberka si již nemohl dovolit riskovat ještě otevřený souběžný konflikt s východočeskými landfrýdy.[13]

Do Kolína přijel senior táborské církve Mikuláš Biskupec z Pelhřimova, požádal Bedřicha o podporu pro Tábor, Bedřich od něj převzal zmocnění a rozjel se kolotoč jednání, na landfrýdním sjezdu v Kutné Hoře i zemském sněmu v Praze. Táboři a jejich spojenci už neodmítali dis-

[9] ŠANDERA, M.: *Jan Rokycana a jeho východočeské působení*. In: Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2009, s. 33–40.

[10] Usnesení I. kutnohorské synody *Prameny k synodám strany pražské a táborské z let 1441–1444*. Ed. Zdeněk Nejedlý. Praha 1900, s. 32–38, č. V.

[11] Berni vypsal zemský sněm v lednu 1443, na kterém díky mimořádně vysoké účasti východočeské šlechty získala Ptáčkova strana převahu. K tomuto sněmu *Staří letopisové čeští*, s. 131, z literatury TOMEK, V. V.: *Dějepis města Prahy IV*, s. 102.

[12] K boji o město Vodňany ŠMAHEL, F.: *Drobné prameny k válečné ekonomice: obležení Vodňan na jaře 1443*. Táborský archiv 2, 1989, s. 9–36 a TÝŽ: *Dějiny Tábora do roku 1452 I.2*. České Budějovice 1990, s. 526–527.

[13] K obeslání táborů (města Tábor, Žatec, Písek a Klatovy) – *AČ IV*, s. 440; *Prameny k synodám strany pražské a táborské v letech 1441–1444,* s. 16, č. III.

putaci, ale žádali ve sporu s Rokycanovým duchovním směrem stejnou rozhodčí autoritu, jaká byla vtělena v proslulém Soudci chebském. Jenže smlouva z 25. června 1443, kterou Bedřich za Tábor podepisoval jako světský ručitel, dovolila vstup zemského sněmu jako rozhodčí autority v celém sporu, fakticky se tak Tábor vzdal jinak jen těžko napadnutelné právní ochrany, kterou mu poskytoval Zikmundův majestát a v němž podáno s jistým zjednodušením, se Táboru povolovala vlastní církevní organizace nad rámec kompaktát. Bedřich a všecka obec města Kolína nad Labem slíbili, že toho, kdo by se nechtěl podrobit výroku zemského sněmu odtrhnouti se a v tom jich nezastávati a jich prázdni býti.[14] Pozornost si zaslouží i to, že Kolín nebyl uveden ve výčtu míst, odkud se mají na synodu dostavit kněží táborského proudu, přestože se zde objevuje mj. i hrad Landšperk bratří Šárovců, tedy jakoby na Kolíně z pohledu Rokycanova proudu žádný „bludný" kněz nebyl.

Bedřich se účastnil osudové červencové synody v chrámu svatého Jakuba v Kutné Hoře a souběžného sjezdu spojených východočeských landfrýdů, onoho posledního velkého hádání pražského a táborského směru husitství. Nezasáhl však, i když si táboři stěžovali, že do průběhu synody zasahovali laikové, především Hynce Ptáček z Pirkštejna. V lednu 1444 pak Bedřich viděl hořký konec táborské pře s Rokycanovým proudem, když zemský sněm pochválil učení Jana Rokycany jako správné a táborské články odmítl jako bludné. Zatím sice šlo jen o porážku v právní rovině, ale ten faktický konec se od toho okamžiku stal jen a jen otázkou času.[15]

Táboru své loňské zaváhání alespoň trochu vynahradil dne 12. dubna 1444, kdy spolu s Mikulášem Trčkou z Lípy jako mocní ubrmani ve sporu mezi Oldřichem z Rožmberka, Václavem z Michalovic a Mstichem ze Sedlce na jedné a Táborskými, Vodňanskými a Píseckými na straně druhé uložil oběma stranám křesťanský mír, propuštění zajatců, odsoudili oběšení čtyř zajatých vodňanských měšťanů a Václavu z Michalovic stanovili povinnost vyslat do Voďnan omluvné poselstvo za tento násilný akt. [16]

Sám tehdy ještě v landfrýdech nebo alespoň některých jeho příslušnících viděl možnou oporu proti Rožmberkovi a v roce 1444 ho nalézáme ve spolku s Janem Zajímačem z Kunštátu proti jihočeskému magnátovi.[17] Přišla však změna v čele spojených landfrýdů, která měla mít pro Bedřicha velké důsledky. Dne 27. srpna 1444 zemřel na Ratajích „východočeský král" Hynce Ptáček z Pirkštejna. V září 1444 se Bedřich zúčastnil sjezdu landfrýdů v Kutné Hoře, kde byl tehdy čtyřiadvacetiletý Jiří z Poděbrad (Bedřich ho důsledně nazýval Jiřík Boček) zvolen do čela této organizace.[18]

Smrtí pana Ptáčka Bedřich ztratil osobu, se kterou by se byl schopen dohodnout na jakémsi takéms kompromisu, která na něj nenaléhala, jíž stačila neutralita kolínského pána. Nyní je

---

[14] Text smlouvy z 25. června 1443 *Prameny k synodám strany pražské a táborské v letech,* s. 38–41. Spolu s Bedřichem ji signovali i jeho bratr Šimon, Jan Sudlice z Běstviny, kolínský purkmistr Jan Sýkora a i konšelé a všecka obec města Klína nového nad Labem. Z literatury ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora I.2*, s. 527.

[15] O pražském sněmu a jednání zvláštního výboru pro věci víry viz Položení mistra Jana z Rokycan a mistrů jiných v rozdílu s kněžími táborskými, in: *Prameny k synodám strany pražské a táborské*, s. 56–95. *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, s. 99 uvádějí, že Rokycana v disputaci táborské kněze: „*udatně porážel a dovedl všech artikulóv jich býti bludné a proti Vieře cierkve obecné*".

[16] SOA Třeboň, *Historica,* sg. 861. Edičně v *AČ III*, s. 528–529, č. 441.

[17] Viz list Jana Zajímače Janovi z Rýzmberka a na Rabí z 24. 7. 1444. In: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II*, s. 359, č. 412. „*Rač věděti, žeť jsem se sjiežděl s kněžem Bedřichem o ta záštie, kteréž máme s panem z Roznberga i s Sádlem, i na tomť jsme společně zuostali, žeť chceme na panu Menhartovi a na tobě přestati*."

[18] O Ptáčkově smrti viz list Přibíka z Klenové Rožmberkovi z 10. září 1444. In: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II*, s. 370, č. 429 a *AČ III*, s. 241. Z literatury k okolnostem Ptáčkovy smrti URBÁNEK, R.: *Husitský král*. Praha 1926, s. 58; MACEK, J.: *Jiří z Poděbrad*. Praha 1967, s. 44. O Bedřichově účasti na sjezdu v Kutné Hoře *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu,* s. 101.

jediným hejtmanem Kouřimského landfrýdu Jan Čabelický ze Soutic a nový vůdce spojených landfrýdů Jiří, který se rozhodl pokročit dále než pan Ptáček, vnímá Bedřicha jako potencionální problém, který je třeba vyřešit dříve, než se stane problémem skutečným. Bedřich si tuto hrozbu poměrně dlouho neuvědomoval. V roce 1445 se účastnil nového sjezdu spojených landfrýdů, kde bylo hodnoceno chování příslušníků spolku nejen za dobu trvání krajských organizací, ale za posledních 20 let, měla to být jakási vnitřní očista celé organizace, Bedřich později mnohokrát zdůrazňoval, že tehdy proti němu nikdo žádnou výtku nevznesl. Sám se považoval za muže dodržujícího pravidla a své závazky.[19]

Pakliže se po sjezdu cítil Bedřich pevně v sedle, zdálo se mu, že je v landfrýdech respektován a zajistil bezpečí svému kolínskému panství, pak ho léto 1446 vyvedlo z omylu a o klid měl přijít na celá dlouhá léta. V tomto roce přišel zásah proti bývalému táborskému hejtmanu Ondřeji Keřskému z Římovic, Tento muž, který po útěku od Lipan našel útočiště právě na Kolíně, podnikal ze svých tvrzí Paběnice a Červené Janovice loupeživé nájezdy na statky sousedů, především Mikuláše Trčky z Lípy, některé výpady se dotkly i Bedřichových vsí. Trčka i Bedřich se rozhodli podniknout trestné tažení, které dostalo podporu Čáslavského landfrýdu („*kněz Bedřich vzal sobě ku pomoci Hertvika i jiné z toho kraje a lantfridu*“), byla svolána krajská hotovost, ale landfrýdní vojsko u tvrze v Paběnicích narazilo na nečekaně silný odpor. Na Kolín prý odváželi tři vozy plné mrtvých a raněných. Rozhněvaný Bedřich tehdy žádal Tábor o zapůjčení většího počtu střelných zbraní, včetně proslulého obřího děla Chmelík, ale město se v názoru na to, zda mu vyhovět, rozdělilo. Pro řadu lidí bylo jen těžko myslitelné pomáhat proti bývalému druhovi, proto nakonec Bedřichovi nevyhověl a kolínský pán to táborům trpce vyčítal ještě v roce 1448 !.[20]

V ležení před Paběnicemi se Bedřich dostal do velmi ostré hádky s Benešem z Mokrovous (majetkový spor, zřejmě šlo o ves Chlístovice). Otevřený konflikt tehdy ještě zažehnalo prostřednictví hejtmana čáslavského landfrýdu Jana Hertvíka z Rušínova, ale Bedřich byl poprvé veřejně obviněn, že nerespektuje landfrýdní pořádky. Oživil se sice i jeho spor s Janem Sádlem ze Smilkova a drobnou okolní šlechtou, ale to stále ještě nenutilo Bedřicha k tomu, aby zásadně změnil orientaci a postoj vůči spojeným landfrýdům a jejich ambicióznímu vůdci. Přesto se jeho pozice v rámci landfrýdní organizace zhoršovalo, začal platit za potížistu, a dostával se do stále větší izolace. Jak napsal Amedeo Molnár – cítí se na Kolíně ohrožen a sám ohrožuje druhé.[21]

O klid definitivně přišel, když se doslechl, že i Jan Malovec z Pacova a Martin Kučka, kteří v poselstvech do ciziny zastupovali spojené východočeské landfrýdy (byli zvoleni na zemském sněmu v listopadu 1446), zvláště při cestě k papeži do Říma v roce 1447, po které následovala proslulá mise kardinála Juana Carvajala, prý Bedřicha při jednání s církevními špičkami pomlouvali a špinili jeho jméno i po návratu do Čech. Prý museli ze strany představitelů kurie slyšet narážky ve smyslu – jak pokus o smír s kurií můžete myslet vážně, když ve svém středu a na významném městě trpíte takového bezcharakterního člověka, navíc ženatého kněze. Bedřich zde tedy vystupuje jako osoba, která kazí dobrou pověst spojených landfrýdů, narušuje jejich jednotu, navíc tak činí ve strategicky položeném městě.[22]

---

[19] Staré letopisy české z křížovnického rukopisu, s. 177–178. Sněmovní zápis v AČ I, s. 291–292.

[20] Viz Rožmberkův list Kašparu Šlikovi . In: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka III,* s. 116, č. 163, kde je zmínka o mrtvých a raněných odvážených na Kolín a Bedřichově žádosti o zapůjčení děl z města Tábor. Z literatury k tomu URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský II*, s. 89, pozn. 2 a zvláště ŠMAHEL, F.: *Dějiny Tábora I. 2*, s. 531.

[21] MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků*, s. 91.

[22] *AČ II*, s. 236. Poslové ve zprávě o své misi do v Římě doslova uvedli: „*O Bedřichovi jest k nám poslóm mnoho zlého mluveno v Římě i na cestě, ježto je k veliké hanbě tomu všemu královstvie též*.“

Pro zájmy Jiřího z Poděbrad a jeho klíčových spojenců bylo stále důležitější, aby Bedřichova kolínská enkláva zmizela. Vedla k tomu dlouhá cesta, ale Jiří uměl být trpělivý, jak ostatně dokázal i u vzbouřeného a jemu do zástavy daného královského věnného města Jaroměř.[23]

V Bedřichově sporu s Benešem z Mokrovous i drobnou šlechtou v okolí Kolína bylo uzavřeno nové příměří (Bedřich však muset čelit výzvám Jana Hertvíka z Rušínova, že celou věc zbytečně komplikuje a protahuje). V době, kdy měl trvat klid zbraní, ale došlo ke klíčové události, v jejímž důsledku se Bedřich po roce změní v otevřeného protivníka Jiřího z Poděbrad a jeho hlavních spojenců, a touto událostí se stal pokus o přepad kolínského hradu**,** tedy nikoli města, ale přímo Bedřichova sídla Lapis refugii.

Skutečně spolehlivých informací je k dispozici pramálo, ani přesnější datace není známa, lze jen odhadovat, že šlo o přelom let 1447 a 1448. V podstatě musíme vycházet z nepochybně tendenčního vylíčení samého Bedřicha – z jeho listu zjišťujeme, že šlo o zákeřný útok, který ho měl připravit o majetek i život. Lze jen odhadovat, že klíčovým faktorem měl být moment překvapení a pomoc zevnitř, sám Bedřich mluví o zrádci, který byl ochoten útočníkům pomoci za finanční profit. Útoku tedy nepředcházel žádný opovědný list. Akce se účastnili nebo do ní byli zapleteni vladyka Jan Malovec z Pacova, lidé Beneše z Mokrovous, Martin Kučka a staroměstský měšťan Přech z Budkovic, stojící ve službách Jiřího z Poděbrad. Útok byl odražen zřejmě bez větších obtíží a o ztrátách na životech či větších materiálních škodách nejsme informováni. Domnělý nebo skutečný zrádce byl zajat a vyslýchán na Kolíně, na mučidlech se přiznal a označil údajné osnovatele útoku. Bedřich ho pak poslal k hejtmanu Čáslavského landfrýdu jak klíčového svědka, dotyčný muž své přiznání zopakoval na hradě Oheb a záhy byl popraven.[24]

Následovala Bedřichova vpravdě hejtmanská odveta, msta, komplikovaná tím, že Bedřich nepřátelství nevyhlásil klasickou cestou opovědního listu, ale pouze vzkázal po několika lidech, kteří se prý chystali do Kutné Hory. Pokud bychom věřili výčtu Beneše z Mokrovous, o co jej Bedřich připravil, tak by se Kolín a blízké vesnice jen hemžily živou kořistí – měl se zmocnit na 350 koní, stovek krav, prý na 2000 ovcí, v Chlístovicích jeho vojáci vypálili několik usedlostí, šlo tedy o výpad na území čáslavského landfrýdu.[25]

Bedřich se současně obrátil na hejtmana svého, tedy kouřimského landfrýdu, Jana Čabelického ze Soutic a Mikuláše Trčku z Lípy a nakonec i samotného Jiřího z Poděbrad, aby zajistili stíhání provinilců. Odpověď Kouřimského hejtmana zapůsobila jako ledová sprcha. Jan Čabelický zapochyboval o tom, že mu Bedřich sdělil vše v opravdu objektivní podobě a Jiří v reakci na stížnost (vzhledem k tomu, že mezi označenými původci útoku byl i jeho úředník Přech) označil Bedřicha za člověka požívajícího zlé pověsti nejen v Čechách, ale i v cizině.[26] Šokovaný Bedřich nejprve vyčítá Janu Čabelickému, že věc pořádně nevyšetřil, ale postupem času pak v něm a Jiříkovi vidí ochránce útočníků a záhy pak přímo ty, kdo k akci dali z pozadí příkaz!

Ještě větší ohlas, než Bedřichovy spory s Benešem z Mokrovous a drobnou okolní šlechtou, měl v landfrýdech jeho konflikt s Kutnou Horou či alespoň s některými jejími čelnými představiteli. Problematické vztahy s tímto městem se táhly už od roku 1443, předmětem sporu byly statky sedleckého kláštera vypáleného v roce 1421. Bedřich svůj nárok opíral o listinu císaře Zikmunda, kterou získal od hejtmana Petra Poláka. Rozsudčí výpověď vladyků Bolka z Druhotína

[23] K případu Jaroměře viz list zdejší obce z 5. 10. 1448. In: *AČ XV,* s. 203–206.

[24] O tom viz rekapitulace Bedřichova sporu se stranou Jiřího z Poděbrad *AČ III*, s. 543, č. 539.

[25] K Bedřichově odvetě a vyčíslení škod SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sg. 1056, z literatury MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků*, s. 93.

[26] Viz *AČ III*, s. 543, č. 539.

a Augustýna z Týnce, zlistiněná dokonce na Ptáčkových Ratajích, byla pro něj příznivá, Kutnohorští měli respektovat Bedřichovo právo a nebránit mu ve správě těchto statků.[27] Stříbrné město však i nadále spatřovalo v Bedřichovi velmi nežádoucího souseda.

Velký ohlas vzbudil případ kutnohorského horního hofmistra Martina Kučky, který byl Bedřichovými lidmi unesen přímo ze svého domu, vláčen po lesích, oloupen a ještě za něj vymáháno výkupné. Ovšem takovýto zásah vzbudil velké pobouření. „Zrádce Kuče" jak mu Bedřich říkal, byl nakonec raději bez výkupného předán do Kutné Hory, Bedřichovi úředníci ho sice obvinili před Jiřím z Poděbrad z podílu na útoku proti svému pánu, Jiří je ale odbyl, že má nyní více činit o jiné, důležitější věci a mluvil pravdu. V Kutné Hoře tehdy probíhal sjezd spojených landfrýdů a celý čtyřspolek se měnil v Poděbradskou jednotu, v níž Jiřímu připadly takřka diktátorské pravomoci.[28] Bedřichova kauza měl být projednána až na novém zemském sněmu v Praze, přišla však noc z 2. na 3. září a v ní jedna z nejskvělejších vojenských akcí v našich dějinách. Hlavní město padlo do rukou pana Jiřího a Poděbradské jednoty.

Jiří se ještě pokusil problém s Bedřichem ze Strážnice vyřešit po dobrém, nabídl výměnou za kolínské panství moravské Boskovice, které zdědil po popraveném strýci Heraltovi, Bedřich, ke své škodě, odmítl a Poděbradův návrh ho jen utvrdil v přesvědčení, že se jej chtějí zbavit. Když mohla padnout Praha, nebylo jisté žádné město v Čechách.

Odhodlal se k pověstnému překročení Rubikonu, a tím se stala smlouva s Oldřichem, synem zajatého nejvyššího purkrabího Menharta z Hradce. Do Kolína Oldřich vyslal karlštejnského purkrabího Děpolta z Riesenberka a již 28. října 1448, tedy čtvrt roku před ustavením Strakonické jednoty, byla uzavřena dohoda, v níž se Oldřich zavázal podporovat jej až do příštího krále, a pokud by Bedřich o Kolín přišel, zase mu k němu dopomoci. V listopadu na Kolín dorazilo 450 Oldřichových jezdců.[29]

Bedřich byl ovšem natolik zkušený politik, že nikdy neudělal krok, kterým by se oficiálně vzdal členství v hejtmanské radě nebo opověděl nepřátelství kouřimskému landfrýdu, natož pak celému čtyřspolku - byla by to hloupost, která by jen pomohla jeho protivníkům. Sám jako důvod uzavření smlouvy s Oldřichem z Hradce uváděl chování svého landfrýdního – tj. kouřimského hejtmana Jana Čabelického ze Soutic.

Vojenské síly byli Bedřich s Oldřichem schopni shromáždit poměrně značné, Bedřich se dokonce snažil získat další vojáky i na Táboře, kam osobně zajel, ovšem problémem se ovšem pro oba spojence staly finance. Na Kolíně byl po celý rok dokonce chován zemský relikviářový kříž, který Bedřichovi předal Oldřich z Hradce v naději, že kolínský pán na tuto zástavu sežene peníze (cenný byl nejen množstvím zlata, drahokamů a vzácných kamejí, ale uchovával údajné dva trny z Kristovy koruny, třísky z jeho kříže, houbu, na které mu byl podán ocet a dokonce i kousek provazu, kterým měl být spoután při bičování). Bedřich se opravdu usilovně snažil získat za tento skvost tolik potřebné hotové peníze, zkoušel prostřednictvím Jana Koldy kříž nabízet v Polsku, dokonce oslovil, on, bývalý táborský hejtman, s nímž byla spojována řada násilných aktů proti moravským katolíkům, olomouckého biskupa Jana XIII. Háze, ale neuspěl. Oldřich z Hradce se po čase svého jednání zalekl a písemně vyzval Bedřicha, aby relikviářový kříž prozatím nikomu nedával do zástavy a hlavně se nikde nešířil o tom, že mu byl Oldřichem svěřen. Nakonec vše skončilo paradoxem, protože jediný, kdo měl dostatečné prostředky na to, aby mu

[27] SOkA Kutná Hora, fond: *Archív města Kutná Hora*, sg. XXXIII, edičně *Soupis česky psaných listin a listů*, s. 263, č. 1065.

[28] Stručná sumarizace sporu v *AČ III*, s. 543, č. 359.

[29] K této smlouvě *AČ IV*, s. 14, URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský II,* s. 337. V listu z 22. 11. 1448 píše Oldřich z Hradce Rožmberkovi „*mát' na Kolíně vice než půl páta sta koní*. *Listář a listinář III*, s. 372, č. 524.

Bedřich kříž mohl předat, byl v roce 1450 pan Jiří z Poděbrad, či chceme-li Bedřichovými slovy Jiřík Boček Poděbradský.[30]

Víme, že ho poté, co se hejtman kouřimského landfrýdu dozvěděl o uzavření smlouvy s Oldřichem z Hradce, písemně oslovil a žádal ho, aby se dostavil na jednání. Bedřich však odmítl v obavách, že jde o léčku a byl by v lepším případě zajat. Začala lokální válka.

Nejlépe poslouží vyjádření hejtmana kouřimského landfrýdu na Bedřichovu adresu: „*…Pány, města i zemany krajóv našich landfrýdních i jich služebníky a poddané světské i duchovnie, nás i chudinu naší i kraje naše braním, pálením, ve dne v noci výboji, lidí jímáním a bitím, ježto druhé by za mord mohlo počteno býti, holduov braním, bez milosti šacováním i jinými záhubami a rozličným hubením hubil jest a škodu činil znamenitě, jakož jest vědomá věc…*“[31]

Vojenská kampaň byla ovšem záhy přerušena, už 19. prosince Bedřich na Kolíně uzavřel s vyslancem Jiřího z Poděbrad krátké příměří, podmínkou z Jiřího strany bylo, že ke klidu zbraní přiměje i Oldřicha z Hradce.[32] Bedřich čas využil k hledání dalších spojenců. Proti Jiřímu z Poděbrad se mu již hodili i bývalí nepřátelé z 20. a 30. let. Zúčastnil se pohřbu Menharta z Hradce a dne 8. února 1449 se připojil k zápisu Strakonické jednoty.[33] Ospravedlnění před sebou samým a snad také před tábory spatřoval ve skutečnosti, že i tento spolek se přihlásil k dodržování kompaktát.

V březnu Bedřich spolu s Oldřichem z Hradce žádali Rožmberka o pomoc pro Jana Koldu, v listu varovali, že pokud se Kolda nedočká pomoci, začnou od Strakonické jednoty odpadávat další spojenci.[34] Bedřich se osobně s Oldřichem z Rožmberka a dalšími představiteli Strakonické jednoty sešel, ale nepomohlo to nejen Koldovi, ale ani jeho samému.

Paradoxně v době největších úspěchů kolínské posádky Bedřich na Kolíně nebyl a těmto akcím nevelel. Největším vojenským úspěchem se stal výpad kolínského vojska pod vedením jeho bratra Šimona na konci března. Kolínské oddíly napadly vracející se vojsko Poděbradových spojenců Jana Parduse, bitva střední velikosti stála poražené kolem 200 padlých a na 150 zajatců. Přesto Bedřich trpce pocítil, že ekonomicky delší konflikt není schopen unést. Finanční ani vojenské pomoci se od Strakonických nedočkal, naopak u nich proti němu vzniklo podezření, slyšíme z listů, že prý Bedřich a Kolda tadinkují (tajně vyjednávají) s Jiřím z Poděbrad.[35]

Bedřich také v této válce nebyl beze ztrát, slyšíme o útoku na jeho Starý Kolín, Novou ves, i Křečhoř, o škodách na kolínském předměstí i ničivém útoku na Štítary jeho bratra Šimona, kde ozbrojenci dokonce protrhli hráz rybníka. Sám si stěžoval, že poděbradští vojáci berou jeho lidem obilí a vypalují chalupy.[36] Ještě rád se připojujil k příměří, které Stranická jednota uzavřela na dobu jednoho roku.

Pokračoval aspoň v ideologickém či politickém boji, v dubnu 1449 Bedřich napsal proslulý list do Tábora, v němž hořce odsoudil pokus o dohodu mezi táborským duchovenstvem a Janem Rokycanou.[37] Strakonická jednota přednesla Bedřichovy stížnosti na nevyšetřený pokus o útok na Kolín

[30] SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sg. 1056/34; URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský II*, s. 331. Popis relikviářového kříže SCHULZ, V.: *Popis velikého kříže zemského z roku 1480*, Věstník společnosti N. 1897, XIV, s. 7–9.

[31] DOLENSKÝ, J. V.: Jan Čabelický ze Soutic. In: Roční zpráva c. k. střední školy v Kutné Hoře 1888, s. 14.

[32] Viz jeho list Oldřichovi z Rožmberka – SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sg 1056/9, inv.č. 1401. Edičně *AČ IV*, s. 18, č. 30.

[33] Ustavující listina strakonické jednoty SOA Třeboň, *Historica*, sg. 1465. Viz *AČ II*, s. 244, č. 23.

[34] SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, inv.č.1056/21, sg. 1414.

[35] List Jindřicha z Kolovrat Rožmberkovi, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, s. 39, č. 44.

[36] Oldřich z Hradce píše, že Bedřichovi vše kolem Kolína pálí. *Tamtéž*, s. 24; MOLNÁR, A.: *Na rozhraní věků*, s. 102.

a všechny způsobené škody na jednání s delegací Poděbradské jednoty na sjezdu v Jihlavě, přesto si Bedřich začal uvědomovat, že dohoda s Oldřichem z Hradce, ani s Rožmberkem pro něj není dostatečnou zárukou, navíc i v době příměří musel na Kolíně živit a platit Oldřichovy jezdce.

V osudovém roce 1450, kdy dochází k otevřené válce Strakonické a Poděbradské jednoty, Bedřich seděl na svém Kolíně a zachovával klid zbraní, přestože v odpovědném listu Oldřichovi z Rožmberka na něj přímo narážel Jiří z Poděbrad – „také Bedřicha a Koldu proti nám bouřil“.[38] Rychlá porážka Strakonické jednoty u Rokycan a Vildštejnská smlouva u něj vzbudily obavy, zda teď se na něj a na Koldu nevrhne vojsko Poděbradské jednoty. Od Soběslava z Miletínka věděl, že na schůzce v Hradci Králové se projednávalo, aby nejen Kolda, ale ani Bedřich do mírové smlouvy pojati nebyli.[39]

Nakonec však Jednota poděbradská zvolila řešení smířlivější, v mnohém podobné tomu, jak landfrýdy v roce 1441 vyřešily problém s Janem Koldou ze Žampachu. Kolín Bedřichovi zůstal, alespoň prozatím. Bedřich poté již jen mlčky sleduje další Poděbradův vzestup a v roce 1452 se nepostaví se proti novému zemskému správci a nepodpoří Tábor ani bývalé spojence ze Strakonické jednoty.

Naději hledá mimo dosah Poděbradovy moci a snaží se napodobit to, co předvedl v letech 1435–1436 – přímo oslovit panovníka před jeho vstupem na českou půdu. V roce 1453 se obrátil na Ladislava Pohrobka a nechal si ve Vídni potvrdit zástavu Kolína a připsat k ní ještě 3000 uherských zlatých jako cenu hradu Lapis refugii, který tu vybudoval. Právě tuto právní pojistku ale proti němu dovedli jeho protivníci otočit. Na přelomu let 1453–1454 zasedaly komise, které měly po zmatcích polipanského bezvládí vnést pořádek do evidence majetkové držby. Když před komisi Bedřich předstoupil, zjistil ke svému zděšení, že jí předsedá někdejší kouřimský hejtman Jan Čabelický ze Soutic. Obavy byly oprávněné, komise vyjádřila pochybnosti o dataci listiny, kterou předložil. Spor byl sice odložen, fakticky po celou dobu Pohrobkovy vlády, ale po jeho smrti se stal vhodnou záminkou k novému a tentokráte úspěšnému úderu.[40]

Po svém nástupu na trůn král Jiří této staré záležitosti využil a tísněný Bedřich musel Kolín vydat. Náhradou mu, doslova jen na dožití, poskytl král hrad Potštejn s okolími vesnicemi a usedlostmi, což se ani zdaleka nevyrovnalo o deset dříve nabízenému panství Boskovice. Již 22. října 1459 zde Bedřich zemřel a Potštejn se vrátil do rukou Jiřího z Poděbrad.[41]

doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D.
Historický ústav FF UHK
náměstí Svobody 331
Hradec Králové 500 02
Česká republika
e-mail: martin.sandera@uhk.cz

[37] TOMEK, V. V.: *Dějepis města Prahy IV*. s. 181–184. K témuž URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský II*, s. 307.
[38] Text opovědného listu *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, s. 222–223, č. 318.
[39] Vildštejnská smlouva – SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sg. 1884.
[40] VÁVRA, J.: *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, s. 83.
[41] *Staří letopisové čeští*, s. 155; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1993, s. 15.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

ROLE UČENÝCH SPOLEČNOSTÍ V PROCESU MODERNIZACE ZEMĚDĚLSTVÍ V RAKOUSKÉM SLEZSKU 1742–1848[1]

MAREK VAŘEKA

The article analyses the improvement od agriculture in Austria Silesia by introducing new technologies. This proces is known today as the modernization of the agricultural sector. As part of the general modernization of agriculture in the Bohemia Crown Lands (and in the Habsburg Monarchy in general), the Vienna government decided to set up an agricultural society specifically for Austria Silesia. The main purpose of the agricultural societies established at this time was to act in both an advisory and executive capacity on behalf of the government. In Austrian Silesia, The Royal Silesian Agricultural Society in Troppau (Opava) was the most important agricultural society.

Key words: agriculture; modernization; learned societies; 18th and 19th century; Austrian Silesia.

Úvod

Základním cílem předkládaného článku je podat obecný přehled týkající se zajímavého fenoménu hospodářských dějin 18. století – procesu modernizace v zemědělství. Samotnou modernizaci je nutno podle průkopníka tohoto fenoménu v českém prostředí Milana Myšky chápat jako soubor opatření prováděných státem na všech úrovních státní správy směřující k hospodářskému navýšení daného výrobního sektoru. Navíc nelze modernizaci interpretovat pouze v rovině direktivní činnosti státu, ale v celé dějinné šíři. Smyslem zavádění nových technologií, zvýšení výkonnosti zemědělství bylo také u samotných zemědělců, tedy výrobců. Byli to oni, koho stát seznamoval s novými technologiemi v zemědělství, které se do rakouského soustátí dostávaly převážně ze západní Evropy. Aby mohly být informace mezi státem a zemědělci vhodně přenášeny, tak došlo k vytvoření učených společností, jež měly informovat všechny zainteresované strany v zemědělství, tedy nejen majitele panství, úředníky, ale také zemědělce na vesnicích. Stát chtěl provést reformu zemědělství na všech stupních tehdejší společnosti, tedy nejen u privilegovaných, ale i neprivilegovaných vrstev.

Rakouský stát se snažil od poloviny 18. století zodpovědně přistupovat k zemědělství, které bylo jedním ze základních pilířů ekonomiky rakouského soustátí. Cílem vlády bylo dostatečné zabezpečení potravin pro obyvatelstvo a následný ekonomický rozvoj zemědělského sektoru, který byl hlavní ekonomikou státu. Proto se panovník a vláda všemožně snažili tuto oblast co nejvíce modernizovat podle tehdejších evropských trendů. Kromě samotného zabezpečení potravin pro obyvatelstvo, jehož vzrůst sledujeme od počátku 18. století, mělo zemědělství pozitivní vliv na další odvětví sekundární a terciální výroby. Strategický význam zemědělského sektoru, jakožto primárního výrobního odvětví, dostával jasnější obrysy na přelomu 18. a 19. století, kdy se plně zapojil do dalších dvou stupňů výroby. Zemědělství nejen nadále plnilo velmi důležitou

[1] Výstup v rámci projektu GA ČR reg. č. 13-28086S Historický proces modernizace (na příkladu rakouského Slezska).

primární funkci – zásobování trhu zemědělskými komoditami – ale jeho význam rostl v návaznosti na další zpracující sektory sekundárních odvětví. Pro část průmyslových složek byly zemědělské produkty výrobním základem. Proto se již od poloviny 18. století mění přístup státu k samotné podstatě zemědělství, které již není chápáno pouze jako výživový prvek hospodářství, ale jako důležitá součást širší ekonomické základny.[2]

Proces samotné modernizace přirozeně neprobíhal všude stejně, každý evropský stát se nacházel v jiné fázi. Přesto můžeme v obecné rovině hovořit o jednotícím prvku, kterým modernizace zajisté byla. Přirozeně v rakouském soustátí probíhal tento proces odlišně než v sousedním Prusku, Francii nebo Velké Británii. Mnohonárodnostní rakouské země narážely na velké překážky týkající se vnitřního omezení mezi jednotlivými korunními zeměmi – máme na mysli především cla. Přesto se podařilo vyřešit staré problémy a zaměřit se na nejdůležitější věc – modernizaci.[3]

Slezsko představovalo v rámci zemí Koruny české strategické a hospodářsky velmi cenné území. Ztráta většiny Slezska znamenala pro královnu Marii Terezii (1717–1780) katastrofu. Vše bylo stvrzeno berlínským mírem 22. června 1742. Pruský král Fridrich Veliký (1716–1786) získal kontrolu nad touto strategickou oblastí, která brzy začala tvořit páteřní síť nově vznikajícího pruského království. Na druhé straně Marie Terezie musela zajistit trvalou integritu zbytku Slezska (tzv. rakouského), které tvořila knížectví Těšín, Opava, Krnov a část Nisy. Sama královna z titulu slezské vévodkyně chtěla zabezpečit rakouské Slezsko před další ztrátou území, a proto se rozhodla povznést zde ekonomickou úroveň. S tím souviselo také zlepšení zemědělské situace ve všech korunních zemích a zavedení nových technologií v oblasti živočišné a rostlinné výroby, které nazýváme modernizací zemědělského sektoru.[4]

Učené společnosti v zemích Koruny české

Královská slezská zemědělská společnost Opava

Právě učené společnosti měly zcela zásadní vliv na prosazování nových myšlenek a technologií v zemědělském sektoru. Učené společnosti zřizoval stát, jejich primárním cílem bylo přispět k zlepšení stávající situaci v zemědělství.

V rámci procesu modernizace zemědělství v zemích Koruny české, potažmo celé habsburské monarchie, se vídeňská vláda rozhodla zřídit samostatnou zemědělskou společnost také pro

[2] Obecně o problematice vzniku dynamického zemědělství od poloviny 18. století. BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, s. 242–246; MÍKA, A.: *Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu*. Praha 1960, s. 34–54; PETRÁŇ, J.: *Homo faber*. Praha 1967, s. 14–23.

[3] MYŠKA, M.: *Problémy a metody hospodářských dějin*. *Metodické problémy studia sekundárního sektoru.* Ostrava 2010, zvláště s. 48–64. Tam další literatura k problematice metodologie modernizace a jejího přímého vztahu s procesem průmyslové revoluce.

[4] K problematice ztráty Slezska v době vlády Marie Terezie srovnej základní práce. FUKALA, R.: *Slezsko – neznámá země Koruny české*: *knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740*. České Budějovice 2007; KRŮL, M.: *Fortyfikacje górskie Przełęczy Jabłonkowskiej*. In: Przerwa, Tomasz-Podruczny, Grzegorz (red.) *Twierdza srebrnogórska IV. Wojna Siedmioletnia w Sudetach i nowożytne fortyfikacje górskie*. Wrocław 2013, s. 59–74; GAWRECKI, D. a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. I. II. Opava 2003; KORBELÁŘOVÁ, I. – ŽÁČEK, R.: *Slezsko v pruském statistickém výkazu z let 1743–1746*. Opava 2006. TÍŽ; *Těšínsko – země Korun české*. *Ducatus Tessinensis – terra Coronae Regni Bohemiae. (K dějinám knížectví od počátku do 18. století)*. Český Těšín 2008; MYŠKA, M.: *Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoazní éry.* In: Časopis Slezského muzea, řada B, 36, 1987, s. 46–65; TÝŽ: *Problémy a metody hospodářských dějin*. Metodické problémy studia dějin sekundárního sektoru. Ostrava 2010. Zde najde zájemce nejnovější metodologii k hospodářským dějinám.

Rakouské Slezsko. Hlavní smysl v zakládání tohoto typu společnosti tkvěl v poradní a výkonné funkci pro vládu. Ta měla v plánu soustředit v Královské slezské zemědělské společnosti odborníky, kteří pomohou svými zkušenostmi zmodernizovat celý zemědělský sektor. Vznik této společnosti v Opavě nebyl nikterak náhodný nebo převratný. Po založení podobných zemědělských společností bylo jen otázkou času, kdy se centrální vláda rozhodne pro stejný krok také v rámci Rakouského Slezska.[5]

Královská slezská zemědělská společnost[6] vznikla dvorským dekretem 9. srpna 1770,[7] vlastní činnost pak byla zahájena 27. dubna 1771.[8] Skládala se z čestných, řádných a dopisujících členů. Všichni členové pracovali pro tuto organizaci zdarma, výjimku však tvořilo vedení. Dále si byli všichni pracovníci rovni – nerozhodovala stavovská příslušnost. Hlavním cílem bylo pracovat na povznesení zemědělského potenciálu Rakouského Slezska. Členové byli vybíráni z vážených osob, které měly znalosti v oblasti zemědělství. Jednalo se především o učitele, faráře, úředníky na statcích a majitele panství. Přihlíželo se také k členství lidí vlastnících půdu, kteří měli provádět zemědělské experimenty, o nichž následně informovali na schůzích společnosti. Řádní členové se museli účastnit schůzí, zatímco dopisující měli pouze komunikovat a předkládat návrhy k jednotlivým problémům.[9]

Vedení Královské slezské zemědělské společnosti se skládalo z protektora, ředitele, kancléře, sekretáře a kancelisty. Činnost protektora byla pouze čestná. Nezasahoval do činnosti společnosti. Svojí osobou pouze zaštiťoval instituci. Do zrušení Královského úřadu v Opavě vykonával funkci protektora zemský prezident, poté byl protektorem až do zrušení Královské slezské zemědělské společnosti v Opavě jmenován gubernátor Moravsko-slezského gubernia. Jestliže tato funkce byla pouze reprezentační a měla nově zřízené hospodářské společnosti dát větší lesk, samotným výkonem a řízením společnosti byl pověřen ředitel. Ten zodpovídal za veškeré řízení a reprezentaci společnosti. Pod ním byl kancléř, sekretář a kancelista. Funkce kancléře spočívala v jeho účasti na všech schůzích. Sestavoval závěrečné zprávy a informoval o důležitých zprávách. Měl na starosti celou registraturu společnosti a zodpovídal za finanční částky. Sekretář se věnoval psaní protokolů a veškeré písemné agendě. K ruce měl ještě kancelistu, který zodpovídal za přepisy konceptů do čistopisu.[10]

---

[5] Základní informace k problematice zemědělství nalezne zájemce v syntéze BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: c. d., s. 242–247; JIRÁSEK, J.: *Slezská hospodářská společnost*. Slezský sborník, 62 (22), 1964, s. 504–510. d'ELVERT, Ch.: *Schriften der historisch-statistischen Sektion der k. k. mähr. Schles. Gesellschaft der Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. sv 5. Brno 1853, s. 121–122. TÝŽ: *Die schles. Agrikultur-Gesellschaft. In: Notizen-Blatt der historisch--statistischen Section der k. k. mähr. Schles. Gesellschaftzu beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1860, č. 5, s. 34–37. TÝŽ: *Geschichte der k. k. mähr.-schles. Gesellschaftzur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde, mit Rücksicht auf bezüglichen Cultur-Verhältnisse Mährensund, Osterr. Schlesiens*. Brünn 1870. *Schematismus für das Markgrathum Mähren und Herzogthum Schlesien, auf das Jahr 1808*. Brünn–Olmütz 1787–1796, 1798, 1809, 1811, 1812; VLČEK, K.: *Podíl učených zemědělských společností na vývoji zemědělské ekonomiky*. Časopis pro Dějiny venkova s přílohou Selský archiv, roč. 26, 1939, s. 173–184. Nejnověji se problematikou modernizace zemědělství v Rakouském Slezsku zabýval RODAN, K.: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1918*. (Základní vývojové tendence). Ostrava 2008. Tam další literatura.

[6] Österreichisches Staatsarchiv Wien, Algemeines Verwaltungsarchiv, Inneres (1500–1800), Hofkanzlei (1500–1848), Inneres HK Allgemein Akten, Karton 680. Informace o zřízení KZS v Opavě, seznam ustavujících členů, činnost, financování, tištěný plán zemědělské společnosti. Zemský archiv v Opavě (=ZAO), f. Královská slezská zemědělská společnost Opava 1770–1811 (=KZS).

[7] ZAO, knihovna ZAO, f. Sbírka patentů a cirkulářů, sig. Pt 8.

[8] Tamtéž.

[9] ZAO, KZS inv. č. 2. Tištěný plán stanov KZS vydaných u příležitosti založení společnosti z roku 1770, včetně obsazení funkcí.

[10] ZAO, KZS, inv. č. 2. ZAO, f. Královský úřad Opava, inv. č. 1380, sig. 26/1, kart. 881. Personální záznam z roku 1777.

Financování společnosti

Každá hospodářská společnost měla být financována svým zřizovatelem. Pokud měla plnit svoji činnost bez problémů, potřebovala disponovat penězi. K dotování královské zemědělské společnosti se postavila vláda v první fázi vývoje velmi kladně. Společnost získávala částku 666 zl. Tato suma byla vyplácena každoročně až do roku 1795, kdy byla snížena na 200 zl. S tím souviselo také snížení peněz pro placené úředníky: kancléř dostal 200 zl., sekretář 150 zl. a kancelista 50 zl. Také tyto platy byly nakonec také nižší: kancléř získal 150 zl. sekretář 100 zl. a kancelistovi zůstala částka 50 zl. Aby se situace s financováním královské zemědělské společnosti nestala katastrofální, rozhodl se císař Josef II. (1741–1790) zavést imatrikulaci pro zemědělské úředníky panství. Imatrikulace byla nařízena dekretem z 19. prosince 1787. Tím dostala činnost zemědělské společnosti další rozměr a možnost nového financování. Podklady pro imatrikulaci úředníků se posílaly buď hromadně za celé panství, nebo se získávaly jednotlivě od úředníků. Žádost musela obsahovat základní informace o osobě. Následně byl vyhotoven zápis a po složení příslušné taxy obdržel žadatel imatrikulaci, která ho opravňovala k další činnosti jako hospodářského úředníka na zmíněném panství. Smysl těchto imatrikulací můžeme vidět ve dvou rovinách. První byla rovina byrokratická, tedy touha císaře Josefa II. mít pod kontrolou všechny úředníky v podunajské monarchii. Druhým důvodem bylo zavedení standardů pro úředníky, kteří se museli v budoucnu vzdělávat, aby si zabezpečili další hodnostní postup. Samotná imatrikulace úředníků byla rozdělena do 10 tříd. Za nejnižší třídu se platilo 24 krejcarů a za nejvyšší 4 zl. a 15 krejcarů. Podle císařského dekretu se měli všichni zemědělští úředníci imatrikulovat od 1. listopadu 1788 do konce roku tak, aby od 1. ledna 1789 byli všichni v rejstříku zapsáni. Bez osvědčení nemohli vykonávat úřednickou práci na panství. Pokud úředník odcházel z panství, musel odevzdat imatrikulační list opět královské slezské zemědělské společnosti. Tím bylo zabezpečeno, že se musí na novém panství imatrikulovat znovu. Samotný proces získání tohoto osvědčení měl proto přispět ke stálosti úřednického aparátu a zamezení jejich odchodu na jiná panství. Celkově v rámci zemědělské společnosti bylo v letech 1789–1811 imatrikulováno 782 úředníků.[11]

Činnost zemědělské společnosti

Zemědělské společnosti byly zřizovány za účelem povznesení zemědělství v dané oblasti. To je také případ Královské slezské zemědělské společnosti. Hlavní činnost měla spočívat ve zmapování dosavadního zemědělského obrazu rakouského Slezska, vyhodnocení vhodnosti nových druhů plodin a zvířat, prosazení moderních technologií v zemědělské výrobě, aplikaci umělých hnojiv, péči o půdu, ustájení dobytka a v zavádění dalších modernizačních prvků.[12]

Doba vzniku zemědělské společnosti v Opavě spadá do celoevropské zemědělské krize, která vyvrcholila v době napoleonských válek. Rostoucí počet obyvatelstva a zvyšující se ceny potravin vedly k nepokojům a válkám. Toho si byly vědomy tehdejší státy a snažily se zabezpečit zvýšení produktivity v zemědělském sektoru. Všem bylo jasné, že se dosavadní způsob obdělávání půdy musí od základu změnit. Přetrvávající trojpolní systém, kdy jedna třetina polí ležela ladem, aby si odpočinula, musel být zrušen a přeměněn od základu. Je přirozené, že změna na tomto stavu se neuskutečnila ihned, ale postupně. Trojpolní systém byl nahrazen střídavým osevním postupem. Jeho význam tkvěl v zavedení nových plodin, které nevyčerpávaly půdu takovým způsobem. Tento střídavý osevní postup vznikl již v polovině 17. století ve Flandrech, odkud proniknul do Anglie, kde byl

[11] ZAO, f. KZS, inv. č. 201, kar. 7. Informace týkající se snížení platů placeným úředníkům v rámci KZS. ZAO, knihovna ZAO, f. Sbírka patentů a cirkulářů, sign. Pt 105.

[12] ZAO, f. KZS, inv. č. 2, kar. 1. Podrobný popis činnosti KZS.

zdokonalen, a následně se dostal zpět do Francie, odkud se šířil po celém kontinentu. Systém byl poměrně jednoduchý. V prvním roce se vysely okopaniny, ve druhém jarní obiloviny (jařiny nebo jař), ve třetím roce jetelovina a ve čtvrtém roce to byla ozimní obilovina (ozim). Tento systém střídavého osevního postupu se dále zdokonaloval. První zmínku o podobném obhospodařování půdy z českého prostředí máme z roku 1767. Jednalo se o panství Nové Hrady. Osevní systém zde rozšířili na 10honný. Střídavé osevní postupy byly v našich zemích známy od poloviny 18. století, ale samotné zavádění do praxe probíhalo přibližně od roku 1770 po dobu dalších 80 let. Nelze tedy přesně stanovit hranici, kdy se začíná zemědělství modernizovat. Vše mělo svoji setrvačnost, navíc v zemědělství často přetrvávaly stereotypy, které nebylo snadné vymýtit. Za tímto účelem byla zřízena zemědělská společnost, která měla šířit mezi selským lidem a vrchností osvětu v zavádění nových plodin, technologií a dalších užitečných zemědělských faktorů.[13]

Hlavní problém, který řešila Královská slezská zemědělská společnost, spočíval v zavádění nových plodin a zvířat. Nejprve se podíváme na plodiny. Trendem v tehdejším zemědělství ohlašující modernizační prvky bylo zmenšování pastvin. Ty začaly být využívány pro pěstování nových druhů rostlin určených ke krmení dobytka. S tím souvisel přechod od volného pasení na pastvinách k ustájení ve chlévech. Následně došlo k zavedení pěstování pícnin, jako byl jetel, vojtěška nebo hrách. Zabezpečení větší plochy pro pícniny přímo souviselo se zvýšením počtu dobytka i s vyššími výnosy. Další novinkou byly hlízovité rostliny jako např. brambory, řepa, tuřín, brukve, a další. Tyto plodiny měly být vysazovány na nevyužité půdě. V žádném případě nemělo docházet ke zmenšení plochy pro pěstování obilovin, které byly doposud vnímány jako strategická rostlina. S informacemi týkajícími se zavádění nových plodin se setkáváme již v prvním roce fungování Královské slezské zemědělské společnosti. Navrhovalo se zrušit obecní pastviny a na jejich místě pěstovat pícniny. O celé problematice probíhaly obsáhlé debaty mezi všemi členy společnosti. Každý člen k tomu vydal svoje stanovisko na základě vlastních zkušeností. To byla ta nejdůležitější činnost, kterou měli členové vyvíjet – sledovat nové trendy v zemědělství a aplikovat je na pokusných polích nebo se vyjadřovat na základě dotazů centrální vídeňské vlády k jednotlivým zemědělským problémům.[14] Kromě zavádění pícnin se velké podpoře začaly těšit také brambory, které se postupně šířily rakouským Slezskem. Vídeňská vláda informovala jednotlivé zemědělské společnosti o nové možnosti kultivace brambor. S pokusy v oblasti pěstování této plodiny se začalo již v Sedmihradsku, kde bylo dosaženo vynikajících výsledků. Zejména v horských oblastech, kde se nacházela chudá půda, byly výnosy velké. Z brambor bylo navíc možné získat škrob, který našel široké využití v mnoha oblastech. Také v rakouském Slezsku se postupně zavádělo pěstování této rostliny. Jedny z prvních informací máme z niského knížectví, kde se touto problematikou zabýval člen zemědělské společnosti Filip Mükusch. Došel k závěru, že tato oblast je vhodná pro větší pěstování brambor. Tato nová plodina se sice začala pěstovat od roku 1770 ve větším měřítku, k jejímu skutečnému využití došlo až v důsledku válek o bavorské dědictví. Kvůli nedostatku potravin tehdy začali vojáci jíst brambory, které byly původně určeny pouze pro krmné účely. Díky tomu se na ně v následné době nepohlíželo jako na krmnou plodinu, ale nově získaly strategický význam ve výživě obyvatelstva. Zavedení brambor pro obyvatelstvo však trvalo delší dobu a plně se projevilo až v období napoleonských válek, kdy se již zcela běžně objevovaly na jídelníčku našich předků.[15]

[13] BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: c. d., s. 242–244.

[14] ZAO, f. KZS, inv. č. 3–15, kar. 1. Na všech schůzích byl řešen problém s pícninami v Rakouském Slezsku. Většina členů KZS se vyjadřovala k novým trendům zmenšování obecních pastvin a výsevu kvalitních pícnin na zkvalitnění celkového zemědělského výnosu.

[15] ZAO, f. KZS, inv. č. 4–5, kar. 1.

V dalších letech působnosti zemědělské společnosti se řešily hlavně problémy se zaváděním pícnin a brambor. To byl hlavní problém v oblasti rostlinné výroby. Okrajově se řešily problémy s lesním hospodářstvím a novými technologiemi. Diskuse se vedly o zařízení na vytahování pařezů, které byly otištěny v celostátních novinách *Realzeitung*. Všichni členové se vyjadřovali k této novince a jejímu využití ve slezských lesích a navrhovali mírné konstrukční úpravy. Stroj na klučení byl hodnocen členy společnosti kladně. V lesích byl vždy největší problém s pařezy, které bylo nutné odstranit, aby se na jejich místě mohly vysadit nové stromy. Většinou byly nechávány poddaným, kteří je vykopávali a dřevo zpracovávali na otop. Tento postup byl však pomalý a nevedl k trvalým výsledkům. Proto bylo nutné zavádět také do lesů moderní technologie, které měly za cíl zlepšení celkového stavu.

Královská zemědělská společnost nefungovala pouze samostatně, ale čile komunikovala s ostatními společnosti v podunajské monarchii. Velkou roli zde hrála C. k. zemědělská společnost ve Štýrsku, která měla bohaté zkušenosti se zakládáním lesů s využitím moderních technologií. Neznamenalo to však, že by královské zemědělské společnosti chyběly vlastní zkušenosti, aby mohla radit jiným podobným organizacím. V případě mořeny barvířské (*Rubiatinctorum*) měla královská zemědělská společnost velké zkušenosti a mohla informovat o problémech s jejím pěstováním ve Slezsku, se kterými se někteří členové setkali.[16]

Kromě moderních lesních strojů se začala stejná problematika řešit i v oblasti obhospodařování polí. Dosavadní typy rádel již nedostačovaly. Nebyly schopny obracet půdu, proto byly zaváděny desítky nových pluhů, které měly zvýšenou ornou desku, díky které dostatečně kypřily pole. S tím souvisela samozřejmě modernizace dalšího nářadí používaného v zemědělství.[17]

Ve Slezsku se počítalo se zaváděním technických plodin, z nichž se nejvíce měla rozšířit mořena barvířská. Průkopníkem v pěstování této technické plodiny byl Jan Leopold Falder, člen slezské zemědělské společnosti. Ten věřil v nástup nové technické plodiny a jejího rozšíření do Slezska. Žádal vládu o dotaci na její pěstování ve výši 1300 zl. Společnost však tento návrh nepodpořila, protože podle jejího vyjádření nebyla ve Slezsku vhodná půda pro pěstování této technické plodiny.[18]

V oblasti živočišné výroby se královská zemědělská společnost nejdříve zaměřila na rozvoj včelařství a s tím související výsadbu okrasných stromů, jako jsou lípy. Zde zaznamenáváme velký úspěch. Před zřízením hospodářské společnosti bylo ve Slezsku 397 úlů vrchnostenských a 4222 poddanských. Modernizovat včelařství v této oblasti bylo poměrně složité. Zdejší klima bylo velmi chladné a navíc zde nebyly vhodné stromy a keře k opylení. Proto se královská zemědělská společnost snažila zvýšit výsadbu stromů u měst a vesnic. Ničení nově vysazených stromů bylo pod pokutou až 10 zl. Tím se zabezpečil dostatek vhodných stromů pro opylování. Poté se začala řešit otázka zvýšení počtu včelařů. Vypisovaly se pravidelné soutěže, ve kterých nejlepší dva včelaři dostali po 10 zl. To byl také jeden ze stimulů, který vedl ke zvýšení počtu včelstev. Počátkem 19. století se celkový počet úlů v Rakouském Slezsku zvýšil na 13 794. To naznačuje, že královská zemědělská společnost svůj úkol na tomto poli splnila a přispěla svojí činností k velké modernizaci včelařství.[19]

[16] Tamtéž, inv. č. 6–9, kar. 1.; inv. č. 44. Mořena barvířská byla v Evropě a Asii využívána kvůli barvivu, které obsahuje v kořenovém systému. V Rakouském Slezsku se dělaly pokusy s barvivem, bohužel nebylo zde vhodné klima a od pěstování se upustilo. BIDLOVÁ, V.: *Barvení pomocí rostlin*. České Budějovice 2004, s. 26.

[17] Tamtéž, inv. č. 18, kar. 2.

[18] Tamtéž, inv. č. 22, 69.

[19] ZAO, f. KZS, inv. č. 50, 51. ZAO, f. Krajský úřad Přerov, sig. G 236, nová výsadba stromů podél cesty z Frýdku do Slezska. Měla sloužit jako inspirace pro oblast Přerovského kraje. Tamtéž, W 414, chov včela a vypisování prémií. JIRÁSEK, J.: *c. d.*, s. 508.

Další oblastí zemědělství byl chov ovcí, který po zrušení komerčního koncensu přešel na královskou slezskou zemědělskou společnost. Ta měla nyní nový úkol – šířit povědomí o nových typech ovcí. Vláda zřídila za tímto účelem státní šlechtitelskou stanici v Mercapouilu (chorvatské město Mrkopail), ale v rakouském Slezsku byl zájem o nová plemena pouze minimální. Pouze na panství Dívčí Hrady bylo nové plemeno s úspěchem vyzkoušeno a chovalo se zde na konci 18. století až 1500 kusů ovcí. V samotném rakouském Slezsku byly dvě oblasti chovu těchto zvířat – Opavsko a Těšínsko. Hodnotnější druh se choval na Opavsku. Jednalo se o druh selské ovce, která měla kvalitnější vlnu. Ta se pak z této oblasti vyvážela do Německa a Holandska. Hlavním důvodem vývozu vlny byla její dobrá cena a kvalita, která konkurovala tamějším chovatelům. Na Těšínsku se chovala tzv. valaška, která měla horší vlnu, jež se nevyvážela, ale spotřebovávala se v místě produkce. Podle vyjádření členů královské zemědělské společnosti nebylo v rakouském Slezsku zapotřebí zavádět nové plemeno, kvůli klimatickým podmínkám. Nová plemena trpěla nemocemi kopyt z chladného a vlhkého klimatu. Proto společnost doporučovala zachovat stávající chov ovcí a nová plemena zavádět pouze v teplých nížinných panství na Opavsku.[20]

Nejdůležitějším úkolem královské zemědělské společnosti byla podpora rozšíření pícnin a přechod ke stájovému chovu dobytka. To se ukázalo jako velmi praktické zejména při nemocech krav. Společnost pravidelně informovala širokou veřejnost o prevenci i o nových metodách v boji s nemocemi. S tím souvisel také důraz na kvalitní lékařské znalosti, které panští úředníci měli bez problémů ovládat. Měli proto absolvovat čtyřtýdenní bezplatný kurz před vlastní imatrikulací zakončený zkouškou z léčení dobytka. Tím se měla šířit osvěta před vážnými nemocemi dobytka.[21]

Hlavní činnost královské zemědělské společnosti spočívala v podpoře celkové modernizace slezského zemědělství. Za tímto účelem měla společnost aktivovat širokou selskou masu a probudit u ní zájem o zkvalitnění vlastního zemědělství. Vypisovaly se ankety pro nejrůznější zemědělské návrhy. Výherci pak dostali peněžitou odměnu. Za celou dobu trvání slezské zemědělské společnosti však nebyla vypsána žádná taková soutěž. V návrzích členů měly být vypsány ankety týkající se nejpalčivějších problémů, jako například ustájení dobytka, podpora pícnin, přechod ke střídavému hospodaření.

S osvětovou činností souvisela také vydavatelská práce. Společnost vydala v době potravinové krize leták s informacemi o pěstování brambor. Podobný leták byl pak vytištěn ještě v roce 1775. Později se ještě objevil *Zemědělský katechismus* Jana Bedřicha Mayera. Poté již společnost netiskla vlastní materiál, ale soustředila se na přerozdělování tiskovin od gubernia. Je velkou škodou, že společnost nebyla v osvětové činnosti aktivnější. Vše souviselo s malou členskou základnou, která ohrožovala samu podstatu společnosti. Nakonec vše vyvrcholilo jejím splynutím se sesterskou organizací na Moravě.[22]

Závěr

Pro dějiny zemědělství v rakouském Slezsku má Královská slezská zemědělská společnost zcela mimořádný význam. Vznik společnosti spadá do doby, kdy podobné společnosti vznikaly v celé Evropě. Podunajská monarchie nemohla zůstat pozadu a zakládala tento typ společností v jednotlivých korunních zemích. V rámci českých zemí vznikly zemědělské společnosti

[20] ZAO, f. KZS, inv. č. 5, 14, 18, 19, 26, 43.
[21] Tamtéž, inv. č. 58, 65.
[22] ZAO, f. KZS, inv. č. 27–32.

v Čechách a na Moravě. Velký problém, s kterým se potýkala slezská zemědělská společnost, byl v oblasti personální. Nicméně i přes tento problém se podařilo šířit mezi slezskými rolníky a statkáři nové modernizační myšlenky. Hlavní úkoly v šíření pěstování nových druhů rostlin a chovu zvířat se pomalu začaly prosazovat. Dělo se tak nesporně s velkým přičiněním královské zemědělské společnosti. Samotná její existence dávala na vážnosti zbytku rakouského Slezska, které setrvalo v českém státě. Proto v této oblasti působila samostatná zemědělská společnost 40 let a byla zrušena až v roce 1811, kdy se již značně projevovaly personální problémy společnosti. Gubernium proto rozhodlo, že se slezská zemědělská společnost sloučí s moravskou a vznikne tak moravsko-slezská společnost, jež fungovala až do roku 1942.[23]

PhDr. Marek Vařeka, Ph.D.
Masarykovo muzeum v Hodoníně
Zámecké nám. 27/9
69501 Hodonín
Česká republika
e-mail: m.vareka@masaryk.info

[23] Moravský zemský archiv v Brně, f. G 82, Hospodářská společnost v Brně 1769–1942.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

KIELISZEK „BUNTOWNICZY”

WŁADYSŁAW I STANISLAW ROMANĚNKO

The article is devoted to the history of Poland in the 18–19th centuries, the life and political activities of a prominent figure in the Polish liberation movement of Princess Izabela Czartoryska. It brings the necessary numismatic information about the coin that was emitted in 1831 and found in the chalice.

Key words: Izabela Czartoryska; favorite of the king; the partition of Poland; Adam Czartoryski; Napoleon; Alexander I; cup.

Przed autorami niniejszej pracy stoi na celu rozplątanie „biografii“ rzeczy, której historia rozpoczęła się 182 lat temu, podczas huku armat polskiego powstania 1830–31 roku. Ona przetrwała zakazy i prześladowania, jeszcze jedno w XIX wieku polskie powstanie, dwie rewolucje, dwie wojny światowe i „pieriestrojkę“ XX wieku, odrodzenia i upadki państw i przyjszła do nas w trzecie tysiąclecie ukazując związek czasów i epok, kapryśne przeplątania i powiązania losów jednostek ludzkich i państw w procesie historycznym. Ta rzecz – okrągły wypukły/baryłeczkowy/ srebrny kieliszek pojemnością około 70 ml. Dolna średnica 27 mm, średnica górnej krawędzi 47 mm, wysokość 40 mm. Za dno służy srebrna moneta polska wartości 2 złote, wydana w 1831 roku. Na zewnętrznej stronie kieliszka jest wygrawerowany monogram w kształcie korony książęcej, a pod monogramem dwie splecione ze sobą pisane ręcznie litery, które jak zwykle według tradycji heraldycznej oznaczają pierwsze litery imienia i nazwiska właściciela. Na dnie są widoczne dwa okrągłe wgłębienia późniejszego pochodzenia, w kształcie pocisku z czasów II wojny światowej. Już pierwsze pobieżne badanie sugeruje, że kieliszek może mieć coś wspólnego z polskim powstaniem 1830–31 roku i jej właściciel należał do jednego ze szlacheckich /książęcych/ rodów w Polsce. Kieliszek trafił w ręce autorów artykułu następująco. Jesienią 1944 roku, kapitan Ludowego Wojska Polskiego Afanasij Wiktorowicz Romanenko (jesienią 1943 roku kilka tysięcy sowieckich oficerów, głównie etnicznych Polaków, Białorusinów i Ukraińców którzy, mając doświadczenie bojowe, zostali skierowani do Ludowego Wojska Polskiego z powodu niewystarczającej liczby wyszkolonych oficerów polskich, a zwłaszcza artylerzystów, czołgistów, lotników), dowódca baterii 122 milimetrowych haubic Ósmego pułku Drugiej Pomorskiej brygady artylerii haubicowej, brał udział w walkach z faszystowskimi Niemcami na Magnuszewsko-Puławskim placu broni /przyczółku/, w pobliżu miasta Puławy. Przypuszczalnie właśnie w tej miejscowości jakaś młoda polska kobieta podarowała Afanasjowi Wiktorowiczowi ten kieliszek. W 1946 roku kapitan Romanenko zdemobilizowany z wojska przywiózł ten prezent do domu we wsi Balanówka Berszadzkiego regionu obwodu Winnickiego Ukraińskiej SRR. Jako absolwent Wydziału Historii Uniwersytetu w Charkowie, doskonale zdawał sobie sprawę ze znaczenia takich artefaktów – bardzo strzegł tego skarbu i cenił go jako pamięć o wojnie, o której jednak prawie żadnych szczegółów nie opowiadał. W 1960 roku Afanasij Wiktorowicz zmarł. Niestety, z wielu powodów przez długi czas nie było możliwości do przeprowadzenia poważnej analizy pochodzenia kieliszka i poznania imienia pierwotnego właściciela. Stało się to możliwe do zrobienia właśnie teraz. Autorzy – wnuk (Władysław Romanenko) i syn (Stanisław Romanenko) kapitana Romanenko.

Zdjęcie 1.

Porównanie monety wykorzystanej jako dno kieliszka z wizerunkiem monet z czasu polskiego powstania z 1830–31 roku w poradnikach numizmatycznych i zasobach Internetu świadczy o ich pełnej tożsamości. Tak więc, na awersie (przód z godłem) na szczycie półkolem znajduje się napis „Królestwo Polskie“. Pod napisem przedstawiony łączny herb Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego: w górnej części mieści się korona królewska, pod koroną prostokątna tarcza podzielona pionowo na dwie części. Na lewym boku tarczy orzeł polski z koroną na głowie, na prawym – litewski jeździec, tzw. pogoń (Zdjęcie 1).

Zdjęcie 2.

To jest godło, które było używane przez rebeliantów. Na stronie odwrotnej monety (rewersie) na górze biegnie okrągły napis „z grzyw. czyst. kol.“. Jest to skrót wskazujący na jakość srebra tłumaczony jako „z Kolonii grzywna czystego srebra.“ Poniżej znajduje się wieniec z liści dębu otoczający napis „2 złote pol“. Pod wieńcem są dwie litery: „K“ i „G“. Jeszcze niżej łukiem oznaczony rok emisji: „Roku 1831“. (Zdjęcie 2)

Obraz na odwrotnej części dna kieliszka jest w pełni identyczny z obrazem monety powstańców. Tak więc ustawiliśmy, że dla wyprodukowania kieliszka była wykorzystana jedna z tak zwanych „buntowniczych“ monet wybijanych przez Mennicę Warszawską na rozkaz tymczasowego rządu powstańczego z lutego do września 1831 r.

Awers „zbuntowanej monety“ 2 złote.

Odwrotna strona (rewers) „zbuntowanej monety“ 2 złote.
Zdjęcia z katalogu elektronicznego www.numismat.ru

Zostały wydane następujące monety: dukat złoty, srebrne monety 5 zł i 2 zł, billion rewolucyjny 10 groszy i miedziane monety 3 grosze. Całkowita kwota nakładu wynosiła 2,1 mln. złotych. Należy zauważyć, że na „monetach zbuntowanych“ oprócz zwykłych atrybutów były umieszczane i inny napisy o charakterze religijnym, a nawet nawołującym. Tak więc, na krawędzi (na stronie bocznej) monet 5 złotych został wyryty napis „Boże, chroń Polskę.“ A na krawędzi specjalnej emisji monet 10 groszy nawet został wyryty napis: „Boże, pomóż wiernym synom ojczyzny. Zamość w stanie oblężenia“. Czy były jakieś napisy na krawędzi monet o nominale 2 złotych, nie udało się ustalić. Obie walczące ze sobą strony postrzegały „zbuntowane monety“ nie tylko jak pieniądze, ale także jako symbol walki Polaków o wolność i niepodległość. Właśnie dlatego po zduszeniu powstania rząd carski zaczął wycofywać je z obiegu i wysyłać na przetopienie. Zostało skonfiskowano i przetopiono około połowy wydanego nakładu. W roku 1838 obieg „zbuntowanych monet“ został zatrzymany. Polscy zaś patrioci za każdą cenę zamierzali nie tylko zachować pamięć o powstaniu, ale na jego przykładzie wychować nowe pokolenie bojowników o wolność Polski, o czym świadczy również badany przez nas kieliszek. Człowiek, który zamówił go u jubilera (i zamówił, prawdopodobnie, nie jedną sztukę, a cały zestaw), nakazał wygrawerować na zewnętrznej stronie osobisty monogram, wykazując w ten sposób nieposłuszeństwo i otwarte wezwanie gnębicielom Polski.

Na szczycie monogramu wygrawerowano ząbkowaną koronę książęcą. Nad każdym ząbkiem są kropki. W wieńcu korony przeplatają się ciemne małe prostokąty i krzyże. Prostokąty prawdopodobnie wskazują na dekorowanie korony kamieniami szlachetnymi. Pod koroną monogram z dwóch przeplatanych ze sobą odręcznych dużych liter łacińskich „I“ i „C“. Litery są wykonane przez mistrza w stylu baroku sentymentalnego. Są to dwie łodygi roślin, ozdobione małymi

i dużymi liśćmi i kędziorkami. Tuż poniżej liter ledwo zarysowane kontury dwu luf leżących na dwu kwiatkach: opadający nierozwinięty pączek i przygnieciony ale w pełni rozwinięty i wyciągnięty wzdłuż lufy. Rozwinięty kwiat kształtem przypomina lilię (zdjęcie 3, zdjęcie 4).

Zdjęcie 3.

Zdjęcie 4.

Rozszyfrowanie monogramu pozwala nam ustalić najbardziej prawdopodobnego klienta i właściciela rzeczy badanej. Obecność korony wskazuje na przynależność właściciela do rodu książęcego, a tym samym znacznie zwęża zakres wyszukiwania. Barokowe wykonanie monogramu sugeruje, że klientem była kobieta. Tylko dwie polskie rodziny książęce – Czartoryscy i Czaplińscy się zaczynają w pisowni na literę „C“. Ale z żyjących w 1831 roku przedstawicieli tych rodów tylko księżna Izabella Czartoryska miała kompletne zejście się swoich inicjałów z inicjałami monogramu. ((Na zdjęciu portret Izabelli Czartoryskiej w wieku 28 lat, wykonany przez paryskiego malarza A. Roslina).O sobie ona mówiła: „Nigdy nie byłam piękna, ale często bywałam piękna“. Była, zgodnie ze wspomnieniami F. F. Wigela: ...szalono polską patriotką, której Polacy nadali przezwisko „Matka – ojczyzna“.[1]

Namiestnik zaś cesarza rosyjskiego w Polsce Wielki Książę Konstantyn nazywał ją „Baba – Jędza“, a aktywny uczestnik tłumienia polskiego powstania 1830–31 roku, bohater Wojny Ojczyźnianej 1812 roku Denis Dawydow w swoich Pamiętnikach partyzanta o polskiej wojnie 1831 roku nazywa ją „wiedźmą polską“ i powiedział, że „jest główną inspiratorką wszystkich polskich powstań w ciągu lat sześćdziesiątych“.[2]

Córka podskarbijego Wielkiego Księstwa Litewskiego hrabijego Jana Fleminga Isabella Fleming urodziła się w roku 1746. Otrzymała staranne wykształcenie domowe, zapała filozofią sentymentalizmu, który głosił priorytet uczucia nad rozumem, znała się z francuskimi krzewicielami oświaty Voltairem i Rousseau i ich dziełami. W wieku szesnastu lat wyszła za mąż za księcia

[1] WIGEL, F.: *Zapiski. Artel pisarzy „Grono“*. M. 1928 r. Reprynt M. Zacharow 2000.
[2] DAWYDOW, D.: *Zapiski partyzanta o wojnie polskiej 1831 roku*. Starożytność rosyjska. 1872, t. VI.

Kazimierza Czartoryskiego bezpośredniego potomka założyciela Wielkiego Księstwa Litewskiego Giedymina. Od razu z całą swoją wrodzoną pasją pogrążyła się w odchlań z dwóch żywiołów – uniesienia wielkoświeckie i polityka wielkoświecka. Są znane jej romanse z przedstawicielem Imperium Rosyjskiego w Polsce generałem M. W. Repninym, francuskim księżem de Lozen. Aktywnie wspierała roszczenia swojego męża do tronu polskiego, a po wyborze na króla Polski Stanisława Augusta Poniatowskiego staje się jego faworytą. Po utracie niepodległości Polski i jej pierwszego rozbioru w 1772 roku Izabella Czartoryska aktywnie uczestniczy w polskim ruchu patriotycznym, głosząc przywrócenie niepodległej Rzeczpospolitej Obojga Narodów w dawnych granicach. Staje się duchowym przywódcą partii arystokratycznej „Nazwisko." Obaj jej synowie Adam i Kazimierz walczyli w wojsku Tadeusza Kościuszki. Po stłumieniu powstania posiadłości ziemskie Czartoryskich zostały skonfiskowane. Aby uniknąć bankructwa Izabella Czartoryska na wymaganie Katarzyny II wysyła do Petersburga rzeczywiście jako zakładników obu swoich synów. Majątek został zwrócony. Po zamążpójściu jej córki za księcia Wirtemberskiego Czartoryska spokrewniła się z większością domów królewskich Europy. Odwiedza posiadłości swoich nowych krewnych i sprawia dobre wrażenie na nich. Zafascynowany nią król pruski Fryderyk II powiedział: „W Polsce wszystkie sprawy prowadzone są przez kobiety. Mężczyźni są tylko rozproszeni w uprzejmości". Swoje nowe związki księżna Izabella aktywnie wykorzystuje do realizacji jednego celu: odbudowy niepodległego państwa polskiego w granicach 1772 roku. W latach 1795–1807 wiąże nadzieje z następcą tronu rosyjskiego, a potem cesarzem Aleksanderem I. Najstarszy syn księżnej, książę Adam Czartoryski, wszedł w koło najbliższych przyjaciół przyszłego cesarza, aktywnie uczestniczył w pracach nad projektami reform, a ze wstąpieniem do tronu Aleksandera zostaje senatorem, członkiem Rady Państwa, a od 1804 roku staje na czele nowoutworzonego według swojego projektu Ministerstwa Spraw Zagranicznych Imperium Rosyjskiego. Jednak opracowując projekty przebudowy państwa rosyjskiego i koncepcję polityki zagranicznej, Czartoryski zawsze pamiętał o tym, że te reformy musiały być skierowane do ułatwienia sytuacji w Polsce oraz stworzenia warunków dla odrodzenia niepodległego państwa polskiego – Rzeczpospolitej w granicach 1772 roku. Jednak doskonale zdawał sobie sprawę, że natychmiastowe przywrócenie niepodległości Polski, która dopiero co była po prostu rozerwana na trzy części przez główne monarchie europejskie, jest niemożliwe. Dlatego Czartoryski wypracowuje plan zbierania ziem polskich pod berłem najpotężniejszej z trzech monarchii – rosyjskiej, oferując dwu pozostałym (imperium Austro-Węgierskiemu i Prusom) odpowiednie zastępstwo w postaci innych państw niemieckich. Idea ta znalazła odzwierciedlenie w tak zwanym „Planie Puławskim" Czartoryskiego. Plan został opracowany w Puławach, stąd taka nazwa. Istotą programu było następujące: przez wszelkie środki – dyplomatyczne i wojskowe – zmusić Prusów do przyłączenia się do koalicji antynapoleońskiej i proponować im oddanie Rosji wchodzące w skład tego państwa ziemie polskie, w zamian odebranie kilku niemieckich księstw. Ziemie polskie w składzie Rosji złączą się w zjednoczone Królestwo Polskie, króla proklamuje cesarz rosyjski, który będzie rządził przez prawo unii personalnej. Królestwo Polskie utrzymuje swój sejm, wojsko, prawo do wydawania własnych pieniędzy, autonomię w rozwiązaniu spraw wewnętrznych. Takim sposobem Prusy nie są przegrane, podczas gdy Rosja dostaje na swoich granicach zachodnich poważną przeszkodę możliwej inwazji Napoleona, ponieważ według myśli projektanta odrodzenie elementów polskiej państwowości musiało przyciągnąć sympatię wobec Rosji znacznej części ludności polskiej. Zawartość planu, jego duch wyraźnie wskazuje na to, że właścicielka Puław wzięła w jego przygotowaniu aktywny udział. Początkowo Aleksander I pozytywnie zareagował na „Plan Puławski", ale potem odrzucił go.[3] Wynik

[3] W 1815 roku pod czas Kongresu Wiedeńskiego, Aleksander I spróbował wrócić do planu Puławskiego, zgłosił pretensje do Krakowa, Torunia i Poznania, ale zetrznąwszy się ze zjednoczonym frontem Austrii, Prusów i Anglii, został zmuszony do kompromisu.

jest znany: Adam Czartoryski podał się do dymisji ze stanowiska ministra i został powołany na stanowisko kuratora wileńskiego okręgu szkolnego, pozostając przy tym senatorem i członkiem Rady Państwa. Napoleon pokonał koalicję częściami, zdobył Prusy, Polskę, imperium Austro – Węgierskie zmusił do zjednoczenia, podyktował Rosji pokój z Tylży. W związku z oczekiwanym zwycięstwem Napoleona nad Prusami, Austrią i Rosją, wszystkie nadzieje na odrodzenie Rzeczpospolitej większość Polaków, w tym księżna Czartoryska skierowała na niego. Napoleon jednak tych oczekiwań nie spełnił. Zamiast niezależnej Polski stworzył na części ziemi polskich wasalne Księstwo Warszawskie, a następnie całkowicie został rozgromiony przez wojska rosyjskie. Księżna Isabella po raz kolejny nastawia się na nowo do cesarza rosyjskiego. Jednak Aleksander Pierwszy ograniczył się tylko do tego, że zgodnie z polską etnicznością utworzył Królestwo rządzone przez rosyjskiego cesarza według prawa unii personalnej, określoną przez Polaków „Polska kongresowa". Osiem prowincji Litwy, Białorusi i Ukrainy pozostało w składzie Imperium Rosyjskiego. Bezpośrednio Królestwu przyznano Konstytucję, Sejm, wojsko. Polscy chłopi otrzymali wolność osobistą. Jednak Aleksander I natychmiast zaczął naruszać prawa przyznane. Po wstąpieniu na tron rosyjski Mikołaj I jeszcze bardziej zaostrzył politykę ograniczeń. Polacy, zwłaszcza szlachta i ludność miejska, odpowiedzieli ostrym niezadowoleniem, wzrostem nastrojów patriotycznych. Księżna Izabella Czartoryska w tych latach dużo pieniędzy, czasu i energii oddaje edukacji patriotycznej Polaków. W 1798 roku w Puławach tworzy pierwsze w Polsce Muzeum Narodowe, które później stało się podstawą Muzeum Czartoryskich w Krakowie, jednego z największych muzeów w Polsce. W Puławach powstał teatr, gdzie wystawiano sztuki starożytnych klasyków i autorów polskich. Księżna sama grała w spektaklach. W Puławach wielokrotnie miały miejsce patriotyczne bale i rauty. Księżna Isabella aktywnie wspierała wybuchające jesienią 1830 roku powstanie. Wielki Książę Konstanty, który rozmawiał z grupą wojsk rosyjskich przez Puławach, napisał, że cała populacja Puławy kokardy ozdobione barwach narodowych, inicjowane i mocno skrytykował rosyjski.[4] Syn księżnej, Adam Czartoryski, stał na czele powstania i został przewodniczącym tymczasowego rządu rebeliantów. Ale powstanie poniosło klęskę. Następstwem tego był Statut Organiczny Królestwa Polskiego, podpisany przez Mikołaja I w 1832 roku. Według Statutu Polska straciła wszystkie ślady państwowości.[5] Klęska powstania zadała poważny cios po nadziejach patriotycznych sędziwej księżnej. To zwiększyło się jeszcze tragedią osobistą: jej syn Adam, który wyemigrował do Francji, został zaocznie skazany na śmierć, i już nigdy nie mógł wrócić do Polski. Jej dziecię, jej twór – Puławy – zdobył oddział wojsk rosyjskich pod dowództwem wnuka księżnej księcia Adama Wirtemberskiego, wobec którego Denis Dawydow sarkastycznie powiedział: „Mimo tego, że był nosicielem imienia pierwszego człowieka, ale był bynajmniej nie pierwszy z ludzi". Wnuk wypędził z Puław matkę i babcię i dał dwie salwy z dział do świątyni Sybilli, gdzie się mieściło pierwsze polskie Muzeum Narodowe i do innych budowli. Jednak należy zauważyć, że księżna Czartoryska dosyć spokojnie zdążyła ewakuować prawie wszystkie ogromne zbiory muzealne. Po wypędzeniu z Puław Izabella Czartoryska mieszkała w innej posiadłości ziemskiej pod nazwą – Wysockoje koło Sandomierza. Ale historia „zbuntowanego kieliszka" wskazuje na to, że pomimo załamania się nadziei i tragedii osobistej, niepohamowany duch patriotyczny księżny Czartoryskiej nie został pokonany. Po dekrecie carskim na wycofanie z obiegu „monet zbuntowanych" ona wyzywająco zamawia cały zestaw kieliszków, w których monety te są ujęte jako jeden z elementów konstrukcyjnych, do tego jeszcze demonstracyjnie umieszcza na nich swój osobisty

[4] DAWYDOW, D. Ibidem.

[5] Manifest od 14 lutego 1832 roku *O nowym trybie rządzenia i edukacji Królestwa Polskiego*. Polityka narodowościowa Rosji cesarskiej. Ed. J. I. Siemionowa. M. 1997. Przedruk z: *Kompletny zbiór Ustaw Imperium Rosyjskiego*. Zbiór drugi. Tom 7. SPb., 1833, s. 83–90.

monogram uzupełniany symbolami powstańczymi. W takiej oryginalnej formie jest przechowywana pamięć o powstaniu i rzuca się rękawicę gnębicielom polskiej wolności.

Przy dokładnym badaniu kieliszka na jego wewnętrznej powierzchni przez nas zaobserwowano obrazy różnych obiektów. Na awersie monety jest widoczna grupa obiektów (obiekty te mieszczą się również na ściance ledwo na lewo od słowa „królestwo"):

1.1. Szabla, przebijająca serce (zdjęcia 5, 6).

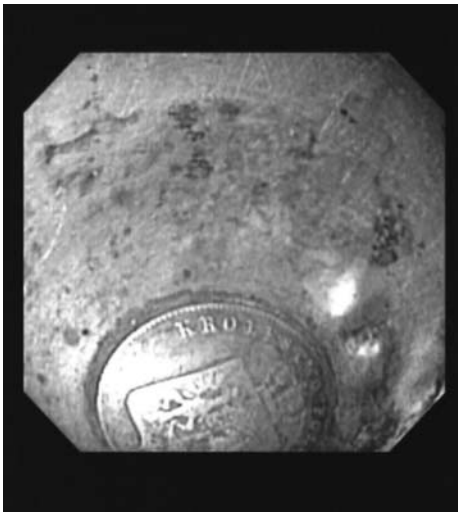

Zdjęcie 5.

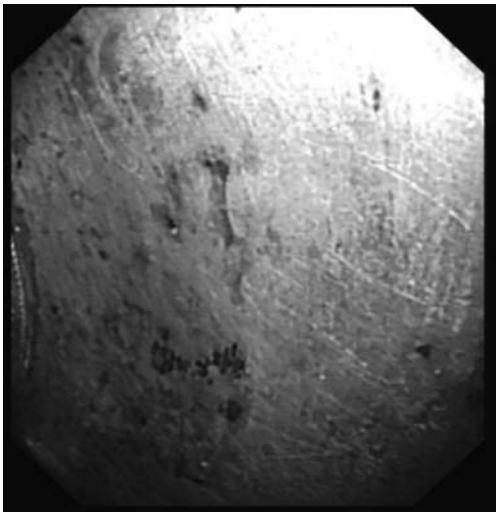

Zdjęcie 6.

Szabla z sercem wygląda w następujący sposób: rękojeść w kształcie pustej filiżanki z wyraźnym konturem; czarne łukowate ostrze, na którym jest nawleczone serce w postaci pustego serca (symbol miłości) widocznego na obwodzie; czarny czubek szabli wygląda z serca. Ten symbol był stosowany przez polskich różokrzyżowców wschodnich regionów Polski i Litwy XVIII-XIX wieku. W roku 1777 król Polski Stanisław August Poniatowski zalicza się do Loży różokrzyżowców „Pod trzema hełmami" oraz do innych lóż, i przyjmuje tytuł Kawalera Róży i Krzyża, to znaczy zostaje różokrzyżowcem.[6] W tym czasie jego ulubienicą jest księżna Izabella Czartoryska. Przebijająca serce szabla jest symbolem fabuły z Ewangelii Łukasza (2, 34, 35). To symbolizuje przewidywanie Dziewicy Maryji i Józefa losu Dzieciątka Jezusa, złożonego przez Symeona w świątyni jerozolimskiej, gdy Józef i Maryja przynieśli do świątyni noworodka dla obrzędu: „34 Symeon zaś błogosławił Ich i rzekł do Maryi, Matki Jego: „Oto Ten przeznaczony jest na upadek i na powstanie wielu w Izraelu, i na znak, któremu sprzeciwiać się będą – 35, Twoją duszę miecz przeniknie – aby na jaw wyszły zamysły serc wielu".[7] Szabla symbolizuje broń „przeszłości", która odsłoniła duszę (serce) Dziewicy Maryji, dzięki czemu mogła zobaczyć (przypomnimy sobie oko w symbolice masońskiej) „zamierzenia wielu serc", czyli myśli i dusze wielu ludzi. Święto Niepokalanego Serca Maryi jest szeroko rozpowszechnione wśród katolików europejskich w połowie XVII–XVIII wieku, w tym i w Polsce. To właśnie w tym okresie

6 SPAROW, W.: *Pełna historia masonerii w jednej książce*. M.: ACT, 2010.

7 *Biblia. Ewangelia Łukasza.*

odbywa się rozkwit lóż różokrzyżowców. Szabla swoim kształtem przedstawia jeden z rodzajów broni orientalnej (tatarska szabla lub turecki jatagan), co nie jest zaskakujące – w symbolice masońskiej światło wiedzy przyszło ze Wschodu, w tym chrześcijańskiej (biblijnej) tradycji masonów – światło wiary w Chrystusa, wiedzy naukowej, humanizmu, edukacji; w tym – historia świątyni w Jerozolimie i jej budowniczych.

1.2. Napis liter ZD (zdjęcia 5, 6).

Te duże litery alfabetu łacińskiego ułożone są pod szablą. Litera Z pod ostrzem, litera D – poniżej rękojeści szabli.

1.3. Pod lewym końcem szabli (czarny czubek i serce) i z przedłużeniem dalej ustawione są jeden pod drugim cztery przedmioty (Zdjęcie 7 Zdjęcie 8 Zdjęcie 9).

Jeden z elementów (drugi) – rytualna kielnia w charakterze frygijskiego kołpaku (uchwyt cienki, łopatka kielni jest w formie wygiętego w górnej części stożka). Frygijski kołpak jest jednym z symboli jakobinów i Rewolucji Francuskiej. Oznacza walkę o wolność. Czwarty obiekt nie jest w pełni zidentyfikowany nie ma dobrze określonego kształtu.

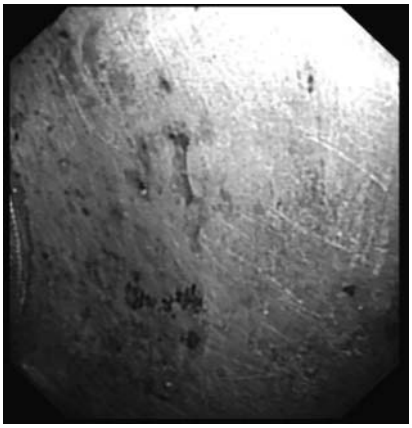

Zdjęcie 7.

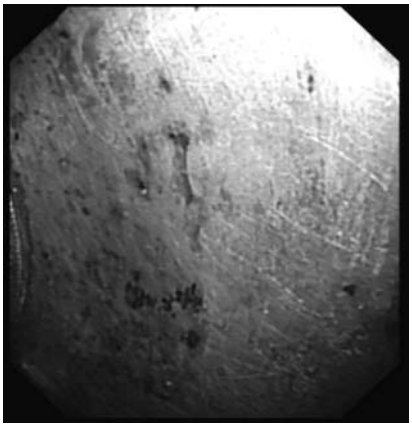

Zdjęcie 8.

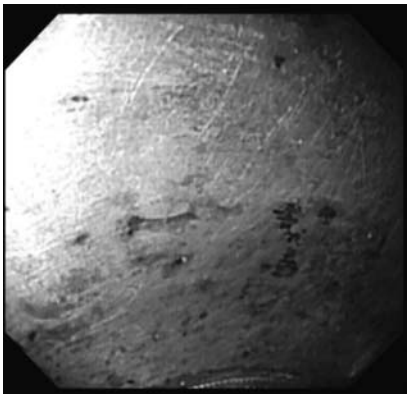

Zdjęcie 9.

1.4. Pod inicjałami ZD poniżej tych liter po prawej od nich stronie jest rozmieszczony trzypoziomowy świecznik wieloświeczkowy z płonącymi świecami (wyraźnie widoczne są języczki płomienia palących się świec, po starannym przyjrzeniu się – 12 języczków) – Zdjęcie 10, Zdjęcie 11. Potrojenie do 81 świecy jest typowym dla masońskich świeczników. W danym przypadku widzimy potrojenie 3 z 3 plus jeszcze 3. Na podstawie tego trzypoziomowego świecznika wieloświeczkowego mieści się słynna masońska lampa naftowa – świecznik Loży masońskiej Philalethów. A właśnie: przedmiot w charakterze spłaszczonego poziomo wydłużonego dzbanka o długim dziobku rozciąga się od dolnej części podstawy nośnej dna naczynia(jego część mocująca) oraz szerokiego uchwytu. Jest mały prostokątny odcinek w centrum naczynia nie wypełniony kolorem, ale nad nim – łącząca linia pomiędzy dwoma wypełnionymi kolorem częściami naczynia. Ten odcinek jest właśnie osobliwością obrazu dokonanego przez grawera, ponieważ ma geometrycznie prawidłowy prostokątny kształt. Bezpośrednio ze świecznika biegnie linia prosta z trzypoziomowego wieloświecznika z języczkami płomienia palących się świec. Tak więc, są to dwa świeczniki jeden za drugim.

Świeczniki w symbolice i terminologii masońskiej wyznaczały światło wiedzy, naukowej oświaty ludzi, prawdy – w tym boskiej, chrześcijańskiej.[8] Ponadto, wiedzy i otwartej, i dostępnej jedynie wtajemniczonym w nią masonom.

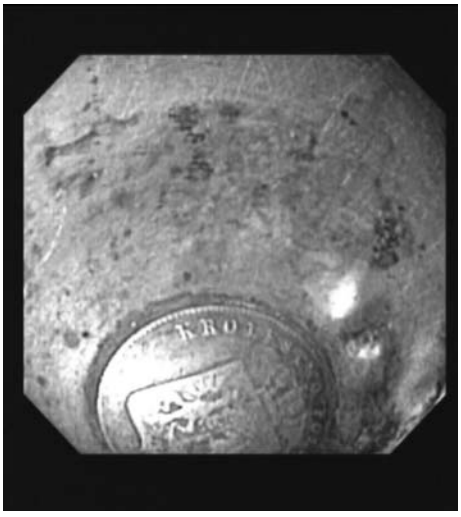

Zdjęcie 10.

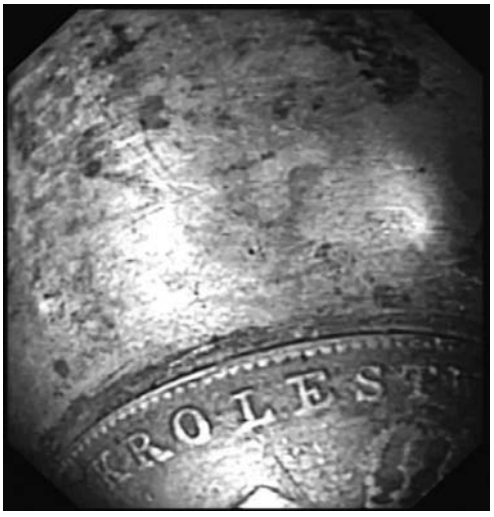

Zdjęcie 11.

Na zewnątrznej powierzchni kieliszka pod monogramem Izabelli Czartoryskiej, a mianowicie nad koroną znajduje się miecz (można go zobaczyć na zdjęciach 2, 3). Miecz z tępym równobocznym kątem na końcu ostrza, dwustronny (o czym świadczy prosta linia przechodzącą przez środek ostrza), z prostymi poprzecznymi rękojeścią i uchwytem, ostrze jest puste – nie wypełnione kolorem. Wsymbolicemasonówmieczoznaczał karającеprawo.[9] Wśród masonów polskich dość konkretnie oznaczało to przywrócenie prawowitej władzy w Polsce, t. z. walka

[8] Hall, M.: *Zarys encyklopedyczny masońskiej hermetycznej kabalistycznej i różokrzyżowcowej filozofii symbolicznej*. Moskwa – SPb: AST, 2005.

[9] Ibidem.

o niepodległość. W połączeniu z symbolem mocy – koroną (rody książęce zawsze miały koronę w godle) – staje to szczególnie konkretnym i oczywistym. Miecz prawa chroni koronę władzy.

Tak więc, na powierzchni kieliszka autorzy znaleźli liczne wygrawerowane napisy i symbole masońskie. Wszystkie zdjęcia przedstawiają grawerowanie na srebrze. Jeśli chodzi o właściwości znaków artystycznych przedstawionych na kieliszku, chcemy zwrócić uwagę czytelników tego artykułu na jego wymiary określone przez nas na początku tego artykułu.

W celu walki o niepodległość Polski Izabella Czartoryska używała i takich środków jak loże masońskie. W latach 70-ch XVIII-go wieku masoneria jest szeroko rozpowszechniona w kręgach arystokratycznych Królestwa Polskiego. Do lóż masońskich wstępuje król Stanisław August Poniatowski. Moda paryska dyktuje Polsce pojawienie się lóż przyjmujących kobiety – adaptacyjne loże. Masoni złagodzili zakaz przyjmowania kobiet do lóż. Te loże powstały pod patronatem męskich lóż, mając takie same nazwy. Ich członkinie na początku nie były traktowane jako pełnoprawne, ale w 1774 roku, akurat pod czas szerokiej promocji masonerii w elicie polskiej, adaptacyjne loże pod patronatem Loży Wielkiego Wschodu Francji uzyskują status pełnouprawny z czysto męskimi lożami, a ich członkinie – stały się pełnoprawnymi masonami (zmieniono statuty lóż masońskich).[10] Najbardziej znanym przykładem są paryska Loża „Dziewięć sióstr" (żeńska) i powstała w 1775 roku Loża „Szczerość". W następstwie tego takie loże pojawiają się i w Polsce. W tej epoce wstąpiła do adaptacyjnej Loży „Dobroczynność" i Izabella Chartoryska.[11] Co do podporządkowania, należy pamiętać wyżej wymienione oświadczenie króla pruskiego Fryderyka II: „... w odniesieniu do I. Czartoryskiej to było bardzo uzasadnione".

Należy zauważyć, że loże z udziałem kobiet powstają w te czasy i w Polsce pod wpływem wiedeńskich lóż masońskich, jednak początkowo rozprzestrzeniających się z Austrii do Francji (mieszane loże „mopsów" i „mopsic").[12]

Działalność lóż masońskich aktywnie rozwija się i w XIX wieku – ubóstwiająca Napoleona Loża „złączonych Polaków i Francuzów", odrodzenie dawnych lóż polskich (zakazanych w 1797 roku), „Sanktuarium Izydy", „Bogini Elewzis", „Tarczy Północnej", „Pokonanego Przesądu", stworzenie Loży „Gorliwy Litwin", organizacje masońskie majora Lukasińskiego z Czwartego liniowego pułku Wojska Królestwa Polskiego i drugie.[13] W 1822 roku Aleksander Pierwszy zakazał działalność lóż masońskich w całym Imperium Rosyjskim, wliczając Królestwo Polskie. W historiografii polskiej i rosyjskiej uważa się, że działalność lóż masońskich w Polsce się skończyła. Jak się wyraża jeden z autorów loże masońskie wpadły w „odrętwienie".[14]

Ale księżna nie zamierza zmieniać instrumenty walki politycznej o niepodległość. Na podstawie analizy znaków i symboli na wewnętrznej i zewnętrznej powierzchniach kieliszka należy stwierdzić, że forma organizacji masońskiej i realizacji tej walki była stosowana w Polsce i po 1822 roku, to znaczy, działalność masońska tutaj kontynuowała i dalej.

[10] Ibidem.
[11] Ibidem.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem.

doc. Vladislav Romaněnko, kandidát historických věd
Nižněnovgorodská státní technická univerzita
Nižnij Novgorod, Rusko.
e-mail: vladisl.romanencko2015@yandex.ru

Stanislav Romaněnko
historik
Nižnij Novgorod, Rusko

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

W OBLICZU NOWYCH WYZWAŃ I ZAGROŻEŃ: LATA 1931–1938

MICHAŁ JARNECKI

In the results erosion of the Versailles Common Safety System, Czechoslovakian diplomacy tried to found new responses. The taking over the German Government by Nazis have accelerated the approach with Soviet Union. At this same time have worsted relationships – before not especially well – with Poland. The alliance between Czechoslovakia and Soviet Russia in 1935 has cooled connection the Prague with Ukrainian Emigration. Czechoslovak administration was under strong polish Pressure.

Key words: Czechoslovakia; new challanges; threat's.

Dylematy i rozdroża czechosłowackiej polityki zagranicznej

Od początku lat trzydziestych system wersalski, wraz ze swoją locarneńską mutacją, ulegał coraz wyraźniejszemu osłabieniu i destrukcji. Proces ten przyśpieszył od 1933 r., co wiązało się, z niewymagającą specjalnego komentarza, brzemienną zmianą steru w Niemczech. Przekształcenie niestabilnej być może, ale demokratycznej, liberalnej Republiki Weimarskiej w agresywną, nazistowską III Rzeszę, miało także znaczące konsekwencje dla polityki światowej. Sąsiadująca z państwem Hitlera Czechosłowacja wkrótce odczuła skutki nowej sytuacji, przekonując się, że jej wiara w stabilność systemu opartego na zasadach zbiorowego bezpieczeństwa i wiarę w autorytet Ligi Narodów nie ma pokrycia w rzeczywistości i należy poszukać nowych gwarancji. Złudzeniem okazało się też przekonanie, że ze strony Niemiec-Rzeszy, niezależnie od różnic interesów i problemów z germańską mniejszością, zagrożenie w sumie jest niewielkie i dotyczyć może tylko rywalizującej z ČSR Polski. Uświadomienie sobie tych faktów zmąciło spokój praskich elit.

Znany był tradycyjny rusofilizm czeskich elit, wywodzący się jeszcze z XIX-wiecznych nadziei czy iluzji wiązanych z panslawizmem i jego naturalną „lokomotywą" w postaci Rosji. Sternicy nawy politycznej Czechosłowacji, tradycyjnie poszukujący sojusznika na Wschodzie, pogodzili się ostatecznie z realiami i pomimo zrozumiałych oporów, bez entuzjazmu, zdecydowali się zbliżyć się do tej właśnie postaci Rosji, jak wówczas była, czyli ZSRR. Inne postrzeganie sowieckiego kolosa stanowiło jedną z najważniejszych różnic pomiędzy Polską a ČSR. Stosunki dwóch państw znajdowały się, na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych, w stanie swoistego zamrożenia. Emocje pierwszych lat niepodległości wydawały się przygasać, ale w tle nadal tliło się napięcie i nie zniknęły przesłanki konfliktów. Oba kraje rywalizowały o prestiżowe pierwszeństwo w Europie Środkowej, istniała też niezałatwiona z polskiego punktu widzenia sprawa cieszyńska. Złe wrażenie w Polsce wywołała nieprzemyślana wypowiedź Masaryka w sprawie korytarza i Gdańska, wskazywanych jako źródła najpoważniejszych źródeł napięć w Europie[1].

[1] Sławny wywiad TGM do brytyjskiej agencji prasowej London General Press, w którym miał powiedzieć: „Istnieją dziś dwa główne niebezpieczeństwa dla pokoju Europy. Jednym z nich jest korytarz, drugim są Węgry. Co się tyczy polskiego korytarza, to jestem zdania, że Niemcy nigdy nie pogodzą się z obecnym stanem rzeczy, na mocy którego Prusy Wschodnie odcięte są od Rzeszy", por. GRUCHAŁA, J.: *Tomasz G. Masaryk*. Wrocław 1996, s. 223; KIERSKI, K.: *Masaryk a Polska*. Poznań 1935, s. 89; też *Historia dyplomacji polskiej*, t. IV, pod. red. P. Łossowskiego. Warszawa 1995, s. 395.

Wydaje się, że ów incydent mógł dowodzić nie tylko głębokiej nieufności, ale był też może jednym z argumentów, na to że rywalizujący sąsiedzi starli się skierować uwagę i energię Republiki Weimarskiej w pożądaną przez siebie stronę. Czesi wskazywaliby chętniej północny kierunek, a Polacy, co zrozumiałe, raczej swoje południe[2]. Pomimo nieufności, zastrzeżeń i chłodu toczyły się jednak rozpoczęte w poprzedniej dekadzie rozmowy kół wojskowych na temat współpracy wywiadów i nawet rokowały one nadzieje na przyszłość. Czescy wojskowi, przejawiali większą niż politycy otwartość w stosunkach z północnym sąsiadem, widząc w nim potencjalnego partnera przeciwko potężniejącym Niemcom. Dostępne materiały dowodzą zainteresowania Czechów, w tym względzie jednak osamotnionych przez swoich politycznych przywódców[3]. Oficerowie czescy nie unikali nawet trudnego tematu ukraińskiego, drażniącego Polaków, przekazując w 1931 r. szczegółowe informacje o stosunkach pomiędzy OUN i niemiecką Abwehrą. Nieco wcześniej zastępca szefa Sztabu Głównego ČSR, gen. Vladimir Chalupa, aby rozproszyć polskie pokłady nieufności i oddać szacunek polskim służbom, oświadczył attaché II Rzeczypospolitej, mjr Andrzejowi Czerwińskiemu: „Wiem, że nam nie bardzo wierzycie i podejrzewacie nas o nieszczerość – a może nawet przypuszczacie nasz czynny udział w obecnej robocie ukraińskiej na waszą niekorzyść. Wasze organy wywiadowcze pracują dobrze – sprawdźcie, a przekonacie się, jak się mylicie“[4]. Czescy sztabowcy dokonali również pewnego konkretnego gestu, przyzwalając na dyskretną penetrację ukraińskiej emigracji polskiej powołanej do życia w 1930 r. placówce wywiadowczej „Olaf“ kierowanej przez mjr. Jerzego Krzymowskiego. Ten również dbał o dobre relacje z czeskim wywiadem[5]. Podczas spotkania wywiadowców w lipcu 1931 r. w Warszawie, strona polska rozwijała wątek inspiracji „obozu ukraińskich nacjonalistów“ przez niemiecką agenturę[6]. Nie był to wcale koniec kontaktów wojskowych obu państw. Zastępca szefa sztabu armii naszych południowych sąsiadów, gen. Lev Prchala (zapewne nie bez zgody swego szefa, gen. Syrového), w rozmowie z polskim attache, wówczas już ppłk A. Czerwińskim, wskazując niemieckie niebezpieczeństwo zaproponował przejść do konkretnej, bliskiej współpracy dwóch armii i wywiadów. Okoliczności nakazywać miały przezwyciężenie dotychczasowych sporów i linii podziału. Nie da się ukryć, że odbiegało to od oficjalnej linii Hradu[7]. Niestety, wskutek asekuranctwa i oporu elit politycznych ČSR nie doszło do dalej idących porozumień. Sprawa zaczęła się i skończyła na szczeblu rozmów międzysztabowych, nie posuwając się poza kurtuazyjną wymianę informacji. Czechosłowacja była świadoma, że stosunek do Związku Radzieckiego również do pewnego stopnia dzieli Małą Ententę. Rumunia, mająca swoje rachunki z północnym potężnym sąsiadem, w tym względzie posiadała własne zdanie. To stanowiło powód odwlekania momentu oficjalnego uznania tego państwa[8]. Istniały też wewnętrzne opory przeciwko nawiąza-

---

[2] CAMBELL, F. G.: *Confrontation in Central Europe. Weimar – Germany and Czechoslovakia*. Chicago–London 1975, s. 181–183, 188, 195–196.

[3] BUŁHAK, H.: *Z dziejów stosunków wojskowych polsko-czechosłowackich w latach 1927–1936*, w: SzdZSRRiEŚ. Wrocław 1974, s. 97–146.

[4] Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), O. II SG, sygn. I.303.4.7647, raport mjr Czerwińskiego do Oddziału II z 4. 12. 1930 r.

[5] CAW, O. II SG I.303.4.2345, placówka „Olaf“, opracowanie z 8. 11. 1932; KOŁAKOWSKI, P.: *Między Warszawą a Pragą. Stosunki polsko-czechosłowackie stosunki wojskowo-polityczne 1918–1939*. Warszawa 2007, s. 334–335.

[6] BUŁHAK, H.: s. 105 i 114 oraz KOŁAKOWSKI, P.: *Między Warszawą a Pragą*..., s. 337–338; więcej informacji o spotkaniu wywiadowców z lipca 1931 w Pradze w: AAN, Sztab Główny, sygn. 616/145, sprawozdanie z konferencji z przedstawicielami czechosłowackiego Oddziału II w dniach 2.–3. 7. 1931 z 16. 7. 1931, k. 156–158.

[7] *Historia dyplomacji*..., s. 396–397, w której cytowany jest raport polskiego attache do szefa Sztabu Głównego, gen. Janusza Gąsiorowskiego z 18. 2. i 19. 4. 1932. In: AAN, MSZ, sygn. 5598.

[8] BŘACH, R.: *Rusky problem v československéj zahranični politice na počatku r. 1924*, w: ČSČH, R. XVI, 1968, č. 1, s. 11–15, 25–26.

niu oficjalnych relacji ze Związkiem Radzieckim, które wiązały się z trudnymi, niezałatwionymi rozliczeniami finansowymi i konfiskatą przedsiębiorstw należących niegdyś do czeskiego kapitału. Obiekcje nadal wysuwała wpływowa partia narodowych demokratów K. Kramáře[9].

Dowodem osłabienia dotychczasowego systemu stosunków międzynarodowych stała się też konferencja haska, na której Niemcy występowały o znaczną redukcję swoich zobowiązań finansowych, co w Pradze zostało odnotowane. Było to niebezpieczne, ponieważ Republika Weimarska znalazła potencjalnego naśladowcę w postaci horthyowskich Węgier, również dążących do zniesienia nałożonych na nie ograniczeń[10]. Jeszcze większy niepokój wywołał zgłoszony w marcu 1931 r. projekt unii celnej pomiędzy Niemcami i Austrią. Czechosłowacja miała prawo poczuć się tym bezpośrednio zagrożona, stąd jej reakcja i nacisk na partnerów z Małej Ententy, na interwencję w tej sprawie, czego domagała się też Francja. Polska, choć bez entuzjazmu również przyłączyła się do protestów[11]. W wyniku reakcji opinii międzynarodowej, w tym i mocarstw, wówczas temu przeciwnych, do unii nie doszło.

Kolejnym z symptomów osłabienia systemu wersalskiego, w którym Praga pokładała nadzieje na swoje bezpieczeństwo, stała się w latach 1932–1933 idea Paktu Czterech, pomiędzy Italią, Niemcami, Francją i Wielką Brytanią. Koncepcja wywołała zaniepokojenie w środkowej Europie. Pomimo zastrzeżeń wobec ČSR, w Warszawie została podjęta próba wspólnych, skoordynowanych działań przeciwko tej deprecjonującej mniejsze państwa idei. Kierujący od końca 1932 r. polskim MSZ, Józef Beck, nawet planował wizytę nad Wełtawą, aby wzmocnić ten swoisty „front odmowy". Pomysł, choć bez entuzjazmu, został przez Czechosłowację poparty, z racji obaw o reakcje sojuszniczej Francji. Jeszcze jeden dowód „nadostrożności" Pragi, bez wgłębiania się w jej motywacje, wywołał irytację Warszawy, pogłębiając nieufność między sąsiadami. Do podróży polskiego ministra, mającej szansę poprawy nie tylko atmosfery wzajemnych stosunków, nie doszło, a późniejsze lata i doświadczenia wręcz ją przekreślały. Projekt nie wszedł co prawda w życie, ale stanowił symptom, iż mocarstwa są gotowe uzgadniać w swoim tylko gronie kluczowe dla kontynentu problemy. Także błędem ze strony Pragi, patrząc z pewnej perspektywy, okazały się próby przekonywania w marcu 1933 r. Anglików, co do sensowności ustępstw na rzecz Niemiec w dziedzinie zbrojeń i uznania ich równorzędności pod tym względem[12].

Groźne następstwa miało, a przyszłość pokazała, że nawet wręcz katastrofalne, przejęcie władzy przez nazistów w Niemczech. Następnym dowodem zagęszczania się relacji międzynarodowych stanowiło opuszczenie przez III Rzeszę Ligi Narodów w 1933 r. Już wcześniej uczyniła to Japonia, stąd opuszczenie tego forum przez kolejne mocarstwo nie najlepiej wróżyło przyszłości tej organizacji.

Z punktu widzenia Pragi niebezpieczny obrót przybrał rozwój stosunków w Austrii, w której doszło do brutalnej rozprawy z socjaldemokracją i wprowadzenia rządów autorytarnych na początku 1934 r. Wiedeń zbliżał się nie tylko ideologicznie do państw dyktatorskich, zwłaszcza

---

[9] DEJMEK, J.: *Edvard Beneš. Politicka biografie českého demkrata*, t. 1, *Revolucionář a diplomat 1884-1935*. Praha 2006, s. 408–409.

[10] SIERPOWSKI, S.: *Przemiany w polityce międzynarodowej w latach wielkiego kryzysu gospodarczego*: w: *Niemcy w polityce międzynarodowej*, t. 2 *Lata wielkiego kryzysu gospodarczego*. Poznań 1992, s. 9–46; DEJMEK, J.: *E. Beneš...,* s. 484.

[11] KOTŁOWSKI, T.: *Zabiegi Austrii i unię celną z Niemcami w 1931 r.* In: *Niemcy w polityce*..., s. 293–304 i w tym samym tomie ESSEN, A.: *Polityka Francji w Europie Środkowej i Południowo-Wschodniej w związku z projektem austriacko-niemieckiej unii celnej*, s. 243–250; idem, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1925–1934. Szanse i zaniechania.* In: *Od porozumienia do zrozumienia. Polacy, Czesi i Słowacy w XX.* Rzeszów 1999, s. 84–85; DEJMEK, J.: s. 508–510.

[12] KAMIŃSKI, M. – ZACHARIAS, M.: *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*. Warszawa 1998, s. 139.

Włoch, a relacje z Czechosłowacją, mogły mieć teraz mniejsze znaczenie[13]. Dalszemu skomplikowaniu uległy też i tak niełatwe stosunki z Polską. Strona czechosłowacka wyczuwająca niebezpieczne trendy w polityce międzynarodowej, zaczęła zabiegać o zbliżenie z Polską, czyniąc to jednak w tradycyjnie asekurancki sposób, nie chcąc zająć zdecydowanego stanowiska z obaw przed wielkimi sąsiadami Rzeczypospolitej, zwłaszcza Niemcami. Dowodem znane w literaturze zastrzeżenia posła Girsy wysyłane do praskiej centrali w drugiej połowie 1932 r.[14]. Z dużą ostrożnością należałoby, więc przyjąć deklaracje samego Beneša, który miał proponować we wrześniu 1932 r., podczas rzekomego spotkania z Beckiem w Genewie sojusz wojskowy. Fakty wskazują, że polskiego dyplomaty wówczas w mieście nad Lemanem zwyczajnie nie było[15]. Do spotkania obu polityków doszło później, 3. 2. 1933 r., w genewskim hotelu „Beau Rivage", a wymiana ich poglądów była interesująca. Stenogram rozmowy, za czeskim badaczem Jindřichem Dejmkiem, opublikował Andrzej Essen. Czech proponował nie wracać do przeszłości, w sposób zawoalowany przyznając, że być może mylił się w 1920 r., w kwestii blokowania transportów i sprawę cieszyńską także dałoby się prawdopodobnie lepiej rozegrać. Przyznał też, że nie brakowało błędów w stosunku do emigracji ukraińskiej. Ostatecznie strony uzgodniły, że nie będą sobie przeszkadzać. Czechosłowacki minister także tłumaczył dlaczego stosunki z jego państwa z Niemcami są mniej napięte niż analogiczne Niemiec z Polską. Przyczynił się do tego brak sporu terytorialnego. Wiarę pokładał w Małej Entencie. Wymienione zostały punkty sporne wzajemnych relacji, m.in. kwestia Rusi Podkarpackiej. Ogólnie strony zgodziły się zacieśniać współpracę, nie precyzując na czym miałaby ona polegać i postanawiały i nie przeszkadzać sobie na arenie międzynarodowej[16].

Z pewnym niedowierzaniem przypatrywano się więc w Pradze postępującej poprawie klimatu pomiędzy Warszawą a Berlinem. Na krótko przed finalizacją porozumienia z III Rzeszą, w Genewie 20. 1. 1934 r., doszło do spotkania dwóch wyraźnych osobowości w Europie Środkowej, J. Becka i jego czechosłowackiego odpowiednika. W miarę szczera, jak na standardy dyplomatyczne, rozmowa i wymiana poglądów, nie przyniosła przełomu. Polityk znad Wełtawy, zapewniał, że jego kraj z Niemcami w konflikcie się nie znajduje, a priorytetowe znaczenie mają dla ČSR relacje z partnerami z Małej Ententy. Czeska strona odnotowała, iż Polacy zdają sobie sprawę z niebezpieczeństw płynących z niemieckiej polityki, ale przyznać też muszą, że rozmowy z tym akurat rządem są bardziej efektywne, niż z poprzednim[17]. Trudno się nawet dziwić. Ogólne deklaracje czechosłowackiego męża stanu nie mogły przysłonić ewidentnych korzyści wypływających z uregulowania na choćby jakiś czas stosunków z Rzeszą. Tak widziała wówczas te sprawy Warszawa. Z zaskoczeniem i obawami została przyjęta polsko-niemiecka deklaracja z 26. 1. 1934, zwana popularnie paktem o nieagresji. Beneš nie szczędził polskiej dyplomacji słów gorzkiej krytyki, zapominając jednak przy tym, że i sam nie wykazywał lojalności wobec północnego sąsiada[18].

Dojście do władzy nazistów wzmocniło irredentystyczne, groźne dla ČSR, postawy Niemców sudeckich. Reprezentacją nawet nie tyle samej mniejszości, ale ekspozyturą wpływów

[13] DEJMEK, J.: s. 575–576.

[14] KOZEŃSKI, J.: *Czechosłowacja w polskiej polityce zagranicznej 1932–1938*. Poznań 1964, s. 47–48; *Historia dyplomacji...,* s. 397.

[15] Ibidem; J. KOZEŃSKI przypomniał, iż wówczas Beck był „tylko" wiceministrem i nie przebywał w Genewie.

[16] ESSEN, A.: *Rozmowa Beneš-Beck 3. 02. 1933*. In: Zeszyty historyczne, Paryż–Warszawa 1994, z. 110, s. 119–132, artykuł posiada charakter źródłowy, prezentując zapis rozmowy.

[17] KAMIŃSKI, M. – ZACHARIAS, M.: *Polityka zagraniczna*..., s. 140–141.

[18] Z pewną ostrożnością pisał o tym KOZEŃSKI, J.: s. 77–78; nieco bardziej zjadliwie KAMIŃSKI, M. – ZACHARIAS, M.: *Polityka*..., s. 141.

i agenturą Berlina, stała się Partia Niemców Sudeckich (SdP). Problemy pojawiły się tez na Słowacji, gdzie rosły wpływy autonomistów z HSLS, czyli partii ludackiej pod przewodnictwem Andreja Hlinki, co pokazały milenijne uroczystości w Nitrze (związane z powstaniem Wielkich Moraw). Na dodatek doszło do zadrażnień ze Stolicą Apostolską z racji niedyplomatycznego, z punktu widzenia Pragi, zachowania nuncjusza. Hlinka, chcąc podkreślić odrębność Słowaków przeciwstawił się lansowanym tezom, ze istnieje rzekomy naród czechosłowacki[19]. Do przesilenia politycznego doszło też w Austrii, ale tym razem próba faszystowskiego przewrotu się nie powiodła, pomimo zamordowania kanclerza Dolfussa. Nagle okazało się, że Republika nie jest tak bezpieczna jak do tej pory sądzono. Wkrótce po tym fakcie Polska zaczęła intensyfikować swoje zainteresowanie kwestią cieszyńską, co dla Pragi miało stanowić dowód rzekomej współpracy z Berlinem.

Załamywanie się dotychczasowego systemu bezpieczeństwa wpłynęło jednak na Pragę mobilizująco. Ewolucję stanowiska ČSR wyczuwała podskórnie część emigrantów czego dowodziłoby wyznanie przebywającego w Pradze dr Epifamego Kaminskiego, który zwracał się do swojego przyjaciela z kaliszkiej stanicy[20] w listopadzie 1931 r. Porównując możliwości działania w kilku państwach, pisał: „Co do przeniesienia Waszej działalności z Polski, to nie widzę odpowiedniego terenu. Faktycznie w Polsce ciężko pracować, tam będą szkodzić nie tylko wrogowie, ale i swoi, Rumunia nie odpowiada, Niemcy i Austria są sojusznikami największego wroga [miał chyba na myśli ZSRR – MJ]. Wkrótce Czechosłowacja stanie się sojusznikiem Bolszewji [...]”[21]. Logika wydarzeń zmierzała ku temu. Czechosłowacka dyplomacja szukała dla siebie, co zrozumiałe optymalnych rozwiązań. Wśród nich zacieśnienie współpracy z Polską, nie znajdowało się niestety wśród priorytetów. Szczerze mówiąc, dla Warszawy również. Zbiegło się to z rokowaniami o tzw. wschodnioeuropejskie Locarno w latach 1934–1935. Jeżeli rokowania wskutek weta Polski i niechęci Niemiec zakończyły się fiaskiem, to ich pochodną stała się zmiana stanowiska partnerów z Małej Ententy do relacji ze Związkiem Radzieckim[22]. Sowieckie mocarstwo, nieufne wobec polityki Beneša, także było gotowe zmienić swoje zdanie. Zresztą brak oficjalnych stosunków nie przeszkadzał mniej formalnym kontaktom i dominującej dobrej woli, czy gospodarczej wymianie. Trudno by to nawet było porównywać z relacjami polsko-radzieckimi, pomimo istnienia oficjalnych stosunków. Praga przekonała partnerów i wspólne uznanie ZSRR nastąpiło w 9. 6. 1934 r., choć nawiązanie stosunków ze strony Jugosławii przeciągało się ze względu na opór króla Aleksandra. Czechosłowacja po 11 miesiącach, w ślad za Francją, 16. 5. 1935 r. zawarła ze Związkiem Radzieckim sojusz polityczno-wojskowy, z ważnym zastrzeżeniem, iż swoje zobowiązania sojusznicze ZSRR spełni, o ile nastąpi wcześniej pomoc ze strony francuskiej[23]. Beneš wkrótce, ponieważ już w czerwcu, osobiście udał się do Moskwy w celu umocnienia świeżo zawartego aliansu. Szef czechosłowackiej dyplomacji odwiedził także kilka innych miast, m.in. Charków i Kijów. W ukraińskiej metropolii natrafił na obchody 15 rocznicy „wyzwolenia“ miasta spod „polskiej okupacji“, co dodało sprawie odpowiedniego „smaczku“. Aby ów fakt nie był jednoznacznie interpretowany antypolsko, minister udzielił wywiadu

[19] TOMASZEWSKI, J.: *Czechosłowacja*. *Historia państw świata w XX w*., s. 50–51; DEJMEK, J.: *E. Beneš*..., s. 566–567, gdzie autor przytacza też literaturę przedmiotu.

[20] Na miejscu zlikwidowanych obozów internowania ukraińskich żołnierzy powstała w Kaliszu i Szczypiornie, w 1924 r. tzw. Ukraińska Stanica.

[21] CAW, I.303.4-5428, k. 35, dr Epifamy Kaminskyj z Pragi do płk S. Sydorenki w kaliszkiej stanicy, 16. 11. 1931, przechwycony przez polski kontrwywiad.

[22] KVAČEK, R.: *Jednáni o Východni pakt v letech 1934–1935*. Acta Universitatis Carolinum (AUC), PhilHist 1966, č. 3.

[23] DEJMEK, J.: *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX stoletni*. Praha 2002, s. 94–96 oraz idem, *E. Beneš*..., s. 605–606, Francja podpisała układ o wzajemnej pomocy z ZSRR dnia 2. 5. 1935; TOMASZEWSKI, J.: s. 61–62.

„Izwiestiom", w którym nawiązywał do tradycji czesko-ukraińskich kontaktów i językowej bliskości obu narodów. Czy te uwagi mogły rozproszyć podejrzenia Warszawy, można było wątpić[24]. Nowy sojusz ČSR dodatkowo pogorszył i tak niedobre wzajemne stosunki. Do starych problemów doszły nowe, a zwątpienie i nieufność wobec południowego sąsiada raczej się zwiększyła, co potwierdzają źródła i opinie specjalistów (np. Wojciech Materski)[25].

Układ o wzajemnej pomocy posiadał jednak istotny mankament, stanowiący dość wygodny argument dla strony radzieckiej. Ewentualne wystąpienie zbrojne ZSRR miało mianowicie nastąpić po włączeniu się w konflikt Francji. Zapewnienia czechosłowackiej prasy o tym, iż pokój w Europie został w ten sposób bardziej zabezpieczony, do pewnego stopnia pozostawały życzeniem[26].

Czechosłowacka wersja *Realpolitik* nakazywała milczenie i przymknięcie oczu na zbrodnicze eksperymenty społeczne Stalina, kolektywizację, fale czystek, jak również odwrót od ukrainizacji w USSR, w ramach walki z „burżuazyjnym nacjonalizmem". Radziecka Ukraina wyjątkowo silnie została dotknięta represjami, głodem i likwidacją, bądź samobójstwami lokalnych przywódców komunistycznych (Chwilowy czy Skrypnyk), co wywarło pewne wrażenie nad Wełtawą, nie mówiąc już o frustracji i żałobnych nastrojach emigrantów[27].

Przez samych Ukraińców układ został przyjęty co najmniej z rezerwą. Owszem, Czechosłowacja posiadała prawo zabezpieczenia swoich interesów, ale miało to swoje granice, jak lojalność wobec słowiańskich braci. Wreszcie zbliżenie z Sowietami musiało usztywniać politykę czechosłowacką wobec problematyki ukraińskiej[28].

Relacje z Polską ulegały systematycznemu pogorszeniu, głównie na tle podnoszonej przez Rzeczypospolitą sprawy cieszyńskiej. Nie bez znaczenia były też znane już nam spory o prestiż i miejsce w Europie Środkowej, jak też zainteresowanie Polski kwestią Rusi Podkarpackiej i możliwością wspólnej granicy z Węgrami. Nadal pewne miejsce znajdowała w nich problematyka ukraińska. Uległy intensyfikacji przyjazne stosunki Polski z Węgrami. Teraz doszedł nowy przedmiot sporu: polskie obawy o charakter aliansu czechosłowacko-radzieckiego i postrzeganie ČSR jako „sowieckiego lotniskowca" i bazy Kominternu destabilizującej cały region. Najlepszym rozwiązaniem byłoby spisanie tego „tworu" na straty[29]. Nie da się zaprzeczyć, że miało to związek z polsko-niemiecką deklaracją ze stycznia 1934 r., ponieważ wzmacniała ona w tym

---

[24] Sądzi tak nawet często cytowany wybitny badacz czechosłowackiej dyplomacji i biograf jej długiego, międzywojennego szefa DEJMEK, J.: *E. Beneš*...., s. 610–611, autor przy okazji przytacza różne źródła i literaturę.

[25] Poruszają to zarówno archiwalia. In: AAN, Poselstwo Praga, sygn.456, t. 24, k. 50–65, raport analityczny z 20. 11. 1936 lub też jeszcze sprzed zawarcia sojuszu, z 14. 3. 1935, k. 7–16, w którym ČSR scharakteryzowana została jako adwokat ZSRR na forum Ligi Narodów, też z tego samego zbioru t. 5, k. 18–19, raport analityczny z poselstwa praskiego, 14. 6. 1934 z komentarzem do nawiązania stosunków czechosłowacko-radzieckich. Pojawił się tam argument, że to konsekwencja tradycyjnego rusofilizmu elit czeskich. Problem sygnalizuje też MATERSKI, W.: *Tarcza Europy. Stosunki polsko-radzieckie 1918–1939*. Warszawa 1994, s. 316.

[26] Np. Lidove noviny, č. 160, 8. 6. 1935; Lidove listy – edycja Poledni, č. 112, 11. 6. 1935.

[27] CAW, O. II SG, sygn. I.303.4-5584, wiązka 4, k. 8–9, meldunek „Olka" z 27. 10. 1933 o panichidach-żałobnych uroczystościach organizowanych przez emigrantów upamiętniających ofiary głodu, ponieważ władze Czechosłowacji nie zgodziły się na zebranie czy wiec o charakterze protestacyjnym, nie obyło się i tym razem bez oskarżeń wobec Polski; CAW, SRI, DOK V, sygn. I.371.5/A, list W. Nawrockiego z Pragi do Sirko Bilinskiego we Lwowie (przechwycony przez wywiad), z przełomu lat 1930/1931-bez dokładnej daty, o „wielkim wrażeniu jakie zrobiło na kołach czeskich zniszczenie przez bolszewików samodzielności radzieckiej Ukrainy"; bliżej o stalinowskiej polityce na Ukrainie w: SERCZYK, W.: *Historia Ukrainy*. Wrocław 2001, s. 306–316 oraz SUBTELNYJ, O.:*Ukraine a history*. Toronto-Bufflo–London 1994, s. 380–424.

[28] PRUS, E.: *Bohaterowie spod znaku Tryzuba*. Warszawa 1985, s. 88 i d., niezależnie od kontrowersyjności pracy i osoby samego autora, znajdujemy tam interesujące rozważania na temat meandrów polityki OUN.

[29] KAMIŃSKI, M. – ZACHARIAS, M.: *Polityka zagraniczna*..., s. 200 i TOMASZEWSKI, J.: s. 63.

sporze II RP. Czechosłowaccy obserwatorzy, nie mówiąc o sowieckich, zbyt chyba jednoznacznie upatrywali w tym jakiś potencjalny tajny związek i staczanie się Polski w orbitę wpływów Berlina. ZSRR starał się te podejrzenia wzmacniać. Dosyć charakterystyczna byłaby tutaj opinia wyrażona przez sowieckiego chargé d'affaires Podolskiego, odwiedzającego czechosłowacką placówkę dyplomatyczną w Warszawie. W rozmowie z posłem Jurajem Slávikem, podczas wizyty w czechosłowackim poselstwie w Warszawie, miał on oświadczyć: „Polska będzie lawirować dalej, aż przyłączy się w ostatniej minucie do najsilniejszego [...], ponieważ jest ekonomicznie i wojskowo najsłabszym krajem kontynentu [...]. Jaka szkoda, że Związek Radziecki nie sąsiaduje z ČSR – wówczas wasze państwo byłoby w lepszej sytuacji. Ale i tak front przeciwników wojny jest silniejszy od frontu faszystowskich rewizjonistów"[30] – kończył Podolski.

Strona polska była również wyczulona na wszelkie doniesienia o współpracy na niwie obronnej ČSR i ZSRR. Szczególnie niepokoiły informacje, nie zawsze potwierdzone o budowie umocnień czy instalacji wojskowych (np. magazynów i lotnisk) na terenie Rusi Podkarpackiej oraz zamówieniach sprzętu bojowego przez obie strony, choć w tej dziedzinie więcej zamawiała u partnera strona radziecka[31]. Także uporczywie w Warszawie postrzegano Czechosłowację jako bazę Kominternu w Europie Środkowej, żądając stanowczych działań, a nawet dopuszczenia do śledztwa polskich oficerów (wiosną i latem1938)[32].

Niezadowolenia z sojuszu Czechosłowacji z ZSRR nie kryły oprócz Polski także i Węgry. Oba państwa miały też nieprzyjazne bądź trudne stosunki z sąsiadką, można wręcz zaryzykować twierdzenie, że Madziarzy nawet bardziej. Był to spór niemal fundamentalny, ponieważ Budapeszt dążył wyraźnie do rewizji granic z traktatu w Trianon, uznanych za głęboko niesprawiedliwe. Kulminacja koordynacji wspólnych działań o wyraźnie antyczeskim ostrzu nastąpiła w latach 1937–1938, choć konsultacje wymierzone w Czechosłowację odbywały się też wcześniej. Kwestia Rusi Podkarpackiej odgrywała w nich niebagatelna rolę, a w tle pojawiała się perspektywa wspólnej granicy[33].

Coraz bardziej problematyczne stawały się również nadzieje pokładane przez Pragę w swojego rodzaju „dziecku" czechosłowackiej dyplomacji – Małej Entencie, co do której Polska zachowywała daleko idący dystans. Partnerów łączyła tylko obawa przed rewizjonizmem węgierskim i niewiele więcej. Strona czeska nie była tez w stanie wesprzeć zdecydowanie słabszych gospodarek swych aliantów. Pod naciskiem współrządzących agrarystów, utrzymane zostały cła na rolnicze produkty z Jugosławii i Rumunii. Państwa te potrzebowały kapitałów, a te zapewnić mogły im przede wszystkim Niemcy i pewnym stopniu Włochy. *Malá Dohoda*, jak nazywano ją nad Wełtawą, rozjeżdżała się, a jednym z sygnałów stał się choćby traktat włosko-jugosłowiański z 1937 r., co w świetle bliskich relacji Rzymu i Budapesztu, wyglądało nieco oryginalnie[34].

Jakby we wzajemnych relacjach brakowało napięć, to w 1937 r. nastąpiło kolejne zadrażnienie w stosunkach polsko-czechosłowackich. Doszło do tego wskutek książki *Rusko a Malá Dohoda v politice světové*, autorstwa posła w Bukareszcie, Jana Šeby, kwestionującej granice

[30] Archiv MZV Praha (AMZV), PZ, Varšava, raport Slavika do centrali, č. 8026, 14. 7. 1936, tłum. własne.

[31] Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), Sztab Główny, sygn. 616/204, gdzie znajdują się liczne raporty z lat 1935–1936, wraz z cytatami prasy rządowej na Rusi o planowanych inwestycjach w dziedzinie obronnej.

[32] Archiv kanceláře prezidenta republiky ČSR (dalej APR), T11/21, č. VI, č. 1655/38, 31. 7. 1938, odpis z MZV rozmowy z posłem K. Papée, który oczekiwał zgody czechosłowackiego rządu na przyjęcie polskiego oficera policji, który współpracowałby z organami gospodarzy w zwalczaniu antypolskiej propagandy i akcji komunistycznej.

[33] KOŹMIŃSKI, M.: *Polska i Węgry przed II wojną światową (październik 1938–wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty*. Wrocław 1970, s. 90–97.

[34] AAN, Poselstwo Praga, sygn. 456, raporty analityczne posła K. Papée z 7.04.1937, k. 51–61 i 12. 04. 1937, k. 62–67, też ESSEN, A.: *Polska a Mała Ententa*. Warszawa 1992, s. 299–302.

wschodnie Rzeczypospolitej, ze wstępem następcy Beneša na funkcji szefa dyplomacji ČSR, Kamila Krofty. Minister, przy okazji historyk przyznawał, iż co prawda publikacja nie wolna jest od uproszczeń, ale i tak sprawa doprowadziła do interwencji dyplomatycznej[35].

Pewne kręgi w Pradze, głównie wojskowi dostrzegały jednak nadal taktyczne korzyści płynące ze współpracy z Polską, sugerując w latach 1937–1938 wznowienie rozmów na temat potencjalnego sojuszu militarnego. Skończyło się tylko na wstępnych sondażach pod adresem czechosłowackich attaché w Rumunii (płk O. Budy), w Moskwie (ppłk F. Dastycha) i misji publicysty Fiali badającego opinię polskiej opozycji w tym zakresie. Ta ostatnia próba w jakiejś mierze miała nawet i zgodę czynników rządzących, czego dowodził raport złożony na ręce Beneša, wówczas prezydenta i ministra spraw zagranicznych Krofty[36]. Źródła czeskie wspominają jeszcze o jednej, dosyć efemerycznej i naiwnej, jak na profesjonalnych mężów stanu próbie polepszenia stosunków wzajemnych. Podjęta ona została, na życzenie prezydenta Beneša przez posła Slávika w kwietniu-maju 1938 r. Stanowić ją miały rozmowy z opozycją antysanacyjną. W założeniu miało to być „porozumienie z narodem polskim", czyli ponad głowami rządzącej ekipy. Nawet i tym momencie nie zabrakło typowego dla prezydenta, a wcześniej długoletniego ministra asekuranctwa, ponieważ według posła ówczesny prezydent miał mu dyskretnie powiedzieć, iż ta próba nie może przeszkodzić dotychczasowym porozumieniom i kontaktom z Małą Ententą i państwami zachodnimi[37]. W tym czasie bezpieczeństwo ČSR uległo gwałtownemu i dramatycznemu pogorszeniu. W marcu 1938 r. w wyniku Anschlussu została zlikwidowana Austria i III Rzesza oskrzydlała od tej pory terytorium Czechosłowacji. Niemcy sudeccy pod dyktando swoich berlińskich mocodawców przystąpili do zmasowanej ofensywy politycznej, co miało w defekcie doprowadzić do destrukcji tego państwa.

Wiosną 1938 r. okazało się, że Czechosłowacja graniczy przeważnie z państwami sobie nieprzyjaznymi, mając na dodatek poważne problemy z mniejszościami narodowymi, grożącymi rozsadzeniem państwa od środka. Rzeczywiście nad Republiką zbierały się chmury i wkrótce okazało się, jak to kolokwialnie skwitował Jerzy Tomaszewski, nawiązując do głośnej parafrazy: „wśród serdecznych sąsiadów-przyjaciół..."[38]

prof. dr hab. Michał Jarnecki
Uniwerzytet A. Mickiewicza
Wydział Pedagogiczno-Artystyczny
ul. Nowy Świat 28-30,
62 - 800 Kalisz,
e-mail: mmjarnecki@poczta.onet.pl

[35] AAN, Poselstwo Praga, sygn. 456, t. 6, k. 6, notatka z rozmowy wiceministra J. Szembeka z posłem Slávikem w kwestii wydanej w końcu 1936 r. książki Šeby, 12. 03. 1937; AMZV, PZ, Varšava, raporty Slávika o polskich reakcjach, č. 1971, 15. 02. 1937, č. 3344, 15. 03. 1937 i č. 5230, 26. 04. 1937 oraz co ciekawe relacja z rozmowy z posłem bułgarskim Trojanowem, który poinformował o szykowanych protestach japońskich przeciwko książce, č. 2222, 19. 02. 1937; KOZEŃSKI, J.: *Czechosłowacja*..., s. 238–239, wg. autora, książka została w Warszawie zinterpretowana, tak że Czechosłowacja bierze pod uwagę opcję wspólnej granicy z Związkiem Radzieckim.

[36] BUŁHAK, H.: *Czechosłowackie próby wznowienia rozmów na temat sojuszu wojskowego z Polską (1937–1938)*. In: SzdZSRRiEŚ, t. 12. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, s. 203–210 oraz w częściowo KUPLIŃSKI, J.: *Polsko-czechosłowackie kontakty wojskowe od wiosny 1938 do jesieni 1939*. Gdańsk 1977, s. 2–3, 7–11, 16–27; Dastych w rozmowie miał nawet zakwestionować wartość sojuszu ze Związkiem Sowieckim.

[37] APR, T.11/21, Č. VI, č. 1655/38, odpis relacji posła J. Slávika skierowana MZV, 3. 5. 1938.

[38] TOMASZEWSKI, J.: *Czechosłowacja*..., s. 52.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

ZAPOMENUTÁ MISE MJR. KARLA VOSÁTKY PŘÍSPĚVEK K FUNGOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉHO ZPRAVODAJSTVÍ PŘED 2. SVĚTOVOU VÁLKOU

MILAN VYHLÍDAL

The work focuses on one of the less known chapters of Czechoslovak military inteligence gathering in the period before the WWII. Based on private and official reports, it introduces the almost forgotten inteligence mission of major Karel Vosátka, which took place in Austria in time of annexation and Munich crisis of 1938. Vosátka was directed by his superiors to observe the deployment areas of German army in Austria and to try to predict, which forces from this area will be used for assault at Czechoslovakia. However, the Gestapo noticed his activities and he was taken to custody for his inteligence activities.

Key words: annexation of Austria; occupation; intelligence; nazi Germany; Munich crisis.

Úvodem

O československém vojenském zpravodajství před 2. světovou válkou vyšla v průběhu 2. poloviny minulého století řada publikací. S různou kvalitou i žánrem čtenářům popisovaly zpravodajský souboj osamoceného demokratického Československa s mnohem silnějším nacistickým Německem. Poměrně známé je fungování pátrací skupiny pod vedením plk. gšt. Františka Moravce (1895–1966) a velké množství autorů se pokoušelo popsat i činnost dnes již pověstného Moravcova agenta A-54, alias Paula Thümmela (1902–1945).

Oběma zmíněným osobám zřejmě nesmrtelný piedestal vystavěla v průběhu 60. let minulého století především tzv. literatura faktu.[1] Zvláštní místo pak zaujímá memoárová publikace samotného Františka Moravce, kterou po jeho smrti v americkém exilu poupravila a vydala jeho dcera.[2] Všechny zmíněné publikace jsou poznamenány nekritickým přístupem k pramenům často přecházející v prostou fabulaci, nicméně postupem doby udělaly jak z Thümmela, tak Moravce doslova legendy. Výčet publikací je možné uzavřít dílem autorského tandemu Jaroslava a Stanislava Kokoškových, která řadu zažitých mýtů boří a uvádí na pravou míru.[3]

I přes mnohé, detailně zpracované epizody, má historie československé zpravodajské služby doposud řadu bílých míst a z důvodu značně torzovité pramenné základny jich také mnoho zůstane neodhalených. Veškeré písemnosti vzešlé z činnosti 2. (zpravodajského) oddělení Hlavního štábu Ministerstva národní obrany (dále jen 2. oddělení HŠ MNO), tedy nejvyššího stupně předválečného zpravodajství, prošly již v předválečných letech několika vlnami cílené a pod tíhou doby bohužel nutné likvidace.

---

[1] Za všechny uveďme například: STRÖBINGER, R.: *Stopa vede k Renému*. Praha 1966; AMORT, Č.: *Tajemství vyzvědače A-54*. Praha 1965; AMORT, Č. – JEDLIČKA, I. M.: *Hledá se zrádce X*. Praha 1968.

[2] MORAVEC, F.: *Špión, jemuž nevěřili*. Praha 1990.

[3] KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A-54*. Praha 1994.

Část zpravodajského materiálu byla zničena z bezpečnostních důvodů samotnými zpravodajci v období květnových mimořádných událostí roku 1938, další vlna ničení písemnosti postihly v době mnichovské krize a definitivní tečkou bylo kompletní spálení všech klíčových dokumentů v předvečer německé okupace zbytku českých zemí v březnu roku 1939. Československí zpravodajci tehdy vyvinuli nadměrné úsilí, aby okupačním jednotkám nepadl do rukou žádný důležitý zpravodajský materiál. V uvedené době šlo především o životy agentů a dalších spolupracovníků zpravodajské služby pracujících proti Hitlerovu Německu.

Českoslovenští zpravodajští důstojníci jeden ze svých posledních úkolů splnili a budoucí generace badatelů a historiků ztratila možnost podrobným způsobem zmapovat činnost československých předválečných zpravodajců. Přesto se v historii naší předválečné služby stále nacházejí nová témata, často za přispění neúředních dokumentů v držení soukromých osob. Jednu z neznámých kapitol za přispění institucionálních a hlavně osobních doposud nepublikovaných dokumentů poodkrývá následující text.

Československé vojenské zpravodajství v roce 1938

V předvečer mnichovské krize tvořilo aparát 2. oddělení HŠ MNO 80 až 90 odborníků. Ve spojení s optimální vnitřní organizací představovalo kolektiv se značným pracovním výkonem, který zajišťoval velení armády nezbytné podklady pro rozhodování. Kromě toho udržovalo zpravodajskou spolupráci s hlavními československými spojenci a přáteli, především s Francií, Velkou Británií, Sovětským svazem a se státy Malé dohody.[4]

Klíčová postava předkládaného textu, mjr. Karel Vosátka, tehdy působila jako referent studijní skupiny. V uvedené době šlo již o zkušeného zpravodajského důstojníka. Ve studijní skupině pracoval od symbolického roku 1933. Včele zpravodajských analytiků tehdy stála další významná zpravodajská persona, plk. gšt. František Havel (1896–1977). Ve svých poválečných vzpomínkách shrnul i základní úkoly své skupiny. Do jejich hlavní pracovní náplně patřilo studium a vyhodnocování zpráv o potencionálně nepřátelských armádách, vydávání zpravodajských přehledů a odborných studií o cizích armádách, součinnost s operačním oddělením HŠ na válečných hrách, zpracovávání zpravodajských částí nástupových plánů, součinnost se štáby spřátelených armád v operativním zpravodajství, řízení takticko-zpravodajských cvičení v kurzech pro vyšší velitele a na Vysoké škole válečné a redakce zpravodajských předpisů v poli.[5]

Havlova skupina byla dále členěným organismem. Po průběžných reorganizacích a po anšlusu Rakouska, kdy byla v dubnu 1938 rozpuštěna rakouská sekce, se nakonec ustanovilo sedm specializovaných sekcí (S-1 až S-7). První sekce byla všeobecná, všechny další – s výjimkou poslední letecké – se organizovaly podle geografických oblastí: S-2 (Německo), ve které jako specialista na válečný průmysl působil mjr. Vosátka, S-3 (Maďarsko), S-4 (Balkán), S-5 (Východ: SSSR a Polsko), S-6 (Západ: Francie a Velká Británie).[6]

Nemusíme zmiňovat, že do celého aparátu 2. oddělení HŠ MNO i všech jeho skupin a sekcí se promítala zhoršující se mezinárodní situace. Od jara 1938 se geopolitické klima dramaticky

[4] ŠOLC, J.: *Po boku prezidenta. František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů*. Praha 2007, s. 32.

[5] HAVEL, F.: *Agent A-54 a Moravcovo zpravodajství bez legend. Z historie naší vojenské agentury před Mnichovem a za okupace* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 1.

[6] KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A-54*. Praha 1994, s. 317; ŠOLC, J.: *Po boku prezidenta. František Moravec a jeho zpravodajská služba ve světle archivních dokumentů*. Praha 2007, s. 33; HAVEL, F.: *Agent A-54 a Moravcovo zpravodajství bez legend. Z historie naší vojenské agentury před Mnichovem a za okupace* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 2.

změnilo. Nacistické Německo provedlo anšlus Rakouska. Zasadilo tím poslední hřebíček do rakve versailleskému systému nastolenému po 1. světové válce a smrtelně ohrozilo samou existenci demokratického Československa.

Československá rozvědka v Rakousku před a po anšlusu

Jižní oblasti od našich hranic se již před anšlusem dočkaly značného zájmu ze strany československé zpravodajské služby. Zpravodajcům se zde postupem doby podařilo vybudovat solidní výzvědnou síť. Existovalo několik předpokladů, které československé rozvědce v Rakousku usnadňovaly práci. Ještě z dob Rakouska-Uherska přetrvávaly různé osobní známosti pěstované nejen mezi československými a rakouskými vojáky. Navíc bylo možné využít i početnou českou menšinu obývající především Vídeň.[7]

Ačkoli mjr. Karel Vosátka kmenově patřil do studijní, byl díky svým znalostem němčiny a rakouského prostoru využíván pro zpravodajskou činnost přímo v zahraničí. Jeho vazby na Rakousko byly velmi silné. Měl zde velké množství známých, jak z bývalé rakouské armády, tak z civilního prostředí. Mimo to jeho první manželka byla Rakušanka a z uvedeného manželství měl v Rakousku také dceru.

Část uvedených skutečností potvrzuje zpráva československého vojenského přidělence ve Vídni plk. Rudolf Kučery (1890–1958) z 13. dubna 1938 určená pro 2. oddělení HŠ MNO. Podle ní zde Karel Vosátka s plk. Kučerou aktivně spolupracoval na výzvědné činnosti. Vojenský přidělenec ho v době krize a samotného anšlusu Rakouska pověřil úkolem obnovit dřívější styky s osobami, které znal ze svého dřívějšího služebního přidělení. Je nutné zmínit, že českoslovenští vojenští přidělenci obecně byli v zahraničí využívání ke zpravodajské činnosti. Nezřídka pražským nadřízeným dodávali hodnotnější informace než placení agenti československé rozvědky.[8]

Vosátka na Kučerův příkaz obnovil osobně styky s bývalými přáteli v Linci, Vídni, Kremži a dalších městech. Mimo to se písemně přihlásil dalším starým známým v dalších místech v Rakousku. V dubnu 1938 dostal odpověď od starosty a majitele hostince Jägerhaus Adolfa Brunnera z obce Kollmitzgraben, která leží nedaleko českých hranic. Podle ne zcela určitých informací zřejmě hodlala československá zpravodajská služba Brunnera využít ke své činnosti v Rakousku. Jelikož se Vosátka osvědčoval a byl přínosem pro zvýšené úkoly vzniklé německým anšlusem Rakouska, plk. Kučera žádal, aby Vosátku z důvodu lepšího krytí zařadili jako zaměstnance československého konzulátu ve Vídni.[9]

Československé zpravodajství se vlivem anšlusu a zásahů německých bezpečnostních složek začalo potýkat s problémy s agenturními prameny. Ty se nutně odrážely v práci studijní skupiny, nicméně její experti odvedli po anšlusu Rakouska značný kus práce. V obsáhlém elaborátu podrobně rozebrali všechny vojenské aspekty okupace Rakouska a vyvodili z nich také náležité poučení. Především poukazovali na rychlost, s jakou německé jednotky dosáhly bojové pohotovosti a zahájily postup. Je možné, že značná část podkladů pro uvedený elaborát pocházelo od mjr. Vosátky a jeho spolupracovníků v okupovaném Rakousku.[10]

---

[7] Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Z, Mapy zpráv zpracované Studijním ústavem ministerstva vnitra (dále jen f. Z), sign. Z-6-314-1, s. 80.

[8] ABS, f. Z, sign. Z-6-314-2, s. 644. Přednosta studijní skupiny 2. oddělení HŠ MNO plk. gšt. František Havel byl ke schopnostem placených agentů značně skeptický. Sám k nejlepším informačním prostředkům řadil radionaslouchací síť, která prováděla odposlech německých a maďarských radiostanic a vojenské přidělence v Berlíně a ve Vídni, kteří dokázali v diplomatických a společenských kruzích zachytit řadu zajímavých zpráv. HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení Ing. Jiřího Havla), příloha, s. 60–61.

[9] ABS, f. Z, sign. Z-6-314-2, s. 645.

[10] KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A-54*. Praha 1994, s. 79.

Po anšlusu Rakouska bylo v zájmu Československa zintenzivnit zpravodajskou činnost v zemi. V bývalé rakouské armádě docházelo v rámci unifikace s německou brannou mocí k provádění různých reorganizací a rovněž situace v rakouské veřejnosti a politickém životě byla zpravodajské službě signálem k nutnému rozšiřování agenturních sítí. Nápor na okupované Rakousko československá rozvědka prováděla dvěma směry a to z vlastního území prostřednictvím předsunutých agenturních ústředen a uvnitř Rakouska prostřednictvím československého vojenského přidělence plk. Kučery a jeho agenturní sítě.[11]

Důležitosti zpravodajské práce proti okupovanému Rakousku si vysoké vojenské kruhy v Československu plně uvědomovaly, ale podmínky pro její činnost se po anšlusu rapidně změnily. V důsledku politické situace musel z Vídně v květnu 1938 navíc odejít československý vojenský přidělenec plk. Kučera. Veškerý písemný materiál byl odvezen a předán výzvědnému středisku v Bratislavě. Odtud se pak nadále řídily agenturní sítě bývalého přidělence. Zasíláním a přebíráním instrukcí k další zpravodajské činnosti byl pověřen úředník československého konzulátu ve Vídni Josef Holoubek, který své zprávy adresované na ministerstvo zahraničních věcí kurýrem odesílal do Prahy. V okupovaném Rakousku začala navíc úřadovat německá tajná policie – Gestapo, s jejichž metodami práce měl prozatím málokdo zkušenost. Ta také ihned zpustila velkou zatýkací akci. Do její sítě se bohužel chytl i Josef Holoubek a další asi šedesátka osob podezřelých ze spolupráce s československým vojenským zpravodajstvím.[12]

Tajná mise mjr. Karla Vosátky

Pod největší nápor se československá zpravodajská služba dostala v době mnichovské krize na podzim roku 1938. V těchto dramatických chvílích často stála před úkoly, které přerůstaly její reálné možnosti. Jeden z nejvýznamnějších kritiků práce přednosty pátrací skupiny plk. gšt. Františka Moravce plk. gšt. František Havel ve svých vzpomínkách v 60. letech minulého století uváděl: „*Ještě dnes žije řada důstojníků z plánovací a studijní skupiny, jejichž rukama procházel zpravodajský materiál od agenturní sítě kvůli vyhodnocení a ti všichni se pamatují, jak Moravcova agentura selhala za okupace Rakouska, jak v květnových událostech 1938 skončila úplným debaklem, a že v zářijových dnech před Mnichovem, kdy měla sledovat nástup německých armád kolem našich hranic, nebyla vůbec s to, ani zlomek z tohoto úkolu splnit*“.[13]

Když se v září roku 1938 ofenzivní zpravodajství snažilo podchytit německý nástup, tak Moravcovi agenti mlčeli. Neozval se ani A-54, který v té době působil v Drážďanech a mohl cenné informace poskytnout. Zbývala naděje v pomoc radionaslouchací sítě, protože kdyby ji Němci využívali dále bez obav, vojenští šifraři by ji snadno rozluštili. Na severní hranici Čech a Moravy bylo spolehnutí na vojenského přidělence v Berlíně plk. gšt. Antonína Hrona (1891–1945) a v Sasku se počítalo s pomocí československého konzulátu v Drážďanech. Na bavorských hranicích ale byli zpravodajsky bezmocní. Veliké starosti působil jižní směr. Dalo se předpokládat, že právě obsazené Rakousko bude hrát za německého nástupu důležitou roli.[14]

Jak již bylo zmíněno, československou zpravodajskou síť v Rakousku Gestapo fatálně narušilo již na jaře roku 1938. Aby československá strana nezůstala úplně bez informací, přijel 9. září

[11] ABS, f. Z, sign. Z-6-314-1, s. 121.

[12] ABS, f. Z, sign. Z-6-314-1, s. 80, 122; sign. Z-6-314-2, s. 81, 334.

[13] HAVEL, F.: *Agent A-54 a Moravcovo zpravodajství bez legend. Z historie naší vojenské agentury před Mnichovem a za okupace* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), s. 20–21.

[14] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 89.

1938 do Rakouska opětovně mjr. Vosátka. Ve Vídni v té době začínal podzimní veletrh. Dal se tedy očekávat zvýšený ruch a značný pohyb cizích návštěvníků, čehož chtěla Praha využít. Pobyt československého zpravodajce se tak mohl v davech návštěvníků ze zahraničí snadno ztratit. Vosátka dostal úkol zůstat za hranicemi tak dlouho, dokud nezjistí sílu německých jednotek soustředěných proti jižním hranicím Čech a Moravy.[15]

Podle pozdějších vzpomínek plk. Havla byl Vosátka pro tento nebezpečný úkol vhodnou osobou. Jako několikaletý příslušník studijní skupiny 2. oddělení HŠ MNO měl povědomí o organizaci německé armády. S Wehrmachtem mimo to přišel již do styku v průběhu anšlusu Rakouska. Za 1. světové války sloužil v rakousko-uherské armádě, němčina mu nečinila sebemenší potíže a u našeho jižního souseda měl dost známých. Sám se také dovedl přizpůsobit jakékoli společnosti a se stejnou jistotou se pohyboval v čistě vojenském prostředí.[16]

Mjr. Vosátka se po příjezdu ubytoval v hotelu ve Vídni. Hned následujícího dne navštívil veletrh, aby pro všechny případy měl povědomí o tom, jak je výstava koncipována, a kteří vystavovatelé tam prezentují. V dalších dnech se již zaměřil na svůj zásadní zpravodajský úkol. Každý den jel jinou tratí k československým hranicím, až je postupně procestoval všechny. Jak později vzpomínal, příslušníků německé armády bylo vidět poměrně málo. Ale podivný ruch na nádražích a značné množství vagónů dávaly tušit, že zde dochází vykládce značného množství vojenského materiálu. Podle Vosátky nápadné bylo, že „*ani ve vlaku, ani v hostincích ani na ulicích nebylo slyšet politizující stratégy. Všechno bylo jako zařezané*“.[17]

Mjr. Vosátka musel každý den vstávat brzy, aby se navečer stihl vrátit. Po návratu do Vídně jel vždy rovnou na československý konzulát, kde v klidu sepsal hlášení o svých poznatcích a pozorováních. Podle zavedeného systému je pak konzulární úředník odvezl automobilem na Zemské vojenské velitelství v Bratislavě. Podle plk. gšt. Havla se zprávy od mjr. Vosátky zasílaly i prostřednictvím personálů spacího vozu vlaku na trase Vídeň–Praha.[18]

Když svoji úlohu ve Vídni splnil, odjel do Lince, aby shlédl ještě úsek Freistadt (česky Cáhlov) – Summerau, s úkolem zjistit, jaké bavorské divize budou soustředěny proti jižním Čechám. Přenocoval v místním hotelu a zde se stala jedna z příhod, které později připisoval své zatčení. Dne 20. září si na nárožích ulic pročítal různá úřední oznámení a nejednou nabyl dojmu, jako by na něj někdo volal zkratkou jeho jména – Vo. Přesně tak, jak to bývalo zvykem u pluku, u kterého ještě za starého Rakouska sloužil ve Štýru. Mjr. Vosátka se ani neotočil a raději pokračoval raději dál. Jak později uvedl, mohl ho poznat někdo z bývalých příslušníků pluku a pak ho horlivě ohlásit úřadům.[19]

Po zmíněném incidentu šel oklikou na nádraží, kde chtěl počkat na své kufry. Byl na rozpacích, zda se nemá hned vypravit do Československa, nebo se raději vrátit automobilem zpět do Vídně a pak přes hranici s Jugoslávií do bezpečí. Na cestu automobilem by mu ale nevystačili

[15] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 89; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 1.

[16] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 89–90.

[17] VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 1.

[18] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), Příloha, s. 90–91; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 1.

[19] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 89–90; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 1.

peníze a rychlík na Horní Dvořiště jel asi po 13 hodině. Pražští nadřízení mu tehdy měli již předem naznačit, aby své poslání zkrátil. Přece jen existovaly důvodné obavy, že by mohl padnout do sítě osob pročesávajících nástupové prostory německé armády. Plk. Havel si také sliboval, že Vosátka v přímém rozhovoru sdělí podstatně více, než to co mohl předat zprostředkovaně, přes složité a nebezpečné cesty. Jak Vosátka o skoro třicet let později vzpomínal: „*Byl jsem jako na jehlách. Tušil jsem, že je zle*“. Zlá předtucha se bohužel brzy naplnila. V průběhu čekání na nádraží si k němu přisedl neznámý muž a posléze druhý. Oznámili mu, že jsou od státní policie a ať se nepokouší o útěk. Na místním policejním ředitelství ho hned podrobili výslechu, který s malými přestávkami trval asi 13 hodin.[20]

Vosátka se zpočátku držel původní legendy, že do Rakouska přijel navštívit vídeňský veletrh. Dále mlžil. Uvedl, že pracuje na dělostřeleckém oddělení československého ministerstva národní obrany. Vyslýchající úředník, který byl mimo jiné Vosátkovi povědomý, mu moc nevěřil. Z Vosátkova cestovního pasu se dalo vyčíst, že cest do Rakouska vykonal již více, mimo jiné i v době anšlusu. Policie věděla však přesně, koho zatknula. Kontrola vlastní totožnosti tak netrvala ani příliš dlouho. Po tom co Vosátkovi ukázali fotografii, která ho zachycovala při vstupu na československý konzulát, pochopil, že zapírání nemá valného smyslu. Jak Vosátka k celé události o několik desítek let později uvedl: „*Nebylo divu. Při celém tajnůstkářství 2. odd. hl. št. kdekdo věděl vždycky předem, že zase někam pojedu. Napřed mě volal šéf sekce, pak šéf skupiny pak event. šéf odd.. Dostal jsem úkol, anebo jsem ho někdy sám navrhl, když bylo třeba něco prověřit anebo se naskytovala vhodná příležitost. Provedení jsem musil písemně vypracovat. Když byl schválen, mohl jsem si jít do jedné sekce pro pas, do druhé pro peníze. Pak jsem musil poslat do Národní banky pro acreditiv a když jsem v nezvyklou dobu odcházel z budovy, zdravil mne pan vrátný: Tak šťastnou cestu pane majore. Když jsem nebyl viděn několik dní na ulici, ptala se manželky kdejaká bába: Tak pan major je už zase pryč. Celé Dejvice věděly o mých cestách*“.[21]

Kvůli vážnému podezření ze zpravodajské činnosti Vosátku převezli v den vyhlášení československé mobilizace do věznice berlínského Gestapa na pověstnou adresu Prinz Albrechtstrasse 8. Ihned ho umístili do cely ve sklepě, která nebyla ani na upažení široká. Druhý den si ho k výslechu nechal předvést poměrně mladý člověk, podle vzpomínek usměvavý a zdvořilý. Vosátkovi pokládal pouze povšechné otázky. Nicméně i on byl o všech jeho cestách do Německa výborně informován.[22]

Lidmi z německého Abwehru byl vyslýchán až později. To již bylo zaprotokolováno, že v případě Karla Vosátky jde o důstojníka 2. oddělení HŠ MNO, kde v německé sekci pracuje jako expert na válečný průmysl. Na základě příkazu nadřízených měl navštívit veletrh ve Vídni za účelem získání informací o stavu rakouského hospodářství a dále sledovat koncentraci německých vojsk na československých hranicích. Němečtí zpravodajci vyjádřili své politování nad jeho zadržením. Jak Vosátka později zavzpomínal, poukázali při té příležitosti na „*risk našeho povolání*“. Výslech dlouho netrval. Důstojníci v civilu si pročetli stávající protokoly a ptali se na případné doplnění. Vosátku ale zarazilo, když dostal k nahlédnutí snímek z oslavy narozenin svého kolegy z 2. oddělení HŠ MNO pplk. just. Josefa Šebestíka. Na skupinové fotografii byli jed-

[20] HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení ing. Jiřího Havla), příloha, s. 90–91; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 2.

[21] Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (dále jen VÚA-VHA), Sbírka 255 (dále jen Sb. 255), spis Karla Vosátky, Fernschreiben von Stapo in Salzburg; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 2.

[22] VÚA-VHA, Sb. 255, spis Karla Vosátky, Fernschreiben von Stapo in Salzburg; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 3.

notliví důstojníci označení číslicemi a Vosátka je musel pro kontrolu, či na zkoušku opět postupně identifikovat. Vyslýchající zpravodajci jeho odpovědi pouze porovnávali se svým seznamem. Vosátkovi přišlo, že mají o československé armádě lepší povědomí, než jakýkoli jiný československý důstojník.[23]

V době svého nedobrovolného pobytu u berlínského Gestapa se za mírný úplatek od chodbaře dovídal o všechny oněch zásadních zářijových dnů. V cele měl pak nadále pokoj. Vzpomněli si na něj až těsně před Mnichovem, kdy měl Hitler projev v berlínském Sportspalastu. Vosátku tehdy vyvedli z cely na širší chodbu, a jak později zavzpomínal: „*posadili mně do jakési kukaně, takže jsem neviděl ani vpravo ani vlevo a tam jsem byl vystaven řvaní toho hnusného tvora, který si tentokráte opravdu zařádil*“.[24]

Po mnichovských událostech a po odstoupení československého pohraničí nacistickému Německu byl Vosátka 13. prosince 1938 deportován na nové státní hranice Československa u Lovosic a předán československé straně. Podle vzpomínek jeho nadřízeného, plk. gšt. Havla, měl být vyměněn za německého špiona. Jisté je, že dlouhotrvající výslechy, permanentní napětí a tříměsíční pobyt ve sklepní cele se nutně projevilo na jeho zdraví a psychice. Po návratu do okleštěného Československa tak mjr. Vosátka obdržel nutnou tříměsíční dovolenou.[25]

Závěrem

Text měl za úkol čtenáře na základě pramenů osobní povahy seznámit s jednou z neznámých kapitol z dějin československého zpravodajství a malou epizodou ze zářijových událostí roku 1938 – rakouskou misi mjr. Karla Vosátky.

Pro ocenění jeho úlohy, i když byla předčasně ukončena zásahem německé tajné policie, je nutné zmínit, že v době zářijové krize roku 1938 selhaly některé články výzvědné sítě. Od poloviny září 1938 převládly ve svodkách 2. oddělení HŠ MNO zprávy vojenských přidělenců, kteří odváděli skutečně kvalitní práci, naslouchací služby, pohraničních agentur sborů a divizí, ministerstev zahraničí, financí a vnitra, ředitelství pošt a náhodných informátorů. Rapidně, doslova velkým skokem, poklesla výkonnost ofenzivního zpravodajství 24. září, den poté, co byla v Československu vyhlášena mobilizace.[26]

V uvedené době se již mjr. Vosátka nacházel ve vězení berlínského Gestapa. Z výsledků jeho práce ale československé zpravodajství těžilo ještě těsně před přijetím mnichovského diktátu. Poslední zprávy od Vosátkovy výzvědné sítě k vojenským analytikům dorazily 29. září 1938 a svým způsobem doplnily informace získané odposlechem německých radiových sítí. Přednosta studijní skupiny 2. oddělení HŠ MNO k jeho činnosti po válce poznamenal: „*Nebýt mjr. Vosátky ze studijní skupiny, který sledoval německý nástup proti jižní Moravě a jižním Čechám v Rakousku, nemohli jsme si před osudným 30. zářím vytvořit ani trochu solidnější představu o tom, co se kolem nás děje*“.[27]

---

[23] VÚA-VHA, Sb. 255, spis Karla Vosátky, Betrifft: Festnahme des tschechischen Major G. Karel Vosatka; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 3.

[24] VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 4.

[25] VÚA-VHA. Sb. 255, spis Karla Vosátky, Betrifft: Tschechischen Major Karl Vosatka; HAVEL, F.: *Náš konflikt s Německem ve druhé polovině třicátých let* (nepublikovaný strojopis v držení Ing. Jiřího Havla), Příloha, s. 90–91; VOSÁTKA, K.: *Zpravodajská cesta do Rakouska krátce před Mnichovem* (nepublikovaný strojopis v držení Petry Koutové), s. 4.

[26] KOKOŠKA, J. – KOKOŠKA, S.: *Spor o agenta A-54*. Praha 1994, s. 100–101.

[27] HAVEL, F.: *Agent A-54 a Moravcovo zpravodajství bez legend. Z historie naší vojenské agentury před Mnichovem a za okupace* (nepublikovaný strojopis v držení Ing. Jiřího Havla), s. 20–21.

Předložený matriál čerpá z dochovaných pramenů úřední povahy a ze zcela unikátních osobních dokumentů, které jsou do dnešních dnů v držení potomků zainteresovaných osob. Autor si je plně vědom limitů uvedeného textu, které prozatím nedolují poodhalit řadu konkrétností z činnosti mjr. Vosátky v zahraničí, ale současně předpokládá, že dalším souvislým studiem archivních pramenů se podaří odhalit další souvislosti jeho rakouské mise a plně zhodnotit vlastní přínos pro československou zpravodajskou službu.

Karel Vosátka na fotografii z roku 1936.
(Sbírka paní Petry Koutové)

Kdo byl mjr. Karel Vosátka?

Budoucí důstojník se značně bohatým životním osudem spatřil světlo světa 14. října 1888 v Divišově vzdálenému několik kilometrů od Benešova. V lednu 1906 se podrobil vojenskému odvodu a postupně si prošel službou u strážního sboru pro civilní soud ve Vídni, Husarského pluku 12 a Dělostřeleckého pluku 42. Od mladí si tak osvojoval znalost německého jazyka, kterou si ještě více prohloubil absolvováním nižší reálky ve Štýru. Od té doby německy mluvil bezchybně.[28]

Po vypuknutí 1. světové války sloužil jako rakousko-uherský voják na ruské a italské frontě. Po vzniku svobodného Československa nastoupil službu v rodící se československé armádě. Mladý stát od počátku čelil nejen iredentistickým snahám nečeských obyvatel, ale i otevřenému nepřátelství ze strany svých sousedů. V roce 1919 se Vosátka zúčastnil bojů proti Maďarům na Slovensku. V červnu stejného roku byl vážně zraněn na hlavě při přepadení své jednotky u Tisovce. Za službu v poli obdržel Československý válečný kříž 1919 s divizní pochvalou.[29]

[28] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky*, Kvalifikační listina Část 1.*

[29] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky*, Kvalifikační listina válečná*; *Kvalifikační listina Část 1*.

V roce 1919 dosáhl hodnosti poručíka, a ačkoli za sebou neměl legionářskou minulost a byl tak svým způsobem ve své službě limitován, čekala ho pozoruhodná kariéra. Postupně prošel různými útvary jak v Čechách, tak na Slovensku. V letech 1919–1920 absolvoval dělostřeleckou školu ve francouzském Fontainebleau. V roce 1922 dosáhl hodnosti nadporučíka, v roce 1925 kapitána dělostřelectva a o tři roky později i štábního kapitána dělostřelectva. V roce 1933 přišel jako referent studijní skupiny na 2. (zpravodajské) oddělení HŠ MNO. Nemusíme uvádět, že jeho zařazení jako vojenského zpravodajského analytika v následujících letech vážně poznamenalo nejen profesní, ale i osobní život.[30]

V době přímého ohrožení našeho státu nacistickým Německem pracoval jako specialista na německý válečný průmysl. Do uvedené funkce ho vyneslo jeho vojenské hodnocení, dosažené vzdělání a také perfektní znalost německého jazyka. V průběhu anšlusu Rakouska a mnichovské krize zpravodajsky působil v Rakousku. V září 1938 ho však německá tajná policie zatkla a až do prosince roku 1938 byl vězněn v Berlíně. Březnové události roku 1939 a okupace zbytku českých zemí prožil jako opětovný příslušník vojenského zpravodajství. V závěru své předválečné vojenské kariéry byl hodnocen jako „*velmi dobrý referent německé sekce 2. odděl hl. štábu*“.[31]

V letech 1939–1940 ho jako bývalého zpravodajského důstojníka několikrát vyslýchalo Gestapo. V červnu roku 1940 byl v Divišově na udání zatčen protektorátními četníky pro nedovolené držení zbraně a střeliva. Při prohlídce u něj policie nalezla dvě pušky a padesát nábojů. Několik dní pobyl ve vězení Okresního soudu ve Vlašimi. V červenci 1940 ho propustili a koncem roku nastoupil službu jako úředník u Kontinentální společnosti pro obchod se železem v Praze.[32]

K jeho odsouzení došlo v květnu 1941 u německého soudu v Praze na Pankráci k nepodmíněnému trestu v trvání 4 měsíců a zaplacení soudních výloh. Začátkem roku 1942 navázal styk s domácím odbojem. Dne 27. dubna 1942 ho policie zatkla z důvodu nenastoupení trestu. Vězněn byl v Praze na Pankráci a v létě roku 1942 došlo k jeho propuštění. Poté opětovně nastoupil na původní úřednické místo.[33]

Za protinacistické aktivity Karla Vosátku potřetí zatli 17. února 1945. Ihned byl podroben tvrdým výslechům. S koncem války a s narůstající brutalitou německých věznitelů se Vosátka nacházel ve smrtelném nebezpečí. Osvobození se naštěstí dočkal v první den Pražského povstání 5. května 1945. I přes špatný fyzický stav se o několik hodin později přihlásil jako dobrovolník u povstalecké skupiny a spolu s dalšími bojovníky pomáhal sbírat Němce po střechách v okolí Václavského náměstí a Vodičkovy ulice. Zadržené následně eskortovali do kasáren Jiřího z Poděbrad na dnešním Náměstí republiky.[34]

Po osvobození se mjr. Karel Vosátka přihlásil do armády a současně se začala psát poslední kapitola jeho profesního života. Kvůli špatnému zdravotnímu stavu pobýval až do září 1945 na léčení. V roce 1946 byl se zpětnou účinností povýšen nejprve do hodnosti podplukovníka a posléze do hodnosti plukovníka. Následně se stal okrskovým branným inspektorem v Praze. Společenské a politické klima se po osvobození značně změnilo a definitivně se zvrhlo po komu-

[30] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Kvalifikační listina Část 1*; *Popis služební činnosti.*

[31] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Popis služební činnosti; Kvalifikační listina Část II Vložka 1938*.

[32] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Popis služební činnosti.*

[33] VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Karla Vosátky, *Přehled zatčení a věznění;* VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Popis služební činnosti.*

[34] VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Karla Vosátky, *Přehled zatčení a věznění; Popis služební činnosti; Věc: Dotazník – doplnění.*

nistickém převratu v únoru 1948. V blízké budoucnosti měly její následky ovlivnit osudy tisíců osob. Plk. Karel Vosátka ve své funkci působil pouze do března roku 1948 a v dubnu došlo k jeho přeložení do výslužby.[35]

To nejhorší mělo ale teprve přijít. V říjnu 1948 byl plk. Karel Vosátka zatčen. Jeho rodina neměla o jeho zadržení žádné povědomí. Postupně byl vězněn v nechvalně známé věznici obranného zpravodajství, v tzv. Domečku na Hradčanech a na Pankráci. Státní soud v Praze ho 8. prosince 1948 pro údajný pokus o opuštění Československa uznal vinným z trestných činů nedokonaného svádění ke zločinu zběhnutí a zločinu přípravy úkladů o republiku. Na základě zmanipulovaného soudního řízení, Karel Vosátka později vzpomínal, že zločiny, kterých se dopustil, existovaly „*jedině v imanigaci státního zástupce*“, ho soud odsoudil k trestu těžkého žaláře v trvání 9 let, ke ztrátě hodnosti, všech vyznamenání a čestných práv občanských na 9 let. Zmateční stížnost Karla Vosátky byla zamítnuta, nicméně Nejvyšší soud v Brně v červnu 1949 trest snížil na 7 let. Vosátka si prošel vězněním na Borech a ve Valdicích a po několikerém odvolání se dočkal propuštění v říjnu 1954.[36]

Věznění Karla Vosátky se citelně dotklo i jeho nejbližší rodiny. Součástí trestu byla i ztráta nároků na vojenské zaopatřovací platy a rodina tak zůstala naprosto bez prostředků. Širší souvislosti Vosátkova odsouzení postihly i jeho dceru, které bylo znemožněno další studium na střední škole a musela pracovat jako pomocná síla v n. p. Juta Turnov. Karel Vosátka zemřel po delší nemoci v Praze dne 10. února 1967. Plné rehabilitace se jeho rodina dočkala až po změně politických poměrů v Československu v roce 1989.[37]

Mgr. Milan Vyhlídal, Ph.D.
Vyhlidal.Milan@seznam.cz

[35] VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Karla Vosátky, *Přehled zatčení a věznění;* Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Kvalifikační listina Část 1*.

[36] VÚA-VHA, Sb. Kvalifikační listiny, Kvalifikační listina Karla Vosátky, *Rozsudek Státního soudu v Praze ze dne 8. prosince 1948*; VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Karla Vosátky, *Návrh rozsahu rehabilitace; Věc: Důchod – informace.*

[37] VÚA-VHA, Sb. Vojenské osobní spisy, Vojenský osobní spis Karla Vosátky, *Návrh rozsahu rehabilitace.*

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

GENEZE OCHRANY OBYVATELSTVA A BRANNÉ VÝCHOVY V ČESKOSLOVENSKU (1925 AŽ 1945)

JAN KYSELÁK

The article is aimed at familiarizing the readers with a very complicated period between the two world wars when the Czechoslovak authorities began to deal with the issue of population protection and education in this field. Apart from the content and scope of individual specialized journals that were published at that period to support national defense capabilities, it presents selected initiatives implemented in order to find solutions in this field. Furthermore, the readers are acquainted with legal documents focused on the aforementioned field and some selected professional publications. Last but not least, the article approaches the practical implementation of certain measures supporting the emerging issue of population protection and education related to this field.

Key words: Czechoslovakia; education; formation; historical evolution; population protection.

Úvodem

Nejen nástup fašismu v Itálii ve druhé polovině dvacátých let minulého století, ale zejména nacionálního socialismu v Německu v první polovině let třicátých, který pomalu přerůstal v bojovou rétoriku a lomoz zbraní, nenechával většinu evropských zemí nijak klidnými. V rámci tehdejší Československé republiky začínaly proto vznikat nejrůznější iniciativy k podpoře formování *ochrany obyvatelstva a branné výchovy* – přípravy na možný válečný konflikt. Byly vydávány první časopisy pro tuto oblast a byla také přijímána celá řada prvních právních norem, které si kladly za cíl dát této přípravě určitý řád a funkčnost. Tiskem také začaly ve velkém množství vycházet na svou dobu velmi odborné publikace, které reflektovaly vývoj v oblasti válečnictví předcházejících dvou desítek let. Účelem všech těchto aktivit bylo zejména zvýšit povědomí nejen obyvatelstva o tom, jak se na možné hrozící nebezpečí plynoucí z potenciálního ozbrojeného konfliktu připravit, a to především v relaci k novým formám vedení boje, jež se objevily v průběhu první světové války – použití letectva a bojových plynů.[1] Do popředí se zákonitě dostávala zejména problematika individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany. Hned z počátku je nutno také doplnit, že dnešní pojem *„ochrana obyvatelstva"*[2] nebyl v uvedené době zaveden (respektive v některých právních normách se vyskytoval, nebyl ovšem nikde definován), ale užíval se pojem *civilní protiletecká ochrana* (CPO).

Zpracování příspěvku se opíralo o knihovní fond Vojenského historického ústavu Praha (VHÚ Praha), Vojenského historického ústavu Bratislava, Ministerstva vnitra – generálního ředitelství Hasičského záchranného sboru, Moravské zemské knihovny v Brně (MZK v Brně), databázi Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv Ministerstva vnitra, soukromou sbírku

[1] Později nazývaných bojových látek, nyní bojových otravných látek.

[2] Současná definice a dělení *ochrany obyvatelstva* na *„civilní ochranu"* a *„civilní obranu"* – viz Usnesení vlády ČR ze dne č. 805 ze dne 23. října 2013 ke *Koncepci ochrany obyvatelstva do roku 2020 s výhledem do roku 2030.*

prof. PhDr. RSDr. Františka Hanzlíka, CSc., a Mgr. Milana Vyhlídala, Ph.D. (oba Univerzita obrany) a vlastní soukromé sbírky.

1. Iniciativy

Na otázky, na čem se zakládá brannost národa a které jsou podmínky branné výchovy národa, se snažil odpovědět ve své době již *dr. Miroslav Tyrš*, který tuto problematiku velmi podrobně rozpracoval ve svých publikacích v druhé polovině devatenáctého století. Nutno podotknout, že v návaznosti na Tyrše se této oblasti věnovala celá řada dalších autorů, kteří se branné výchově – cvičením, branné zdatnosti apod. dále intenzívně věnovali a to jak ke konci zmíněného století, tak i na začátku století dvacátého. I před první světovou válkou tak docházelo ke snahám o zavedení branných prvků směrem k obyvatelstvu a taktéž i do škol. Jednalo se však spíš o pokus etablovat předvojenskou výchovu zejména u chlapců.

Bezprostředně po první světové válce se společnost snažila distancovat od všeho, co připomínalo tuto válku, a proto tendence vychovávat mládež k připravenosti na jakýkoliv ozbrojený konflikt postupně opadaly.[3] Ovšem již v roce 1925 se začínají objevovat první snahy o vytvoření právního systému branné výchovy. Bylo předloženo několik návrhů na uskutečnění branné výchovy a v roce 1926 (za ministra národní obrany generála Syrového) byly výsledky studia této otázky shrnuty do osnovy zákona. Nakonec však v první polovině roku 1927 nebylo dokončeno meziministerské projednávání a další práce na ohlášené osnově zákona o branné výchově byly odsunuty na dlouhých deset let – do roku 1937[4] (blíže viz níže). Jak uvádí Šetek,[5] branná výchova měla být podle připravovaného zákona povinná pro všechny muže od 18 let věku a měla probíhat ve zvláštních výcvikových střediscích. K jejímu zavedení nakonec nedošlo a to také kvůli tomu, že zákon pro nezájem českých politických stran a odpor stran německých neprošel ani branným výborem Poslanecké sněmovny. U široké laické veřejnosti byl návrh zákona dokonce označován za zcela „zbytečný militarismus".

Branná výchova tedy zůstala na bázi dobrovolnosti, organizované víceméně zanícenci pro tuto oblast. V roce 1929 vzniklo Ústředí obrany obyvatelstva. Náplní činnosti ústředí, které mělo v podstatě jen řídící orgány a několik stovek dobrovolných nadšenců, kteří při cvičeních prováděli zatemňovací práce, protiletecká pozorování a pořádkovou službu, bylo též analyzovat možnosti protiletecké obrany obyvatelstva v našich podmínkách a připravit její organizaci. Veškerá činnost byla výlučně zaměřena na obranu proti leteckým a také chemickým útokům, což byly dvě největší hrozby této doby. Obdobnou činnost započala paralelně vyvíjet i řada dobrovolných a veřejnoprávních spolků a organizací s cílem podnítit brannou výchovu nejen dospělého obyvatelstva právě v relaci k těmto hrozbám. Vesměs chladné veřejné mínění ve vztahu k těmto aktivitám se postupně měnilo, a to hlavně po roce 1933, kdy nastoupil v Německu k moci Adolf Hitler. Německo v této době vystoupilo ze Společnosti národů, opustilo konferenci o odzbrojení a v roce 1935 zavedlo všeobecnou brannou povinnost. Odmítlo rovněž nadále dodržovat omezení výroby letadel. Vyhrocující se mezinárodní situace donutila jednat i ústřední orgány státní správy naší republiky. Byl urychleně přijat *zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým*

[3] ŠARDICKÁ, K.: *K obraně vlasti buď připraven: Propagace branné výchovy prostřednictvím krátkého filmu v letech 1945–1960.* Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 18.

[4] KUDLÁČEK, Č. – LIER, M.: *Prvky brannosti v národě a snahy o celostátní organisaci branné výchovy.* In: Armáda a národ. Praha: Národní rada československá. Nakladatelství L. Mazač, 1938, s. 63.

[5] ŠETEK, J.: *František Machník – agrární politik, ministr, ctitel venkova a vlastenec.* In: MARATHON, ročník 2011, č. 4, s. 22–23. [online]. [vid. 7. ledna 2016]. Dostupné z: http://valencik.cz/marathon/11/Mar1104.htm.

útokům[6] a činnost uvedeného ústředí přebraly poradní sbory. Právě tento zákon je v současných odborných kruzích považován za právní normu, která položila základy nynější ochrany obyvatelstva v našem státě. Nutno podotknout, že jakákoliv účast obyvatelstva v přípravě k ochraně a obraně proti leteckým útokům byla v tomto období (i po nabytí účinnosti tohoto zákona) pojata zcela na principu dobrovolnosti. Obyvatelstvo sice nakonec pod hrozbou možného konfliktu s Německem (zejména opět v relaci k možnému leteckému napadení a napadení chemickými zbraněmi) o tuto přípravu určitý zájem projevovalo, i když o masovosti se v žádném případě hovořit nedalo. Základní institucí poskytující přípravu a vzdělávání v oblasti branné výchovy však stále měla zůstat škola a to především na základě přijatých výnosů Ministerstva školství a národní osvěty o výchově žactva k brannosti v letech 1934 a 1935. Branná výchova se ovšem nestala samostatným vyučovacím předmětem, ale byla realizována v rámci tělesné výchovy a dalších předmětů.

I vedle státní správy měla ve třicátých letech minulého století oblast branné výchovy své průkopníky. Mezi tyto patřily organizace nejrůznější právní povahy, např. *Svaz československého důstojnictva, Československá obec sokolská, Československý Orel, Československá obec střelecká, Československý národní svaz střelecký nebo Svaz národních gard.* V zemi Moravskoslezské se ujaly provádění branné výchovy *okresní starostenské sbory* a z důvodu jednotné organizace této výchovy taktéž nově zřízené *Zemské předsednictvo branné výchovy*. Taktéž je nutno v této souvislosti zmínit nemalé zásluhy a přínos pro rozvoj branné výchovy ze strany *Československého červeného kříže, hasičstva, Selských jízd a* rovněž *skautingu.*

Poměry v letech 1934 a 1935 vedly vojenskou správu k tomu, že přikročila k účinnému řešení celé otázky branné výchovy – byla vypracována její nová osnova. Text návrhu se stal předmětem jednání s čelnými tělovýchovnými organizacemi sdruženými ve společném výboru pro zvýšení brannosti lidu. Tyto organizace však s celkovou koncepcí nesouhlasily a podaly vlastní návrh. Jednání o konečné podobě osnovy byla vedena po celý rok 1936. Výsledkem jednání byl návrh textu *zákona č. 184/1937 Sb., o branné výchově,*[7] jež v červenci 1937 po předepsaném meziministerském řízení byl předložen Národnímu shromáždění ke schválení. Zákon byl skutečně v červenci 1937 přijat, jeho účinnost nastala 1. září 1937.[8]

2. Časopisy

Mezi jeden z prvních významných časopisů, který se věnoval oblasti branné výchovy, byl epigon periodika s původním názvem *Časopis pro občanskou nauku a výchovu.*[9] Tento byl vydáván od roku 1924 do roku 1935 a taktéž v roce 1939.[10] Jeho směřování v tomto období bylo čistě do občanské nauky a výchovy. Změna názvu a zaměření od roku 1936 byla vzhledem k situaci v Evropě zákonitá. Periodikum nově přejalo název *Časopis pro občanskou a brannou výchovu,*[11] a bylo vydáváno od roku 1936 do roku 1939. Jeho obsah byl zaměřen jak na teoretickou, tak i praktickou stránku branné výchovy. Zahrnoval celé spektrum oblastí, které si kladly za cíl podpořit zvýšení úrovně již zmíněné branné výchovy. Oba uvedené časopisy byly primárně zaměřeny na výchovu školní mládeže.

---

[6] Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům.

[7] Zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově.

[8] KUDLÁČEK, Č. – LIER, M. c. d., s. 66–67.

[9] Časopis pro občanskou nauku a výchovu, 1924–1935.

[10] Časopis po roce 1939 změnil název na Časopis pro občanskou a tělesnou výchovu (1940), později na Časopis pro školní výchovu (1941–1943).

[11] Časopis pro občanskou nauku a brannou výchovu, 1936–1939.

Dalším časopisem, který se výrazně věnoval v tomto období branné výchově, byl časopis *Vojenský svět.*[12] Vycházel od roku 1933 a jeho obsah byl z počátku orientován jen na válku, vojenství, vojenskou politiku, filosofii války, armádu naší republiky, cizí armády apod. Obsahové zaměření časopisu se ale postupně změnilo a od roku 1934 zahrnoval již i rubriku Brannost. Jednotlivých částí tohoto měsíčníku zaměřených na řešení otázky brannosti postupně přibývalo, až se nakonec v roce 1938 zmíněná rubrika Brannost přejmenovala na rubriku Branná výchova. Byla zároveň doprovázena dalšími novými podrubrikami, tentokráte již úžeji zaměřenými, jako např. Chemická válka, Protiletecká obrana a ochrana, Střelecký sport apod.

Dalším odborným časopisem vydávaným v tomto období – v letech 1935 až 1939, byl také časopis *Obrana obyvatelstva.*[13] Tento byl zcela svým významem srovnatelný s výše uvedenými časopisy. Jeho obsah zahrnoval veškerou tématiku z civilní protiletecké ochrany (individuální protichemickou ochranu, kolektivní ochranu, výcvik jednotek apod.), která v druhé polovině třicátých let minulého století stále více nabývala na aktuálnosti. Časopis též nezapomínal na oblast branné výchovy, ve velkém dával také prostor pro komerční reklamu na plynové masky a filtry, poplachové sirény a dále na vše co by mohlo přispět k zajištění ochrany obyvatelstva zejména proti již zmíněným leteckým útokům a bojovým otravným látkám.

Časopis Obrana obyvatelstva. Poslední číslo (číslo 6, ročníku IV.) časopisu bylo vydáno 15. února 1939. Do konce toho roku pak vycházely v podstatě jen přílohy ke zbývajícím nevydaným číslům. Zdroj: MZK v Brně. Foto: Jan Kyselák.

[12] Vojenský svět, 1933–1938.

[13] Obrana obyvatelstva: ústřední orgán pro obranu obyvatelstva proti leteckým útokům. 1935–1939.

3. Právní normy

Jak již bylo jednou zmíněno, výchova k brannosti byla v roce 1934 a 1935 zakotvena formou výnosů vydaných ve věstnících ministerstva školství a národní osvěty. Prvním z nich byl *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 1. února 1934 č. 141 026/33-II, o výchově k brannosti na středních školách a ústavech učitelských.*[14]

Uvedený výnos:
stanovoval výchovu k brannosti jako organickou součást výchovné a vzdělávací práce na středních školách a učitelských ústavech;
akcentoval obranný ráz naší armády a tím i cíl výchovy k brannosti – k udržení míru;
spatřoval školu jako přispívatele k brannosti především tím, že vychovávala žáky k uvědomělému a ochotnému plnění občanských povinností, mezi něž náležela i obrana státu;
zdůrazňoval roli tělocviku v pěstování tělesných i duševních schopností a taktéž roli pořadových cvičení;
podtrhoval význam ostatních předmětů ve vztahu k formování znalostí o armádě a jejího významu pro obranu vlasti a o povinnostech vůči armádě za míru a za války;
kladl důraz na znalost právního povědomí žáků nejvyšších tříd před jejich odchodem ze škol o právech a povinnostech branců;
zvýrazňoval nutnost odlišného přístupu k žákyním těchto škol v otázkách brannosti a upozorňoval na jejich možnou úlohu v souvislosti s činností Červeného kříže.

Druhým v pořadí byl *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935, čís. 26.969-I, o výchově žactva národních škol k brannosti.*[15] Výnos mj. konstatoval vhodný základ pro výchovu mládeže k brannosti v náplni dosavadních předmětů.

Dále výnos (byť opět pouze v obecné podobě) ukládal:
věnovat se mravní a občanské výchově (nejen v rámci občanské nauky a výchovy), ale i v rámci prvouky, vlastivědy, dějepisu, zeměpisu, vyučovacího jazyka, zpěvu a tělesné výchovy – na všech stupních národní školy;
poskytovat takové vědomosti a dovednosti, které byly důležité pro zachování vlastní bezpečnosti i pro obranu státu (tudíž až na výjimky dovednosti praktické) a to opět v rámci vybraných předmětů;
zvýšenou pozornost věnovat tělesné výchově, duševním schopnostem a zdraví mládeže.[16]

Ve vztahu k formování ochrany obyvatelstva v rámci tehdejší republiky Československé sehrálo nejvýznamnější roli přijetí již jednou zmíněného *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům.*[17] Zákon měl celkem pět částí, které byly obsahově zaměřeny na:
ochranu před leteckými útoky;
obranu proti leteckým útokům;
ustanovení živnostenskoprávní;
ustanovení všeobecná;
ustanovení trestní.

---

[14] *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 1. února 1934, č. 141 026/33-II, o výchově k brannosti na středních školách a ústavech učitelských.* Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, ročník XVI, sešit 1, str. 39–40.

[15] *Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 24. května 1935, čís. 26.969-I, o výchově žactva národních škol k brannosti.* Věstník Ministerstva školství a národní osvěty, 1935, ročník XVII, sešit 6, str. 129–130.

[16] Obdobné výnosy pak byly vydány v roce 1938.

[17] Zákon č. 82/1935 Sb. z. a n.*, o ochraně a obraně proti leteckým útokům.*

Místo *Ústředí obrany obyvatelstva* zakotvoval tento právní dokument u ministerstva vnitra vznik *Poradního sboru pro protiletadlovou ochranu*, ve městech a obcích pak *místních poradních výborů pro protiletadlovou ochranu*. Úkolem těchto místních poradních výborů mělo být *„soustřediti ke společné práci na ochranu před leteckými útoky všechny vhodné složky, zejména zástupce úřadů státních a samosprávných, vojenských posádek, lékařů, učitelstva, organisací hasičských a samaritských, tělovýchovných spolků, ozbrojených sborů měšťanských aj.*“[18] Vzorová pravidla pro tyto výbory vydalo Ministerstvo vnitra v návazně vydaných směrnicích – viz níže. Samotný zákon se ale oblasti branné výchovy dále nijak nedotýkal.

Zákon nabyl účinnosti 26. dubna 1935, zrušen byl 2. května 1961 nově přijatým *zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky*.[19]

Na základě uvedeného zákona byla ještě v roce 1935 vydána směrnice s názvem *Organizace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci*.[20] Tato směrnice pak byla vydána ještě jednou (ve stejném znění, byť s nevýznamně upraveným názvem – *CPO-1 Organisace civilní protiletecké ochrany v obci*), a to v roce 1936.

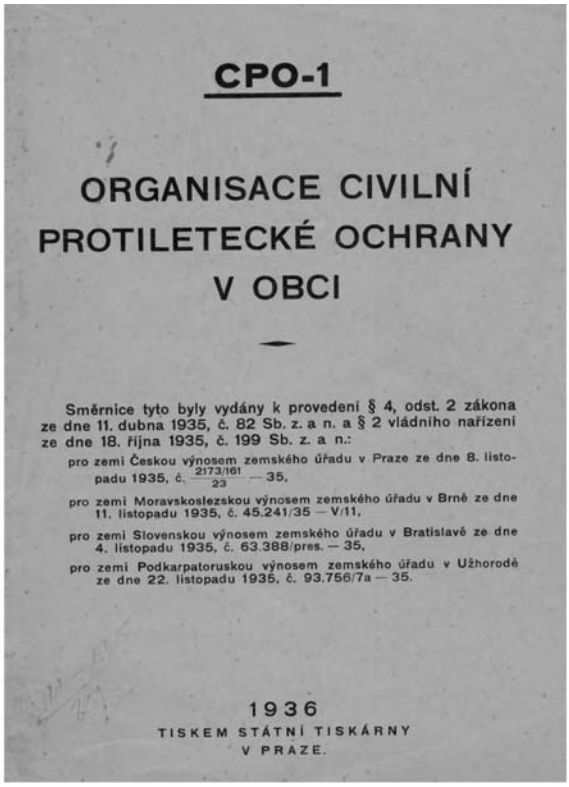

CPO-1

ORGANISACE CIVILNÍ PROTILETECKÉ OCHRANY V OBCI

Směrnice tyto byly vydány k provedení § 4, odst. 2 zákona ze dne 11. dubna 1935, č. 82 Sb. z. a n. a § 2 vládního nařízení ze dne 18. října 1935, č. 199 Sb. z. a n.:

pro zemi Českou výnosem zemského úřadu v Praze ze dne 8. listopadu 1935, č. 2173/161/23 — 35,

pro zemi Moravskoslezskou výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 11. listopadu 1935, č. 45.241/35 — V/11,

pro zemi Slovenskou výnosem zemského úřadu v Bratislavě ze dne 4. listopadu 1935, č. 63.388/pres. — 35,

pro zemi Podkarpatoruskou výnosem zemského úřadu v Užhorodě ze dne 22. listopadu 1935, č. 93.756/7a — 35.

1936

TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

CPO-1 Organizace civilní protiletecké ochrany v obci. Vydání z roku 1936. Směrnice mj. zdůrazňují významnou úlohu letectví v příštích válkách. Zdroj: VHÚ Praha.

[18] Lze snad v tomto zákoně spatřovat prapůvod vzniku současných bezpečnostních rad obcí?

[19] Zákon č. 40/1961 Sb. *o obraně Československé socialistické republiky,* ve znění pozdějších předpisů.

[20] *Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci*. Směrnice č. 1. Praha: Zemský úřad, 1935, 32 s.

Směrnice měly část textovou a přílohovou.

Obsahem textové části byl:
rozbor jednotlivých nebezpečí leteckých útoků;
rozdělení obrany a ochrany proti leteckým útokům;
osvětlení organizace civilní protiletecké ochrany v obci;
stanovení struktury orgánů protiletecké ochrany v obci;
obsahové zaměření plánu protiletecké ochrany;
řešení oblasti věcných prostředků a jiných opatření.
Přílohovou část tvořily:
vzorová pravidla Místních poradních výborů pro protileteckou ochranu;
úkoly a obsah činnosti výkonných složek protiletecké ochrany;
problematika ochrany podniků.[21]

V roce 1936 nabyl rovněž účinnosti *zákon č. 131/1936 Sb., o obraně státu*.[22] I tato právní norma se dotýkala oblasti ochrany obyvatelstva a branné výchovy, byť jen okrajově. Zákon zřizoval *Nejvyšší radu obrany státu* (k přípravě a organizaci obrany státu). Podle § 12 této radě příslušelo jednat a usnášet se mj. o zajištění výživy branné moci a obyvatelstva, o rozdělování surovin, výrobků a jiných věcí pro potřeby branné moci a obyvatelstva, o plánu ochrany obyvatelstva proti zásahům vnějšího útoku, čítaje v to i odsunutí (evakuaci) obyvatelstva a jeho ochranu proti leteckým a jiným podobným nepřátelským útokům nebo také o směrnicích, jak se měly při výchově uplatnit zájmy obrany státu.

Zákon byl účinný od 23. června 1936, zrušen byl opět *zákonem č. 40/1961 Sb. o obraně Československé socialistické republiky*.

Základ právního zformování branné výchovy položil až v druhé polovině třicátých let minulého století rovněž již výše uvedený *zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově*. Uvedený zákon přinášel především zvrat v dobrovolnosti k branné výchově. Podle tohoto zákona *„Účelem branné výchovy je pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání (zaměstnání) ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž je třeba k obraně státu.“*[23] Jednotlivými složkami branné výchovy podle tohoto zákona byly:
branná průprava mravní, nauková a tělesná;
výcvik v pomocných a ochranných službách, zejména také výcvik v úkolech civilní protiletecké ochrany;
branný výcvik.

Zákon nabyl účinnosti 1. září 1937, zrušen byl 6. prosince 1951 *zákonem č. 92/1951 Sb., o branné výchově*.

K uvedenému zákonu byla následně přijata dvě vládní nařízení.

Vládní nařízení č. 109/1938 Sb. z. a n., jimž se vydávají všeobecná prováděcí ustanovení k zákonu o branné výchově[24] zahrnovalo následující oblasti:
všeobecná ustanovení;
brannou výchovu na školách;

[21] Je možné v této směrnici spatřovat prapůvod zájmů ze strany orgánů státní správy o problematiku dnes nazývané kritické infrastruktury? V právních předpisech možná ano, i když první zmínky o významu zajištění funkčnosti důležitých objektů za války (i míru), můžeme dohledat podstatně dříve – viz např. POLÁŠEK, A.: *Plán hospodářské organisace ve válce.* Vojenské intendanční rozhledy. Praha, 1929, roč. 2, č. 2, s. 142–145.

[22] Zákon č. 131/1936 Sb., *o obraně státu,* ve znění pozdějších předpisů.

[23] Zákon č. 184/1937 Sb., s. 1.

[24] Vládní nařízení č. 109/1938 Sb. z. a n., jimž se vydávají všeobecná prováděcí ustanovení k zákonu o branné výchově.

Ročník 1937. 817

Sbírka zákonů a nařízení
státu československého.

Částka 45. Vydána dne 15. července 1937.
Cena: Kč 1·60.

Obsah: **184.** Zákon o branné výchově.

184.

Zákon ze dne 1. července 1937 o branné výchově.

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

HLAVA I.

Všeobecná ustanovení.

§ 1.

Zavedení branné výchovy.

Veřejná péče o výchovu a vzdělání se rozšiřuje o brannou výchovu.

§ 2.

Účel branné výchovy.

Účelem branné výchovy je pěstovati v obyvatelstvu Československé republiky podle jeho věku, vzdělání a povolání (zaměstnání) ony mravní vlastnosti, tělesnou zdatnost, znalosti a dovednosti, jichž je třeba k obraně státu (§ 1 zákona o obraně státu).

§ 3.

Složky branné výchovy.

Složky branné výchovy jsou:

a) branná průprava mravní, nauková a tělesná,

b) výcvik v pomocných a ochranných službách, zejména také výcvik v úkolech civilní protiletecké ochrany (zkrácené „CPO."),

c) branný výcvik.

§ 4.

Povinnost k branné výchově.

(1) Branné výchově (úplné nebo omezené jen na některé její složky uvedené v §3) podléhají podle dalších ustanovení českoslovenští státní občané bez rozdílu pohlaví ode dne, kdy počíná jejich povinnost k školní docházce, až do konce roku, v němž dosáhnou 30. roku věku (vyjímajíc případy uvedené v odstavcích 2 a 3).

(2) Výcviku v úkolech civilní protiletecké ochrany podléhají i osoby starší, až do svých 50 let.

(3) Vyžadují-li toho zájmy obrany státu, může býti výcvik uvedený v odstavci 2 zaveden vládním nařízením i pro osoby starší až do jejich 60 let. V týchž věkových mezích může býti za uvedených předpokladů zaveden vládním nařízením pro osoby překročivší rok, v němž dosáhly 30. roku věku, i výcvik v jiných pomocných a ochranných službách a pro muže též branný výcvik.

(4) K branné výchově mohou býti vládním nařízením přidržení i cizinci dlající trvale na území Československé republiky, pokud to dovolují mezinárodní smlouvy a mezinárodní právo vůbec. Cizincem sluší tu rozuměti fysickou osobu, která nemůže prokázati československé státní občanství.

(5) Účast při branné výchově podle tohoto zákona je občanskou povinností, za jejíž plnění nepřísluší náhrada.

§ 5.

Kde se obstarává branná výchova.

(1) Branná výchova žactva a studujících veřejných škol všech druhů a stupňů se obstarává na školách podle ustanovení hlavy II.

(2) U ostatního obyvatelstva se obstarává branná výchova podle ustanovení hlavy III ve spolcích, ústavech, útvarech atd. tam uvedených a ve střediscích branné výchovy.

§ 6.

Působnost ve věcech branné výchovy.

(1) Věci branné výchovy na školách

88

Zákon č. 184/1937 Sb., o branné výchově. Zdroj: Databáze Sbírky zákonů a Sbírky mezinárodních smluv Ministerstva vnitra.

brannou výchovu mimo školu;
péči o osoby, jež utrpěly škodu na zdraví za účasti při branné výchově anebo při jejím poskytování, jakož i o pozůstalé po nich;
závěrečná ustanovení.[25]

Vládní nařízení č. 110/1938 Sb. z. a n., o výborech brannosti[26] zahrnovalo tyto oblasti:
všeobecná ustanovení;
jednací řád výborů brannosti;
ustanovení přechodná a závěrečná.

Základním úkolem výborů brannosti podle tohoto vládního nařízení bylo „*zajistiti při branné výchově součinnost odborných a zájemnických vrstev*."[27]

Uvedený zákon dále provázela *vyhláška č. 111/1938 Sb., jíž se vydávají přehledy sídel okrskových velitelství branné výchovy a jejich místní působnosti se vzájemným vztahem k politickým*

[25] Uvedené vládní nařízení je velmi podrobné a jistě by stálo za prostudování při současném koncipování přípravy občanů k obraně státu.

[26] Vládní nařízení č. 110/1938 Sb. z. a n., *o výborech brannosti*.

[27] Rovněž i toto vládní nařízení je velmi podrobné a stejně tak jako předešlé vládní nařízení by jistě stálo za prostudování při současném koncipování přípravy občanů k obraně státu.

úřadům[28]. Vyhláška zahrnovala dva přehledy – Přehled sídel okrskových velitelství branné výchovy s jejich vztahem k velitelstvím sborů a k politickým úřadům a Přehled sídel politických úřadů s jejich vztahem k vojenským orgánům branné výchovy.

Účinnost uvedeného zákona včetně souvisejících vládních nařízení a příslušné vyhlášky byla na několik roků pozastavena, a to *Vládním nařízením č. 105/1939 Sb., jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící.*[29] Zpětné nabytí účinnosti nastalo *dekretem D125/1945_Sb. o zřízení Svazu brannosti.*[30]

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava vstoupily na našem území v platnost některé dříve přijaté německé právní normy vztahující se sice k ochraně a obraně, branné výchovy běžného obyvatelstva se však nedotýkaly a tato je pak po celé válečné období v útlumu.

Po vzniku samostatné Slovenské republiky 14. března 1939 nastávají v právním prostředí pro předmětné oblasti dvě zásadní změny. Nově byl pro tento stát přijat *zákon č. 280/1940 Sl. z., o civilnej protileteckej ochrane,*[31] který pro období války zrušuje na Slovensku *zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům.*

Tento zákon řešil následující oblasti:
cíl a začlenění civilní protiletecké ochrany;
výstražnou protileteckou ochrannou službu, pohyblivou a místní bezpečnostní a pomocnou protileteckou ochrannou službu, protileteckou ochrannou službu podniků a závodů, a svépomocnou a rozšířenou svépomocnou protileteckou ochrannou službu;
protileteckou ochranu ve zvláštních odvětvích veřejné správy;
místní příslušnost civilní protiletecké ochrany, práva a povinnosti obvodního velitele a povinnosti civilní protiletecké ochrany vůbec;
lékařskou péči a zajištění osob začleněných v civilní protiletecké ochraně;
vyžadování věcí a vyvlastnění;
výrobu a prodej plynových masek a jejich součástí;
povinnost mlčenlivosti, oprávnění orgánů civilní protiletecké ochrany; výdaje a jejich hrazení a trestní ustanovení.

Účinnost zákona se datuje k 23. říjnu 1940.

Další změna se týkala branné výchovy, která se zpočátku řídila stále platným zákonem č. 184/1937 Sb., *o branné výchově.* V roce 1943 byl však na Slovensku přijat zákon nový, a to *zákon č. 31/1943 Sl. z., o brannej výchove*[32]. Zákon chápal úlohu branné výchovy jako výchovu národa v duchu zásad brannosti prohlubováním národního sebevědomí, pěstováním tělesné zdatnosti a vštěpováním odborných vědomostí pro obranu státu. Zároveň rušil před válkou přijatý zákon č. 184/1937 Sb., *o branné výchově* a všechny k němu vydané prováděcí předpisy (viz výše).

Zákon nabyl účinnosti 13. května 1943.

---

[28] Vyhláška č. 111/1938 Sb. z. a n., *jíž se vydávají přehledy sídel okrskových velitelství branné výchovy a jejich místní působnosti se vzájemným vztahem k politickým úřadům.*

[29] Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., *jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící.*

[30] Dekret presidenta republiky 125/1945 Sb., *o zřízení Svazu brannosti*.

[31] Zákon č. 280/1940 Sl. z., *o civilnej protileteckej ochrane.*

[32] Zákon č. 31/1943 Sl. z., *o brannej výchove a zmene niektorých predpisov o civilnej protileteckej ochrane*.

4. Odborné publikace

Již v první polovině třicátých let začínaly tiskem vycházet nejrůznější publikace, které si kladly za cíl podpořit především brannou výchovu obyvatelstva.

Mezi základní bylo možno zařadit *Rukověť branné výchovy,* schválenou ministerstvem národní obrany. Obsah rukověti udával pro další období směr, kterým se branná výchova měla ubírat. Byla rozdělena do dvou úrovní přípravy a vzdělávání – nižší a vyšší. Tiskem byla vydávána v letech 1934 až 1937. Obsahem nižšího stupně, schváleného v roce 1934, bylo osvětlení[33]:
branné povinnosti;
mravní a tělesné výchovy;
první pomoci;
organizace ministerstva obrany, vojenských jednotek, druhů vojsk, apod.;
pořadového výcviku;
činnosti v terénu;
pochodů a ubytování;
styku a spojení;
obrany proti plynům a obrany proti letectvu;
služebního řádu a jeho významu.

Význam této rukověti podtrhovala předmluva ministra národní obrany B. Bradáče, v níž byla zdůrazněna zejména mravní a tělesná příprava. Ministr také konstatoval, že *„Vzrůstající zájem o brannost nesmí ustrnouti na předváděných ukázkách tělesné výchovy a branného nácviku.“*[34]

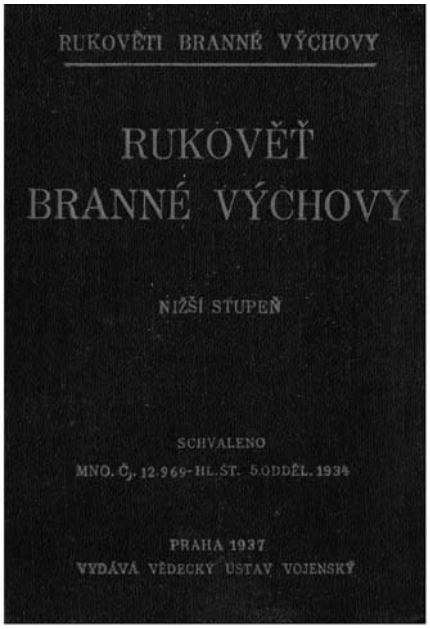

Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň. Rukověť zahrnovala znalosti a dovednosti, které si mohl osvojit každý občan bez vynaložení zvláštních prostředků. Zdroj: MZK v Brně.

[33] *Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň.* Praha: Vědecký ústav vojenský, 1937. 264 s.
[34] Tamtéž, s. 5.

Vyšší stupeň rukověti – schválený v roce 1936, pak zahrnoval a zdůrazňoval tyto oblasti:[35]
návod na polní skautské hry a význam skautingu pro brannost;
táboření;
výcvik v terénu a ve střelbě z pěchotních zbraní a vrh granátem;
styk a spojení;
obranu proti plynům a obranu proti letectvu;
vojenské zpravodajství;
pořadový výcvik s puškou a na koni;
strážní službu;
přesuny a ubytování;
bojový výcvik jednotlivce a průzkumné hlídky apod.

Rovněž i zde podtrhovala význam této rukověti předmluva ministra národní obrany F. Machníka, který hned v jejím úvodu zdůrazňuje, že *„Jen ten národ je hoden samostatnosti, který si ji dovede uhájit i železem.“*[36]

Vyšší stupeň rukověti také připomínal tradice a minulost našeho vojenství. Zdroj: MZK v Brně.

Odborných publikací zaměřených především na praktickou stránku branné výchovy (zejména školní mládeže) vycházela následně celá řada. Za připomenutí ovšem stojí i publikace, jež navazovaly na výše uvedené rukověti a kladly si za cíl mj. vzdělávat a připravovat i instruktory branné výchovy – jako např. *Příručka branné výchovy* z roku 1937.[37] V úvodu příručky autor zdůrazňoval, že *„Úkolem této práce jest podati vychovatelům a osvětovým pracovníkům návod a výběr látky pro mravní výchovu k brannosti na školách národních, nižších, středních a v rodinách. Zásadou bylo vyhýbati se látce, kterou lze snadno najiti řádně zpracovanou v Rukověti branné výchovy nebo v četných příručkách občanské nauky.“*[38]

Příručka byla zaměřena na problematiku:
mravní výchovy k brannosti;
výchovy k branným ctnostem;
historických vzorů brannosti (husité, Československé legie);

[35] *Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň.* Praha: Vědecký ústav vojenský, 1936. 392 s.
[36] Tamtéž, s. 5.
[37] DOLENSKÝ, J.: *Příručka branné výchovy pro učitelstvo národních škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1937, 164 s.
[38] Tamtéž, s. 3.

otázky lidstva a míru;
tradic a idejí československé armády;
ukázek branné výchovy mravní v různých předmětech a
branné výchovy v rodině.

5. Praktická realizace vybraných opatření

Jako reakce na dva nejvýznamnější fenomény první světové války – použití vojenského letectva a bojových otravných látek, byl celý formující se systém ochrany obyvatelstva a posléze i branné výchovy v prvé řadě zaměřen na eliminaci této hrozby. Proto byla pozornost odpovědných orgánů orientována především na zformování plně fungující organizace Civilní protiletecké ochrany a na zajištění individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany. Opomíjeny nebyly samozřejmě i takové oblasti, jako varování, evakuace, požární ochrana, samaritství apod.

Civilní protiletecká ochrana a její organizace

Zabezpečováním ochrany obyvatelstva bylo pověřeno Ministerstvo vnitra, které delegovalo jednotlivé úkoly na ty orgány veřejné správy, které v rámci své činnosti vyřizovaly obdobnou agendu. Převážně se jednalo o obecní, policejní a okresní úřady, tj. ty, které dobře znaly místní poměry. Funkce těchto orgánů spočívala nejen v řídící a kontrolní činnosti, ale především v metodickém usměrňování a v pomoci při plnění těchto úkolů. Obecní orgány, okresní úřady a státní policejní úřady využívaly nově zřízených poradních sborů civilní protiletecké ochrany při plnění vlastních úkolů v rámci civilní protiletecké ochrany zejména při tvorbě plánů a při zabezpečování potřebného materiálu k provedení nezbytných ochranných opatření. Obdobně byl i při Ministerstvu vnitra zřízen poradní sbor, složený ze zástupců centrálních úřadů a z odborníků jednotlivých rezortů, který se zabýval otázkami ochrany z hlediska nejoptimálnějšího způsobu jejich realizace a byl oprávněn vydávat veřejné posudky.

Těžiště organizace civilní protiletecké ochrany spočívalo na obcích (městech) a z hlediska obrany státu na důležitých soukromých i státních výrobně-hospodářských subjektech (podnicích). Těm bylo za účelem ochrany před leteckými útoky nařízeno především:
zpracovat tzv. ochranný plán;
ustavit a proškolit orgány protiletecké ochrany;
pořídit věcné prostředky k ochraně a tuto ochranu realizovat;
provádět cvičení protiletecké ochrany.

Na úrovni obce byl za řádné provedení příprav k civilní protiletecké ochraně odpovědný starosta obce. Ten ustanovoval velitele místní protiletecké ochrany jako svého zástupce pro otázky ochrany obyvatelstva. Vlastní činnost zabezpečovaly výkonné složky civilní protiletecké ochrany, které byly se svými veliteli povolávány k plnění praktických úkolů civilní protiletecké ochrany.[39]

[39] ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Praha: MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 12–13 s. ISBN 80-86640-12-4.

Schéma organizace civilní protiletecké ochrany v obci[40]

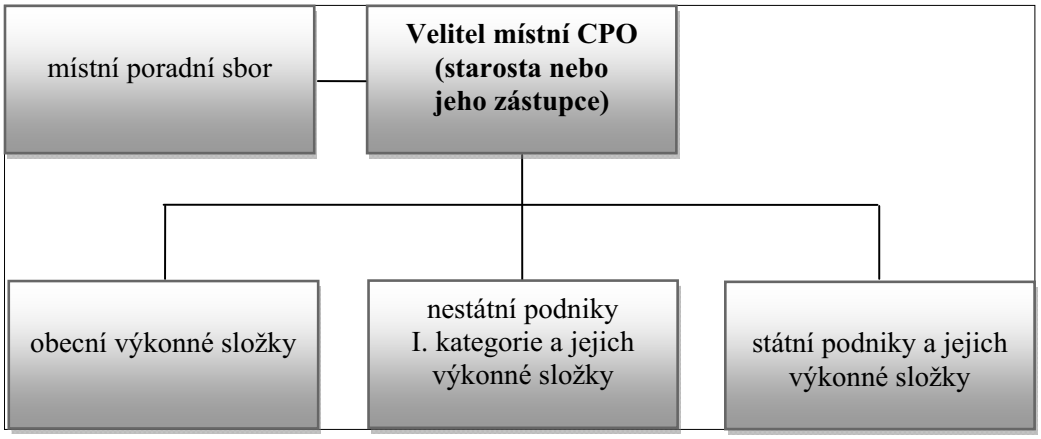

Výkonné složky civilní protiletecké ochrany a jejich předurčení

Výkonné složky se v zásadě rozdělovaly na svépomocnou službu obyvatelstva a na tzv. pohotovostní oddíly veřejné služby. Členy výkonných složek mohly být jen osoby nepodléhající při mobilizaci povinnosti vojenské služby, podle potřeby také ženy a mládež.

Svépomocná služba obyvatelstva – jako základní prostředek obce, byla předurčena k odstraňování místních a menších účinků leteckých útoků. Tato služba byla organizována podle domů, jejichž majitelé ustanovovali z jejich obyvatel domovní hlídky s velitelem. V ulici nebo bloku domů tvořilo několik domovních hlídek domovní družstvo se zvláštním velitelem. Pokud bylo třeba, mohl velitel domovní hlídky požádat o pomoc domovní družstvo. Domovní hlídky i domovní družstva byla vybavena vším, co potřebovala ke své činnosti (zařízení k vyhlašování poplachu, pomocné hasící prostředky, nejnutnější materiál pro první pomoc, asanační a neutralizační látky atd.). V případě, že na vzniklou situaci domovní družstvo nestačilo, vyžadoval jeho velitel pomoc u příslušné jednotky veřejné služby.

Veřejná služba – skládala se z osmi odborných služeb, jejichž pohotovostní oddíly byly předurčeny k plnění úkolů podle své specializace. Prováděla rozsáhlé záchranné a likvidační práce, na které síly svépomocné služby nestačily. Veřejnou službu tvořilo velké množství osob a bylo možno povolávat k povinné součinnosti různé místní korporace i jednotlivce. Každý občan, nepodléhající branné povinnosti, měl být vycvičen ve prospěch některé odbornosti veřejné služby.

Zajištění individuální protichemické ochrany

Úkoly pro tuto oblast vycházely především z § 2 a 4 *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům* a spočívala v zabezpečení plynovými maskami. Aktuální potřebu řešení této oblasti podtrhuje zejména množství bojových otravných látek, které již v průběhu první světové války nebo záhy po jejím ukončení byly vyvinuté[41]. V obcích, zařazených do kategorií, vydávaly příslušné místní nebo státní policejní úřady pokyny všem subjektům, které byly povinny opatřit plynové masky pro sebe a své podřízené. Jednalo se především o provozovatele

[40] Tamtéž, s. 13.

[41] Jednalo se o bojové otravné látky dusivé – chlor, fosgen, difosgen, chlorpikrin, zpuchýřující – yperit, lewisit a dráždivé – chloracetofenon, difenylarsinchlorid, difenylarsinkyanid, adamsit.

výrobně-hospodářských podniků a zařízení, které nepřerušovaly provoz při vyhlášení leteckého poplachu a při vzdušném napadení. To se týkalo také příslušníků všech služeb, organizovaných v rámci civilní protiletecké ochrany. Kontrolou stavu vybavenosti plynovými maskami u této kategorie zaměstnanců byly také pověřeny místní úřady.

Protože ochrana plynovými maskami byla řešena zásadně na komerční bázi, bylo *vládním nařízením č. 199/1935 Sb. z. a n., jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům*[42] stanoveno, kdo bude povinen pořídit si plynovou masku na vlastní náklady a komu budou tyto náklady zčásti nebo úplně uhrazeny ze státních, eventuálně obecních prostředků (lidé nemajetní, osamělé matky atd.).

Výroba, opravy a prodej plynových masek a jejich součástí včetně jejich zkoušení, dovozu a vývozu byly podrobně specifikovány *vládním nařízením č. 83/1935 Sb. z. a n., o živnosti výroby, opravy a prodeje plynových masek a jejich součástek, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu*[43]. Vzhledem k tomu, že se jednalo o činnosti důležité pro ochranu obyvatelstva, byly tyto činnosti *živností koncesovanou*, aby měl stát tuto oblast ochrany plně pod kontrolou. Za nedodržení ustanovení vládního nařízení a nižších prováděcích předpisů, vztahujících se k problematice plynových masek, hrozily poměrně přísné sankce včetně odejmutí koncese.

Přestože československý meziválečný chemický průmysl byl vyspělý a od roku 1923 byla zahájena výroba plynových masek a filtrů pro armádu nezávisle na zahraničí, výroba plynových masek pro potřeby ochrany obyvatelstva byla zahájena až v roce 1937. Soutěž na výrobu plynové masky pro obyvatelstvo byla sice vypsána již v roce 1933, avšak přes zdlouhavé řešení otázky výroby, stanovení její prodejní ceny, zásad distribuce atd., koncese na její výrobu byly uděleny vybraným firmám až v roce 1937. Takže distribuce těchto masek byla prováděna prakticky až před okupací. Tyto průtahy byly také částečně zapříčiněny firmami, ucházejícími se o výrobu, neboť se jednalo o lukrativní státní zakázku.[44]

Maska S-35-38 VM-1a. Zdroj: Mgr. Milan Vyhlídal. Foto: Jan Kyselák.

[42] Vládní nařízení č. 199/1935 Sb. z. a n.*, jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům*.

[43] Vládní nařízení č. 83/1935 Sb. z. a n.*, o živnosti výroby, opravy a prodeje plynových masek a jejich součástek, jakož i o jejich zkoušení, dovozu a vývozu.*

[44] ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 19.

Od poloviny roku 1936 výše uvedený zákon doprovázela i Směrnice s názvem *CPO-5 Ochrana proti bojovým látkám*.

Směrnice spolu se svými dvěma doplňky zahrnovaly problematiku:
bojových otravných látek;
ochrany osob proti bojovým otravným látkám;
ochrany zvířat;
ochrany potravin, píce a vody;
detekční služby;
asanační služby;
ochrany podniků;
pokynů o ošetřování a ukládání civilních plynových masek jednotlivců;
podrobností k ochraně potravin.

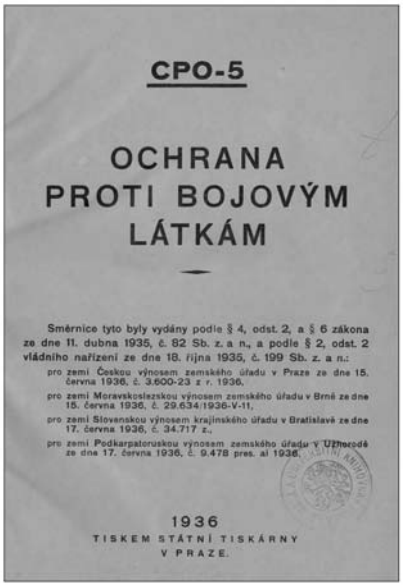
CPO-5

OCHRANA PROTI BOJOVÝM LÁTKÁM

Směrnice tyto byly vydány podle § 4, odst. 2, a § 6 zákona ze dne 11. dubna 1935, č. 82 Sb. z. a n., a podle § 2, odst. 2 vládního nařízení ze dne 18. října 1935, č. 199 Sb. z. a n.:

pro zemi Českou výnosem zemského úřadu v Praze ze dne 15. června 1936, č. 3.600-23 z r. 1936,

pro zemi Moravskoslezskou výnosem zemského úřadu v Brně ze dne 15. června 1936, č. 29.634/1936-V-11,

pro zemi Slovenskou výnosem krajinského úřadu v Bratislavě ze dne 17. června 1936, č. 34.717 z.,

pro zemi Podkarpatoruskou výnosem zemského úřadu v Užhorodě ze dne 17. června 1936, č. 9.478 pres. al 1936.

1936
TISKEM STÁTNÍ TISKÁRNY V PRAZE.

CPO-5 Ochrana proti bojovým látkám. Směrnice pozměňují původně zavedené označení bojové plyny na bojové látky. Zdroj: MZK v Brně.

Zabezpečení kolektivní ochrany

Kolektivní ochrana obyvatelstva před leteckými útoky vycházela rovněž ze *zákona č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům*, kde jí byla věnována zvláštní pozornost zejména v § 1 a 3–5. Měla zajišťovat ochranu nejen před leteckými útoky, ale rovněž i ochranu před použitím bojových otravných látek. Podrobnosti byly upraveny *zákonem č. 5/1889 čes z.z., jímžto se vydává stavební řád pro království České, vyjímajíc obce, pro které platí stavební řád ze dne 10. dubna 1886 č. 40 z.z.*[45] a příslušným vládním nařízením. Vlastníkům

[45] Zákon č. 5/1889 čes z.z., *jímžto se vydává stavební řád pro království České, vyjímajíc obce, pro které platí stavební řád ze dne 10. dubna 1886 č. 40 z.z.,* ve znění pozdějších předpisů.

nemovitostí byla zákonem uložena povinnost postarat se o vhodné úkryty pro zaměstnance objektů nejrůznější právní povahy, nacházejících se v prostorech jejich nemovitostí. Stavebníkům nových budov, pokud se výstavba nacházela v kategorizovaném území, byla uložena povinnost vybudovat v rámci investice úkryty pro obyvatele těchto budov. Vlastníci, eventuálně stavebníci těchto nových objektů, byli povinni zabezpečovat údržbu vybudovaných úkrytů.

Obce byly povinny postarat se na svůj náklad o dostatečný počet tzv. veřejných úkrytů. K jejich výstavbě mohly obce požadovat osobní úkony a dopravní prostředky. Pokud obec nesplnila tyto úkoly, zajistil nadřízený politický úřad jejich splnění jiným vhodným způsobem na náklady obce.

V ustanoveních vládních nařízení č. 103/1935 Sb. z. a n., *o daňových úlevách na opravy domů*[46] a č. 159/1934 Sb. z. a n., *kterým se mění a doplňují některé zákony týkající se bytové péče*[47] *(*daňové úlevy na opravy starých domů) bylo téměř shodně uvedeno, že *„Za opravu domu jest považovati opravu na domě nebo uvnitř domu a také práce a zařízení, jimiž se trvale zlepší stav domu, zejména po stránce zdravotní nebo stavebně technické, a úpravy podkroví nebo sklepů za účelem vybudování úkrytů proti leteckým útokům.“*[48]

I přes poměrně evidentní závaznost zajistit ve stanovených prostorech v rámci investiční výstavby nezbytný počet úkrytových míst, byla praxe často velmi odlišná a jediným kritériem byly minimální investiční náklady na danou stavbu. Podle tehdejších pramenů bylo např. v letech 1935 až 1937 postaveno v Brně celkem 1 300 novostaveb (z toho přízemních a jednopatrových 830, dvou a vícepatrových 470) a ani k jedné z nich nebyly stavebním úřadem předepsány odpovídající úkryty opatřené nouzovými východy. Již tehdy byla všeobecná snaha investorů vyhnout se povinnosti budování úkrytů pro obyvatelstvo v rámci investiční výstavby s cílem minimalizace nákladů.[49]

Publikací zaměřených na problematiku individuální protichemické ochrany a kolektivní ochrany vycházela celá řada, není možné je v tomto článku všechny zmínit.[50]

Závěr

Původní *zákon č. 82/1935 Sb. z. a n., o ochraně a obraně proti leteckým útokům* byl platný více než čtvrt století. Poněvadž však respektoval principy demokracie a tržního hospodářství, přestal po únoru 1948 vyhovovat novému státnímu zřízení. Proto byl Ministerstvem vnitra na podzim téhož roku zpracován nástin osnovy zákona o protiletecké ochraně. Zákon v tomto pojetí však nebyl nikdy projednáván. Tím byly až na jeden pokus v polovině devadesátých let minulého století navždy ukončeny snahy o přijetí samostatného zákona, který by v našem státě komplexně řešil (pro mír i pro válku) problematiku ochrany obyvatelstva. Především na základě tohoto zákona a jeho prováděcích předpisů, byla v předválečném období důsledně realizována

[46] Vládní nařízení č. 103/1935 Sb. z. a n., *o daňových úlevách na opravy domů*.

[47] Vládní nařízení č. 159/1934 Sb. z. a n., *kterým se mění a doplňují některé zákony týkající se bytové péče*.

[48] Tamtéž, s. 1.

[49] ŠILHÁNEK, B. – DVOŘÁK, J.: *Stručná historie ochrany obyvatelstva v našich podmínkách*. Praha: MV – GŘ HZS ČR, 2003, s. 20.

[50] Za všechny ostatní je alespoň vhodné uvést např.:
DVOŘÁK, A: *Úkryty schodišťové: příspěvek k otázce protileteckých krytů*. Praha: Arnošt Dvořák, 1936. 5 s.
ANIKIN, T.: *Letectvo a protiletadlová obrana měst: praktické pojednání o vzdušných silách, rady a pokyny pro protiplynovou ochranu, masky, úkryty aj.* Praha: T. Anikin, 1935. 129 s.
FIŠER, S.: *Úkryty civilního obyvatelstva proti leteckým útokům*. Přerov: Svaz čs. důstojnictva, 1937. 114 s.
REŠKA, G.: *Praktická sebeobrana občana proti leteckým útokům*. Praha: Svaz čs. důstojnictva, 1934. 30 s.

příprava personálu civilní protiletecké ochrany na případný válečný konflikt. Jak a do jaké hloubky je příprava k civilní obraně (viz poznámka 1), tj. příprava na stav ohrožení státu a válečný stav, realizována v současnosti u orgánů veřejné správy, které na základě platných právních norem mají tuto oblast zajišťovat nebo u zařízení civilní ochrany či obyvatelstva, by se daly vést rozsáhlé diskuse.

Významnou roli v následujícím období ve směřování ochrany obyvatelstva sehrálo ve čtyřicátých letech minulého století přijetí *Směrnice pro prozatímní organizaci protiletecké ochrany* (1948). V padesátých letech jednak *Vládní usnesení o civilní obraně* (1951) – přílohou tohoto usnesení bylo N*ařízení o základních úkolech a povinnostech v civilní obraně na území Československé republiky* a rovněž *Usnesení vlády Československé republiky o civilní obraně Československé republiky* (1958) – se současně schválenou *Směrnicí o civilní obraně Československé republiky*. Toto usnesení rušilo usnesení z roku 1951 a platilo až do konce roku 1982, kdy bylo zrušeno nově přijatou *Směrnicí o civilní obraně Československé socialistické republiky* (platnost směrnice byla ukončena v roce 1993 v souvislosti se zrušením Rady obrany státu k 1. lednu 1993). Do konce roku 1999 se pak řešení ochrany obyvatelstva ještě opíralo (velmi rámcově) o *zákon č. 40/1961 Sb., o obraně Československé socialistické republiky* a do konce roku 2000 o *zákon 425/2000 Sb., o okresních úřadech*. Od 1. ledna 2001 je pak tato oblast zakotvena *zákonem č. 239/2000 Sb., o integrovaném záchranném systému*, a související provádějící předpisy.

Branná výchova byla od prvopočátku orientována čistě na problematiku vojenského ohrožení. Opírala se o právní normy bez ideologického podtextu. Počáteční podstata dobrovolnosti se posléze změnila v povinnost, i když ne na dlouhou dobu. Období bylo příznačné využíváním forem občanského a zájmového vzdělávání k branné výchově. Uplatňovány byly výkladově ilustrativní metody (přednášky) i metody řešení problémů (především inscenační metody). Za druhé světové války byla v rámci Protektorátu Čechy a Morava branná výchova obyvatelstva v útlumu, v rámci Slovenské republiky byla právně podporována, ovšem s určitým rasistickým podtextem.

Je až s podivem, jak rychle se od nabytí účinnosti prvního ze zákonů o branné výchově[51] dokázala tato oblast zformovat, kolik úsilí směřujícího ke zvýšení úrovně branné výchovy obyvatelstva tehdejší republiky Československé bylo vynaloženo. Je také s podivem, jaké množství iniciativ vzniklo a jaké množství na tehdejší dobu velmi kvalitních publikací, které okamžitě mohly jak u dospělého obyvatelstva tak i školní mládeže započít velmi výrazným způsobem podporovat brannou výchovu, bylo vydáno do obsazení našeho státu 16. března 1939, tedy během pouhého jednoho a půl roku od přijetí uvedeného zákona[52] a kolik publikací bylo vydáno i před přijetím tohoto zákona. Zhoršující se mezinárodní situace a hrozba možného brzkého ozbrojeného konfliktu ovšem vše vysvětluje...

Nejen výše uvedené iniciativy, časopisy, právní normy zákonné i podzákonné povahy i ostatní publikace, které v předmětné době (a nejen v této době) podporovaly oblast branné výchovy, jsou bezesporu velkým zdrojem ponaučení a zcela jistě by stály za podrobné prostudování v současné době.

Z počátku používaný pojem brannost, brannost národa, brannost národní (užíval již dr. Miroslav Tyrš) se postupně změnil na pojem *„branná výchova“*.[53] Tento pojem byl více než jedno-

[51] Zákon č. 184/1937 Sb.

[52] Srovnej se současnou situací od přijetí Koncepce přípravy občanů k obraně státu (schválena Usnesením vlády České republiky č. 38 ze dne 16. ledna 2013).

[53] Autorovi se nepodařilo dohledat zavedení pojmu *„branná výchova“* a jeho prvotní užití. Ve třicátých letech minulého století se v podstatě paralelně užívá jak pojem brannost, tak i branná výchova, ke konci tohoto desetiletí začíná převažovat druhý z uvedených pojmů.

značný a zakotvovaly jej i jednotlivé zákony o branné výchově účinné v letech 1937 až 1939 a taktéž 1945 až 1951[54], 1951 až 1960[55] a 1973 až 1991[56]. Poslední oficiální užití tohoto pojmu v rámci České republiky lze vztáhnout k 1. červenci 1991, kdy nabyl účinnosti *zákon č. 217/1991 Sb., o zrušení zákona č. 73/1973 Sb., o branné výchově, ve znění zákonného opatření předsednictva Federálního shromáždění č. 17/1976 Sb*. Tento pojem se však užíval i před rokem 1937 a ani mezi léty 1960 a 1973 zcela nevymizel, je v podstatě používán i v dnešní době.

Ing. Jan Kyselák, Ph.D.
Česká republika
e-mail: jan.kyselak1@gmail.com

[54] Zákon č. 184/1937 Sb.
[55] Zákon č. 92/1951 Sb., *o branné výchově,* ve znění pozdějších předpisů.
[56] Zákon č. 73/1973 Sb.*, o branné výchově,* ve znění pozdějších předpisů.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

BITVA U SLAVKOVA – VERZE 1945
SITUACE PŘED OSVOBOZENÍM OBCÍ „SLAVKOVSKÉHO BOJIŠTĚ“ NA KONCI 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

MIROSLAV JIREČEK

The goal of this article is to give an overview of the situation in the villages on the former “Austerlitz battlefield” before the World War II liberation. The text deals with the advancement of the front towards the observed territory, trench construction and building of other obstacles, movement of the armies in observed villages, impact of air raids and bombings, and destruction of infrastructure by the German army near the arrival of the front.

Key words: Austerlitz battlefield; Second World War; liberation; trench construction; Red Army.

Úvod

Dne 2. prosince roku 1805 došlo nedaleko od Brna k bitvě, ve které stanuli na jedné straně Rakušané v čele s císařem Františkem I. a Rusové v čele s carem Alexandrem I., na straně druhé Francouzi v čele s císařem Napoleonem I. V krvavé bitvě[1], o které bylo napsáno mnohé[2], zvítězila francouzská vojska. Napoleon zde ve svitu pověstného „slavkovského slunce“ dosáhl legendárního vítězství. Jen nedaleko od Brna se během tohoto krátkého prosincového dne rozhodovalo o dalších osudech tehdejší Evropy. Bitva vešla do dějin pod názvy „bitva u Slavkova“ nebo také „bitva tří císařů“. Na počátku 20. století vyrostl na Prateckém kopci, který stojí v samotném srdci bojiště, z iniciativy brněnského kněze a učitele P. A. Slováka[3] památník, který dostal jméno Mohyla míru. Památník měl upomínat památku všech padlých vojáků, kteří bojovali v „bitvě tří císařů“ bez rozdílu národností (ne pouze vítězů nebo poražených), měl být mementem válek.[4] Přesto se (nejen) slavkovské bojiště mělo ještě jednou stát místem, kde řinčí zbraně, němým svědkem válečných hrůz. Půda slavkovského bojiště měla být ještě jednou prolita krví. Válečné útrapy doputovaly na toto území po kulatých 140 letech – v roce 1945 v rámci osvobozovacích bojů na jižní Moravě na konci 2. světové války. Místo tří císařů a jejich armád stanuly v tomto boji proti sobě vojska nacistického Německa, která se ze všech sil snažila zabránit definitivní porážce, konci své „třetí říše“ a snu o světové hegemonii, a vojska Rudé armády, která po

[1] Počty obětí bitvy se u jednotlivých autorů rozcházejí – viz KOPECKÝ, F.: *O slavkovské bitvě. Dopady a tradice*. Brno 2009, s. 142–143.

[2] Viz např. KOPECKÝ, F.: c. d. Brno 2009; UHLÍŘ, D.: *Bitva tří císařů. Slavkov / Austerlitz 1805*. Brno 2005; KOVAŘÍK, J.: *Slavkov 1805. Napoleonův největší triumf*. Praha 2013.

[3] Viz např. SÁŇKA, H.: *P. Alois Slovák: buditel českého Brna – tvůrce Mohyly míru*. Brno 1932.

[4] Shodou okolností právě v červnu roku 1914, kdy mělo dojít ke slavnostnímu otevření památníku, došlo v Sarajevu k atentátu na Františka Ferdinanda d’Este a následně, o měsíc později, vypukla 1. světová válka. Vypuknutí „Velké války“ oddálilo otevření památníku až na rok 1923. Vzhledem k poslání památníku, který měl být mementem válek, je tato situace poměrně kuriózní. Jen stěží si lze představit pocity, které musel v této době pociťovat duchovní otec památníku P. Alois Slovák.

„stalingradském“ obratu postupovala Evropou směrem na západ. Cílem následujícího textu je přiblížení situace před vypuknutím „druhé bitvy u Slavkova“. Pozornost zaměříme na území „slavkovského bojiště“ z roku 1805, zvláštní pozornost budeme věnovat centrální části bojiště (nejbližšímu okolí Památníku Mohyla míru). Území samotného Slavkova u Brna nebude v tomto textu sledováno – dovolíme si tedy stejnou paralelu jako císař Napoleon, který svoji vítěznou bitvu nazval slavkovskou, aniž by v samotném Slavkově u Brna došlo k boji. V tomto textu se zaměříme na situaci před vstupem Rudé armády na sledované území, tedy na to, co osvobození sledovaného prostoru předcházelo.

K osvobození jižní Moravy a samotného Brněnska na konci druhé světové války bylo napsáno mnohé.[5] Žampach k tomu však dodává: *„Ačkoliv osvobození Brněnska Rudou armádou věnovalo v průběhu uplynulých padesáti let svou pozornost mnoho vojenských teoretiků, historiků a publicistů, není jeho průběh zdaleka tak zpracován, jak by se dalo předpokládat.“*[6] Také samotnému osvobození některých obcí sledovaného území byla již v naší historiografii věnována pozornost. Studie, která by se primárně věnovala osvobození někdejšího slavkovského bojiště, však dosud chybí. Tuto mezeru se pokusíme alespoň zčásti zaplnit. Článek čerpá z prací, které byly věnovány průběhu tzv. Bratislavsko-brněnské operace nebo úžeji osvobozování jižní Moravy nebo samotného Brněnska, z dobového tisku[7], z pamětních knih a kronik obcí slavkovského bojiště[8] i ze vzpomínek pamětníků těchto událostí.

---

[5] Rozsáhlá bibliografie k tématu viz např. KUBÍČEK, J. (red.): *Odboj a osvobození v Jihomoravském kraji*. Brno 1980.

[6] ŽAMPACH, V.: *Památník obětí světových válek a národně osvobozovacích bojů v okrese Brno-venkov*. Brno 2000, s. 11.

[7] Jako cenné je třeba označit zejména vydávání Slavkovských novin – vydávány byly již od 27. dubna 1945 jako první svobodné noviny v republice – viz MALEČEK, B.: *Osvobození Slavkova v dubnu 1945*. Dostupné z: http://www.veslavkove.cz/historie/osvobozeni-slavkova-v-dubnu-1945.aspx Jeden ze článků se přitom týkal přímo boje o pratecké návrší, na kterém stojí Mohyla míru, a obec Prace – viz *Boj o Prackým kopec a vesnici Prace*. Slavkovské noviny, 27. 5. 1945, číslo 25, s. 7.

[8] Obce (a tím pádem také jejich kroniky) sledovaného území jsou rozděleny do dvou bývalých okresů: Brno-venkov a Vyškov (archivy těchto bývalých okresů jsou umístěny v Rajhradě a Slavkově u Brna). Ke kronikám pojednávajícím o osvobození obcí okresu Brno-venkov (kam spadá většina sledovaných obcí) viz ŽAMPACH, V.: *Památník obětí světových válek a národně osvobozovacích bojů v okrese Brno-venkov*. Brno 2000, s. 384–415. Problémem je neexistence pamětních knih a kronik některých obcí. ŽAMPACH, V.: (*Památník*... Brno 2000, s. 384) k tomu konstatuje: „Stalo se tak vlivem válečných událostí nebo záměrně z obavy z údajů obsažených v kronice o určitých událostech či osobách nebo zásluhou nezodpovědného postoje představitelů obce či kronikářů (dostupnost kroniky, její zabezpečení).“ Bohužel se tak do dnešních dnů nedochovala kronika (pamětní kniha) obce Prace z roku 1924 (k tomu viz ŽAMPACH, V.: *Památník*... Brno 2000, s. 403). (Nejen) události z konce druhé světové války pak byly zpětně velmi stručně zachyceny v nové kronice z roku 1973, uložené na Obecním úřadě v Praci. Stejně tak lze s lítostí konstatovat, že se do dnešních dnů nedochoval (nebo není známo jeho uložení) archiv *Zemského cizineckého svazu*, který ve sledovaném období spravoval památník Mohyla míru a muzeum v jeho areálu. Naproti tomu kroniky obce Kobylnice máme pro dané období hned dvě – první vedená řídícím učitelem Janem Havlišem – [kronika viz Státní okresní archiv Brno-venkov v Rajhradě (dále pouze SOkA Brno-venkov), Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22] se novému kronikáři Aloisi Klaškovi nezdála co do obsahu dostatečná, proto ač vedl kroniku až od roku 1962, začal popisovat události počínaje rokem 1945, využil přitom některých nových pramenů i zapůjčené soukromé kroniky [kronika viz SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice*. Okres Brno-venkov. Díl. II., N – 86, inv. č. 33]. Některé kroniky zažily za 2. světové války zvláštní příběh. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava měly být obecní kroniky odevzdány „k úschově“ na okresní úřad do Brna. Založeny měly být nové kroniky, které měly být vedeny v německém duchu. V obci Sokolnice se však báli o osud své pamětní knihy – proto starosta obce tuto kroniku uschoval a na úřad oznámil, že byla nedopatřením zničena, což potvrdil policejní rada Hromádka (později zahynul v koncentračním táboře) – blíže viz SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice*, Svazek I., založena 1928, C – 123, inv. č. 19, s. 160–161. Např. ve Zbýšově nebyla po dobu 2. světové války kronika vedena (poslední záznamy byly zapsány za rok 1939), zdejší kronikář je pro stáří vedl již pouze do sešitů. Tyto cenné zápisy byly ale novým kronikářem po válce do kroniky doplněny – viz SOkA Vyškov ve Slavkově u Brna (dále pouze SOkA Vyškov), Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923*

Postup fronty směrem na „slavkovské bojiště“

Tento text se snaží o jistou nadsázku, když osvobozovací boje na konci druhé světové války na sledovaném území nazývá „druhou bitvou u Slavkova“. Kromě území, kde byly boje svedeny, bychom však našli také další paralely mezi napoleonskými válkami a boji druhé světové války. Tou bezesporu nejviditelnější (a pro útočící stranu v konečném důsledku také nejbolestivější) je neúspěch tažení do širých ruských plání. Stejně jako císař Napoleon v roce 1812 si také Hitlerova německá armáda „spálila prsty“ právě na tažení do země hegemona východní Evropy. Po bitvě u Stalingradu na přelomu let 1942 a 1943 došlo k zásadnímu obratu v bojích na východní frontě druhé světové války. Odtud můžeme sledovat postupné osvobozování východní Evropy sovětskou armádou a pozvolné vyklízení německých pozic (kryté propagandou o cílené strategii německých vojsk). Dne 12. února 1945 tak byla dobyta Budapešť. Následující postup sovětských a rumunských vojsk na jižní Moravu byl v generálním štábu Rudé armády nazván jako „bratislavsko-brněnská operace“.[9] Její první fáze začala překročením řeky Hronu dne 25. března 1945. Vyvrcholením této fáze operace bylo osvobození Bratislavy, ke kterému došlo 4. dubna. Druhou fází „bratislavsko-brněnské“ operace bylo samotné tažení na Moravu. Původní plán počítal s rychlým postupem a brzkým osvobozením moravské metropole.[10] *„Nikdo nepředpokládal, zejména ne po rychlém osvobození Bratislavy, překročení řeky Moravy a dobytí Vídně, že tento dvoudenní plán se přemění na 12 dnů tuhých a krvavých bojů, které přiřadí boj o Brno do trojice nejtěžších operačních akcí Sovětské armády na území Československa, hned za Dukelskou a Ostravskou.“*[11] Zároveň se jednalo o jedny z posledních těžkých frontových bojů druhé světové války.[12]

Německé velení se ovšem s blížící se porážkou nesmířilo – bylo rozhodnuto proměnit členitou kotlinu českých zemí krytou na okrajích horskými pásmy, zachovalými pásy pevností (budovanými před válkou právě proti německému nepříteli) i některými řekami v nedobytnou pevnost a zastavit zde postup útočících vojsk. Území Čech a Moravy mělo být udrženo za každou cenu. Budována byla obranná pásma, využity byly dominantní výšiny, hloubeny byly protitankové příkopy a uzávěry, prováděny byly opevňovací a zákopové práce, které se nevyhnuly ani

(1923–1959). Také v obci Hostěrádky – Rešov dokončil bývalý kronikář své zápisky před válkou, během války byla také zdejší kronika schována, aby nebyla Němci zabavena. Válečné události měly být v kronice zachyceny zpětně, ale novým kronikářem, který do obce přišel až po válce, již bohužel doplněny nebyly – SOkA Vyškov, Archiv obce Hostěrádky-Rešov, inv. č. 2, *Pamětní kniha založená při sloučení obcí Mal. Hostěrádek a Rešova r. 1913 v jednu politickou a katastrální obec, jež nazvána Hostěrádky-Rešov (1913–1963)*.

9 K jejímu plánu a počtu zúčastněných vojsk blíže např. ŽAMPACH, V.: *Památník...* Brno 2000, s. 22–81; ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975; BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka… Průběh osvobozovacích bojů na brněnském směru v dubnu–květnu 1945 / Vor siebzig Jahren ging der Krieg zu Ende… Verlauf der Befreiungskämpfe in Richtung Brünn im April–Mai 1945*. Brno 2015, s. 10. K organizační struktuře sovětských a rumunských vojsk, jejich složení a výzbroji viz také FIC, V.: *Organizace a výzbroj vojsk 2. ukrajinského frontu v závěrečné fázi bratislavsko-brněnské operace*. In: Halama, V. – Mikulka, J. (red.): Morava v boji proti fašismu. Brno 1987, s. 179–199. K bratislavsko-brněnské operaci viz také PEŠA, V.: *Bratislavsko-brněnská operace Rudé armády ve zprávách Sovětské informační kanceláře*. In: Břeclav–Trnava. Brno 1974, s. 61–73.

10 Peša (PEŠA, V.: *Rudá armáda v bojích za osvobození Brna.* In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého vyznamenané řádem republiky, 1965, řada A (operačně taktická), zvl. č., sv. 13, s. 227) používá také termín brněnská operace, kterou vymezuje samotné boje na území Moravy do osvobození Brna, přičemž operaci rozděluje na tři časové úseky: 1) 5.–14. dubna – boj o přechod řeky Moravy a o vytvoření předmostí na jejím západním břehu, 2) 15.–22. dubna – postup směrem na Brno zadržený Němci nedaleko od města, 3) 23.–26. dubna prolomení linie nepřátelské obrany, obchvat Brna a jeho osvobození.

11 ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 26.

12 FIC, V.: c. d. Brno 1987, s. 179.

sledovanému prostoru „slavkovského bojiště“, přičemž docházelo také k využívání síly domácího obyvatelstva (viz dále). Opevněné body měly být z hloubky kryty dělostřeleckou palbou.[13] Obrana jihomoravské oblasti přitom byla soustavně budována více než půl roku – také kolem Brna bylo vybudováno několik opevňovacích pásem.[14]

V prostoru českých zemí se nacházela značná síla německých vojsk, jejíž nejsilnější část tvořila skupina armád Střed („Mitte“) pod velením polního maršála Ferdinanda Schörnera, na jihozápadní Moravě pak operovala část armád Jih („Süd“). Obrana Moravy připadla 1. tankové armádě pod velením generála Walthera Nehringa (asi 400 tisíc mužů a 120 tanků a samohybných děl) s podporou 6. letecké flotily čítající 120 letadel.[15] Schörner se měl v plánu bránit v prostoru českých zemí podle Bismarckova hesla *„Kdo je pánem Čech, ten je pánem střední Evropy“*.[16] Došlo proto také k posílení německých vojsk umístěných na jižní Moravě. Kromě pevnostního zajišťování se však Němci připravovali také na vyklizení území a útěk, kdy mělo být využito taktiky spálené země.[17]

Zatímco území západních Čech mělo být osvobozeno Američany a jejich spojenci, zbytek území bývalého Československa včetně území Moravy bylo osvobozeno vojsky Rudé armády. Postupem na jižní Moravu byla pověřena vojska 2. ukrajinského frontu maršála R. J. Malinovského[18] doplněná jednotkami Rumunské královské armády[19] (která až do osvobození Rumunska sovětskou armádou bojovala po boku Němců). Pro útok na brněnský směr byla určena 1. gardová jezdecká mechanizovaná skupina generálporučíka I. A. Plijeva a 53. armáda pod velením generálporučíka I. M. Mangarova.[20] Maršál Malinovskij měl k dispozici *„zhruba 350 000 sovětských a rumunských vojáků, 246 tanků a samohybných děl, 6 160 děl, raketometů a minometů a vzdušnou podporu 637 letadel 5. letecké armády“*.[21] Z toho rumunské síly čítaly 86 tisíc mužů, 46 tanků, 999 děl a 239 letadel.[22] Po plánovaném dobytí Brna měl další postup těchto vojsk směřovat na Olomouc. Ze severu měl být současně veden útok prostřednictvím 4. ukrajinského frontu generála A. I. Jeremenka. Tak měla být odříznuta německá vojska bránící se dosud na území západního Slovenska a východní Moravy.

---

[13] Blíže viz KRUZE, A. J.: *Boj za osvobození Slavkova.* In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1965, řada A (operačně taktická), zvl. č., sv. 13, s. 220.

[14] Viz ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 26; SCHILDBERGER, V.: *Boj o „pevnost“ Brno – Vytvoření nástupiště. 2. část.* Historie a plastikové modelářství, 1998, 8, č. 10, s. 19.

[15] Ke složení německých armád na území českých zemí před vypuknutím osvobozovacích bojů na jižní Moravě blíže např. BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka…* Brno 2015, s. 7–9; SCHILDBERGER, V.: *Organizace, výzbroj a označení fašistických vojsk na Moravě v dubnu a květnu 1945*. In: Halama, V. – Mikulka, J. (Red.): Morava v boji proti fašismu. Brno 1987, s. 200–213; SCHILDBERGER, V.: *Boj o „pevnost“ Brno.* Historie a plastikové modelářství, 1998, 8, č. 7, s. 26; ŽAMPACH, V.: *Památník…* Brno 2000, s. 30–31; PEŠA, V. *Rudá armáda v bojích za osvobození Brna*. In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1965, řada A (operačně taktická), zvl. č., sv. 13, s. 230.

[16] SCHILDBERGER, V.: *Boj o „pevnost“ Brno 3*. Historie a plastikové modelářství, 2000, 10, č. 10, s. 22.

[17] Srovnej ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 27.

[18] K jeho osobě blíže např. BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka…* Brno 2015, s. 72–74.

[19] K rumunské armádě a jejímu podílu na osvobozování českých zemí viz např. MAINUŠ, F.: *Rumunská armáda v bojích při osvobozování Československa*. Časopis Matice moravské (ČMM), 1974, 94, s. 301–320; MAINUŠ, F.: *Rumunská armáda v bojích při osvobození Moravy*. Vlastivědný věstník moravský (VVM), 1970, 22, č. 3, s. 333–341; MAINUŠ, F.: *Účast rumunských vojsk v osvobozovacích bojích na Moravě*. VVM, 1975, 27, č. 1, s. 31–43.

[20] ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 14.

[21] BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka…* Brno 2015, s. 10. K síle a výzbroji 2. ukrajinského frontu viz také PEŠA, V.: *Rudá armáda v bojích za osvobození Brna*. In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1965, řada A (operačně taktická), zvl. č., sv. 13, s. 229–230.

[22] SCHILDBERGER, V.: *Boj o „pevnost“ Brno*. Historie a plastikové modelářství, 1998, 8, č. 7, s. 27.

Přes všechno příkoří i utrpení, které muselo obyvatelstvo českých zemí od roku 1939 (resp. 1938) snášet, zůstalo prozatím, na rozdíl od většiny Evropy, ušetřeno pozemních bojů. To mu mělo být od počátku dubna 1945 „vynahrazeno“. Prvním místem bojů na Moravě se stalo okolí Lanžhota – po krvavých bojích (trvajících již od 5. dubna) byl Lanžhot 11. dubna 1945 jako první jihomoravská obec osvobozen. Odtud se odvíjely další boje – 13. dubna byl zbaven německé poroby Hodonín (tentýž den došlo k osvobození Vídně), 16. dubna Břeclav, 17. dubna Hustopeče.[23] V reakci na vývoj událostí rozhodl maršál Schörner v noci z 15. na 16. dubna o zrušení „pevnosti Brna“ (město bylo vyhlášeno za opevněný prostor).[24] Většina německých jednotek byla vysunuta do opevněného prostoru na jih od města, kde měla vytvořit záchytné pásmo a čelit náporu Rudé armády (v Brně byly ponechány pouze minimální posádky a jednotky „Volkssturmu“).

Sovětská vojska ale nepostupovala podle plánu vedení. Po dobytí Vídně byl proto ze zálohy povolán 7. mechanizovaný sbor generálmajora F. G. Katkova[25] a počínaje 15. dubnem vyhlášen ve třech směrech útok na Brno.[26] Zesilovala také sovětská letecká činnost nad jižní Moravou. Od stejného dne byly všechny německé jednotky na území protektorátu podřízeny velení armádní skupiny „Mitte“. Postup Rudé armády čelil houževnatému odporu Němců. Fronta byla rozdělena na dvě části – západně a východně od řeky Svratky.[27] Obce na západním úseku fronty (na západním okraji židlochovického masivu) byly osvobozeny snáze, boje na východním úseku fronty probíhaly mnohem obtížněji, Rudá armáda zde narazila na tvrdý odpor Němců.[28] Němci docílili dokonce dočasného zastavení fronty – postup Rudé armády byl zaražen zejména v okolí Ořechova (krvavé boje zde trvaly od 18. do 24. dubna)[29], výrazné boje probíhaly také u Rajhradu a Holasic[30] a následně také u Těšan a Šitbořic. Maršál Malinovskij rozhodl, že konečný úder na Brno povede oboustranným obchvatem z jihovýchodu a jihozápadu za současného útoku z jihu.[31] Z důvodu dočasného zastavení fronty došlo k reorganizaci a dalšímu posílení sovětských vojsk – vojska na brněnském směru byla z rakouského území posílena 18. gardovým střeleckým sborem generálmajora I. M. Afonina[32] a elitní 6. gardovou tankovou armádou generálplukovníka A. G. Kravčenka.[33]

Pro další postup v námi sledovaném směru mělo tedy sovětské velení k dispozici 18. a 49. sbor 53. armády, za kterými byla soustředěna 6. tanková armáda.[34] Sledované obce měl osvobodit 2. mechanizovaný sbor. Ten se měl po osvobození Újezda (dnes součást Újezda u Brna) rozčlenit: *„6. brigáda měla postupně osvobodit Sokolnice, Kobylnice, Slatinu, kolem Stránské skály vniknout do Maloměřic a vyslat zajišťovací průzkum k Soběšicím. Další, 4. brigáda, dostala*

[23] K osvobození jižní Moravy blíže např. také ŽAMPACH, V. – PAVKA, M. a kol.: *Brněnské okolí cestou ke svobodě.* Sborník k 20. výročí osvobození. Brno 1965.

[24] Blíže např. SCHILDBERGER, V.: *Boj o „Pevnost“ Brno 4*. Historie a plastikové modelářství, 2001, 11, č. 8, s. 22.

[25] Blíže také SCHILDBERGER, V.: *Boj o „pevnost“ Brno 3*. Historie a plastikové modelářství, 2000, 10, č. 10, s. 22–23.

[26] Viz BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka...* Brno 2015, s. 26.

[27] Viz SCHILDBERGER, V.: *Boj o pevnost Brno 5*. Historie a plastikové modelářství, 2002, 12, č. 12, s. 24.

[28] Srovnej např. HRDLIČKA, R.: *Rudá armáda osvobozuje Moravu. Kronika posledního válečného jara*. Brno 1948, s. 22.

[29] Viz např. SVOBODA, P. – ZDRAŽÍLEK, F.: *Bitva o Ořechov*. Ořechov 2013.

[30] Viz ŽAMPACH, V.: *Kronika vítězného jara 1945. Historie osvobození Holasic a Rajhradu*. Rajhrad 1963.

[31] JAMNICKÝ, B.: *Osvobození Moravy*. Brno 1964, s. 65.

[32] Jeho vzpomínky viz AFONIN, I. A.: *V bojích o osvobození Brna a Československa na jaře 1945*, ČMM, 1975, 94, s. 3–16.

[33] Blíže ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 51, 55; BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka...* Brno 2015, s. 33; SCHILDBERGER, V.: *Boj o pevnost Brno 6*. Historie a plastikové modelářství, 2003, 13, č. 1, s. 18.

[34] Blíže srovnej ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 56.

za cíl proniknout jako čelní zajištění až do Bílovic nad Svitavou, a to cestou přes Újezd, Prace, Jiříkovice a kolem Líšně od východu."[35] Připravenost vojsk prověřil a pokyn k dalšímu útoku vydal 23. dubna samotný maršál R. J. Malinovskij, který navštívil pozorovatelnu na vrchu Čertoraj nad obcí Křepice. Útok byl zahájen toho dne v 9:30 mohutnou dělostřeleckou přípravou. Např. *„do prostoru Křepic, Nikolčic a Divák bylo soustředěno na jeden kilometr fronty průměrně 150 děl, raketometů a minometů, aby při patnáctiminutové dělostřelecké přípravě byl každý čtvereční metr nepřátelské obrany zasažen třemi střelami."*[36]

Zákopové práce a budování dalších překážek

Přípravu na příchod fronty můžeme sledovat již v době, kdy byla sovětská vojska vzdálena území jižní Moravy. Němci se rozhodli podpořit obranu zejména budováním zákopů – hlubokých obranných příkopů. Připravována byla také kulometná hnízda a úkryty pro střelce s tankovými pěstmi. Německé velení počítalo se vstupem Rudé armády ze severu od Ostravy, proto byly zákopníci (včetně osob z obcí slavkovského bojiště) povoláni nejprve na Ostravsko a k Lipníku nad Bečvou. Kronika obce Holubice vzpomíná, že již 7. ledna 1945 (další transport následoval z této obce 10. ledna) odjeli zdejší občané na zákopové práce v okolí měst Hranice, Valašské Meziříčí, Přerov a Lipník nad Bečvou.[37] Po dobytí Budapešti a postupu Rudé armády na Bratislavu a Vídeň se ale stávalo zřejmým, že osvoboditelé vstoupí na území Moravy od jihu – proto byli zákopníci staženi z Ostravska od nedokončených prací a začali budovat zákopy v 15 km okruhu jižně a východně od Brna.[38] Tak se do svého kraje vrátili také zákopníci vykonávající dosud tyto práce na severu Moravy. Na sledovaném území byla přitom z důvodu snahy zachytit nepřítele před jihomoravskou metropolí budována hustá síť zákopů. Pro jejich zhotovení bylo využíváno nejprve domácí obyvatelstvo, později také „cizí zákopníci" – zejména čeští chlapci ročníku 1927.[39] *„Zákopové práce konaly se jednak v samém Brně, jednak v okolí Brna. Zejména opevňován byl kraj od obce Blučiny k Zatčanům, Telnici, Sokolnicím, Kobylnicím, Šlapanicím až k obci Podolí."*[40] Obyvatelé z obcí slavkovského bojiště byli využiti pro zákopové práce také na území Rakouska – tam odjeli kopat chlapci z Prace, Ponětovic a Kobylnic již na konci listopadu 1944 (do svých domovů se vrátili před začátkem roku 1945).[41] Muži z obce Zbýšova byli v lednu 1945 vysláni na kopání zákopů na vyškovské střelnice.[42] Zákopové práce se z nařízení vlády protektorátu týkaly mužů od 17 do 55 let.[43]

Zákopy okolo Brna začaly být budovány v polovině ledna 1945. V tomto měsíci musely být zákopové práce obzvláště náročné. Kronika obce Zbýšov vzpomíná, že leden byl bohatý na sníh, přičemž v polovině měsíce byla závějemi znemožněna doprava na silnicích.[44] Naopak zima

[35] Tamtéž, s. 56–57. K plánovanému postupu fronty směrem na Brno viz také SCHILDBERGER, V.: *Boj o pevnost Brno 7*. Historie a plastikové modelářství, 2003, 13, č. 2, s. 23; JAMNICKÝ, B.: *Osvobození Moravy*. Brno, Ostrava 1964, s. 65; PEŠA, V.: *Rudá armáda v bojích za osvobození Brna*. In: Sborník Vojenské akademie Antonína Zápotockého, 1965, řada A (operačně taktická), zvl. č., sv. 13, s. 235.

[36] SCHILDBERGER, V.: *Boj o pevnost Brno 7*. Historie a plastikové modelářství, 2003, 13, č. 2, s. 23.

[37] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 139.

[38] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice*, Svazek I., C – 123, inv. č. 19, s. 221–222.

[39] SCHILDBERGER, V.: *Boj o pevnost Brno 6*. Historie a plastikové modelářství, 2003, 13, č. 1, s. 16.

[40] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 139.

[41] Ze sepsaných vzpomínek ve formě dopisu MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, který mi laskavě poskytl starosta obce Prace Ing. Vovesný (kopie dopisu v držení autora), s. 1.

[42] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 244.

[43] Tamtéž, s. 245.

[44] Tamtéž, s. 243.

v měsíci únoru již byla mírná – sníh roztál počátkem měsíce a později napadaný sníh již se neudržel.[45] Pamětní kniha obce Holubice uvádí, že zima v tomto roce nebyla zvlášť tuhá a trvala asi do poloviny měsíce února.[46] Na zákopové práce na sledovaném území začali nejprve docházet občané Kobylnic. V obci roznášel obecní strážník asi 50 osobám výzvu k nástupu ke konání zákopových prací již 31. ledna, kopat se začalo 2. února u „Bažantnice“, na práci zde dohlíželi příslušníci jednotek SA, ubytovaní zejména v Sokolnicích.[47] Občané Újezda, Sokolnic a Prace pak začali na zákopové práce docházet v polovině února.[48] Konkrétně v Újezdě narukovali domácí zákopníci 12. února – postupně však jejich počet klesal, a to i z důvodů předstírání nemocí, čímž se domácí obyvatelstvo chtělo vyhnout práci pro německé okupanty. V Újezdě tak *„od polovice března chodilo na zákopové práce jen 1/10 stanoveného počtu, totiž ti nejbojácnější.“*[49] Objevovaly se také další snahy obcházet nařízení o konání zákopových prací, čemuž napomáhalo také to, že *„původní přísné denní kontroly na zákopech se změnily na kontroly dvakrát v týdnu střídavě, a stačilo tedy přijít kopat pouze v těchto dnech“*.[50]

Řady domácích zákopníků proto byly doplňovány zákopníky z dalších koutů Čech a Moravy. Již na konci února tak byly vyklizeny obě školy v Újezdě, které rychle získaly vzhled kasáren, do kterých přijelo 900 mladíků řízených vedoucím Kuratoria pro výchovu mládeže.[51] Zákopníci z Újezda budovali pomocí rýčů a lopat zákopy na Staré hoře a směrem ke Kobylnicím, „cizí“ zákopníci poté jejich práci směrem ke Kobylnicím doplnili, po osmi dnech pak byli převedeni na budování zákopů směrem od dráhy k Telnici a od Hostěrádek středem svahu Staré hory k Mohyle míru.[52] Újezd opustili „cizí“ zákopníci 11. dubna.[53] Do sousedních Sokolnic byli povoláni zákopníci z Čech, staženi byli náhle po 10. dubnu.[54] Kromě toho dojížděli vlakem do Sokolnic k zákopovým pracím také muži z nedalekého Zbýšova.[55] Do Kobylnic přišli 6. března chlapci z Kuratoria ve věku 16–18 let zejména z východních a severovýchodních Čech, ubytováni byli ve škole. Celkem se jednalo asi o 120 chlapců. Na práci vycházeli každý den ráno v 7 hodin v pochodovém útvaru a ve zpěvu.[56] Zákopníci ubytovaní ve škole odešli z Kobylnic dne 17. dubna.[57] Zákopové práce konali také pracovníci z kárného tábora v českoněmecké obci Dvorska. Sem byli zařazováni lidé, kteří se pokoušeli vyhnout zákopovým pracím. Jejich pracovní doba byla delší a stravování horší.[58] Počínaje 21. dubnem začaly být kopány také zákopy právě u Dvorsk, kam byli povoláni všichni práceschopní muži z Kobylnic (vyjma hasičů).[59] Kvůli ostřelování ruskými letadly v dalších dnech ale zákopníci od Dvorsk prchali.[60] Kobylnická kronika k tomu konstatuje:

[45] Tamtéž, s. 245.
[46] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 139.
[47] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 273–274.
[48] Tamtéž, s. 274.
[49] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 406.
[50] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 1.
[51] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 405.
[52] Tamtéž, s. 406.
[53] Tamtéž, s. 409.
[54] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 219, 222.
[55] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 245.
[56] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 274–275.
[57] Tamtéž, s. 279.
[58] Tamtéž, s. 276–277.
[59] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 14.
[60] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 281.

„Ráno 23. dubna jsme opět na pracovišti. Práce mnoho se neudělá, protože každou chvíli nad námi přelétají sovětská letadla. Střely z děl dopadají už do ‚bažantnice' *a Sokolnice jsou už zahaleny dýmem. Ruská letadla stále častěji létají nám nad hlavami a my se tiskneme ke stěnám zákopů a nepracujeme."*[61] Zákopy byly budovány také v obci Ponětovice, kam přivezl 19. února zvláštní vlak 268 zákopníků ve věku 19–30 let. Jednalo se většinou o lidi ze Šumavy a od Tábora.[62] V měsíci březnu pak byli dosavadní zákopníci v Ponětovicích vystřídáni novými, většinou z okolí Moravské Ostravy. Ke kopání zákopů byli pod dozorem bezohledně si počínajících německých vojáků nuceni také občané Ponětovic.[63] Ještě 23. dubna (pouhý den před osvobozením území) museli z nařízení německého komanda všichni muži z obce Prace a Ponětovic nastoupit k budování zákopů u Mohyly míru. Neuposlechnutí výzvy mělo být potrestáno zastřelením.[64] V případě příchodu Rusů měly zákopníci zalehnout do zákopů.[65] Kopání zákopů však bylo přerušeno bombardováním sovětského letectva,[66] ponětovičtí muži se přes pohrůžky zastřelením rozutekli hasit požár, který propukl po náletech v jejich obci.[67] Jako čtrnáctiletý kluk musel „na Mohylu míru na zákopy" také Josef Boleslav z Prace. Ten vzpomíná, že při kopání zákopů se nad zákopníky náhle objevilo ruské letadlo (nazývá jej „kukurusík" – zřejmě se jednalo o stroj Polikarpov PO-2, mající přezdívku „Kukuruznik", tedy „sekáč kukuřice"), které začalo náhle zákopové práce bombardovat. Zákopníci proto utekli k Mohyle míru a schovali se do kaple. Němečtí strážci zalezli do vykopaného zákopu (němečtí dohlížitelé byli zřejmě tři, jejich chování nebylo ale podle vzpomínek pamětníka drastické). Po odletu stroje museli zákopníci pokračovat v práci.[68]

Podobný vývoj měly také poslední zákopové práce v obci Zbýšově ve dnech 21. a 22. dubna, na které byli německým velitelem povoláni všichni muži od 16 do 60 let. První den se jich dostavilo 150, druhý den pouze 30, ale i ti se rozutekli poté, co spojenecká letadla začala zákopové práce ostřelovat.[69] Občané Holubic, Blažovic, Křenovic a Velešovic byli nuceni vykopat zákop u státní silnice Brno – Vyškov, na třech místech zbudovali za dozoru německých vojáků záseky s překážkami. Dřevo na zbudování zásek museli dopravovat se svými potahy sami z lesa, a to mnohdy i ze vzdálených míst.[70] Po 16. březnu byli holubičtí zákopníci vystřídáni mladými chlapci, povolanými na tyto práce z Čech (pracovali na opravě tratě, zejména na rozšiřování nádraží u tratě Blažovice – Holubice; ubytováni byli ve zdejší škole nebo v cihelně u nádraží).[71] Hloubení zákopů dosáhlo na sledovaném území takových rozměrů, že k tomu ponětovická kronika konsatuje: *„Všechny osady jsou přeplněny zákopníky, kteří jsou vesměs družní a příjemní lidé až na malé výjimky."*[72] Do nedalekých Šlapanic mělo být nasezno dokonce na 2500 zákopníků.[73] Na budování zákopů se podíleli také němečtví vojáci – trestanci.[74]

---

[61] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 14.
[62] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 71.
[63] Tamtéž, s. 71–72.
[64] Tamtéž, s. 74.
[65] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 5.
[66] *Kronika obce Prace*. Uložena na obecním úřadě v Praci, s. 57; stejně také v sepsaných vzpomínkách MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 6.
[67] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 74.
[68] Oral history, Josef Boleslav (narozen 15. 8. 1930 v Praci) – rozhovor proveden dne 18. 3. 2016.
[69] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 248.
[70] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 139–140.
[71] Tamtéž, s. 140.
[72] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[73] MÜLLER, J.: *Příchod prvních rudoarmejců*. In: Žampach, V. – Pavka, M. a kol.: Brněnské okolí cestou ke svobodě. Sborník k 20. výročí osvobození. Brno 1965, s. 67.
[74] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 142.

Po započetí bombardování Brna ruskými letadly (od 8. dubna) byli zákopníci z okolí povoláváni na opevňovací práce do tohoto města.[75] Budování zákopů způsobilo na polích nemalé hospodářské škody – zákopy byly budovány v několika řadách za sebou, byly hluboké (někde úzké, jindy široké).[76] Podle vzpomínek J. Boleslava byli zákopy kopány asi do výšky tři čtvrtě metru, hlína z výkopu se přitom házela dopředu, aby zákopy byly vyšší. Zákopy byly podle jeho vzpomínek široké 80 až 100 cm.[77]

Kromě zákopů byly v obcích a osadách budovány také tankové uzávěry. Ty byly v měsíci březnu připravovány např. v Kobylnicích.[78] Vznikaly tak, že *„po obou stranách silnice jsou zakopány sloupy ve dvou řadách, mezery vysypány hlínou a vše vystuženo příčnými trámy. Mezi uzávěrou ponechán průjezd 3 m široký, který v případě bojů má být zatarasen trámy.“*[79] Budovány byly také tankové pasti. Jako protitankové překážky byly využity také řeky a svodnice, včetně řeky Litavy–Cézavy, protékající sledovaným územím.[80] Překážky ze silných klád vožených z lesů byly budovány také u železničních mostů.[81] Připravována byla také kulometná hnízda a zákopy kolem silnic jako kryty pro střelce z pancéřových pěstí.[82] Také k této výstavbě byly nuceně přizváni zdejší občané. V Křenovicích bylo pomocí zákopníků rozšiřováno také horní nádraží k Holubicím. Posláni sem byli čeští zákopníci z továrny Avia v Praze.[83] Zákopníci bydleli v Křenovicích ve škole, jejich němečtí dohlížitelé po domech. Kromě budování zákopů a dalších překážek bylo domácí obyvatelstvo nuceno také podílet se na dopravě dřeva na budování těchto překážek. Kronika obce Holubice tak vzpomíná, že obec musela vypravit určitý počet povozů s koňmi a lidmi na Vsetínsko (na zákrok starosty obce bylo nakonec dojednáno dovážení dřeva z bližší Českomoravské vrchoviny).[84]

Budování zákopů a dalších zábran se však ukázalo jako neúčinné. Z velké části navíc nestihly být tyto překážky dokončeny. Ustohal k tomu konstatuje: *„Když zarachotily pásy tanků, celý obranný val z protitankových příkopů se ukázal být ‚pro kočku'. Pancíře a pěchota si razily cestu prostorami, které zůstaly průjezdné.“*[85] Podle vzpomínek pamětníka nebyly také zákopy u Mohyly míru využity.[86] O budování sítě zákopů v okolí Brna pronikaly navíc, díky odvaze některých jedinců, informace do odboje.[87] Kromě budování zákopů, se německé vojenské síly připravovaly na příchod fronty také dalšími způsoby – ve Šlapanicích u nádraží a také u Blažovic tak byly zřízeny sklady munice.[88]

Pohyby vojsk

Příchod blížící se fronty byl signalizován také dalšími událostmi. Kronika obce Ponětovice tak konstatuje: *„Po okolních osadách se sepisují postele pro vojáky, odebírají se koně, vozy*

[75] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[76] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice*, Svazek I., C – 123, inv. č. 19, s. 220.
[77] Oral history, Josef Boleslav (narozen 15. 8. 1930 v Praci) – rozhovor proveden dne 18. 3. 2016.
[78] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 277.
[79] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[80] ŽAMPACH, V.: *Směr Brno*. Brno 1975, s. 27.
[81] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 246.
[82] Tamtéž.
[83] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 142.
[84] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 139.
[85] USTOHAL, V.: *Výročí 50 let od konce II. světové války. Část I. Zákopnická historie stará půl století.* Šlapanický zpravodaj. List občanů města Šlapanic, 1995, č. 1, s. 8.
[86] Oral history, Josef Boleslav (narozen 15. 8. 1930 v Praci) – rozhovor proveden dne 18. 3. 2016.
[87] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 2.
[88] Tamtéž, s. 1.

a postroje. V Ponětovicích a okolí vyměřují němečtí vojáci obrannou linii (...). Vesnice se připravuje na úpravu krytů a k úschově zásob a cenných věcí“.[89] Na sledovaném území můžeme sledovat také posilování posádek německých vojsk, stáhnuvších se z území osvobozených Rudou armádou. V Holubicích se ústupový oddíl německého vojska objevil již v první polovině měsíce února, v obci zůstal tento oddíl „na odpočinku“ do první poloviny měsíce března. Vojáci byli ubytováni po jednom nebo dvou mužích po domech. Nešťastnou náhodou přitom přišel o život tříletý chlapec, který si s kamarádem hrál s odloženou vojenskou puškou.[90] Holubická kronika vzpomíná, že jinak bylo chování tohoto vojska „celkem dobré“.*[91]* Kronika připomíná také další náznaky blížící se fronty: *„Bylo viděti stále jezditi transporty vojska a to jak směrem k Hodonínu, tak i nazpět. Rovněž po tratích jezdily stále velké transporty, takže mnohdy bylo nádraží úplně vlaky přeplněno a zataraseno.“*[92] Dne 12. dubna odpoledne se ubytoval v cihelně u holubického nádraží oddíl asi 10 aut („oddíl Feldreparaturwerksttete“).[93] 18. dubna pak do Holubic doputoval záložní prapor myslivců, kteří zde byli na odpočinku a současně tvořili zálohu pro frontu. Obec byla nucena vydržovat pící koně tohoto oddílu. Také v tomto případě bylo chování vojska dle holubické pamětní knihy slušné.[94]

V Kobylnicích se němečtí vojáci začali objevovat koncem března. *„Často projížděly německé tanky, těžká děla, zásobovací oddíly nebo technické čety. Mnohdy se zdržely některé oddíly v obci několik dní (...). Když odcházeli, nezapomněli si vzíti s sebou vůz, koně a pod.“*[95] V Ponětovicích bylo ubytováno asi 250 německých vojáků.[96] Podle kroniky obce Zbýšova se počínaje 5. dubnem pohybovalo od Křenovic po silnici množství nákladních aut německé armády, dále osobních aut i koňských povozů. *„Vozy byly přikryty plachtami a bylo na nich naloženo různé nářadí, nábytek a potřeby domácnosti. Následovalo velké množství selských koní, asi 700 krav a menší počet ovce. Za tím dělostřelectvo a pěchota bez výzbroje. Výzbroj byla vezena na vozech. Část jich zůstala ubytována na kratší čas v obci.“*[97] Oddíly německého vojska, ubytované ve Zbýšově, byly několikrát vyměněny.[98] V Újezdě se německé vojsko objevilo v noci 6. dubna, ubytováno bylo ve školních budovách, důstojníci pak v soukromých domech. Újezdská kronika konstatuje, že němečtí důstojníci *„vystupovali sebevědomě ale korektně. Jejich sluhové žádali pro své představené jídlo, otop, opravu prádla.“*[99] Německé vojsko opustilo Újezd v neděli 8. dubna, aby následující den dorazil další transport vojska – jeden oddíl se 150 ruskými zajatci byl umístěn v měšťanské škole.[100] Asi 4000 německých vojáků pak obsadilo Újezd v pátek 13. dubna v noci.[101] Stále častěji německá vojska zůstávala také v obci Prace, v sobotu 21. dubna se zde ubytoval oddíl německých dělostřelců.[102] Sokolnická kronika vzpomíná, že po 15. dubnu *„proudily nepřetržitě dlouhé řady německého vozatajstva od obce Žatčan kolem sokolnického nádraží*

[89] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 71.
[90] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 140.
[91] Tamtéž.
[92] Tamtéž, s. 141.
[93] Tamtéž.
[94] Tamtéž, s. 142.
[95] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 278.
[96] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[97] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 246–247.
[98] Tamtéž, s. 247.
[99] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 407.
[100] Tamtéž, s. 408.
[101] Tamtéž, s. 415.
[102] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 4.

a cukrovaru směrem k Pratci, což nasvědčovalo tomu, že fronta se rychle blíží a německé vojsko kvapem ustupuje.“[103] Také kronika obce Křenovice konstatuje, že *„obec je přeplněna vojskem, tanky, vozy selskými na dvorech, zahradách a volných prostranstvích.“*[104]

Dne 18. dubna panovala již mezi Němci podle újezdské kroniky značná nervozita. *„Obě školy jsou přeplněny vojskem, jsou natlačeni jako slanečci ve světnicích i těch nejmenších chaloupek, jsou v každém průjezdě a obsadili kdejakou stodolu.“*[105] Také sokolnická kronika připomíná, že *„na vojácích byla zřejmá únava a lhostejnost, nebylo již vojsko kdysi tak zpupně a sebevědomě vystupující, ale úplně skleslé. Nevšímalo si obyvatelstva, které je pozorovalo.“*[106] Podobně vypovídá také ponětovická kronika: *„Jejich chování nebylo již vyzývavé, tušili katastrofu a potichu odsuzovali Hitlera.“*[107] Kobylnická kronika k tomu dodává: *„Na německém vojsku bylo v těchto dnech u nás již plně znáti nervositu. Tanky, děla a vozy všeho druhu jezdily hned směrem k frontě a hned se zase vracely. Zkrátka všude se již projevoval chaos. Dělostřelba byla den ze dne slyšitelnější.“*[108] Naproti tomu druhá kobylnická kronika konstatuje, že ještě okolo 18. dubna byli Němci velcí optimisté. *„Prohlašovali totiž, že Hitler použije co nejdřív hrozných zbraní, které učiní zásadní obrat v jejich prospěch. A pak zase jako ve filmu uvidíš projížděti po silnici sem a zase tam německé tanky.“*[109] K tomu však kronikář dodává: *„Mají jich jak zdá se málo. Tak kolem Tebe mašírují směrem k frontě (k Sokolnicím) volksšturmáci (...) nesoucí na ramenou pancéřové pěsti (...) a nadávající a proklínající (bez podivu někteří i česky) válku i Hitlera (...). Nepostřehneš však teď u těchto Němců ty sebevědomé a nafouklé tváře, jak jsme je vídávali v letech 1941–1943.“*[110]

Kromě pohybu německých vojsk, evidují kroniky obcí slavkovského bojiště také pohyb ostatního německého obyvatelstva. Kronika obce Újezda tak vzpomíná: *„V pátek a sobotu 13. a 14. dubna dnem i nocí po silnici k Brnu neustále jezdí vozy, auta, motocykly a kola; vozy jsou pod plachtami na obručích, na nich zelené větve, aby byly maskovány před bombardováním. Tak prchá ‚Herrenvolk' před vítěznou Rudou armádou, která se zmocnila Hodonína. – Vojáci ženou stáda dobytka, naši lidé běhají s kbelíky a dojí krávy. Němci dávají lidem za bochník chleba šicí stroj, za jídlo slivovici, plnící pera, hodinky. Rolníkům berou koně.“*[111] Také ve Zbýšově se objevovaly rodiny válečných vystěhovalců.[112]

Zatímco před příchodem fronty byly prováděny rekvizice pouze za součinnosti obce, s přicházející frontou se toto změnilo – rolníkům byli rekvírováni poslední koně, krávy, postroje i vozy.[113] Němečtí vojáci si na místních lidech pod pohrůžkou zastřelením vynucovali jízdní kola – v Újezdě tak bylo ukradeno asi 90 kol.[114] Ve Zbýšově bylo dne 8. března odvedeno pět

[103] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 227.
[104] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 143.
[105] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 421.
[106] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 220.
[107] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[108] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 283–284.
[109] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 14.
[110] Tamtéž.
[111] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 410.
[112] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 245–246.
[113] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 424.
[114] Tamtéž, s. 415.

koní, 7. dubna pak byly německým vojskem odebrány rolníkům čtyři vozy a další koně.[115] Další odvod následoval 15. dubna, kdy byly odvedeny další čtyři koně. Jako náhrada byli majitelům dáni válkou zubožení vojenští koně.[116] Při výměně vojsk zmizela také bryčka, prádlo a šatstvo.[117] V Křenovicích byly před příchodem fronty odevzdávány a shromažďovány na faře na rozkaz německých úřadů veškeré radiopřijímače.[118] Lidé proto byli beze zpráv o vojenské a politické situaci. Jelikož byly zpřetrhány dráty elektrického vedení, nesvítila světla.[119] Po rozvrácení fronty v Maďarsku bylo možné počátkem dubna sledovat také proudy maďarského vojska i civilního obyvatelstva.[120] Objevovaly se také zástupy zajatých sovětských vojáků (viz také výše), střežených německou ostrahou – 21. dubna tak byla k vidění skupina asi 50 příslušníků Rudé armády v obci Prace, kde byla také ubytována.[121]

Kroniky obsahují také další záznamy, ze kterých je patrné, že se fronta rychle přibližovala. Kronika obce Holubice tak informuje o zastřelení dvou mužů bez soudu německým četníkem ve zdejší cihelně dne 12. dubna (jeden byl podezřelý pro vraždu německého vojína, v druhém případě se jednalo zřejmě o rumunského důstojníka).[122]

Nálety a bombardování

Dalším jevem, který ohlašoval blížící se frontu, byly nálety spojeneckých letadel. Přičemž nad sledovaným územím bylo z důvodu polohy brněnského letiště a nejdůležitějších průmyslových podniků, možno sledovat vyšší počet náletů – při těchto náletech byly bombardovány také komunikace a sídla, přes které byl útok veden.[123] Zbýšovská kronika konstatuje, že otřesy se na okna zdejších domů přenášely již v měsíci lednu 1945.[124] Nad sledovanými obcemi proletovala sovětská letadla od začátku měsíce dubna, ve dne i v noci býval slyšet rachot leteckých kulometů.[125] V Ponětovicích došlo k náletu již 1. dubna (útok byl směřován nejspíše na sklad munice v nedalekých Šlapanicích).[126] Intenzita náletů se od poloviny dubna zvyšovala, v noci bývaly na obloze vidět záblesky.[127] Ty způsobovala ruská letadla vrhající zápalné i tříštivé bomby.[128] Újezdská kronika tak vzpomíná např. na velký nálet, který zdejší obyvatelé pozorovali 12. dubna.[129]

Nálety způsobovaly německým silám citelné ztráty. Ohlašovány byly sirénami, které měly svolávat lidi do domů, sklepů (byly pro tyto účely speciálně upravovány) a krytů vykopaných na zahradách a polích. *„Každý občan hleděl si opatřiti kryt pro sebe a svoji rodinu.“*[130] V Křenovicích byl kryt zřízen ve sklepě zdejší školy (po příchodu německých vojáků 16. dubna 1945 byla

[115] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 246–247.
[116] Tamtéž, s. 247.
[117] Tamtéž, s. 247–248.
[118] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 209.
[119] Tamtéž.
[120] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[121] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 4.
[122] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 141–142.
[123] MÜLLER, J.: c. d., s. 67.
[124] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 244.
[125] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 279.
[126] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 3.
[127] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 279.
[128] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[129] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 409.
[130] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 142.

ve škole a dvou protějších domech zřízena vojenská nemocnice, čímž skončila výuka).[131] Pobyt v krytech ale nebyl jistě idylickým zážitkem. Újezdská kronika tak konstatuje, že *„nejhorší jsou noci v krytech. Každou chvíli nás probudí z neklidného spánku strašná rána dopadlé bomby, praskot granátu nebo štěkot kulometů. Sklep se chvěje ve svých základech a všichni mají obavu, že strop jim spadne na hlavu. Proto se v krytu většinou debatuje, spí jen děti a některé ženy.“*[132] Vyhlédl-li člověk z krytů, mohl se dočkat německé nadávky ve stylu *„nemůžete se dočkat Ivana že jó vy blbci“*.[133] Kromě sklepů a krytů hledali lidé úkryt také na jiných místech – podle ponětovické kroniky *„někteří se odstěhovali pod odpadový můstek na železn. trati a mnoho lidí s rodinami (...) hledali záchranu v lesích nebo v zapadlejších osadách.“*[134] Lidé také schovávali a zakopávali svoje oblečení, potraviny a jiné cenné věci.[135] Zřizovány byly kryty také mimo obec pro případ, že by se lidé museli vystěhovat, aby měli kde spát.[136] Kryty byly vybaveny postelemi a pohovkami. Ve sklepech si lidé i vařili.[137]

Křenovice byly podle zdejší kroniky zasaženy bombardováním již v neděli 8. dubna dopoledne, další nálety připomíná křenovická kronika 21. dubna.[138] V Újezdě došlo k prvnímu leteckému náletu v neděli 15. dubna, ve stejný den byly poprvé bombardovány také sousední Sokolnice[139] (zvláštní pozornost věnovala sovětská letadla zdejšímu nádraží, kde měli Němci uskladněny zásoby munice[140]), téhož večera dopadly první zápalné bomby také na nedaleké Ponětovice.[141] 15. dubna odpoledne byl proveden nálet také na německou vojenskou kolonu v obcích Šaratice, Hostěrádky – Rešov a Otnice. V Šaraticích byla právě hrána kopaná, přičemž bylo zraněno několik lidí.[142] V Holubicích byli občané rozrušeni prvním velkým bombardováním měst Slavkova u Brna a Bučovic, trvajícím celé odpoledne 15. dubna.[143] *„Od toho dne bylo okolí stále napadáno ruským letectvem, bombardováno neb ostřelováno (...). Letectvo stále napadalo vojenské německé transporty, pohybující se po státních a okresních silnicích a tyto kulomety ostřelovalo.“*[144] Samotná obec Holubice byla bombardována 21. dubna. Přitom byla způsobena škoda na nádraží a domech v jeho okolí, potrháno bylo elektrické, telegrafní a telefonní vedení. Nálet se však obešel bez ztrát na životech nebo na zdraví.[145] V neděli večer 22. dubna pak po náletu na Brno, kdy bylo po útočících letadlech z Holubic střileno, byly na obec svrženy dvě bomby, které si vyžádaly jednu oběť a několik zraněných.[146] Dalšího dne byl na obec uskutečněn další nálet, který si vyžádal další oběť i zraněné.[147]

[131] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 142.
[132] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 421.
[133] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 16.
[134] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 73.
[135] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33, s. 13.
[136] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 248.
[137] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 143.
[138] Tamtéž, s. 142–143.
[139] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 226.
[140] HANOUSEK, P.: *Poslední naděje – probít se!* In: Žampach, V. – Pavka, M. a kol.: Brněnské okolí cestou ke svobodě. Sborník k 20. výročí osvobození. Brno 1965, s. 64.
[141] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 72.
[142] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 247.
[143] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 142.
[144] Tamtéž.
[145] Tamtéž.
[146] Tamtéž, s. 143.
[147] Tamtéž.

Kobylnice pocítila první bojový zážitek v pondělí 16. dubna.[148] Také nedaleké Šlapanice byly bombardovány od poloviny měsíce dubna.[149] Německé vojsko v Praci bylo bombardováno 18. dubna.[150] 18. a 19. dubna bylo možné sledovat neustálé nálety na německá vojska pochodující po komunikacích v okolí obce Zbýšova.[151] Obyvatelé Sokolnice mohli 17. dubna sledovat nad svou obcí souboj ruských a německých letadel, při kterém ruská letadla shodila asi 100 bomb na trén jedoucí na silnici ke Kobylnicím.[152] Nejtěžší nálet zaznamenala Sokolnice v pátek 20. dubna v poledne – v obci následně vypukl požár, při kterém vyhořelo 27 domů.[153] Sousední Újezd postihlo v době od 15. do 23. dubna celkem 26 leteckých náletů.[154] Klid lidí narušoval zvuk letadel, které *„bzučely jako podrážděné vosy“*[155], střelba z kulometů a děl a detonace pum způsobující obrovské škody. *„Granáty, bomby a střely kulometů pršely (...) jako déšť.“*[156] Při náletech zachvátila sledované obce řada požárů, některé domy schytaly i několik zásahů. Během jediného dne v úterý 17. dubna tak jen v Újezdě zahynulo pět zdejších občanů.[157] Ve středu 18. dubna podnikla ruská letadla nálet na Telnici, při kterém zemřelo 11 občanů a byla zničena řada domů.[158] Zároveň (podle jiných zdrojů až 23. dubna[159]) byl na cestě Otmarov–Telnice[160] (jiné zdroje uvádí také silnici Sokolnice – Telnice[161]) napaden německý automobil, ve kterém zahynul německý generálporučík, velitel 19. pancéřové divize Hans Källner.[162] Pohřben byl v sokolnickém zámeckém parku. V roce 1997 byly jeho ostatky exhumovány a přeneseny na německé válečné oddělení Ústředního hřbitova v Brně.[163] Jednalo se o nejvyššího německého důstojníka, který zahynul na území jižní Moravy.

Intenzita náletů se s blížící se frontou stále zvyšovala. Ruští letci se každou noc objevovali nad Brnem. Ulice byly přeplněny lidmi a materiálem, úrodu ničila stáda volně se pasoucího dobytka.[164] Ruská letadla zneškodňovala německá nákladní auta, tanky i kulometná hnízda. V Kobylnici po náletu 23. dubna vyhořelo několik domů.[165] Hasit sem běželi přes výhružky německých vojáků zdejší obyvatelé odvedení na zákopové práce. *„My všichni poté jako na povel vyběhli jsme z těchto nedokončených zákopů a přes výhružky, výkřiky a nadávky německých vojáků kteří nám na postrach hrkali závěry svých pušek, utíkali jsme rovnou a dolů k naší obci, nedbaje nebezpečí střelby německých vojáků ze zadu, ba ani střelby z ruských letadel, které léta-*

[148] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 279.
[149] USTOHAL, V.: *Čtyřstránka k 50. výročí konce II. světové války. Část II. Zkázonosné bostony a postrach kafemlýnek.* Šlapanický zpravodaj. List občanů města Šlapanic, 1995, č. 2, s. 7.
[150] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 4.
[151] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 247.
[152] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 228.
[153] Tamtéž, s. 229.
[154] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 412, 415.
[155] Tamtéž, s. 419.
[156] Tamtéž, s. 418.
[157] Tamtéž, s. 419.
[158] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 228.
[159] ŽAMPACH, V.: *Památník...* Brno 2000, s. 291.
[160] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 228.
[161] ŽAMPACH, V.: *Památník...* Brno 2000, s. 291.
[162] K jeho osobě blíže např. ŽAMPACH, V.: *Památník...* Brno 2000, s. 291; BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka...* Brno 2005, s. 86.
[163] BŘEČKA, J.: *Před sedmdesáti lety skončila válka...* Brno 2015, s. 68.
[164] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 424.
[165] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 284–286; SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno – venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 15.

ly nízko nad námi.“[166] Také Ponětovice postihl nejhorší nálet 23. dubna – zničeno bylo několik domů, po náletu opustily obec i německé vojenské jednotky.[167]

Přes nebezpečí sledovali někteří zvědavci tyto vzdušné letecké souboje – újezdská kronika tak připomíná asi 200 zvědavců, kteří si nenechali ujít tuto nebezpečnou podívanou a sledovali ji 16. dubna od kapličky svatého Antonína Paduánského.[168] Jelikož byl vydán zákaz cestovat nejprve dále než 20 km, později dále než 10 km, využívali lidé výšiny také pro to, aby mohli sledovat postup blížící se fronty. Obyvatelé Prace se tak chodívali dívat na to, kde se fronta pohybuje na Pratecký kopec, odkud také oni sledovali letecké souboje.[169] Postup fronty oznamovaly „rudé záplavy požárů“, které zdejší obyvatelé pozorovali večer na obzoru.[170] Atmosféru vykresluje např. následující úryvek z ponětovické kroniky: *„Letadla ve dne i v noci krouží nad osadami, lidé jsou většinou ve sklepích, nesvlékají se již po několik nocí, přívod elektřiny je přerušen takže každý je odkázán na svícení buď svíčkou nebo lampou petrolejovou – má-li tato svítidla.“*[171] Že se nejednalo o liché obavy ukazuje příklad ze Šaratic, kde byl 22. dubna po zásahu německých aut se střelivem usmrcen ředitel zdejší školy s manželkou a dcerou.[172]

Vyhazování mostů, ničení infrastruktury

Ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že německá vojska nedokážou zastavit postup Rudé armády, uchylovali se Němci k ničení komunikačních spojů a důležitých hospodářských podniků. Využívali tedy výše zmíněné taktiky spálené země. Již 18. dubna před polednem tak byl vyhozen železniční most nad Zlatým potokem na trati Brno–Přerov. Materiál z mostu ucpal koryto potoka a na místě se utvořilo velké jezero „jako při největších povodních“.[173] 24. dubna pak byly zničeny silniční mosty nad Zlatým potokem v Telnici, Sokolnicích a Kobylnicích.[174] Během bojů byly tyto mosty nahrazeny provizorními dřevěnými stavbami.

Z důležitých průmyslových podniků byl Němci 24. dubna zapálen rolnický cukrovar v Sokolnicích, kde bylo zničeno asi 60 vagonů surového cukru a značná část strojního zařízení.[175] Celková škoda byla podle cen z roku 1935 odhadnuta podle újezdské kroniky na 20 milionů Kčs.[176] Poválečná rekonstrukce cukrovaru si vyžádala podle sokolnické kroniky náklad 100 mil Kčs.[177] Ještě před zničením cukrovaru dovolilo německé velení, aby si lidé v cukrovaru dle libosti nabrali surový cukr. Toho bylo občany z okolí bohatě využito, kobylnická kronika proto poslední týden před osvobozením nazývá „sladkým týdnem“.[178] Kronika k tomu poznamenává: *„A tak lidé toho využili a kdo mohl nějaké vozidlo sehnati, ubíral se k Sokolnicím, aby nějaký ten cukr ukořistil.*

[166] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Kronika obec Kobylnice. Okres Brno-venkov. Díl II.*, N – 86, inv. č. 33., s. 15.
[167] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 73.
[168] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 417.
[169] Ze sepsaných vzpomínek MUDr. Jaromíra Valehracha, prateckého rodáka, s. 3.
[170] Srovnej SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 38, inv. č. 16b, s. 418.
[171] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Ponětovice, *Kronika obce Ponětovice. Díl III.*, N – 17, inv. č. 17a, s. 74.
[172] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 249.
[173] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 229.
[174] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 433.
[175] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 238, 340.
[176] Tamtéž, s. 340.
[177] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 434.
[178] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Kobylnice, *Pamětní kniha obce Kobylnice*, C – 48, inv. č. 22, s. 281.

Lidé jezdili na trakařích, vozících, vozech tažených koňmi i lidmi (z Prace). Vozíky všech možných typů, na kolech, pěšky v rukou a na zádech, zkrátka všemi možnými způsoby snažili se lidé odvézti cukr ze Sokolnic. A z jakých vzdáleností přicházeli. Dokonce až z Drahan na Plumlovsku.“[179] Od této nebezpečné cesty neodradilo obyvatele ani ostřelování ze strany Rusů (silnice, které využívali „poutníci za cukrem“[180] byly využívány také německými vojáky).

Dne 23. dubna byla Němci zapálena také újezdská sladovna (u sokolnického nádraží), jejíž část byla během války zabrána jako židovský majetek[181] a byla využívána firmou „*Flugmotorwerke Ostmark*“ v Líšni, která zde vyráběla letadlové součástky.[182] Kromě toho byla v objektu skladiště ovsa a ječmene. Ze sladovny ještě asi dva měsíce doutnal oheň a vystupoval dým.[183] To, co ze zde uskladněného obilí zbylo, bylo zdejšími lidmi dlouhou dobu po válce využíváno jako zásobárna krmiva pro dobytek.[184]

Přes všechny uvedené těžkosti, se kterými se muselo obyvatelstvo sledovaného území vypořádat, zůstávalo prioritou venkovského obyvatelstva v tomto období jarní setí a výsadba. Ve Zbýšově tak bylo jarní setí započato v týdnu od 18. března, na začátku měsíce dubna pak byly sázeny řepa, brambory a kukuřice. S pracemi se pospíchalo právě z důvodu postupujících válečných událostí a z obav před ztrátou potahů.[185] Také v Holubicích bylo k polním pracím přikročeno již v druhé polovině března, počátkem dubna bylo již zaseto obilí, brambory byly zasázeny z větší části (o Velikonočních svátcích, které připadly na počátek dubna, byly již jarní práce na polích z větší části skončeny).[186] Obilí ale bylo spásáno volně se pohybujícím dobytkem.[187] S postupujícími dny se již z obav z bombardování nepracovalo ani na poli, přestaly jezdit vlaky. Schylovalo se k rozhodujícímu úderu. *„Blížící se fronta byla očekávána s radostí i strachem zároveň.“*[188]

Závěr

Cílem tohoto textu bylo nastínění situace obcí „slavkovského bojiště“ před osvobozením na konci 2. světové války. Přiblížili jsme postup fronty směrem na sledované území, konání zákopových prací a budování dalších překážek na tomto teritoriu, pohyby vojsk ve sledovaných obcích, nálety a bombardování, kterými byly zasaženy a ničení infrastruktury ze strany německého vojska těsně před příchodem fronty.

Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: jirecek@ped.muni.cz

[179] Tamtéž, s. 282.
[180] Tamtéž, s. 283.
[181] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 238.
[182] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 434.
[183] SOkA Brno-venkov, Archiv obce Sokolnice, *Pamětní kniha obce Sokolnice, Svazek I.*, C – 123, inv. č. 19, s. 238.
[184] SOkA Brno-venkov, Archiv městečka Újezd u Brna, *Pamětní kniha obce Újezda (1923–1945/1947)*, C – 138, inv. č. 16b, s. 434.
[185] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 246.
[186] SOkA Vyškov, Archiv obce Holubice, *Pamětní kniha obce Holubice (1924–1963)*, inv. č. 1, s. 140–141.
[187] SOkA Vyškov, Archiv obce Křenovice, nezpracováno, *Pamětní kniha obce Křenovice (1923–1962)*, s. 143.
[188] SOkA Vyškov, Archiv obce Zbýšov, nezpracováno, *Paměti obce Zbejšova od roku 1923 (1923–1959)*, s. 246.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

VÝROČNÍ KOMIKSY (O 1. SVĚTOVÉ VÁLCE, LEGIÍCH A VZNIKU ČSR) – ANALÝZA A DIDAKTIZACE

KAMIL ŠTĚPÁNEK

Significant anniversaries and days of remembrance have also recently attracted the attention of the creators of comics. Pop culture product thus reflecting historical events resonates not only outside the school, but also passes a reception in the educational process. Specific analysis of comics on the 1st World War and the establishment of Czechoslovakia in this text contributes to naming of the risk elements of comics and its educational potential. It is desirable for the educational process to come to conclusion – comics is primarily an interpretation of reality. Comics (equipped with didactic apparatus) can then serve not only to the development of pupils' media literacy, but also to a deeper understanding of a particular historical topic. Especially, to understand the reasons why and how the historic event is commemorated today.

Key words: history teaching; didactics of history; medial education; 1st World War; establishment of Czechoslovakia; comics.

Úvodem

U příležitosti významných jubileí a památných dní jsou za velkého zájmu médií oživovány vzpomínky na události a osobnosti s důrazem na to, čím nás oslovují dnes. Podobný proces se odehrává ve školách a tradičně cílí na posílení sounáležitosti budoucího občana se státem. Nejinak tomu bude i s aktuální připomínkou konce 1. sv. války a vznikem československého státu. Přestože tedy původním záměrem oslav většiny jubileí zůstává neměnnost jejich historického zdůvodnění, jsou i takové, kde je status quo podrobován neustálým výzvám. Oborovou didaktiku dějepisu na tomto poměrně stereotypním procesu mohou inspirovat ony nezřídka kontroverzní mediální diskuze, které se od oslav odvíjejí. Nejrůznější výklady smyslu historických událostí pro naši současnost nebo blízkou budoucnost mohou motivovat učitele k formulování úkolů a ověřovací „bádání" žáků o historických příčinách. Představují alternativní možnost implementace objevného učení[1] do tradiční faktograficky orientované dějepisné výuky. Ambicí kvalitního pedagoga by tedy měla být snaha rozvíjet při probírání odpovídající látky u žáků kritický přístup k recipovaným informacím.

Jubilea a významná výročí lze však zužitkovat dvojnásobně a tentokrát cílíme na jejich motivační potenciál pro žáka. Propojení úvodní části prezentace nové látky s právě probíhajícími, chystanými nebo čerstvě v paměti uloženými oslavnými akcemi[2] může akcelerovat sledování

[1] Srov. LABISCHOVÁ, D.: *Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. In:* Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 28, 2014, č. 2, s. 110–127; STUCHLÍKOVÁ, I.: *O badatelsky orientovaném vyučování.* In: Papáček, M. (ed.): Didaktika biologie v České republice 2010 a badatelsky orientované vyučování. České Budějovice 2010, s. 129–135.

[2] Úvodní motivace primárně cílí na vzbuzení zájmu žáka.

výkladu. Při tzv. průběžné motivaci[3], poslouží vhodně k aktivnějšímu zapojení žáka nejrůznější mimoškolní informační zdroje a mediální produkty, které k danému výročí vznikly.

Formy i míra účinku se však různí a existuje celá řada odborných prací zdůrazňujících vliv média na procesní stránku vzpomínání:[4] Odlišnou výpověď přináší staré fotografie, krásná literatura jinou hraný film. Módní vlna kreslených příběhů na domácí komiksové scéně zprostředkujících vzpomínání u příležitosti kulatých jubileí (*Karel IV. Pán světa, Jan Hus, Stopa legionáře, Svoboda!, Marie Terezie, Generál Fajtl,* devítidílný cyklus *Češi 1918*) posléze inspirovala i námět tohoto příspěvku. Oborově didaktickému zkoumání byly s ohledem na téma a předpokládaný rozsah textu podrobeny kreslené příběhy *Svoboda!, Stopa legionáře* a *Češi1918: Jak Masaryk vymyslel Československo*.

1. Kreslené příběhy o Velké válce, legionářích, vzniku ČSR a srovnávací informační zdroje

Kreslené příběhy představují v mimoškolním prostředí důležitou součást historické kultury a proto je užitečná i jejich implementace do dějepisné edukace. Působení komiksu ve veřejném, mimovědeckém prostoru je mimořádně zajímavým prvkem, ačkoli ve školské praxi má minimální zastoupení a historiografický výzkum jej dosud ignoruje. S ohledem na plánovaný rozsah textu a jeho maximální provázanost bylo potřebné nejprve provést deskripci komiksové nabídky pro děti a mládež. Přehled využitelné produkce spojovaný s válečnými a politickými událostmi ústícími do, dnes již stoletého výročí, vzniku samostatného státu zahajuje *Stopa legionáře* z autorské dílny Zdeňka Ležáka (koncepce a text), kreslená Michalem Kociánem. Příběh seznamuje čtenáře se vznikem a anabází čs. legií zejména na Rusi od roku 1914, kdy vznikaly první oddíly, až po rok 1920, v němž dosáhly boje s bolševickou mocí vrcholu a legionáři se „cestou kolem světa" navraceli do zcela nového státu. Zvídavému žákovi se téměř totožná tematika v úpravě komiksových políček nabízí ještě jednou. Máme na mysli z francouzštiny přeložené album scenáristy Krise a kreslíře Jeana-Denise Pendanxe, lapidárně nazvané *Svoboda*![5]s podtitulem *Fiktivní válečný deník příslušníka Československé legie.* I toto dílo popisuje putování příslušníka Československých legií do Vladivostoku. Zcela odlišný úhel pohledu nabízí „kreslená" zákulisní jednání předcházející vzniku republiky *Češi 1918: Jak Masaryk vymyslel Československo (1.)*[6] Pavla Kosatíka. Přestože samotné komiksy bez srovnání s odbornějšími informačními zdroji nelze doporučit pro výukové analytické činnosti žáků, tři použité tituly se do jisté míry doplňují.

Z bohatého rejstříku historiografických prací nebo jejich populárně naučných mutací vybíráme s ohledem na zamýšlené postupy (např. posouzení míry fakticity a fikcionality nakreslených příběhů apod.). Práci, která spíše překračuje rámec zde vymezeného tématu *Češi, české země a velká válka* napsaná Ivanem Šedivým se snaží spojit vojensko-politickou problematiku s celospolečenskými dopady v oblasti sociální a hospodářské.[7] Historik Jiří Fidler poskytuje ve *Slavných bitvách naší*

[3] V průběžné motivaci již usilujeme o pochopení důležitosti probrané látky žákem pro jeho osobní rozvoj.

[4] *Medien des kollektiven Gedächtnisses: Konstruktivität, Historizität, Kulturspezifität*. Berlin – New York 2004. V českém prostředí srov. blíže ČINÁTL, K.: *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha 2014.

[5] PENDANX, J. D.(kresba) – KRIS(scénář).: *Svoboda! Fiktivní válečný deník příslušníka Československé legie. Z Prahy do Čeljabinska (1) Jekatěrinburg, léto 1918 (2).* Praha 2013. Překlad: Richard Podaný.

[6] Autorem prvního komiksového zpracování je výtvarník a ilustrátor Petr Novák působící pod pseudonymem Ticho762. http://www.ticho762.com/

minulosti základní oporu k posouzení komiksové věrnosti historickým faktům. Ke komparaci jsou nabídnuty popisy a interpretace bitev u Zborova 1917, ruské Lipjagy 1918 nebo francouzského Terronu 1918. Podobně lze využívat druhého dílu syntézy Miroslava Brofta a kol. *Vojenské dějiny Československa.*[8] K Masarykově zahraniční akci se váže například, v českém překladu dobře dostupná, monografie uznávaného odborníka profesora Alaina Soubigou *Tomáš Garrigue Masaryk.*[9] K tématu lze využít i postkonferenční sborníky *Tomáš Garrigue Masaryk a ruská revoluce* a *T. G. Masaryk a světová revoluce*.[10] Vojenský úhel pohledu uplatňuje rovněž třídílný text Libora Nedorosta *Češi v 1. světové válce: Mým národům, Na frontách Velké války a Do hořkého konce*.[11] Přestože je autorova pozornost zaměřena na české vojáky sloužící v rakousko-uherské armádě, představuje celá řada pasáží zajímavý srovnávací zdroj pro žákovská bádání. Například k bitvě u Zborova optikou českých jednotek bojujících na straně Rakousko-Uherska proti československé legionářské brigádě. Jak již název napovídá, velitelským kádrům přeběhlíků se věnuje třídílná odborná práce *Legionáři s lipovou ratolestí.*[12] Zajímavý informační zdroj představuje bezesporu publikace Josefa Fučíka *Osmadvacátníci – spor o českého vojáka 1. světové války*, v níž polemizuje s mýtem o hromadném přebíhání českých vojáků do zajetí.[13] Historik Jan Michl z Ústavu pro studium totalitních režimů zpracoval k tématu rozsáhlou publikaci na hranici literatury faktu

Výroční komiksy jako netradiční, zejména pro mládež atraktivní připomínka událostí odehrávajících se před sto lety – 1. světová válka, založení legií, sibiřská anabáze a vznik samostatného státu. Výtvarný experiment, dobrodružný příběh, kreslená učebnice historie: i tak by se daly zjednodušeně charakterizovat jednotlivé tituly. Každý s jiným potenciálem oslovení a ovlivnění historického vědomí žáka.

[7] ŠEDIVÝ, I.: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918.* Praha 2001.

[8] BĚLINA, J. – ČORNEJ, P.: *Slavné bitvy naší minulosti*. Praha 1995; BROFT, M. et al.: *Vojenské dějiny Československa*. II. díl (1526–1918), Praha 1986.

[9] SOUBIGOU, A.: *Tomáš Garrigue Masaryk.* Praha–Litomyšl 2004.

[10] Srov. *T. G. Masaryk a světová revoluce.* Sborník příspěvků z XI. semináře Masarykova muzea v Hodoníně 16. listopadu 2004. Hodonín 2005; *Tomáš Garrigue Masaryk a ruská revoluce.* Sborník příspěvků z V. ročníku semináře Masarykova muzea v Hodoníně 19. listopadu 1997. Hodonín 1998.

[11] NEDOROST, L.: *Češi v 1. světové válce: Mým národům, Na frontách Velké války a Do hořkého konce*. Praha 2006–07.

[12] STEHLÍK, E. – ČERNÝ, K. – CHRÁST, R.: *Legionáři s lipovou ratolestí.* Praha 2016.

[13] FUČÍK, J.: *Osmadvacátníci – spor o českého vojáka 1. světové války.* Praha 2006.

a popularizace *Legionáři a Československo*[14] Popularizačním textem *Československí legionáři* také přispěl František Emmert.[15] Podobné zařazení přísluší i multimediálnímu titulu s pamětnickým akcentem a bohatou obrazovou přílohou *Přišel befel od císaře pána.*[16] V této souvislosti nelze než navázat důsledně memoárovou literaturou a vzpomínkami pamětníků. *Přísaha – Deník legionáře Ladislava Preiningera, Boj s rakouskou hydrou – Deník legionáře Čeňka Klose, Voják zajatec legionář – Josef Klejna* a *V kole vojny – Vzpomínky legionáře Josefa Laciny.*[17] Na závěr stručného výběru alespoň jeden titul beletrie: *Legionáři, car a rudá vlajka* od M. A. Fryščok[18].

Základní informační zdroj pro jakékoli analytické či tvořivé činnosti spojené s komiksem představuje práce McLouda Jak rozumět komiksu.[19] Při promýšlení úkolů, které by anotované informační zdroje mohly plnit v moderní dějepisné výuce, se jako úvodní opora nabízí jedna ze kolektivních prací moderní německé mediální didaktiky z pera H. J. Pandela[20], ale i do češtiny přeložený text britského historika a didaktika Roberta Stradlinga s propagací principu multiperspektivního nazírání komunikačních nosičů i chápání jejich vztahu k současnosti. Z české autorské dílny je možné se opřít o mediálně zaměřené dějepisně-didaktické kompendium s odkazy na další literaturu.[21]

2. Obsah, fakticita a fikcionalita komiksů

Stopa legionáře je dílem šéfredaktora mládežnického časopisu a výtvarníka, kteří v úzkém spojení obrazu a textu vypráví historii od počátků zahraniční legionářské akce až do úspěšného návratu domů. Seriál vycházel nejprve v časopise *ABC mladých techniků a přírodovědců*, čímž byla explicitně definována i cílová skupina příjemců. Velké národní se v něm pojí s malými dějinami – osudy obyčejných lidí. Pro nakladatele knižní podoby se nejedná o první počin tohoto druhu, tentokrát výtvarně realizovaný Michalem Kociánem. Autor se opírá o známá historická fakta a vzpomínky pamětníků. Prezentaci značného množství učebnicových údajů usnadňují dva fiktivní vypravěči poručík Fanda a jeho kůň, vojenská klisna Kira. Rozsahem těžkopádných komentářů přitom výrazně převažují nad fiktivními dialogy legionářů. V dílčích vstupech se nicméně k recipientovi obracejí i další účastníci příběhu.

Oficiálně je Stopa legionáře skloňována ve všech pádech jako komiksový příběh, spíše by mu však náleželo označení ilustrované dějiny[22]. Argument vtěsnání většiny hutných komentářů do bublin a jen výjimečně blokových rámečků nepřesvědčí. Formálně to tedy komiks je, ale také poněkud rozpačitý výsledek autorovy snahy předat značné množství historických faktů a historiografických interpretací mladému čtenáři domněle nejpřitažlivější formou.[23]

---

[14] MICHL, J.: *Legionáři a Československo.* Praha 2009.

[15] EMMERT, F.: *Československí legionáři Za první světové války.* Praha 2014.

[16] KÁMEN, J. – HORÁKOVÁ, *Přišel befel od císaře pána Polní pošta – příběhy Čechů za první světové války.* Praha 2015.

[17] Srov. KLEJNA, J.: *Voják zajatec legionář – Josef Klejna*. Praha 2014. KLOS, Č.: *Boj s rakouskou hydrou – Deník legionáře Čeňka Klose.* Praha 2016; PREININGER, L.: *Přísaha – Deník legionáře Ladislava Preiningera*. Praha 2016; LACINA, J.: *V kole vojny – Vzpomínky legionáře Josefa Laciny*. Praha 2017.

[18] FRYŠČOK, M. A.: *Legionáři, car a rudá vlajka*. Praha 2016.

[19] McCLOUD Mc., S: *Jak rozumět komiksu*. Praha 2008.

[20] PANDEL, H. J. – SCHNEIDER, G. (eds..): *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach /Ts. 2005.

[21] LABISCHOVÁ, D. – GRACOVÁ, B.: *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava 2008.

[22] Kreslený příběh na historické téma, který důsledně neuplatňuje textové bubliny. Pod obrazovým polem je pouze umístěn komentář. Tradici zahájila komiksová série *Prince Valiant* v meziválečných USA. U nás takto např. *Film historie* v mládežnickém časopise *Vpřed* v r. 1947. https://en.wikipedia.org/wiki/Prince_Valiant. http://www.loc.gov/rr/print/swann/herblock/cartoon.html [online] [cit. 2017-02-02]

[23] Autor v hledání optimální formy popularizace historických příběhů experimentuje. Např. jeho v r. 2016 publikovaný komiks *Karel IV. Pán světa* prakticky veškeré faktografické, pojmové a vztahové poučení předsouvá do stostránkového textu a vlastní kreslený příběh, jemuž dominuje batmanovsky pojatý obraz, provází jen strohé dialogy aktérů.

Kreslený příběh připomíná jedno století starou historii, jež bezprostředně ovlivnila vznik samostatného československého státu. Pomocí ikonického textu je popisován vznik České družiny v Rusku, založení roty Nazdar ve Francii i osudy našich vojáků na srbské nebo italské frontě. Implementované medailóny se věnují politikům ovlivňujícím politické pozadí T. G. Masarykovi, Milanu R. Štefánikovi a Edvardu Benešovi. Tažení našich legií po odpoutání z prostoru východní fronty napříč Ruskem až po nalodění ve Vladivostoku však tvoří přirozené jádro vyprávění líčící postupné převzetí kontroly oblasti od Penzy u Volhy až po Vladivostok. Patřičný prostor je věnován obrněným vlakům, s jejichž pomocí se do jisté míry dařilo udržet našim vojákům pod kontrolou dopravní a strategickou tepnu Transsibiřskou magistrálu v délce 8 000 km. Vliv legionářských aktivit na souhlas západních politiků s vytvořením samostatného Československa je vícekrát zdůrazněn. Jelikož se anabáze se odehrává za bolševické revoluce a počínající občanské války, ve vyobrazených dějích nechybí souvislosti s osudy ruského státního pokladu apod.

Kritické aspekty legionářské anabáze důsledně absentují. Obrazy válečných hrůz jsou sice uplatněny, nepředstavují však rozhodující položku sdělení. Tu zaujímá přínos zahraniční akce ke vzniku ČSR. Na obálce propagované situační plány představují soubor různorodé kvality. Obecně rozšiřují orientaci čtenáře, panoramatickou kresbou motivují k důkladnějšímu zkoumání a v detailu zklamou občasným ignorováním historické skutečnosti. Např. mapa členění ČSR na jednotlivé země zachycuje až stav po r. 1927, mapa Ukrajiny s vyznačením Volyně a ilustrací přistěhovalců v 2. pol. 19. stol. obsahuje kaskádu vodních děl na Dněpru, které vznikly až po stabilizaci sovětské moci, Rumunsko a Moldávie jsou uvedeny jako Rumunsko apod. Podobně finální políčko příběhu s mapou Evropy deformuje a zjednodušuje dobové hranice států na neúnosnou míru. Chybějící stránkování a jakékoli členění na subkapitoly představuje nejméně pochopitelné tvůrčí záměry.

U publikace *Stopa legionáře*[24] lze předpokládat přirozený zájem chlapecké části čtenářstva a milovníků komiksů s válečnou tematikou. Otázkou zůstává, zdali tomu odpovídá i její

Stopa legionáře: Při snaze vtěsnat do bublin a panelů značné množství informací (obr. vlevo) se autorovi do textů vloudily i občasné chyby nebo matoucí sdělení (obr. vpravo). Tvrzení o vzniku republiky již 28. října 1918 je poněkud předčasné (rozhodnutím Národního shromáždění 14. 11. 1918). Různé výklady evokují i navazující věty: „… Masaryk byl stále v USA. Zde byl také…zvolen prvním…prezidentem." Drobné nedostatky však představují vhodný podklad k nenáročným analytickým činnostem žáků a rozvíjení kritického přístupu k přijímaným sdělením z médií, jimž důvěřují.

[24] Na komiksovou knihu *Stopa legionáře* volně navazuje *Stopa legionáře II* s podtitulem *Osudy*. Dvacítka známých legionářů je tu přiblížena kombinovanou formou krátkého životopisu a obrázkového příběhu. Také proto, že se druhý díl neomezuje jen na 1. sv. válku, není pojat do tohoto textu.

technické zpracování a skladba. Text Zdeňka Ležáka v bublinách doprovází komiksové panely, podobizny osobností, mapy tehdejších historických zemí, časové přímky. Souvislý prozaický text zcela absentuje[25] a jak bylo uvedeno výše, v nesčetných segmentech důsledně prosycuje kreslený příběh, nutící čtenáře mj. k občasnému sledování děje zleva doprava dvoustraně nikoli po jednotlivých stranách.

Pozoruhodná je snaha autora, komentovat pomocí bublin i hlubší souvislosti nakresleného děje, podpořená množstvím statistických údajů. Přehlednost děje a poutavost je zkomplikována také pojetím chronologie vyprávěného příběhu. Na úrovni podkapitol udržuje kauzální rozvíjení děje, při graficky neodlišeném přecházení na další a další příběhy legionářských jednotek a medailony osobností se však nezřídka vrací v čase a přemisťuje v prostoru. Udržení celkového nadhledu tak obzvláště od dětského čtenáře vyžaduje značné úsilí. Přestože výtvarně převažuje statické vyznění scén, najdou se i děje vysloveně akční. Děj na rozdíl od frankofonního komiksu Svoboda! nerozlišuje (odmyslíme-li si dvojici vypravěčů Fandu a Kiru) protagonisty příběhu a vedlejší role, což čtenáři ztěžuje předpokládanou možnost bližší identifikace s hlavní postavou příběhu. Oslabením stereotypního dramaturgického schématu naopak posiluje iluzi seriózního historiografického sdělení. Dětští (fiktivní) účastníci příběhu absentují – s ohledem na žáka 2. st. ZŠ – a neusnadňují tak recepci významu popsaných událostí.

Ve vztahu k charakteristickým vlastnostem anotovaného žánru a cílové skupině čtenářů nelze nakreslenému příběhu upřít poměrně zdařilou evokaci východní fronty, Ruska zmítaného válečnými útrapami, revolucí a občanskou válkou. Ověření, zdali dosahuje kvalit běžných pro podobně zaměřenou západoevropskou produkci je možné i letmým srovnáním se *Svobodou!*, není však předmětem tohoto textu.[26] Případné prohřešky na reáliích legionářské anabáze, které by neodpovídaly současnému stavu historického bádání lze vnímat i jako přirozený projev historické kultury, který nabízí mnoho příležitostí do výuky. Například k rozvíjení mediální gramotnosti a historického vědomí.

Prakticky totožný námět zpracoval již o několik let dříve i frankofonní komiks. Didaktický potenciál ukrývá do češtiny přeložené album scenáristy Krise a kreslíře Jeana-Denise Pendanxe, nazvané lapidárně *Svoboda*! s podtitulem *Fiktivní válečný deník příslušníka Československé legie.* Ani po několikaleté odmlce nelze dohledat na zahraničních webech pokračování, které by se stalo předlohou pro český překlad. Přes zřejmé velké plány zahraničních autorů tedy torzo dvou úvodních dílů *Z Prahy do Čeljabinska* (1) a *Jekatěrinburg, léto 1918* (2) téměř jistě představuje konečný výsledek.

Nestává se často, aby zahraniční tvůrce zaujaly naše národní dějiny natolik, že jim věnují samostatné dílo. Komiks jako popkulturní produkt je primárně obdařen zábavnou funkcí a je neoddělitelně spoután dramaturgickými pravidly. Ze tří zde analyzovaných slibuje nejzřetelněji zábavu a dobrodružství titul Svoboda! K tomuto cíli směřuje i krátkou textovou pasáží, jež vlastnímu kreslenému příběhu předchází a informačně a v souvislostech, rozšiřuje vyobrazený děj. Vypráví tentokrát dobrodružný příběh Josefa Černého. Malíře, který na počátku 2. sv. války vzpomíná, co všechno prožil při legionářské anabázi. On a jeho kolega Jaroslav Švejk společně s ostatními Čechy a Slováky v legionářské uniformě jsou francouzskými autory vylíčeni jako stateční vlastenci a válečníci. Protagonisté příběhu jsou však tři. Doplnění o ženskou postavu zajišťuje, zpočátku horlivá monarchistka, komtesa Kinská, s níž se střetají i společně čelí nástrahám, a jež má svými odlišnými postoji dotvářet převratnost a složitost doby. Ačkoli téma slibuje akci – dobrodružnou cestu Sibiří po

[25] Odlišný přístup oproti titulu *Karel IV. Pán světa* téhož autora, jemuž předchází stostránkové výkladové textové expozé.

[26] Srov. TARDI, J. – VERNEY, J. P.: *Putain de Guerre! Intégrale: 1914–1918.* Paris 2014; TARDI, J. – VERNEY, J. P.: *Le dernier assaut.* Paris 2016, apod. Dostupné v anglické, francouzské a německé jazykové mutaci.

magistrále, ta se v první části spíše nekoná. I v mimoškolním prostředí se tedy může stát, že zpočátku vysoce motivovaný žákovský čtenář očekávající thriller bude zklamán. Na dynamičnosti děj získá teprve ve druhém díle. Zde však naopak ztrácí na historické věrohodnosti jako Epochencomic, resp. Comic-Historie.[27] Teprve nyní bude konzument prvoplánového napínavého příběhu uspokojen honičkami, lstivými úklady, léčkami a strhujícím dějem na úkor historických souvislostí.

Graficky i formátově je kniha velmi pečlivě navržena. Kreslíři se poměrně věrohodně daří výtvarným prostředky evokovat jak atmosféru bolševické revoluce a občanské války, tak i válečné útrapy vepsané ve tvářích, uniformách a celkovém vzhledu jednajících postav.

Třetí informační zdroj popkulturního charakteru pochází z nakladatelství Mladá fronta, jež vydalo devítidílnou komiksovou edici pod sjednocujícím názvem *Češi*. Realizoval se tak paralelní projekt scénáristy České televize Pavla Kosatíka spolupodílejícího se na tematicky shodném televizním seriálu *České století*[28] Nakladatel se na záložce předsádky proti možné kritice prozíravě pojistil prohlášením, ve kterém zdůrazňuje: „Cílem autora není rekonstruovat historii nebo vykládat dějiny“, nýbrž pohlédnout na události doby optikou rozhodujících osobností. Pokus o deklarovaný odstup od jakýchkoli známek přesvědčovacích strategií. Výsledkem je směsice fiktivních vnitřních monologů i prameny doložitelných prohlášení a diplomatických tahů odkazující k postupům krásné literatury.

Ačkoli se komiks *Češi 1918: Jak Masaryk vymyslel Československo* dosti věrně drží televizního scénáře[29], autoři se jej přesto rozhodli odlišit prostřednictvím připojeného zápasnického příběhu boxera Váni. Vznikla tak prvoplánová symbolika politického střetu vybojovaného slovy, argumenty, načasovanými výpady a diplomatickým taktizováním. Zákulisní jednání Masaryka s místodržícím hrabětem Thunem a britským premiérem Davidem Lloydem Georgem měla podobné důsledky jako bitvy na frontách Velké války – sdělují tvůrci. Protagonistu kresleného příběhu T. G. Masaryka v jeho historickém poslání provází Prozřetelnost.

Výtvarné zpracování nezapře filmařské postupy. Střídání celku (z jakoby ptačí perspektivy) a detaily pohybů či mimiky tváří do jisté míry napodobují střihy kamerových záznamů. Rušivě působí výrazná stylizace mimiky tváří, gest a pohybů s občasnými ozdobnými secesními rámečky.

Autoři se také museli vyrovnat se značným množstvím předávaných informací a omezeným prostorem bublin. Obsahové zaměření na fiktivní i historiky doložené úvahy protagonistů příběhu však předpokládají jistou znalostní úroveň čtenářů. V opačném případě budou konzumenti postrádat dobové souvislosti, politické rozložení sil nebo nálady společnosti. Zahraniční politická akce legionářů i úloha M. R. Štefánika zůstávají v příběhu nepovšimnuty. Citovány jsou však ve dvou výňatcích z Masarykovy korespondence. Dotvoření uceleného obrazu událostí tedy do značné míry zůstává na bedrech čtenáře.

3. Oborově didaktické podněty pro modelové analýzy

Historie komiksu sahá do konce 19. století a mezi oblíbené náměty tradičně patří i příběhy dob dávno minulých. Některé dokonce usilují o historicky věrné ztvárnění. Neděje se tak ovšem

[27] Srov. PANDEL, H. J. – SCHNEIDER, G.(eds..): *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach /Ts. 2005, s. 351. Podle autorem navrhované typologie: hlavní postavy jsou smyšlené. Jejich jednání myšlení a cítění vypovídá mnohovrstevnatě a relativně věrohodně o jejich době nebo přímo nárokuje historiografické kvality.

[28] *Jak Beneš ustoupil Hitlerovi* a *Jak se KSČ chopila moci* jsou názvy finálních titulů. Předchozí díly tematicky pokryly sametovou revoluci, atentát na Heydricha, Pražské jaro se srpnovou invazí, zde zkoumaný vznik Československa i vznik Charty 77.

[29] Pod televizním cyklem *České století* a jeho komiksovou verzí *Češi* (včetně úvodního Masarykova lidského a politického příběhu) je podepsán stejný scénárista Pavel Kosatík.

vyobrazením dějinné skutečnosti, nýbrž prostřednictvím výtvarných představ. V takovém případě mohou historické komiksy stimulovat a rozvíjet historické vědomí čtenáře.

Poměr mezi realitou a fabulací v konkrétních případech samozřejmě značně kolísá a pro smysluplné analýzy je žádoucí systémové uspořádání. Problematice se mj. věnoval H. J. Pandel, aby posléze navrhl typologii historicky orientovaného komiksu. Typologické struktury je využito i v předloženém textu.

Na nejnižší příčku umístil německý oborový didaktik tzv. Funnies. Převaha klišé, stereotypů a nezávazných napodobenin v těchto kreslených příbězích jen vzdáleně naznačuje možnou realitu. Využitelnost v dějepisné výuce dle něj nesahá za úvodní motivaci k vzbuzení pozornosti žáka.

Jiná skupina označená jako Quellencomic využívá výtvarníka – svědka své doby. Pozorované děje se odrážejí v komiksovém žánru, jenž se stává se cenným pramenem pro práci v hodině. Absence historického tématu tedy není překážkou dějepisného využití.

Comicroman si již obvykle zakládá na reflexi reálného historického prostředí, terénu i postav. Protagonisté a jejich příběh jsou nicméně fiktivní. Epochencomic se vyhýbá známým osobnostem. Vymyšlené osobnosti a jejich příběh zástupně slouží autorovi k realistickému vykreslení existenčních podmínek, chování jednání a smýšlení lidí konkrétní epochy. Typ Comic-Historie si nárokuje historiografické kvality, a ač oborová didaktika „kreslené učebnice" nutně musí vnímat jako problematické, je možné některé pasáže v odůvodněných případech využít.[30]

Po rozšíření perspektivy takto pojaté typologie o mediální výchovu je však vítané jakékoli analytické využití komiksů bez ohledu na historickou věrnost. Odejmeme-li jim roli pouhé ilustrace, jsou uplatnitelné i ty, které zobrazují historii zcela „nevěrně". Odhalování skrytých i zjevných nesrovnalostí je vhodným podkladem k objevnému učení žákovských badatelů a rozvoji kritického přístupu k informacím.

Všechny příběhy*: Češi 1918: Jak Masaryk vymyslel Československo, Svoboda! Fiktivní válečný deník příslušníka Československé legie* i *Stopa legionáře* se v řadě parametrů prolínají a znesnadňují přímočaré zařazení do výše uvedené typologie. Skýtají nicméně řadu podnětů k analytickým činnostem od prostého poměřování faktů až po multiperspektivní hledání aktuálních nebo nadčasových hodnot. Právě tak by autorům jistě polichotilo zařazení mezi Epochencomic nebo Comic-Historie.

Na rozdíl od např. filmového média však komiks vyžaduje aktivní spolupráci recipienta, jenž musí dějové a časové mezery mezi jednotlivými políčky vyplnit vlastními myšlenkovými pochody. Tj. musí přispět k pochopení dějové linie. Podstata komiksu nutí k redukci. Do políček jsou vloženy jen vybrané momenty, nakresleny jen vybrané detaily. Ale stále se jedná o symboliku míst, předmětů, událostí, figur. Prostřednictvím symbolů, pohledových úhlů, obrysových linií a barev jsou přibližovány zážitky komiksových postav a poskytují příběhu emoce. Způsob jakým se komiks vypořádává s historií tímto působí na více smyslů zároveň: ztvárnění minulosti a umělecké dílo. Rozhodujícím faktorem přitom zůstává ochota či neochota výtvarníka, věnovat se důkladným rešerším. Žáci usměrnění vyučujícím pak mohou porovnávat ve sledovaném tématu prostřednictvím fotografií, vzpomínek legionářů a popisu historiků. Závěrečné hodnocení poměru reality a fikce doložené příklady provedou žáci na společné prezentaci.

Volně inspirováni Pandelovou typologií a společenskou objednávkou kulatých výročí můžeme formulovat celou řadu obecnějších i zcela konkrétních didaktických podnětů. (Úkoly pro žáky:) Zjisti nejprve základní údaje o informačním zdroji. Autora (na internetu jeho profesi, zdali má historické vzdělání apod.), obsah příběhu. Příslušná políčka mohou podněcovat faktografické, souvislostní nebo postojové otázky typu: Kdo všechno se podílel politicky a vojensky na vzniku samostatného státu? Jaký má dnes smysl a význam boje za národní stát? Do jaké míry a pro koho

[30] PANDEL, H. J. – SCHNEIDER, G.(eds..): *Handbuch Medien im Geschichtsunterricht*. Schwalbach /Ts. 2005, s. 349–353.

se stala 1. ČSR národním státem? Najdeš v nedávné minulosti nebo současnosti zahraniční příklady podobných snah? Sympatizuješ více s některou ze stran konfliktu a proč? Hledej argumenty pro a proti – národní stát v současné sjednocující se Evropě. Vyhledej v komiksech políčka líčící konkrétní příklady vztahů mezi jednotlivými národy, společenskými, politickými nebo sociálními skupinami. Porovnej s informacemi v učebnici. Prozkoumej a zjisti, zdali komiksy obsahují příklady strádání civilního obyvatelstva nebo jen vojenské a politické děje. Vyhledej a zapiš data historických událostí, životopisné údaje osobností, geografické a statistické údaje. V případě situačních map posuď jejich kvalitu srovnáním s dějepisným atlasem, upozorni na nedostatky. Rozhodni, který z komiksových příběhů se ti snaží předat nejvíce poznatků (zapiš si některé), který umí nejvíce zapůsobit na tvoje postoje a city, zdali se některý kriticky staví k násilí a válce obecně: zdůvodni a doložPříklady. Všímej si realismu nebo stylizace kreseb. Všímej si barevného podání (teplé, studené barvy). Zamysli se nad možnými důvody. Popiš, zdali a jak ovlivňují celkový dojem nebo tvoje pocity. Hledej v komiksových políčkách předměty, figury, gesta nebo jevy, které mají úlohu symbolu. Kreativně vypiš, doplň mezery nebo texty.

Rámcovým tématem sledovaných komiksů je 1. světový konflikt. Jejich izolovaná aplikace ve výuce by byla problematická, avšak s pomocí dalších didaktizovaných médií představují vhodný nástroj konkretizace abstraktních představ žáka o válce. Úkoly: Srovnej konkrétní políčka se vzpomínkami např. v legionářské literatuře, úryvkem textu historika. Všímej si v odlišných médiích líčení životních podmínek vojáků, zajatců, civilního obyvatelstva. Uveď příklady současných konfliktů, zamysli se nad shodami a rozdíly. Všímej si shod a rozdílů dobového (přímých účastníků) a současného hodnocení. Zamysli se nad vlivem a významem politiků ve válce. Uveď příklady komiksových políček, která zachycují jejich konkrétní rozhodnutí (Masaryk, Wilson, František Josef I.). Vypiš rozhodnutí, která jsou i učebnicí hodnocena jako historicky zásadní. Uveď příklady rozhodnutí, která platí dodnes a takové, které byly vývojem změněny.

S žáky je možné vést řízenou diskuzi na téma smyslu tradice, vojenské tradice, legionářské tradice, problematiky vojenské přísahy. Zdali výsledkem vojenské akce byl demokratický vývoj nebo nedemokratický a mají-li pro nás bezprostřední změny význam ještě dnes. Do jaké míry je důležité, že vojáci vědí za co bojují, zda tomu tak bylo i u legionářů.

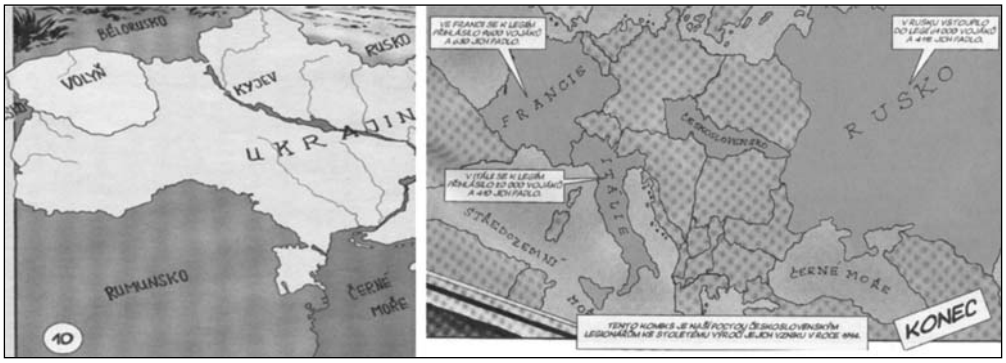

Komiks *Stopa legionáře* zdůrazňuje vybavenost situačními plány. Nepochybně podporují orientaci čtenáře a panoramatickou kresbou motivují k důkladnějšímu zkoumání. V detailu však zklamou občasným ignorováním historické skutečnosti. Mapa Ukrajiny s vyznačením Volyně a obrazovou evokací přistěhovalců 2. pol. 19. stol. obsahuje jaskádu vodních děla na Dněpru, které vznikly až po stabilizaci sovětské moci, Rumunsko a Moldávie jsou uvedeny jako Rumunsko apod. Podobně finální políčko příběhu s mapou Evropy deformuje a zjednodušuje dobové hranice států na neúnosnou míru.

Zajímavým podnětem přemýšlení žáka je nepochybně problematika dezerce českých a (slovenských) vojáků z rakousko-uherské armády do legií. Téma Češi na obou stranách fronty – hrdinové nebo zrádci – dostává prostor ve *Stopě legionáře* i *Svobodě!* Komiksová políčka zachycují negativní postoje dřívějších spolubojovníků a oba autoři legionářského putování k tomu využívají okolnosti tzv. čeljabinského incidentu. Cílem řízené diskuze či dialogu se žáky není odmítnutí či ztotožnění. Žákovské názory porovnáváme s výklady historiků, faktografií, statistickými údaji, výčtem rizik a důsledků obou dobových postojů, jejich strukturováním na pro a proti. Důležitým informačním zdrojem této úlohy je mapování současné podoby prvoválečných památníků.

Přestože komiks *Češi 1918: Jak Masaryk vymyslel Československo* nebyl primárně určen žákovskému nebo dospívajícímu čtenáři, i on je uplatnitelný ve výuce. Právě proto, že čtenáři postrádají dobové souvislosti, politické rozložení sil nebo nálady společnosti. Můžeme zde vypracováním celé řady jednoduchých faktografických, pojmových historicko-geografických či souvislostních úkolů pověřit žákovské badatele. Další informační zdroje, kde údaje ověřují, doplňují či podávají chybějící interpretace. Naším cílem je rozvíjení žákovských kompetencí v oblasti reflektovaného kritického zjišťování a vyhodnocování informací a v důsledku prohlubování historického vědomí.

Závěrem

Akcent na časové úseky naší historie, které se až do kulatých jubileí netěšily výraznější medializaci, slibuje trpělivému čtenáři všech tří komiksů přes některé dílčí výhrady plastičtější vhled do událostí, jež zásadně přispěly ke vzniku samostatného státu. V tuzemských poměrech nevídaně bohatá produkce výročních kreslených příběhů poměrně čitelně reaguje na stále nedosycenou poptávku trhu. Komiksy se nicméně i u nás mohou časem prokázat jako nedoceněný prostředek ke znázornění historických událostí a zároveň mohou doplnit spektrum běžně doporučovaných edukativních médií. Přispějí-li k objasnění historických souvislostí, potvrdí potenciál účinného pomocníka v dějepise.

Máme však před sebou médium, jehož funkce je z podstaty zábavná, nikoli historiografická. Přes odlišný účel a poslání popkulturního produktu a protože jsme „vyzbrojeni" výše uvedenými typologiemi, charakteristikami i oborovou didaktikou, si jej dovolíme nicméně využít pro účely dějepisné výuky a mediální výchovy. Uvědomujeme si rovněž, že kvalitně strukturované a kriticky přijímané informace ze zjednodušených příběhů vytvoří až komparace s dalšími informačními zdroji. A žáci k nim mohou pronikat sami například v některé z forem objevného učení.[31]

Komiks (vybaven didaktickým aparátem) může posloužit nejen rozvoji žákovy mediální gramotnosti, ale také naplnění jednoho z důležitých cílů dějepisné edukace: porozumění důvodům proč a jak je historická událost připomínána dnes.

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: stepanek@ped.muni.cz

[31] Srov. LABISCHOVÁ, D.: *Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. In:* Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 28, 2014, č. 2, s. 110–127; STUCHLÍKOVÁ, I.: *O badatelsky orientovaném vyučování.* In: Papáček, M. (ed.): Didaktika biologie v České republice 2010 a badatelsky orientované vyučování. České Budějovice 2010, s. 129–135.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

PŘÍMÁ CESTA K DOBRÉMU UČITELI?

JOSEF MEMMINGER

Analytically oriented text first discusses the state requirements for training of history teachers in Bavaria. This is followed by an overview of the practice, taking into account these regulations within the studies of didactics of history at the University of Regensburg. The third part deals extensively with the discussed content of training, oriented mainly on competencies and briefly discusses the proposal of upcoming competency-based curriculum. The conclusion summarizes the positive changes and ongoing deficiencies and challenges.

Key words: training of history teachers in Bavaria; didactics of history; competency-based curriculum.

„Náš boloňský prohřešek " a modularizace

Boloňská reforma a vývoj ve školách od zahájení průzkumů PISA nepřinesly jen dobré výsledky. Není nutné vyjmenovat všechny kritizované body nebo dokonce zpochybňovat vzdělávací politiku;[1] *„každopádně však univerzity posílily povinnou výuku na úkor volitelné*", zatímco předpokládaná mobilita studentů v Evropě i ve světě stagnuje a dokonce vykazuje klesající tendenci.[2] Většina didaktiků dějepisu má značné obavy z reformních výstřelků.[3] Jedno je jasné: Kdo by si nepřál svobodně zvolené, na míru sestavené studium, absolvované z vlastní iniciativy, poskytující všeobecné vzdělání a zároveň prakticky orientované na povolání, jež přirozeně motivuje studenta k rozšiřování obzorů? Předpovídat zde nereálnost uskutečnění tohoto ideálu by však bylo jen nošením dříví do lesa.

Na druhou stranu nelze popírat, že v mnoha případech bývala právě didaktika dějepisu tím dílčím předmětem v rámci historických věd, který těžil závaznými ustanoveními z podílů výuky pro budoucí učitele v podobě modulů. Před Boloňskou reformou představovala především pro

---

1 Srov. LIESSMANN, K. P.: *Geisterstunde*. *Die Praxis der Unbildung.* Wien 2014; méně polemická, ale rovněž kritická EIRMBTER-STOLBRINK, E.: *Humboldts Idee der Bildung und die „Wirksamkeit" ihres Verlustes durch den Bologna-Prozess*. In: Hamid Reza Yousefi (Hrsg.): Wissensgesellschaft im Wandel. Bildung, Bolognaprozess und Integration in der Diskussion. Nordhausen 2011, s. 69–86. Obhajující, ale celkem vyváženou bilanci ohledně vývoje po Boloni a především po PISA (Programme for International Student Assesment) je považováno za největší a nejdůležitější mezinárodní šetření v oblasti měření výsledků vzdělávání, které v současné době ve světě probíhá. Výzkum je jednou z aktivit Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj) podává TERHART, E.: *Wie geht es weiter mit der Qualitätssicherung im Bildungssystem – 15 Jahre nach PISA*. In: Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ) 65, 2015, H. 18/19, s. 3–9. O vysokoškolské politice ve stejném časopise SCHUBARTH, W.: *Beschäftigungsfähigkeit als Bildungsziel an Hochschulen*. In: Aus Politik und Zeitgeschichte (APuZ) 65, 2015, H. 18719, s. 23–30.

2 Srov. http://www.welt.de/politik/deutschland/article129229455/Warum-Uni-Studenten- Bewegungsmuffel-sind.html (cit.: 18. 08. 15)

3 Srov. za ostatní názory a s výpovědí pro „reformu podle oka" KENKMANN, A.: *Strukturen der Geschichtslehrerbildung nach Bologna*. In: *Popp S. – Sauer M. – Alavi B. – Demantowsky M. – Kenkmann A.* (Hrsg.): Zur Professionalisierung von Geschichtslehrerinnen und Geschichtslehrern. Nationale und internationale Perspektiven. Beihefte zur Zeitschrift für Geschichtsdidaktik, Bd. 5, Göttingen 2013, s. 205.

obor učitelství na gymnáziích výuka „oborové didaktiky“[4] na cestě k vlastní kvalifikaci často jen dodatek nebo nutnou, vědecky však méněcennou a rychle zvládnutelnou povinnou součást studia. To se mezitím změnilo – jak v Bavorsku,[5] tak i v některých dalších spolkových zemích.[6] V katalozích modulů má didaktika dějepisu své stálé a poměrně významné místo.

Na následujících řádcích nelze analyzovat všechny okolnosti první etapy přípravy bavorských učitelů dějepisu a tím porušit plánovaný rozsah textu. Navíc jsou jednotlivé instituce[7] a nároky na přípravu učitelů na jednotlivých univerzitách ze strany státu značně rozdílné. Detailnější vhled do obsahu vysokoškolského studia proto omezíme na příklad univerzity v Řezně. Ve středu pozornosti bude kromě toho především podíl didaktiky dějepisu a její obsah ve výuce. Hlediska, která se týkají ostatních dílčích předmětů historie, budou zahrnuta sporadicky, ale nebude o nich podrobněji diskutováno. Zvláštnosti jednotlivých typů škol lze jen zmínit, v podstatě projednáme gymnaziální („hlubší“) přípravu a požadavky na získání kvalifikace učitelů ostatních oborů, ve kterých se studují dějiny v rámci hlavního oboru jako tzv. „vyučovací předmět“.[8]

Nejprve pojednáme o požadavcích bavorského státu na přípravu učitelů dějepisu. Poté následuje přehled o tom, jak vypadá praxe zohledňující dané předpisy v rámci studia didaktiky dějepisu na Řezenské univerzitě. Třetí část se zabývá intenzivně diskutovaným obsahem přípravy a zejména orientací na kompetence. Tento bod spojíme se stručným pohledem na návrhy připravovaných kompetenčně orientovaných učebních osnov. Závěr textu stručně formuluje výhled do budoucna.

---

[4] O problematice používání pojmu „oborová didaktika“ vzhledem k vlastnímu pochopení didaktiky dějepisu srov. HASBERG, W.: *Unde Venis? Betrachtungen zur Zukunft der Geschichtsdidaktik*. In: Arand T. – Seidenfuß M. (Hrsg.): Neue Wege – neue Themen – neue Methoden? Ein Querschnitt aus der geschichtsdidaktischen Forschung des wissenschaftlichen Nachwuchses. Beihefte zur Zeitschrift für Geschichtsdidaktik, sv. 7. Göttingen 2014, s. 45.

[5] Srov. oproti tomu úhel pohledu Ulricha Baumgärtnera, který popisuje „bavorské“ poměry před modularizací a přenáší je na nyní uskutečňovanou výuku: „Podíl oborově didaktické přípravy během studia je celkem malý. Vyžadují se často jen jedna nebo dvě vzdělávací akce (seminář, přednáška nebo cvičení) z oborové didaktiky […]“): BAUMGÄRTNER, U.: *Zwischen Universität und Schule. Beobachtungen zur zweiten Phase der Geschichtslehrerausbildung.* In: GWU 65, 2014, H. 11/12, s. 650.

[6] O situaci v Porýní-Falcku srov. např. HENSEL-GROBE, M.: *Kompetenzorientierung in der Geschichtslehrerausbildung. Möglichkeiten und Grenzen der Vernetzung von Ausbildungssegmenten*. (Orientace na kompetence ve vzdělávání učitelů dějepisu. Možnosti a meze propojování dílčích částí výuky). In: Popp u.a.: Professionalisierung (Anm. 3), s. 208 a další. Autorka vidí ve zvýšeném podílu vzdělávacích akcí (semináře, přednášky, cvičení) v oboru didaktiky dějepisu také jeden z hlavních aspektů vzdělávání učitelů dějepisu po modularizaci studijních oborů. Wolfgang Hasberg ovšem namítá, že ve spolkové zemi Severním Porýní-Vestfálsku proces reforem spíše znamená ztrátu a nikoli zvýšení významu didaktiky dějepisu. Srov. k tomu HASBERG, W.: *Herausforderungen der Geschichtslehrerbildung. Chancen und Gefahren*. In: Popp u.a.: Professionalisierung (Anm. 3), s. 361.

[7] Kromě toho je značný rozdíl mezi personálním obsazením a rozpočtem na devíti bavorských univerzitách, které nabízejí obor Didaktika dějepisu. Katedra nebo profesura „didaktiky dějepisu“ je v Augšpurku, Bambergu, Erlangenu-Norimberku, Pasově. Dodatečné denominace jsou v Eichstättu („profesura teorie a didaktiky dějepisu“) a v Mnichově („Didaktika dějepisu a Public History“). Ve Würzburgu se profesura věnuje z poloviny „Nejnovějším dějinám“ a z poloviny „Didaktice dějepisu“). V Bayreuthu a v Řezně neučí profesor didaktiku dějepisu, tyto obory zastupují akademičtí vrchní radové. Srov. také k heterogenitě výbavy v kontextu celé spolkové republiky SAUER, M.: *Die Ausbildung von Geschichtslehrerinnen und -lehrern*. In: *Barricelli M. – Lücke M.* (Hrsg.): Handbuch Praxis des Geschichtsunterrichts (Forum Historisches Lernen) (Příručka Praxe výuky dějepisu /Fórum Historické učení/). sv. 2. Schwalbach/Ts., 2012, s. 352 a další.

[8] To je pro místa učitelů na školách primárního a sekundárního stupně možné (v zásadě také pro vzácně volená místa učitelů dějepisu na učilištích a školách speciální pedagogiky). Nebereme ohled na takzvané třetinové studium didaktiky pro školy prvního a druhého stupně, protože v něm mají studenti jiný hlavní obor (vyučovací předmět) a absolvují méně intenzivní odborné studium tří takzvaných „předmětů didaktiky“, ve kterém si volí často dějiny.

Zásady univerzitní přípravy bavorských učitelů dějepisu

Hlavní orientační body pro přípravu učitelů na univerzitách jsou v ustanoveních o připuštění ke státní zkoušce, ke které se v Bavorsku stále ještě nemají. Stejně tak jako v jiných spolkových zemích padlo i ve Svobodném státě Bavorsko rozhodnutí, že modularizace podle boloňského způsobu bude sice uskutečněna, ale povinná státní zkouška na konci studia zůstane taková, jaká byla.[9] Teprve tato zkouška umožňuje absolventům nastoupit refendariát. Do závěrečného hodnocení se sice započítává 40 % z výsledků získaných během studia; centrálně vypracované závěrečné testy, které představují závěr první fáze přípravy budoucích učitelů, však tvoří 60 % celkového hodnocení a mají tedy větší váhu.

Směrnice k úspěšnému absolvování *Státní zkoušky I*. jsou v Bavorsku shrnuty ve spise „*Řád o státní zkoušce pro učitelství na veřejných školách I*.“ (*Lehramtsprüfungsordnung I – LPO I*).[10] Paragraf č. 33 předpisů LPO I uvádí požadavky, které oboroví didaktici všech oborů a všech druhů škol musí zohledňovat. Přitom se Řád odvolává na čtyři hlavní hlediska, která podrobněji rozvádí: „oborově didaktická reflexe řízená teorií“, „oborová výuka“, „oborová diagnostika a posuzování“ a „oborová komunikace“.[11] Tyto hlavní pojmy odpovídají většinou oblastem kompetencí, které navrhla Společnost pro oborovou didaktiku (*Gesellschaft für Fachdidaktik*, GFD) pro první fázi přípravy učitelů.[12] V paragrafech č. 48 (vyučovací předmět) a č. 67 (učitelství pro gymnázia) předpisů LPO I se uvádějí předepsané oborové předpoklady pro připuštění ke zkoušce z dějin, obsahové požadavky na zkoušku a jednotlivé části zkoušky z dějin.

Během studia dějepisu jako vyučovacího předmětu musí student ke splnění odborných předpokladů pro připuštění ke zkoušce z oborové didaktiky dosáhnout nejméně deseti kreditů, ve studiu oboru učitelství pro gymnázia minimálně osmi kreditů.

Obsahové požadavky na zkoušku formulované v paragrafech č. 48 a č. 67 předpisů LPO I se upřesňují a podrobněji objasňují v předpisech o náplni a provedení zkoušek, které můžeme prakticky považovat za „jádrové kurikulum“ pro přípravu učitelů jednotlivých předmětů na univerzitách.[13] V tomto dokumentu se uvádějí povinné tematické okruhy dílčích předmětů dějin.[14] Pro každou epochu resp. dílčí předmět jsou uváděny směrodatné nadpisy. Epochy jsou v podstatě chronologicky řazeny a omezují se na hlavní aspekty. Ve studiu pro gymnázium se uvádí např. na téma dějiny starověku: „Svět řeckých států a státní formy, hospodářské a sociální dějiny řeckého světa, kulturní dějiny Řecka, období helénismu, Římská republika, Římské císařství, hospodářské a sociální dějiny Římské říše.“[15] Ještě jeden příklad: Nejnovější dějiny mají být

[9] Srov. k tomu SAUER, M.: *Die Ausbildung* (pozn. 7), s. 352 a 368, pozn. 5. Zde se uvádějí způsoby uskutečňování modularizace v jiných spolkových zemích.

[10] Řád *První státní zkoušky pro učitelství na veřejných školách* (Lehramtsprüfungsordnung I – LPO I) z 13. března 2008: několikrát upravený, poslední změna 2014 (§ 1 Nr. 115 z 22. 7. 2014, 286). Online na intern. stránce: http://www.gesetze-bayern.de/jportal/portal/page/bsbayprod.psml?showdoccase=1&st=null&doc.id=jlr- LehrPrO-BY2008rahmen&doc.part=X&doc.origin=bs (18. 08. 15).

[11] LPO I, § č. 33 (pozn. 10)

[12] Srov. SAUER, M.: *Die Ausbildung* (pozn. 7), s. 358. Ve srovnání s údaji GFD chybí ovšem pátá kategorie „vývoj a evaluace“. Tato oblast kompetence se člení na „schopnost recipovat oborově didaktický výzkum a podílet se na výzkumu“ a „schopnost zúčastnit se dalšího vývoje výuky, kurikul a školy.” (Tamtéž.)

[13] Úprava obsahových požadavků na zkoušku pro První státní zkoušku podle kapitoly č. II Zkušebního řádu I (LPO I) pro učitelství k jednotlivým předmětům (jádrová kurikula). Oznámení Bavorského státního ministerstva výuky a kultury z 2. ledna 2009 Az.: III.8-5 S 4020-PRA.5999. Online na internetu: https://www.verkuendung-bayern.de/kwmbl/jahrgang:2009/heftnummer:2/seite:34 (18. 08. 15).

[14] Jako dílčí předměty se uvádějí: dějiny starověku, dějiny středověku, novější dějiny, nejnovější dějiny, dějiny dané spolkové země a oborová didaktika.

[15] Úplné znění § č. 67 (pozn. 13).

členěny takto: „Období revolucí; Německý spolek, Německá říše a první světová válka; imperialismus a kolonialismus, industrializace a společenský vývoj v 19. století, Výmarská republika a nacionální socialismus, Německo v Evropě od r. 1945, úkoly světového společenství vzniklé dekolonizací a vytvořením Třetího světa, hospodářství a společnost ve 20. století, umění a kultura v 19. a 20. století, politické ideje v 19. a 20. století."[16] Nápadný je především u nejnovějších dějin nárok na úplnost. V podstatě se zdá, že pro bavorské státní závěrečné zkoušky je vyžadována ucelená znalost německých dějin. O tom však lze s ohledem na kapacitu univerzitní výuky vážně pochybovat. Kromě toho se musíme ptát, zda je vůbec žádoucí zadávat na akademické instituci jakou je univerzita takový soubor témat, který se ve výuce vždy musí znovu „probírat". Obzvláště zajímavé jsou předpisy o oborové didaktice. Jsou-li komentáře k ostatním dílčím předmětům poměrně všeobecné a udávané spíše formou nadpisů, uvádějí se obsahy didaktiky dějepisu tvořící základ zkoušky velmi podrobně.[17] V oficiálním seznamu požadavků jsou tyto doslova citované dílčí aspekty:

„Teorie a východiska výzkumu v oboru didaktiky dějepisu; úvahy zohledňující věk a druh školy při orientaci pomocí dějin v historické kultuře; modely historického učení orientovaného na kompetence; požadavky na kompetence a jejich kontrola s ohledem na jednotlivé druhy škol; typické učební metody ve výuce dějepisu s ohledem na mezioborové aspekty; kritéria vycházející z vlastního životního prostředí a systematická kritéria pro výběr a tematizaci historických otázek ve výuce dějepisu s ohledem na věk a druh školy; kritická analýza učebních materiálů a konceptů výuky na základě oborově didaktických, vědeckých a pedagogických poznatků; samostatné vypracování návrhů na výuku o vybraných tématech a oborově specifických způsobech práce s ohledem na vhodné postupy a média; kritéria pro vytvoření historického výkladu s ohledem na fakta, adresáty a média; kritéria analýzy pramenů a výkladu a jejich specifické úpravy pro školy; média oborového učení a jejich využívání podle druhu škol a věku; oborově zaměřené způsoby práce podle druhu školy a věku; kritická analýza učebních osnov a učebnic daného druhu školy s ohledem na aktuální tendence."[18]

Zmíněný seznam především představuje ideální výčet témat, kterými by se studenti v nejlepším případě měli aktivně zabývat. Podíváme-li se na průměr počtu čtyř až pěti výukových akcí (semináře, přednášky nebo cvičení) z oborové didaktiky, nelze všechny aspekty podrobněji zprostředkovat.

Ve třetím odstavci § č. 48 a § č. 67 předpisů LPO I je stanoveno, ze kterých částí se *První státní zkouška* má skládat. V oblasti oborové didaktiky je to pro všechny druhy škol tříhodinová písemná zkouška.[19] Pro celý obor Dějiny odpadly podle nových předpisů LPO I všechny bývalé četné ústní zkoušky. Zůstaly tři písemné zkoušky (starověk nebo středověk, nové nebo nejnovější dějiny, oborová didaktika), které určují známku této části *První státní zkoušky*. Toto zjednodušení je poněkud nevýhodné. Chceme zde stručně poukázat na dva nedostatky: schopnost ústní komunikace je rozhodujícím faktorem, má-li být učitel úspěšný. Nelze pochopit, proč právě u státní zkoušky, která chce být alespoň částečně objektivní prověrkou kompetencí budoucích učitelů, ústní zkouška najednou chybí. Kromě toho se značně zvýšil počet studentů, kteří neob-

[16] Úplné znění § č. 67 (pozn. 13).

[17] To vyplývá z počtu řádků: Předpisy od dějin starověku až po nejnovější dějiny mají tři až pět řádků. Odstavec o oborové didaktice má více než 13 řádků. Srov. Úplné znění (pozn. 13) § č. 67. Předpisy o náplni k § č. 48 (vyučovací předmět) jsou mj. identické s požadavky z § č. 67 pro gymnázia.

[18] Úplné znění § č. 48 a 67 (pozn. 13).

[19] Srov. Předpisy LPO I, § č. 48 a § č. 67. Požadavky na státní zkoušku v oboru dějin v Bavorsku jsou online na internetu: http://www.did.geschichte.uni-muenchen.de/studium_lehre/staatsexamen/index.html (18. 08. 15).

stojí při *První státní zkoušce*. Zatímco lze pro ústní zkoušku jasně určit okruhy zkoušky, které umožňují diferencovanou a přesnou přípravu, znemožňují to pro písemnou zkoušku dané obsáhlé soubory témat.

Příklad uvádění požadavků zkušebního řádu (oborová didaktika) pro učitelství dějepisu do praxe na univerzitě v Řezně

Zkušební a studijní řád univerzity v Řezně[20] realizuje právě představené požadavky státu na podíl didaktiky dějepisu během studia takto: „Z oblasti oborové didaktiky dějepisu jako vyučovací předmět resp. jako intenzivně studovaný obor je třeba pro učitelství pro primární a sekundární stupeň dosáhnout 12 kreditů, pro učitelství pro gymnázia 10 kreditů, z toho se musí úspěšně ukončit nejméně moduly GES-LA-M20 a GES-LA-M21“.[21] To znamená, že studijní řád zvyšuje minimální počet kreditů, ustálený v předpisech LPO I, v obou případech o dva kredity. Prvně uvedený modul (základní modul) se skládá ze základního kurzu a jednoho cvičení. Základní kurz „Úvod do didaktiky dějepisu“ (čtyři kredity) se skládá z přednášek a považuje se za základ, ze kterého vycházejí všechny další nabídky. Doporučuje se navštěvovat tento kurz jako první oborově didaktickou výuku, do které se všichni studenti učitelství dějepisu musí zapisovat. V kurzu se poskytuje celkový přehled o hlavních oblastech činnosti a obsahu didaktiky dějepisu, takže jsou v něm zmíněny podstatné body, které jsou uvedeny v citované náplni předpisů LPO I (např. historické vědomí a historická kultura, modely kompetence, principy výuky, otázky výběru a plánování výuky dějepisu, metodika výuky dějepisu a média ve výuce dějepisu). Ke spíše teoreticky zaměřenému základnímu kurzu se přiřazuje v základním modulu cvičení (dva kredity), které se zabývá pod názvem „obsahy a metody výuky dějin“ především praktickými otázkami. Tato výuka slouží k předání prvních pokynů pro výuku, zohledňujících druh školy a učební osnovy. Studenti se např. zabývají učebními materiály, plánují konkrétní úseky výuky a prezentují své návrhy na základě vybraného anebo samostatně vypracovaného materiálu, o kterém diskutují.[22] Mnoho výukových akcí (semináře, přednášky, cvičení) není přizpůsobeno druhům školy, scházejí se v nich studenti různých oborů učitelství, kteří však své prezentace přizpůsobují příslušnému druhu školy.[23]

Ve středu pozornosti rozšiřujícího modulu je seminář (šest kreditů). V těchto kurzech se studenti intenzívně zabývají tématy didaktiky dějepisu, oproti úvodnímu kurzu základního modulu poskytujícího jen přehledy a cvičení vyplněná příklady z praxe, dává tento seminář skutečně možnost zabývat se hlouběji teorií. Je zjišťován stav výzkumu, studuje, představuje a probírá se intenzívně sekundární literatura. Studenti ve výsledku dokážou přemýšlet o vědecké diskusi, najít vlastní stanovisko a vztahovat své poznatky na výukové situace.[24] V letním semestru 2015 bylo nabízeno např. šest seminářů s těmito tituly: „Co to má se mnou společného? Vztahy k současnosti ve výuce dějepisu“, „Smysl pro konkrétní historickou epochu a orientace v ní“, „Textové prameny ve výuce

[20] Zkušební a studijní řád o zkouškách na universitě v rámci První státní zkoušky pro učitelství na veřejných školách (První státní zkouška pro učitelství) pro studenty na universitě v Řezně z 31. října 2008, několikrát upraven, poslední změna stanovy 07. 05. 2012. Online na internetu: http://www.uni-regensburg.de/studium/pruefungsordnungen/medien/staatsexamen/1211___7launivp_voll.pdf (18. 08. 15).

[21] Zkušební a studijní řád, § č. 33 (2) (pozn. 20), s. 31.

[22] Srov. *Modulhandbuch Gymnasium* (Příručka modulů pro gymnázia, platná od zimního semestru 11/12), s. 22 n. Online: http://www.uni-regensburg.de/studium/modulbeschreibungen/medien/fn2-lehramt/geschichte-uf-gym-ws1112.pdf (18. 08. 15). V příručkách modulů pro primární a sekundární školy se uvádějí stejné předpisy.

[23] To platí i pro většinu seminářů rozšiřujícího modulu. Výjimkou je pravidelně nabízené cvičení „*Obsahy a metody učení dějepisu: základy, plánování a praxe učení dějepisu na základní škole.*“

[24] Příručka modulů pro gymnázium (*Modulhandbuch Gymnasium*) (pozn. 22), s. 24.

dějepisu“, „Je všechno autentické? Současná historická kultura jako mimoškolní příležitost k učení“ a „Památky ve výuce“.[25] Jako výsledek musí student v semináři vypracovat obsáhlou písemnou práci. Většinou se volí formát portfolia, aby při retrospektivním zpracování obsahů seminářů bylo možné zapojit teoretické i praktické příklady stejnou měrou.[26] Rozšiřující modul je doplněn o další cvičení (2 kredity), které je specificky namířeno na přípravu (písemné) státní zkoušky nebo které lze vybrat z jiného katalogu nabízených cvičení z rubriky „Obsahy a metody“.[27] Po úspěšném ukončení základního a rozšiřujícího modulu zůstává studentům podle kvantitativních požadavků předpisů LPO I a zkušebního a studijního řádu již jen zmíněný nadbytek kreditů, který lze získat v tzv. volných nebo volitelných předmětech studia učitelství. Mnoho studentů učitelství si pro tyto studijní předměty zapíše ještě další výuku v oboru didaktiky dějepisu.

Do rámce studia didaktiky dějepisu patří též péče o oborově didaktickou praxi. Tato praxe je jednou z nejméně čtyř, které musí být absolvovány během studia učitelství.[28] Je to jediná praxe, která se vysloveně vztahuje jen na jeden předmět a která je doprovázena výukou didaktikem oboru jednou týdně (dvě vyučovací hod.). Studenti učitelství pro základní a hlavní školy musí absolvovat tuto praxi v každém případě z dějepisu, studenti učitelství pro gymnázia a reálné školy mají na výběr, ve kterém oboru ze dvou obvykle studovaných, budou oborově didaktickou praxi absolvovat. Za kombinaci týdenní praxe na škole a doprovázející výuky na univerzitě se uděluje pět kreditů, které se započítávají ve volných předmětech studia. Kromě toho je možnost napsat požadovanou domácí písemnou práci pro připuštění k první státní zkoušce v oboru didaktika dějepisu.[29]

Do první etapy přípravy učitelů na univerzitě jsou zapojeny kontakty s budoucím pracovním prostředím, buď na základě praxí anebo cvičení a seminářů, které napodobují již zažité nebo simulované situace. Zavedení jednoho celého semestru v podobě praxe není zatím v Bavorsku v plánu, protože zdánlivé zvýšení doby praxe se uskutečnilo v jiných spolkových zemích často na úkor délky referendariátu: v Bádensku-Württembersku a v Porýní-Vestfálsku se tato doba přípravy učitele zkrátila např. na 18 měsíců. V důsledku toho může zavedení celého semestru praxí znamenat Pyrrhovo vítězství ohledně zlepšení kontaktů se školním terénem v období přípravy učitelů.[30] Kromě toho nelze libovolně uspíšit profesně nutné procesy vývoje osobností učitelů.[31]

---

[25] Srov. Seznam přednášek s příslušnými vysvětlujícími komentáři. Na internetu: https://lsf.uni-regensburg.de/qisserver/rds?state=wtree&search=step&root120151=21788/21840/21387/2045/21385&P.vx=mittel (18. 08. 15).

[26] Ke konceptu portfolia v rámci seminářů didaktiky dějin srov. také WENZEL, B.: *Was ist ein gutes Didaktikseminar?* In: Popp u.a.:Profesionalisierung (pozn. 3), s. 299–310, zde: s. 306. K zásadním úvahám o portfoliu, především v rámci výuky dějepisu, srov. ADAMSKI, P.: *Historisches Lernen diagnostizieren Lernvoraussetzungen – Lernprozesse – Lernleistungen (Methoden historischen Lernens).* Schwalbach/Ts., 2014, s. 149–166.

[27] Srov. Příručka modulů pro gymnázium (*Modulhandbuch Gymnasium*) (pozn. 3), s. 24.

[28] Srov. LPO I, § 34 (pozn. 10). Je nutno tedy absolvovat: „podnikovou praxi“ (8 týdnů, mimoškolně), „orientační praxi“ (před studiem nebo úplně na začátku studia ve škole vlastního výběru, především náslechy), „pedagogicko-didaktickou praxi“ (v jednom bloku – 150–160 vyučovacích hodin – se zkušební výukou, ve kterých se mají uplatnit i oborově didaktické přístupy) a nakonec již uvedenou „oborově didaktickou praxi během studia“.

[29] Srov. LPO I, § č. 29 (pozn. 10) a Zkušební a studijní řád (Prüfungs- und Studienordnung), § č. 17 (pozn. 20). Za to získají studenti 10 kreditů.

[30] Srov. SAUER, M.: *Die Ausbildung* (pozn. 7), s. 353 n. Shovívavý postoj k zavedení celého semestru praxe má pro spolkovou zemi Berlín SANDKÜHLER, T.: *Vom Master zum Meister? Zur Sozialisation künftiger Geschichtslehrer im Land Berlin.* In: Popp et al.: Professionalisierung (pozn. 3), s. 185.

[31] To vidí stejně také mj. výzkum přípravy učitelů. Ewald Terhart se k problému vyjadřuje následovně: „Je iluze připravit na učitelské povolání tak, aby byl učitel na vše připravený.“ Citováno podle Tonia Postela: „Chce-li se někdo stát dobrým učitelem, potřebuje na to sedm let.“ Jak se usnadňují mladým učitelům v Porýní-Vestfálsku první kroky do třídy. Na internetu: http://www.zeit.de/2009/04/C-Berufseinstieg-Lehrer (cit. 18.08.15). O výzkumu profesních životopisů a zdůraznění důležitých bodů v rozdílných fázích studia a výkonu povolání srov. SEIDENFUß, M. – KANERT, G.: *Die Wirksamkeit der Geschichtslehrerbildung. Foschungsansätze und Forschungsergebnisse.* (Účinnost přípravy učitelů dějepisu. Východiska a výsledky výzkumu). In: Professionalisierung (pozn. 3), s. 139–165.

„Kompetence. Máš názor?“ Akademické modely versus pragmatická kurikula

Je třeba zde na jednom příkladu osvětlit jeden aspekt zprostředkovávání obsahů, protože se za prvé stal po tzv. PISA šoku hlavním bodem v diskuzi o didaktice dějepisu a za druhé patří k nejvíce sporným tematickým okruhům přípravy učitelů, a který lze velmi těžko jednotně vymezit: kompetenční modely historického učení.

Mezi didaktiky dějepisu je několik více či méně známých a rozdílně přijímaných kompetenčních modelů, které si mezi sebou konkurují.[32] Oborově není jednotný názor na to, který model by se nejvíce hodil jako základ pro zpracování učebních osnov a utváření kompetenčně orientované výuky dějin. Na univerzitě je tedy na příslušném vyučujícím didaktiky dějepisu, aby zvolil odpovídající výběr konceptů, které je třeba představit a které by odpovídaly předpisům ve tvaru množného čísla bavorského prováděcího ustanovení LPO I („kompetenční modely historického učení“).[33] Jeden vysokoškolský učitel však není schopen svým studentům diferencovaně předvést všechny návrhy. V úvodním základním kurzu v Řezně jsou představeny kompetenční modely Hanse-Jürgena Pandela[34] a skupiny FUER[35] a diskutuje se o nich. Kromě toho je znám také model Michaela Sauera/VGD na základě doprovodné četby.[36] Ve cvičení na přípravu k písemné státní zkoušce se doporučuje při problémech, které si vyžadují kompetenčně zorientované modelování návrhů na výuku, využít jeden z uvedených modelů.

Přitom však nezůstává u těchto teoretických úvah, vyvíjejí se stále znovu další pragmatické varianty a nová seskupení.[37] Navíc osoby zodpovědné za vypracování učebních osnov, si sotva v nějaké spolkové zemi nechají ujít při schvalování nových kurikul samostatně definované kompetence. Často se uvádějí jako norma, aniž by se opíraly o výzkum nebo literaturu.[38] Někdy učební osnovy neodpovídají oborově zaměřenému kompetenčnímu modelu, jsou „nadoborové“ a všechny ostatní obory se jím musí řídit. Z toho vyplývají kategorie, které jsou velmi nespecifické a ignorují obsah jednotlivých oborů. Oblastem kompetence se potom např. říká: věcná kompetence, metodická kompetence, sociální kompetence a osobní kompetence.[39] Ve vzácných

---

[32] Srov. pro orientační přehled (i s mezinárodními příklady) BARRICELLI, M. – GAUTSCHI, P – KÖRBER, A.: *Historische Kompetenzen und Kompetenzmodelle*. In: Barricelli/Lücke: Handbuch Praxis, Bd. 1, pozn. 7, s. 207–235. Modely, na něž se v německy mluvící oblasti nejvíce odkazuje, pocházejí zřejmě od Michaela Sauera/VGD (2006/2010), z výzkumné skupiny FUER Geschichtsbewusstsein (2006/2007), od Hanse-Jürgena Pandela (2008) a Petera Gautschiho (2009).

[33] Úplné znění § č. 67 (pozn. 13).

[34] PANDEL, H. J.: *Geschichtsunterricht nach PISA. Kompetenzen, Bildungsstandards und Kerncurricula.* Schwalbach/Ts. 2005, především s. 24–65.

[35] Tento model je stručně představen např. v SCHREIBER, W.: *Ein Kompetenz-Strukturmodell historischen Denkens* (Strukturální kompetenční model historického myšlení). In: Zeitschrift für Pädagogik 54 (2008), sešit č. 2, s. 198–212.

[36] Jeden z hlavních titulů základní četby v základním kurzu je od SAUER, M.: *Geschichte unterrichten. Eine Einführung in die Didaktik und Methodik 10*., nově aktualizovaný a rozšířený náklad 2012. V knize je náčrt kompetenčního modelu na s. 23–25.

[37] Do této kategorie patří podle mého názoru i přesto, že zavádí některé nové pojmy (jako např. „heuristická kompetence“): PETERS, J.: *Geschichtsstunden planen*. In: (Historica et Didactica, Praxis, sv. 1). St. Ingbert 2014, především s. 53–55.

[38] Srov. SAUER, M.: *Noch einmal: Curricula*. In: Public History Weekly 3 (2015) 16, DOI: dx.doi.org/10.515/phw-2015-3994 (cit. 18. 08. 15). Autor poukazuje v článku na to, že se do učebních osnov zapojují jen „eklekticky a jako zmínka“ určité pozice didaktiky dějepisu, pojmy a publikace a žádá „poněkud podrobnější a přesvědčivější argumentaci, která je též odůvodněna odbornou literaturou“.

[39] Srov. CONRAD, F.: *„Alter Wein in neuen Schläuchen“ oder „Paradigmawechsel“? Von der Lernzielorientierung zu Kompetenzen und Standards*. In: GWU 63, 2012, sešit 5/6, s. 313 a n.

případech se „zcela“ vychází z modelu, který sestavili didaktici dějepisu.[40] Většinou jsou jednotlivé oblasti kompilovány z různých zdrojů. Přesto se částečně zdůrazňuje nárok na to, že byl položen základ pro vlastní „strukturální kompetenční model“ pro výuku dějepisu, jak se to nedávno stalo v Bavorsku v souvislosti s novým návrhem na učební osnovy G8, orientované na kompetence a o kterých se ještě diskutuje. Budoucí učitelé dějepisu na gymnáziích a školách sekundárního vzdělávání v Bavorsku, budou muset používat model, který vychází z „procesních kompetencí“: věcná, metodická a posuzovací kompetence. V souvislosti s tím mají žáci a studenti vyvíjet orientační a narativní kompetenci. Součinnost těchto pěti oblastí kompetencí je prý hlavním cílem „reflektovaného historického vědomí“.[41]

Bavorský pokus navrhnout oborově zaměřený model vycházející z úvah didaktiky dějepisu nechceme na tomto místě kritizovat. Nicméně orientace na kompetence ve vzdělávání v Bavorsku se zřejmě bude na základě požadavků státu stále omezovat: Zatím tvořily základ teoretické modely v rámci „akademické soutěže“, z nichž žádný neměl nárok na všeobecné uplatnění. Tak jako tak byl již dosud zapotřebí (více méně) subjektivní výběr a omezení pouze na hlavní body tohoto rozsáhlého diskusního pole. Na univerzitě se alespoň diskutovalo o různých přístupech a vznikaly mezi jiným návrhy, jak lze heterogenní teoretická východiska učitelů při plánování a reflexi výuky pragmaticky zohledňovat.[42] To neznamená, že by takový přístup v budoucnosti již nebyl možný, ale učebním osnovám na gymnáziích a školách sekundárního vzdělávání vycházejícím z bavorského strukturálního kompetenčního modelu bude ve smyslu profesní přípravy učitelů nutné věnovat větší pozornost. Konceptu můžeme být nakloněni nebo ho můžeme kritizovat – v každém případě však bude pro výuku budoucích učitelů směrodatný. To je v té části, kde se uvádějí různé oblasti kompetencí, poměrně bezproblémové. Zde musíme upozornit na přiblížení k modelům Hanse-Jürgena Pandela a skupiny FUER a na zohlednění doporučení Bavorské konference didaktiky dějepisu.[43] Poněkud „scestné“ jsou představy o orientaci na kompetence na nejnižším stupni v souvislosti s návrhy na oborové učební osnovy. Pro jednotlivé ročníky jsou stanoveny někdy tak přesné a detailní úkoly pro výuku, že lze jen konstatovat: nové kompetenčně orientované učební osnovy pro gymnázia a školy sekundárního vzdělávání budou učitele více omezovat a výuku silněji (i obsahově!) předurčovat než dosud platná kurikula, orientovaná na cíle a obsah výuky. To je podle mého názoru v rozporu se základní myšlenkou orientace na kompetence.

Jako první příklad uvádíme očekávanou kompetenci pro šestý ročník gymnázia: „Studenti vypracovávají výstižné výpovědi na základě historické mapy, aby poukázali na historický vývoj

[40] Příkladem pro to je zavádění nového hesenského jádrového kurikula, jež se opírá výlučně o kompetenční model Petera Gautschiho. Srov. MAYER, U.: *Keine Angst vor Kompetenzen. Kompetenzorientierung – eine typologische, historische und systematische Einordnung.* In: Geschichte für heute 7, 2014, sešit 3, s. 12–14. Právě zavedení těchto učebních osnov vedlo k překvapivě intenzivním sporům, v nichž Spolek hesenských učitelů dějepisu a Spolek historiček a historiků Německa (VHD) zaujaly opoziční postoj. Jádrové kurikulum se nakonec zavedlo v poněkud pozměněné podobě. Seznam některých diskusních příspěvků si lze přečíst na straně Spolku hesenských učitelů dějin. Online: http://www.geschichtslehrerverbandhessen.de/html/bildungsstandards.html (cit.18:08.15).

[41] Učební osnovy PLUS pro gymnázia (neuveřejněné znění návrhu – stav 29. 05.15), s. 93–95. Po schválení a uvedení v platnost bude možné nahlédnout do těchto osnov: http://www.lehrplanplus.bayern.de (Verze návrhů pro gymnázia a školy druhého stupně jsou již přístupné). Základem návrhu učebních osnov PLUS pro reálné školy je ostatně stejný kompetenční model jako pro gymnázia. Pro školy prvního stupně jsou učební osnovy PLUS již schváleny. Protože ale na školách prvního stupně v Bavorsku jsou dějiny součástí oborového souboru „vlastivěda a nauka o věcech“, je kompetenční model všeobecného rázu a má být použitelný ve všech věcných předmětech. Návrh na učební osnovy PLUS pro školy sekundárního vzdělávání v době vzniku tohoto článku ještě nebyl známý.

[42] Srov. Struktura mého úvodního základního kurzu: Dostupné na internetu jako pdf: http://www.uni-regensburg.de/philosophie-kunst-geschichte-gesellschaft/didaktik-geschichte/materialien/memminger/index.html (cit. 18. 08. 15).

[43] Poziční list Bavorské konference didaktiky dějepisu z 21. 01. 2012 (neuveřejněno).

a aby vlastními slovy vysvětlili, jak charakter krajiny Řecka příznivě působil na vznik městských států (*poleis*).“[44] Metodická kompetence používat historické mapy se zde vysloveně spojuje s určitým obsahem – totiž se vznikem městských států (závazný úkol). To neznamená, že není rozumné vysvětlit téma mj. i pomocí mapy – ale to nemusí být v učebních osnovách.[45]

Lze očekávat, že i v učebnicích, které je v plánu vydávat v souvislosti s novými učebními osnovami budou úkoly předepsány obdobně podrobně, což povede k určitému sjednocování. Je to žádoucí? Ještě nápadnější jsou omezovací tendence v návrzích na učební osnovy v oblastech týkajících se posuzovací kompetence. Uvedeme příklad z návrhu na učební osnovy pro reálnou školu druhého stupně, také pro šestý ročník: „Žáci se seznamují s mimořádnými činy Alexandra Velikého při dobývání starověké světové říše a uvažují, jak by měli posoudit jeho osobnost a vysvětlit pozdější rozpad říše.“[46] Mají si žáci tedy vážit „mimořádných činů“ dobyvatele „světové říše“? V návaznosti se mají žáci šesté třídy zamyslet nad tímto 'poznatkem', aby posoudili Alexandrovu osobnost a dokázali vyvodit příčiny „rozpadu jeho říše“. Je zřejmě málo didaktiků dějepisu, kteří „posuzovací kompetenci“ interpretují tak, že hlavní rysy 'žádaného' úsudku jsou již stanoveny v učebních osnovách.[47] Alespoň posledně jmenovaná očekávaná kompetence by neměla být (nebo: jen důkladně upravena) v konečném znění učebních osnov.[48] Nezávisle na tom, které formulace budou v konečném znění učebních osnov PLUS, poukazují příklady z procesu vzniku učebních osnov na fakt, že v přípravě učitelů dějepisu na univerzitách v souvislosti s orientací na kompetence by budoucí učební osnovy se svými strukturálními modely neměly být jen předmětem, jenž musí být při učení zprostředkováván, nýbrž vyžadují především s ohledem na principy a teorie didaktiky dějepisu též kritické ověření a posouzení.

Závěr a výhled

Úvodní etapa přípravy učitelů dějepisu v Bavorsku získala se zřetelem na oborovou didaktiku v posledním desetiletí na objemu – a dle mého názoru více souzní s praxí, aniž by opomíjela teoretické základy. Podíl povinné výuky didaktiky však v celkovém programu přípravy odborných učitelů dějepisu ve srovnání s jinými spolkovými zeměmi – např. s Hesenskem[49] – zaostává.

---

[44] Učební osnovy PLUS pro gymnázia (neuveřejněný návrh – stav 29. 05. 15), s. 753.

[45] Žádoucí by byla realizace spojující očekávanou kompetenci s obsahem např. v podobě didaktického nebo výukového pokynu nebo v podobě písemného vypracování návrhu na výuku. Srov. také BAUMGÄRTNER: Zwischen Universität und Schule (pozn. 5), s. 52 s ohledem na CONRAD: *Alter Wein* (pozn. 39), s. 320.

[46] Učební osnovy PLUS pro reálnou školu druhého stupně (neuveřejněný návrh – stav 29. 05. 15), s. 604.

[47] O posuzování ve výuce dějepisu srov. BECKER, A.: *Historische Urteilsbildung* (Vytváření historického úsudku) In: Barricelli/Lücke: Handbuch Praxis (Příručka pro praxi), sv. 1 (pozn. 7), s. 316–325, kromě toho MICHLER, A. – MÄGDEFRAU, J. – JONAS, K. – BÖHM, M. – BAUMGÄRTNER, I. – KARGL, K.: *Die Einschätzung der Qualität historischer Urteile von Schülerinnen und Schülern. Ergebnisse einer empirischen Studie zur Analyse von Schülertexten mittels SOLO-Taxonomie.* In: Zeitschrift für Geschichtsdidaktik 13, 2014, s. 65–85.

[48] Verze učebních osnov, které dostaly bavorská vzdělávací střediska učitelů a bavorské odborné společnosti jednotlivých oborů jako „návrh“ ke komentování, mohou být ještě přepracovány. Úpravy jsou tedy možné, ale nepočítá se se zásadní změnou.

[49] Jako příklad zde uvedeme katalog modulů dějin university v Gießenu, ve kterém se vyskytuje vysloveně vysoký podíl výukových akcí v oblasti didaktiky dějin. Na internetu: https://www.uni-giessen.de/cms/mug/7/pdf/7_80/7_83/Anlage2/Module/geschichte/7_83_00_18ae_Mod_Gesch (18. 08. 15). Srov. též SAUER, M.: *Zur Professionalisierung von Geschichtslehrerinnen und Geschichtslehrern. Einführung in das Tagungsthema.* (K profesionalizaci učitelů dějepisu. Úvod do tématu zasedání). In: Popp et al.: Professionalisierung (pozn. 3), s. 19–38, zde: s. 22, pozn. 6. Autor se pokouší v hlavních rysech znázornit poměr mezi oborově didaktickými a odborně vědeckými podíly ve studiu v celém Německu (stav: duben 2010) a uvádí pro Bavorsko ve studiu učitelství pro gymnázia poměr asi 1:9, zatímco v Hesensku je poměr 1:2.

Konfrontujeme-li však dnešní generaci čerstvě vystudovaných a studujících učitelů v oboru didaktiky dějepisu v Bavorsku s bývalými absolventy, můžeme alespoň říci: Studenti se již nevyhnou nejdůležitějším základům oborové didaktiky. Toto zjištění však automaticky neznamená, že by všichni absolventi připuštění do referendariátu byli více kompetentnější.[50] Rozhodujícím momentem z velké části zůstává ochota a schopnost ve výuce uplatnit (nebo moci uplatnit) na univerzitě získané znalosti a určité dovednosti.[51]

Některé klíčové body teorie didaktiky dějepisu si učitelé, jenž před nedávnem absolvovali studium, zřejmě uvědomují přece jen ve větší míře, než učitelé, kteří ukončili studium před dvěma a více desetiletími.[52] K tomu patří nezbytný princip teorie dějin, že dějiny nejsou obrazem reálné minulosti, nýbrž mentálním konstruktem na základě (často zlomkovitého) předávání.[53] S tím by měla být spojena větší senzibilita pro narativnost historického výkladu.[54] Kromě toho se zvýšil význam pohledu na historicko-kulturní způsoby zacházení s dějinami jako předmět výuky.[55]

S ohledem na tyto základy se mění též podstata koncepce historické edukace: I když základní význam znalostí historických faktů nelze zpochybňovat, mění se přece jen jejich význam ve struktuře diskusí o dějinách ve škole. Předávání znalostí se nesmí považovat za konečný cíl výuky dějin, nýbrž je v prvé řadě předpokladem pro kompetentní přístup a vytváření reflektovaného historického vědomí. Tendence „jednoznačného" výkladu historických jevů by měla zeslábnout a zohlednění „nejednoznačného" a „vícevýznamového" zesílit. Proto je třeba ve výuce rozšířit fáze samostatného vypracovávání, produktivní reorganizace faktů a přístupu k dějinám (také v podobě problematizace a reflexe). To znamená, že žáci a studenti by měli mít více možností

[50] Mnozí bavorští seminární učitelé kromě toho konstatují, že znalosti referendářů z oborové didaktiky by potřebovaly po studiu na univerzitě velmi vylepšit. Je samozřejmé, že učitelé odpovídající za jejich referendariát na škole kritizují jejich odborně vědecké znalosti stejným způsobem. Mnozí dokonce vidí důvod v modularizaci studia. Srov. k hodnocení seminárních učitelů BAUMGÄRTNER, U.: *Zwischen Universität und Schule* (pozn. 5), s. 648–651. Baumgärtner píše též o roli seminárních učitelů, kteří v Bavorsku odpovídají za absolventy, pracující jako referendáři na gymnáziích a na školách sekundárního vzdělávání. Uvedené stinné stránky převládající v „přípravě mistrů" (s. 652 n.) by se měly v Bavorsku brát více na vědomí.

[51] Výsledky před nedávnem uveřejněné studie vyvolaly poměrně silné rozčarování: KANERT, G.: *Geschichtslehrerausbildung auf dem Prüfstand. Längsschnittstudie zum Professionalisierungsprozess.* Beihefte zur Zeitschrift für Geschichtsdidaktik, sv. 6. Göttingen 2014. Studie vychází z 254 výpovědí dotázaných ze škol primárního a sekundárního vzdělávání v Bádensku-Würtembersku. Tyto tendence lze určitě též přenést na jiné spolkové země. Jedna z deseti stručných výpovědí ohledně účinnosti přípravy učitelů dějepisu např. zní: „Učitelé dějepisu aplikují ve vyučovací praxi oborově didaktické teoretické modely velmi povrchně." (s. 371) Další výpověď zaráží ještě více: „Učitelé dějepisu považují výukové a učební koncepty oborové didaktiky pro plánování a realizaci výuky dějepisu za málo relevantní." (s. 373).

[52] V žádném případě tím nechceme tvrdit, že starší učitelé učí samo sebou 'konzervativně', nebo dokonce hůře, a mladší 'moderně'. Je nesčetně mnoho starších kolegů ve školách, kteří se neustále vzdělávají, svou výuku promýšlejí a rádi přijímají nové impulzy z didaktiky dějepisu. Na druhé straně nelze podcenit rutinu a setrvačnost. Vtip o učiteli, který krčí rameny a říká: „Mám již tolik reforem učebních osnov za sebou a moje výuka je přesto stále stejná!", sice provokuje, reflektuje však přece jen občas se vyskytující názor. Tím důležitější je pro budoucnost posílení třetí etapy vzdělávání učitelů.

[53] Toto základní zjištění se vyskytuje vždy s odkazem na Karla-Ernsta Jeismanna již dlouho téměř ve všech úvodních dílech a přehledech. Srov. např. SAUER, M.: *Einführung* (pozn. 36) nebo SCHÖNEMANN, B.: *Geschichtsdidaktik, Geschichtskultur, Geschichtswissenschaft.* In: Günther-Arndt, H. – Zülsdorf-Kersting, M. (Hrsg.): Geschichtsdidaktik. Praxishandbuch für die Sekundarstufe I und II. Berlin 2014, s. 12.

[54] Srov. BARRICELLI, M.: *Narrativität.* In: Barricelli/Lücke: Handbuch Praxis (Příručka pro praxi) sv. 1 (pozn. 7), s. 255–280.

[55] Nyní též v jedné z často používaných novějších příruček: PANDEL, H. J.: *Geschichtskultur.* In: Barricelli/Lücke: Handbuch Praxis, sv. 1 (pozn. 7), s. 147–159.

zabývat se různorodým výkladem, „vyprávět“ dějiny sami, aktivně se podílet na tvorbě a výsledcích činnostní výuky, seznámit se s oborově specifickými metodami a vyzkoušet je. Současní absolventi si to již zřejmě uvědomili a odnesli s sebou přinejmenším jako „poselství“ do praxe.

Odborně vzdělaní vysokoškolští učitelé samozřejmě rovněž zohledňují a vyučují velký počet těchto úvah didaktiky dějepisu v druhé fázi vysokoškolské přípravy učitelů, tj. během referendariátu.[56] Tak jako tak vzrostlo v posledních letech vzájemné uznávání a hodnocení institucí připravujících učitele, tj. univerzit a (seminárních) škol. Téměř na každé univerzitě je výuka, vedená učiteli ze školské praxe – buď na základě dohod o externí výuce nebo částečných úvazků na vysokých školách. Ojediněle se dokonce uskutečňuje společná výuka studentů a referendářů z druhé fáze přípravy učitelů. Ledacos se změnilo, třebaže většina akcí často zdůrazňovaného propojování první a druhé fáze přípravy učitelů neprobíhá prostřednictvím instituce, nýbrž iniciativou jednotlivců anebo na základě osobních vztahů. V každém případě je na tomto poli ještě velký potenciál rozvoje.[57]

Na provokativní otázku obsaženou v záhlaví textu tedy můžeme odpovědět bez obav: Ne – dříve jsme to neuměli lépe, i když se nám po něčem z doby před modularizací studia přece jen bude stýskat (především po možnosti určit vlastní „těžiště“ nebo volnosti studia). Při hodnocení přípravy v oborové didaktice dějepisu na bavorských univerzitách lze konstatovat další postupný rozvoj, jenž samozřejmě ještě zdaleka neskončil. A tím nemyslíme jen žádané zvýšení povinného podílu didaktiky během studia a brzké vybavení všech míst pracovištěm profesora didaktiky dějepisu. Jde spíše o zásadnější věci: Zatím se např. málo uvažovalo o formách spolupráce, propojování nebo alespoň vzájemných vztazích didaktiky dějepisu a historických věd a jejich podílu na přípravě učitelů.[58] Několik pokusů již existuje.[59] Rozsáhlejší diskuse na dané téma zůstává úkolem budoucnosti. Jedno je však jisté: Přímá cesta k dobrému učiteli nevede!

Dr. Josef Memminger
Universität Regensburg
Universitätsstraße 31
93053 Regensburg
e-mail: josef.memminger@geschichte.uni-regensburg.de

[56] Jak již zavedené, tak i budoucí bavorské učební osnovy z řady „Lehrplan PLUS“ se mezitím významně odvolávají na základní pozice didaktiky dějepisu.

[57] Chceme ovšem poukázat na skutečnost, že první fáze přípravy učitelů má (a má mít) jiné cíle a těžiště než druhá. Kooperace je užitečná a žádoucí, ale i při formách, které jsou vyplněny praxí, by nebylo vhodné opouštět uvážlivý a teoretický přístup. Orientace na povolání je důležitá, ale je nutné odmítnout jednostranné a naivní zaměření na zdánlivou „praxi“. Srov. SAUER: *Professionalisierung* (pozn. 49), s. 23 n.

[58] Srov. též: HASBERG: *Herausforderungen* (pozn. 6), s. 367 a SAUER: *Professionalisierung* (pozn. 49), s. 26 n.

[59] Např. na Katolické universitě v Eichstättu, kde existuje „kombinovaný modul: Prohloubení odborné a oborově didaktické (pět kreditů ECTS)“, do kterého se studenti musí povinně zapisovat: Studijní řád pro učitelství v oboru Dějiny na Katolické universitě v Eichstättu-Ingolstadtu. § 5. Na internetu: http://www.ku.de/fileadmin/1920/Studienordnungen_Lehramts%C3%A4cher/KU_LA_StO_Geschichte_2010.pdf (cit. 18. 08. 15).

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

MARIE MAGDALSKÁ: JEJÍ VÝZNAM A ROLE DLE SVĚDECTVÍ NOVOZÁKONNÍCH EVANGELIÍ

PETR MAREČEK

Mary Magdalene, who, besides the mother of Jesus, is the woman most frequently mentioned in the Gospels, earned a great reputation in the Western church after she came to be identified with the "sinner" (Luke 7:36–50) and the sister both of Martha and of Lazarus (Luke 10:38–42; John 12:1–8). The identity of the three, which is impossible to demonstrate, nonetheless caused the formation of numerous legends and fictions about Mary Magdalene. The aim of this paper is to portray the role of Mary Magdalene – as an important disciple of Jesus – according to the four canonical gospels and to point out her significance according to the testimony of these New Testament texts.

Key words: Biblical exegesis; The Gospel of John; Mary Magdalene; Jesus Christ; discipleship.

Mnoho žen, ať už známe jejich jméno či pro nás zůstávají bezejmenné, patřilo do širšího okruhu Ježíšových učedníků a následovníků. Tyto ženy podobně jako muže Ježíšovo vyučování hluboce zasáhlo a způsobilo, že Ježíše s nadšením následovaly. Jednou z významných ženských postav v evangelní tradici je zaručeně Marie Magdalská. Vedle Marie, Ježíšovy matky, je Marie Magdalská nejčastěji zmiňovanou ženou v evangeliích. Je rovněž jednou z mála žen, která v evangelním textu přímo promlouvá (srov. Jan 20,2.13.15.16). Marie Magdalská náleží zřejmě k nejznámějším ženským postavám v celém Novém zákoně.

V raném křesťanství zastávala Marie Magdalská důležitou roli. Již velmi brzy byla uctívána jako rovná apoštolům a dostala čestné označení *apostola apostolorum* „apoštolka apoštolů". Takto byla poprvé označena Hyppolitem Římským (asi 170–235) v jeho díle *De cantico* (24–25).[1] Její význam dokládá také zájem, který jí věnuje apokryfní literatura, především gnostické *Mariino evangelium*, dále *Filipovo evangelium* a spis *Pistis Sofia*. V těchto spisech je Marie Magdalská nejen znázorněna jako ta, jež byla Pánem více milována než ostatní ženy (*Mariino evangelium* 10) a ostatní učedníci (*Mariino evangelium* 18), ale též je představena jako Spasitelova průvodkyně, jež má dokonce označení „jeho družka" (*Filipovo evangelium* 59), a jako ta, jež Ježíšovi klade otázky a on ji chválí pro její vzhled (*Pistis Sofia*).[2] V těchto textech je Marie Magdalská zobrazena jako blízká společnice Ježíše na duchovní rovině a její těsné spojení s Ježíšem primárně symbolizuje předávání duchovního vědění.[3]

Skutečnost, že Marie Magdalská se stala velmi známou, je dána především tím, že byla ztotožněna s hříšnicí ve farizeově domě (Lk 7,36–50), která je zpravidla považována za nevěstku, i když

[1] DSCHULNIGG, P.: *Jesus begegnen. Personen und ihre Bedeutung im Johannesevangelium*. Münster 2000, s. 303, pozn. 32. Označení Marie Magdalské jako „apoštolky apoštolů" bylo opětovně používáno, viz např. Rabanus Maurus (asi 780–856), *De vita Beatae Mariae Magdalenae* XXVII; Tomáš Akvinský (1225–1274), *In Ioannem Evangelistam expositio*, capitulum XX, liber III, 6). Pokud jde o hodnocení Marie Magdalské jako „apoštolky apoštolů" ve středověku, viz TASCHL-ERBER, A.: *Apostle and Sinner. Medieval Receptions of Mary of Magdala*. In: Børresen, K. E. – Valerio, A. (edd.): The High Middle Ages. Bible and Women. Atlanta, GA 2015, s. 301–326.

[2] Srov. DUS, J. A. – POKORNÝ, P. (edd.): *Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia*. Praha 2001, s. 213, 237, 239, 242.

[3] PETERSEN, S.: *Maria aus Magdala. Die Jüngerin, die Jesus liebte*. Leipzig 2011, s. 124–144.

to evangelní text výslovně nesděluje. Třebaže toto ztotožnění nenachází v Novém zákoně žádný opěrný bod[4] a v rané době církve bylo zastáváno jen ojediněle (nejstarší doklad poskytuje Efrém Syrský, *Hymn*. 1,176–177), v církvi na Západě se prosadilo díky kázání papeže Řehoře Velikého (*Hom*. XXXII; PL 76,1239), které pravděpodobně pronesl v roce 591 v bazilice sv. Klimenta v Římě v pátek po svátku Povýšení svatého kříže (14. září).[5] Identifikace Marie Magdalské (Lk 8,2) s hříšnicí ve farizeově domě (Lk 7,36–50) byla v neposlední řadě podpořena vyprávěním v Jan 12,1–8, kde vystupuje rovněž žena se jménem Marie. Jedná se o Ježíšovu návštěvu dvou sester Lazara v Betánii, jimiž byly Marie a Marta. Během této návštěvy Marie pomazala Ježíšovy nohy drahocenným olejem z pravého nardu a utřela mu je svými vlasy. I když se oba dva příběhy o pomazání Ježíšových nohou z Lukášova a Janova evangelia neshodují[6] a v Janově evangeliu se jedná o zcela jinou ženu, byla Marie Magdalská na základě stejného jména ztotožněna s Marií z Betánie a na základě motivu pomazání nohou s hříšnicí v Lk 7,36–50. Ztotožnění Marie Magdalské s Marií z Betánie mělo další důsledek pro obecně rozšířený obraz o Marii Magdalské. Podle Lk 10,38–42 je při Ježíšově návštěvě domu Marie a Marty představena Marta, jak Ježíše obsluhuje, zatímco její sestra Marie sedí u Ježíšových nohou. Jelikož se Marta cítí být přetížena, stěžuje si na Marii. Ježíš avšak brání naslouchající Marii. Na základě tohoto příběhu jsou tyto dvě sestry vnímány jako reprezentantky dvou základních forem křesťanského života. Marta symbolizuje aktivní život (*vita activa*) a Marie kontemplativní život (*vita contemplativa*). Na základě ztotožnění Marie Magalské s Marií z Betánie obdržela též Marie Magdalská kontemplativní rys. Jako kajícnice se uchýlila do samoty a vedla rozjímavý život.

Spojení tří žen – Marie Magdalské, hříšnice ve farizeově domě a Marie z Betánie – se v západní církvi prosadilo ve středověku. Toto přesvědčení dokumentuje velké množství vyobrazení, která sahají od kající klečící ženy (socha: Antonio Canova; 1809) či kající sklíčené ženy (socha: Donatello; 1453–1455) přes Marii Magdalskou jako vybraně/pansky působící ženu (obraz: Carlo Crivelli; asi 1480) až k vyobrazení běžné světice (zpravidla na oltářních obrazech).[7] Skrze všechny tyto mnohovrstvé spojitosti a identifikace byl postupně během dějin umění, kultury a literatury v západní církvi vytvořen mocně působivý obraz této ženy. Marie Magdalská, která byla někdejší nevěstka, se obrátila jako příkladná zkroušená kajícnice a poté vedla rozjímavý život v samotě.

Tento obraz hříšnice a ženy s nechvalnou pověstí je možné nadále spatřovat v populární literatuře, v románech[8] a filmech.[9] Některé nové romány[10] se snaží z údajů v apokryfní literatuře (gnostické

[4] Srov. WIEFEL, W.: *Das Evangelium nach Lukas*. Berlin 1988, s. 154. K tomu je třeba dodat, že hřích a posedlost nejsou nikde v Novém zákoně ztotožňovány. SCHÜRMANN, H.: *Das Lukasevangelium*, I. Freiburg–Basel–Wien 1990, s. 446, pozn. 19.

[5] MELZER-KELLER, H.: *Maria Magdalena neu entdecken*. Geist und Leben. Zeitschrift für Aszese und Mystik 72, 1999, s. 100 (celý článek s. 97–111).

[6] Srov. dále FITZMYER, J. A.: *The Gospel According to Luke. Introduction, Translation and Notes (I–IX)*. New York 1981, s. 684–686; SCHÜRMANN, H.: *Das Lukasevangelium*, I. Freiburg–Basel–Wien 1990, s. 440–442.

[7] Obraz od italského renesančního malíře Tiziana (1488/1490–1576) představuje Marii Magdalskou téměř neoblečenou s rozpuštěnými dlouhými vlasy, které jí padají na obnažená ramena. Je možné si všimnout, že to byli většinou muži umělci, kteří Marii Magdalskou velmi často vyobrazovali jako obnaženou (obraz: Jules-Joseph Lefebre, Marie Magdalská v jeskyni; 1876) nebo jen mírně zahalenou (obraz: Honoré Daumier; kolem 1848–1852). Mnoho obrazů má erotický nádech a představují Marii Magdalskou jako smyslnou ženu. Solidní přehled vyobrazení Marie Magdalské ve výtvarném umění poskytuje např. GLANG-TOSSIG, A. V.: *Maria Magdalena in der Literatur um 1900. Weiblichkeitskonstruktion und literarische Lebensreform*. Berlin 2013, s. 38–54.

[8] Např. RINSER, L.: *Mirjam*. Praha 1989 (německý originál: *Mirjam*. Frankfurt 1983); BERLINGHOF, R.: *Mirjam. Maria Magdalena und Jesus*. Eschborn 1997; HUNT, A.: *Magdalene. Its Never Too Late to Begain a New Life*. Carol Stream, IL 2006.

[9] Např. Historicko-životopisné drama *Gli amici di Gesù – Maria Maddalena*, italsko-německý koprodukční film z roku 2000. Viz dále např. MAISCH, I.: *Maria Magdalena*. In: Kasper, W. et al. (edd.): Lexikon für Theologie und Kirche, 6. Freiburg–Basel–Wien 2006, sl. 1341.

Mariino evangelium a *Filipovo evangelium*) vyvozovat, že Marie Magdalská a Ježíš měli sexuální vztah včetně potomstva, při tom však nesprávně posuzují kontext a výpovědní záměr těchto spisů.[11] Z výše uvedeného je zřetelné, že obraz Marie Magdalské, která byla podle svědectví novozákonních evangelií snad nejdůležitější Ježíšova učednice a ústřední svědkyně velikonočních událostí, byl prostřednictvím mylných ztotožnění a četných legend značným způsobem zkreslen. Marie Magdalská byla v prvé řadě spatřována jako kající hříšnice, která dříve bývala nevěstkou.

Naše studie si klade za cíl představit obraz Marie Magdalské, jak o něm svědčí čtyři novozákonní evangelia, a vyzdvihnout její veliký význam pro církev, na který nedávno poukázal papež František ve Svatém roku milosrdenství (8. prosince 2015 – 20. listopadu 2016), když povýšil památku Marie Magdalény na svátek.[12]

1. Jméno a původ

Jméno Marie se v Novém zákoně vyskytuje ve dvou formách Μαριάμ a Μαρία. První forma je přepisem hebrejského jména מִרְיָם „Miriam" v Septuagintě. Ve Starém zákoně byla nositelkou tohoto jména významná osoba spjatá s událostí exodu. Jméno „Miriam" měla Mojžíšova sestra (Ex 15,20.21; Nm 12,1.4.5.10.15; 20,1; 26,59; Dt 24,9; 1 Kron 5,29; Mich 6,4), která po zázračné záchraně skrze přechod Rákosovým mořem pronesla zpěv oslavující Hospodina (Ex 15,21), jenž patří k nejstarším památkám židovské poezie.[13] Semitské jméno מִרְיָם nejpravděpodobněji souvisí se slovesným kořenem מור „vyvýšit", se kterým se setkáváme v ugaritštině a hebrejštině (srov. Př 3,35) a které znamená „výše, vrchol". Jako jméno ženy je pravděpodobně implikující něco jako „znamenitost, výtečnost" a je příbuzné s dalšími abstraktními jmény jako „Chana" (1 Sam 1,2: חַנָּה = „milost"), Adna (2 Pa 17,14: הַדְנָה = „rozkoš").[14] Zda druhá forma Μαρία je helénistickou verzí tohoto jména, není možné s jistotou rozhodnout.

Jméno Marie bylo v židovství novozákonní doby oblíbené a často používané. V Novém zákoně se objevuje sedm žen, které jsou nositelkami tohoto jména: 1) Ježíšova matka; 2) Maria Magdalská (Mk 15,40 par. Mt 27,56 / Jan 19,25); 3) Maria, matka Jakuba Mladšího a Joseta (Mk 15,40); 4) Marie Kleofášova (J 19,25); 5) Marie, sestra Marty (Lk 10,39.42; Jan 11,1.2.19.20.28.31.32.45; 12,3) a zároveň sestra Lazara (Jan 11,2.19); 6) Marie, matka Jana (Sk 12,12); 7) Marie, jméno křesťanky (Řím 16,6).[15]

---

[10] Např. BROWN, D.: *Šifra mistra Leonarda*. Praha 2003 (anglický originál: *The Da Vinci Code*. New York 2003).

[11] Další informace ohledně dějin recepce poskytují např. WIND, R.: *Maria aus Nazareth, aus Bethanien, aus Magdala. Drei Frauengeschichten*. Güttersloh 1996, passim; TASCHL-ERBER, A.: *„Eva wird Apostel!" Rezeptionslinien des Osterapostolats Marias von Magdala in der lateinischen Patristik*. In: Fischer, I. – Ch. Heil, Ch. (edd.): Geschlechterverhältnisse und Macht. Lebensformen in der Zeit des frühen Christentums. Münster–Wien 2010, s. 161–196; PETERSEN, S.: *Maria aus Magdala. Die Jüngerin, die Jesus liebte*. Leipzig, 2011, s. 197–274. Pokud jde o kritiku moderních mýtů o vztahu Ježíše a Marie, viz KOLLMANN, B.: *Die Jesus-Mythen. Sensationen und Legenden*. Freiburg–Basel–Wien 2009, passim.

[12] Viz dále https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/160610papez-povysuje-pamatku-marie-magdaleny-na-svatek (citováno dne 19. 12. 2016).

[13] ANDERSON, B. W.: *Out of the Depths. The Psalms Speak for Us Today*. Luisville, KY 2000, s. 36.

[14] FITZMYER, J. A.: *The Gospel According to Luke. Introduction, Translation and Notes (I–IX)*. New York 1981, s. 344. Další možné výklady jména „Mirjam" poskytuje HELLER, J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003, s. 299–300.

[15] V Novém zákoně je Ježíšova matka uváděna pomocí formy jména Μαριάμ (Mt 13,55; Lk 1,27.30.34.38.39.46.56; 2,5.16.19.34), krátkou formu Μαρία v nominativu dosvědčuje jen Lk 2,19, a to pouze v části textové tradice: ℵ(01) a B (03) D Θ 1241. 1424 sa bopt. Srov. NESTLE – ALAND, *Novum Testamentum Graece*. Aland, B. et al. (edd.), Stuttgart 2012, s. 185. V případě ostatních nositelek tohoto jména v Novém zákoně kolísá použití obou forem Μαριάμ a Μαρία. Genitiv jména avšak stále zní Μαρίας. V Mt 1,20 a Řím 16,6 se nachází akuzativ Μαρίαν.

Žena, která je středem našeho zájmu, je v evangeliích uváděna jménem „Marie Magdalská“ (Μαρία ἡ Μαγδαληνή: Mk 15,40.47; 16,1.9; Jan 19,25; 20,1; Mt 27,56; Μαριὰμ ἡ Μαγδαληνὴ: Mt 27,61; 28,1; Jan 20,18).[16] Ze statistiky výskytu jejího jména je patrné, že se s ní setkáváme ve všech čtyřech kanonických evangeliích. Lze pozorovat, že na rozdíl od ostatních žen není pojmenována pomocí odkazu na bližšího mužského rodinného příslušníka („dcera…“, „žena…“, „matka…“), avšak pomocí odvolávky na jméno místa původu, s čím se setkáváme u Ježíše (např. Mk 1,24: Ježíš „Nazaretský“). Tato skutečnost vedla k nejrůznějším spekulacím ohledně jejích rodinných poměrů. Jednalo se o svobodnou nebo vdanou ženu? Byla rozvedená nebo ovdovělá? Měla děti? Na žádnou z těchto otázek nejsme schopni dát odpověď. Na základě chybějících údajů ohledně jakéhokoliv odkazu na nějakou rodinnou vazbu, ať už se jedná o manžela, syna či otce, se lze domnívat, že místo svého domova neopustila v doprovodu nějakého mužského příbuzného, avšak že odešla odtud sama a připojila se k Ježíšovi, jehož veřejné působení se vyznačovalo potulnou kazatelskou a uzdravovatelskou činností. Když je nějaký člověk označen podle místa svého původu, pak to má význam jen mimo uvedené místo. Dodatek jména Μαγδαληνή „Magdalská, z Magdaly, Magdalena, Magdalénská“, kterým je Marie blíže popsána a identifikována, mohl být tedy této ženě připojen jen mimo místo jejího původu (tj. v cizím prostředí připojen). Takto si učinila sama jméno ve skupině těch žen, které Ježíše doprovázely, jako „Marie Magdalská“. Dodatek jména nepřímo předpokládá, že Marie opustila své domovské město a již tam nežila.

Město Magdala, ze kterého pocházela Marie Magdalská, se nacházelo v jižním cípu úrodné Genezaretské roviny na břehu Genezaretského jezera severně od Tiberias. Podle Talmudu toto město, které bylo známé jako „Věž ryb“ (aramejsky: מגדל נונאיא „Migdal nunaja“), se nacházelo 2000 loket (tj. asi 1 km)[17] od Tiberias (*b. Pesah* 46a). Město jako takové není zmíněno v Bibli, třebaže odvozená adjektivní forma Μαγδαληνή se vyskytuje 12krát v Novém zákoně (Mt 27,56.61; 28,1; Mk 15,40.47; 16,1.9; Lk 8,2; 24,10; Jan 19,25; 20,1.18), a to výhradně k bližšímu popsání Marie. Magdala je obvykle ztotožňována s městem s řeckým jménem Ταριχέαι Tarichea (*Bell*. 2,573).[18] Tato identifikace se jeví poměrně jistá nehledě na skutečnost, že podle Josepha Flavia se Tarichea nachází 30 stadií (= 5,76 km)[19] od Tiberias (*Vita* 157).[20] Označení Tarichea zahrnuje význam „slané ryby“. Toto řecké jméno dává najevo, že se jednalo o důležité centrum rybolovu a centrum exportu ryb v období Římské říše. Jednalo se tedy o významné obchodní středisko. Starořecký filozof, historik a geograf Strabón (kolem 63 př. Kr. – po 23 po Kr.) jmenuje Taricheu u Galilejského jezera, která poskytuje dobré ryby k nasolování (*Geographica* XVI,2,45). Rovněž římský učenec Plinius Starší (23–79 po Kr.) se zmiňuje o městě Tarichea, i když je mylně lokalizuje na jižní okraj Galilejského moře (*Naturalis historia* V,15).[21] Na rozdíl

[16] Trochu odlišně, avšak z hlediska součástí jména totožně, je tato žena uvedena v Lk 8,2 (Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνή; Marie, zvaná Magdaléna) a Lk 24,10 (ἡ Μαγδαληνὴ Μαρία; Magdalénská Marie). Nakonec pak v Janově evangeliu nalezneme dvě místa, kde je Marie Magdalská nazvána jednoduše „Marie“ (Jan 20,11: Μαρία; Jan 20,16: Μαριάμ).

[17] Výraz πῆχυς „loket (délková míra, která představuje vzdálenost mezi špičkou prostředníčku a loktem, tedy přibližně 0,525 m)“ se vyskytuje 4krát v Novém zákoně (Mt 6,27; Lk 12,25; Jan 21,8; Zj 21,17). Srov. SCHWARZ, G.: *πῆχυς*. In: Balz, H. – Schneider, G. (edd.): Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament, III. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1983, sl. 203–204.

[18] Pokud jde o archeologické objevy v lokalitě Tarichea, viz RUF, S. M.: *Maria aus Magdala. Eine Studie der neutestamentlichen Zeugnisse und archäologischen Befunde*. München 1995, passim.

[19] Výraz „stadion“ (στάδιον) označuje déklovou míru: 1 stadion = SCHNEIDER, G.: *στάδιον*. In: Balz, H. – Schneider, G. (edd.): Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament, III. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1983, sl. 638.

[20] STRANGE, J. F.: *Magdala*. In: Freedman, D. N. (ed.): Anchor Bible Dictionary, IV. New York 1992, s. 464 (celé heslo: s. 463–464).

[21] Viz dále DE LUCA, S.: *Magdala/Taricheae*. In: Fiensy, D. A. – Strange, J. R. (edd.): Galilee in the Late Second Temple and Mishnaic Periods, 2. Minneapolis, MN 2015, s. 280–342.

od Kafarnaum, které mělo spíše ráz vesnice, měla Magdala po stavební stránce výrazně helénistický charakter. V Magdale se nacházely výstavní domy, dlážděná ulice a vodovod.[22] Josephus Flavius uvádí, že oblast dolní Galileje byla rozdělena do dvou toparchií: Tiberias a Tarichea (*Bell*. 2,252). Důležitost města Tarichea vychází najevo též ze skutečnosti, že v něm byl vybudován hipodrom (*Bell*. 2,599). Přítomnost hipodromu ve městě může být znamením toho, že jeho populace s asi 40 tisíci obyvateli byla převážně pohanská. Toto město se mezi židy netěšilo dobré pověsti. Pozdější rabínská literatura přičítá pád města jeho prostopášnosti (*Midr. Lam*. 2,2).[23] Po založení města Tiberias v roce 20 po Kr. ztratila Magdala-Tarichea svou pozici jako hlavní město toparchie ve prospěch Tiberias. Marie Magdalská, která pocházela z tohoto významného galilejského města, zřejmě náležela do nějaké dobře materiálně situované obchodnické či podnikatelské rodiny. S Ježíšem se setkala nejspíše při jeho působení v Galileji, snad to mohlo být i přímo ve svém rodném městě. Bylo jistě velmi nezvyklé, že opustila svou rodinu a ještě s dalšími ženami Ježíše doprovázela a hmotně podporovala.

2. Marie Magdalská v Markově evangeliu

Ve vyprávění Markova evangelia, jež je obecně pokládáno za nejstarší novozákonní evangelium, se Marie Magdalská poprvé objevuje v souvislosti s Ježíšovou smrtí na kříži (Mk 15,40–41). Její jméno je uvedeno v čele seznamu tří žen (Marie Magdalská, Marie, matka Jakuba Mladšího a Joseta, a Salome), které byly očitými svědky Ježíšovy smrti a o kterých je sděleno, že Ježíše „následovaly“ a „sloužily“ mu, když působil v Galileji. Tyto ženy jsou takto jasně identifikované v roli Ježíšových učedníků a těch, kdo ho hmotně podporovaly (srov. Lk 8,2–3).

V Markově evangeliu je pak Marie Magdalská znovu zmíněna ve spojitosti s Ježíšovým pohřbem (Mk 15,42–47). Evangelista Marek o ní sděluje, že společně s Marií, matkou Josetovou, se dívala, kam byl Ježíš uložen (srov. Mk 15,47). To, že zde není jmenována Salome z Mk 15,40, která se znovu objeví v Mk 16,1, je možná dáno skutečností, že zde postačuje pouze dvojice svědků (srov. Dt 19,15).

Epizoda o putování žen k Ježíšovu hrobu v Mk 16,1–8 je třetím místem, kde evangelista Marek zmiňuje Marii Magdalskou (Mk 16,1). Vystupuje společně se stejnými dvěma ženami („Marie, matka Jakubova, a Salome“), které s ní byly očitými svědky Ježíšovy smrti (Mk 15,40: „Marie, matka Jakuba Mladšího a Joseta, a Salome“).[24] Marie Magdalská a její společnice jsou představeny, jak bezprostředně po skončení sobotního svátečního klidu nakupují vonné oleje, které mají posloužit k pomazání Ježíšova mrtvého těla (Mk 16,1), a jak záhy zrána se následující den vydávají k Ježíšovu hrobu uskutečnit svůj záměr. Jednání žen dává najevo, že chtějí co nejdříve vykonat službu lásky Ježíšovi a projevit mu tak svou náklonnost. Uvnitř otevřeného a prázdného hrobu sděluje anděl těmto třem ženám zvěst o Ježíšově vzkříšení a dává jim pověření, aby poslaly učedníky do Galileje k setkání se vzkříšeným Ježíšem (Mk 16,7). Ženy však

[22] V nedávné době se v Magdale uskutečnil rozsáhlý archeologický výzkum, který vynesl na světlo mnoho historicky cenných dokladů, např. lopatka, která sloužila při chrámové bohoslužbě; bronzový džbán; základy synagogy, která byla postavena v ještě v době existence Druhého chrámu (tj. pochází z prvního století – z doby Ježíšova působení). Pokud jde o nové archeologické objevy, viz např. http://eretz.cz/2016/04/nejnovejsi-archeologicke-nalezy-v-galilejske-magdale/ (citováno 29. 12. 2016).

[23] R. F. COLLINS, R. F.: *Mary*. In: Freedman, D. N. (ed.): Anchor Bible Dictionary, IV. New York 1992, s. 579–581, zde s. 579.

[24] Rozličný způsob uvádění „Marie, matky Jakuba“ dává najevo nejistotu ne-li zmatek. Jak se zdá, znalosti ohledně přesných rodinných vztahů se již velmi brzy vytratily anebo byly pokládány za nedůležité. ERNST, J.: *Das Evangelium nach Markus*. Regensburg 1981, s. 481.

reagují na andělova slova útěkem od hrobu a mlčením. Obě tyto reakce mají základ v jejich vnitřním stavu, který se vyznačuje hrůzou, zděšením a strachem. Bezprostřední reakce žen se shoduje s lidskými postoji na mocné Boží působení (srov. Mk 5,14.15.33.42; 6,50; 10,32).

Tzv. krátký závěr,[25] který dokládá pouze několik svědků textu včetně čtyř majuskulních řeckých rukopisů (083 [z 6.–7. stol.], 099 [ze 7. stol.], L [z 8. stol.], Ψ [z 8.–9. stol.]), poopravuje tento obraz žen pomocí sdělení, že ženy bez odkladu oznámily všecko, co jim bylo přikázáno, těm, kteří byli s Petrem.

Posledním místem, kde Marie Magdalská vystupuje v Markově evangeliu, jsou verše Mk 16,9–11, které obsahují stručnou zprávu o jejím setkání se vzkříšeným Ježíšem. Text Mk 16,9–11 je součástí tzv. delšího závěru („kanonického závěru") Markova evangelia Mk 16,9–20.[26] Tento obvyklý závěr však patrně není pokračováním předchozího textu (Mk 16,8), neboť je v něm vidět zřetelný rozdíl jak v souvislosti a slohu, tak rovněž ve slovní zásobě. Lze se domnívat, že tzv. kanonický závěr, jenž obsahuje výpisek (*excerpt*) předevangelních tradic v sobě uzavřený, byl závěrečným redaktorem Markova evangelia připojen k evangelnímu textu v první polovině 2. století. Tvrzení o Marii Magdalské v Mk 16,9, že vzkříšený Ježíš se jí zjevil „nejdříve", naznačuje, že je zde učiněn odkaz na tradici, kterou zachycuje Jan 20,1–18. Popis Marie jako té, „z které Ježíš kdysi vyhnal sedm zlých duchů", čerpá zřejmě z Lk 8,2. Prvním příjemcem činnosti vzkříšeného Ježíše je tedy Marie Magdalská. Zmínka o tom, že Marie Magdalská poté, co se jí zjevil vzkříšený Ježíš, šla podat zprávu učedníkům (Mk 16,10a), působí jako provedení uloženého příkazu (srov. Mt 28,10; Jan 20,17). Zjevení Ježíše ji dává odvahu učinit to, co od ní dříve anděl vyžadoval (Mk 16,7). Protofanie udělená Marii Magdalské, není žádným pozdějším výtvorem, nýbrž je nejjistější ze všech christofanií.[27] Ona je z časového hlediska prvním svědkem vzkříšeného Ježíše, poněvadž zjevení Petrovi a Dvanácti nastalo později, jak potvrzuje kanonický závěr (Mk 16,9–20). Prvenství zjevení Marii Magdalské nevylučuje, že se Ježíš zjevil ještě předtím své matce.[28] Zjevení vzkříšeného Ježíše jeho matce nemuselo být uváděno v úředních dokumentech církve, protože vše se odvíjelo mezi synem a matkou ve znamenitém a jedinečném řádu.[29] Může působit překvapivě, že v prastaré formuli tradice 1 Kor 15,3b–5 se neobjevuje žádná zmínka o zjevení vzkříšeného Krista ženám. Zdá se, že je to zapříčiněno jak chybějícím zájmem o poskytnutí přesného záznamu historické události, tak také tehdejšími okolnostmi, kdy ženy neplatily za hodnověrné svědky (srov. Lk 24,11; Mk 16,8).

3. Marie Magdalská v Matoušově evangeliu

Matoušovo evangelium velmi těsně sleduje vyprávění Markova evangelia v identifikování Marie Magdalské jako té, která byla očitým svědkem Ježíšova ukřižování a smrti (Mt 27,56), jeho pohřbu (Mt 27,61) a rovněž jeho (prázdného) hrobu, na který se šla podívat (Mt 28,1). Ve shodě s předlohou Markova evangelia je Marie Magdalská uvedena pokaždé jako první v seznamu

[25] Tento kratší závěr, který se jak jednotlivými výrazy, tak i slovními obraty zřetelně odlišuje od jazyka Markova evangelia, vznikl pravděpodobně v první polovině 2. století. Srov. ALAND, K.: *Bemerkungen zum Schluß des Markusevangeliums*. In: Ellis, E. E. – Wilcox, M. (edd.): Neotestamentica et Semitica. Edinburgh 1969, s. 177–178 (celý článek s. 157–180).

[26] Pokud jde o otázku, jak Markovo evangelium původně končilo, viz např. MAREČEK, P.: *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích. Výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií*. Olomouc 2011, s. 19–26.

[27] PESCH, R.: *Das Markusevangelium*, II. Freiburg–Basel–Wien 1984, s. 550; srov. též DSCHULNIGG, P.: *Das Markusevangelium*. Stuttgart 2007, s. 418, pozn. 16.

[28] URICCHIO, F. M. – STANO, G. M.: *Vangelo secondo San Marco*. Torino – Roma 1966, s. 653.

[29] LAGRANGE, M.-J.: *Évangile selon Saint Marc*. Paris 1942, s. 449.

žen. Ve výčtu jmen žen, které jsou svědky Ježíšovy smrti na kříži (Mt 27,55–56), evangelista Matouš identifikuje Salome jako matku Zebedeových synů (srov. Mk 15,40 s Mt 27,56). Vyjmenování konkrétních jmen předpokládá, že se tyto tři ženy v rané křesťanské tradici těšily velké vážnosti.

Při líčení Ježíšova pohřbu v Mt 27,57–61 se evangelista Matouš opírá o text Mk 15,42–47, který redakčně upravuje. Ve shodě s Markem se zmiňuje jen o dvou ženách („Marie Magdalská a druhá Marie"), avšak odlišuje se od něho údajem, že tyto ženy „seděly naproti hrobu" (Mt 27,61). Tímto způsobem evangelista Matouš zdůrazňuje jejich roli jako „strážkyň" hrobu do začátku sobotního klidu a zároveň jako „svědků" proti podezření o krádeži Ježíšova mrtvého těla (srov. Mt 28,11–15).

Epizoda o návštěvě žen Ježíšova hrobu v Mt 28,1–8 čerpá z vyprávění Mk 16,1–8. Marie Magdalská je znovu jmenována jako první, avšak na rozdíl od Markovy předlohy třetí žena Salome není zmíněna. Evangelista Matouš poznamenává, že účelem návštěvy hrobu dvou žen („Marie Magdalská a druhá Marie"; srov. Mt 27,61) bylo „podívat se na hrob" (Mt 28,1). Návštěva hrobu odpovídala židovským pohřebním zvyklostem a vyjadřovala osobní náklonnost vůči zesnulému.[30] Možná, že tyto dvě ženy chtěly pokračovat ve svém projevu úcty vůči Ježíšovi, tj. sedět naproti hrobu a „hledět" na něj.[31] Ve shodě s Markovým evangeliem Matouš uvádí, že ženám je andělem sděleno poselství o Ježíšově vzkříšení a že dostávají pověření, aby poslaly učedníky do Galileje k setkání se vzkříšeným Ježíšem (srov. Mt 28,7). Zatímco se podle Mk 16,8 ženy s hrůzou a zděšením vydaly od hrobu na útěk bez toho, že by někomu něco řekly, v Mt 28,8 jsou představeny, jak se strachem a velikou radostí spěchaly uskutečnit to, k čemu byly andělem pověřeny.

V Matoušově evangeliu Marie Magdalská ještě vystupuje v události, při které se jí a „druhé Marii" zjevuje vzkříšený Ježíš (Mt 28,9–10). Toto vyprávění vykazuje určité shodnosti s textem Jan 20,14–18, který popisuje zjevení vzkříšeného Ježíše Marii Magdalské. Obě dvě vyprávění se nachází na stejném místě, tj. bezprostředně po zjevení anděla u prázdného hrobu, a v obou textech Ježíš dává pověření vyřídit zprávu učedníkům, kteří jsou pokaždé označeni jako „moji bratři" (Mt 28,10; Jan 20,17). Na základě srovnání obou vyprávění se zdá, že text Mt 28,9–10 závisí na tradici, kterou patrně lépe zachycuje Janovo evangelium a kterou Matouš dovedným způsobem zasadil do kontextu svého evangelia a přizpůsobil svému stylu.[32] Marie Magdalská společně s druhou Marií při setkání se vzkříšeným Ježíšem jej okamžitě poznávají. Svůj vztah k Ježíšovi projevují třemi činnostmi. Přistoupením k němu vyjadřují touhu po společenství s ním. Obejmutí nohou není výrazem snahy vzkříšeného Ježíše zadržet,[33] ale vypovídá jednak o tělesnosti vzkříšeného Ježíše (srov. Jan 20,24–29 a v Lk 24,36–43)[34] a jednak o projevu úcty vůči němu, jak je patrné z třetí činnosti, kterou je klanění, jež zahrnuje význam bohopocty (srov. Mt 4,10, kde je citace Dt 6,13). Marie Magdalská a druhá Marie ho takto uznávají za Mesiáše

[30] STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, I. München 1922, s. 1048.

[31] Osborne, G. R.: *Matthew*. Grand Rapids MI 2010, s. 1061.

[32] GNILKA, J.: *Das Matthäusevangelium*, II. Freiburg–Basel–Wien 1992, s. 492–493; srov. také GRUNDMANN, W.: *Das Evangelium nach Matthäus*. Berlin 1971, s. 368, pozn. 4; LUZ, U.: *Das Evangelium nach Matthäus*, IV. Zürich–Neukirchen 2002, s. 417.

[33] LOHMEYER, E.: *Das Evangelium des Matthäus*. Göttingen 1967, s. 407, pozn. 2.

[34] BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 31; GNILKA, J.: *Das Matthäusevangelium*, II. Freiburg – Basel – Wien 1992, s. 495. Objetí nohou v Mt 28,10 jako zdůraznění tělesnosti Vzkříšeného je výkladem, se kterým se často setkáváme v patristické době (např. Origenes, Theophylakt). Srov. LUZ, U.: *Das Evangelium nach Matthäus*, IV. Zürich–Neukirchen 2002, s. 418, pozn. 13.

a Božího Syna. Ve svém chování ke vzkříšenému Ježíši slouží pro křesťany za vzor jednání, který by si měli osvojit vůči přítomnosti Pána. Pověření, které anděl již ženám sdělil a které se ženy právě snažily splnit, nyní znovu zaznívá od vzkříšeného Ježíše (Mt 28,10). Zopakování tohoto pověření jednak zastává funkci potvrzení platnosti andělových slov a jednak vypovídá o důležitosti úkolu, jenž je svěřen Marii Magdalské a druhé Marii.

4. Marie Magdalská v Lukášově evangeliu

Evangelista Lukáš poprvé zmiňuje Marii Magdalskou již v Lk 8,1–3, kde se nachází krátká shrnující zpráva o Ježíšově neustálém putování při zvěstování evangelia o Božím království a o jeho doprovodu, který zahrnoval nejen skupinu dvanácti učedníků, ale též mnoho žen. Text Lk 8,1–3 pochází z vlastní látky „L" a tvoří závěr tzv. „malé vsuvky" (Lk 6,20–8,3), kterou vložil Lukáš do svého evangelia poté, co opustil předlohu Markova evangelia v Mk 3,19 // L 6,19, a ke které se v následující textové jednotce opět vrací (Lk 8,4 // Mk 4,1). Podle Lk 8,2–3 náležela Marie Magdalská[35] do skupiny jmenovitě uvedených žen, které zakusily Ježíšovu osvobozující a léčivou moc a které jako uzdravené dosvědčují účinky Ježíšem ohlašovaného Božího království.[36] Doposud byla uzdravena Ježíšem během jeho působení dle svědectví Lukášova evangelia pouze jedna žena, a to Šimonova tchýně (Lk 4,38–39). Uzdravení ostatních žen je třeba spojit se zmínkami o Ježíšově terapeutické činnosti v Lk 4,40–41 a 6,17–19. Tyto ženy zůstaly v Ježíšově doprovodu z vděčnosti, avšak možná také z toho důvodu, že se cítily bezpečně v blízkosti mistra v souvislosti s možnou recidivou nemoci.[37] Skutečnost, že Ježíše doprovází ženy a že on toto strpí, může v židovském prostředí Palestiny působit pohoršlivě (srov. Jan 4,27),[38] avšak pro helénistického čtenáře se nemusí jevit jako neobvyklá.[39] Skupina žen tvoří Ježíšův doprovod se stejnou důležitostí a významem jako okruh dvanácti učedníků.[40] Jelikož tyto ženy Ježíše neustále následují, náleží do okruhu Ježíšových posluchačů a jsou tak jeho učednicemi.[41] Takto jsou rovněž představeny v roli bezprostředních svědků veškerého Ježíšova působení, třebaže svědectví žen nebylo považováno za důvěryhodné (srov. JOSEPHUS FLAVIUS, *Ant*. 4,219)[42] a v rané církvi po velikonočních událostech pouze okruh dvanácti apoštolů byl ustanoven vzkříšeným Ježíšem, aby o něm vydával svědectví (srov. Sk 1,8.21–22).

---

[35] Pouze v Lk 8,2 je uvedena jako Μαρία ἡ καλουμένη Μαγδαληνή „Marie zvaná Magdalská".

[36] Srov. RICCI, C.: *Mary Magdalene and Many Others. Women Who Followed Jesus*. Minneapolis 1994, s. 125.

[37] WIEFEL, W.: *Das Evangelium nach Lukas*. Berlin 1988, s. 157.

[38] TALBERT, C. H.: *Reading Luke. A Literary and Theological Commentary on the Third Gospel*. New York, NY 1989, s. 92–93; SCHÜRMANN, H.: *Das Lukasevangelium*, I. Freiburg–Basel–Wien 1990, s. 446. Pokud jde o doklady z rabínských spisů, viz STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, II. München 1924, s. 438.

[39] RADL, W.: *Das Evangelium nach Lukas: Kommentar. Erster Teil: 1,1–9,50*. Freiburg – Basel – Wien 2003, s. 508.

[40] Zatímco skupina dvanácti učedníků je v Lk 8,1 představena jako okruh těch, kdo byli σὺν αὐτῷ „s ním (Ježíšem)", ženy jsou v Lk 23,49 označeny pomocí výrazu pro následování učedníků συνακολουθοῦσαι, který je dokonce zesílen o předponu σύν „s, se, spolu s(e)".

[41] Židovské ženy mohly poskytovat hmotnou podporu nějakému rabínovi a jeho žákům, avšak nemohly opustit domov a stát se jeho učednicemi. Srov. WITHERINGTON III, B.: *On the Road with Mary Magdalene, Joanna, Susanna and Other Disciples – Luke 8,1–3*. Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche 70, 1979, s. 243–248.

[42] Podle mínění rabínů neměla žena důležité právo nehledě na několik málo výjimek vystupovat jako svědek. STRACK, H. L. – BILLERBECK, P.: *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrash*, III. München 1926, s. 559. Odlišně tomu bylo podle římského práva. Srov. MELZER-KELLER, H.: *Jesus und die Frauen*. Freiburg–Basel–Wien 1997, s. 270–271.

Zmínka o třech jmenovitě uvedených ženách v Ježíšově doprovodu, které byly uzdraveny od zlých duchů a nemocí v Lk 8,2–3, může snad odpovídat vyprávěním o povolání několika mužů s uvedením jejich jmen: Šimon Petr, Jakub, Jan, Lévi (Lk 5,1–11.27–28).[43] Je možné, že u třech jmen zaznamenaných v tradici nešlo ani tak o uchování identity osob, ale spíše měla odkazovat na trojici svědků (Dt 19,15). Marie Magdalská je jmenována na prvním místě ve výčtu jmen žen. Evangelista Lukáš o ní sděluje, že z ní vyšlo sedm zlých duchů (démonů). Pomocí obrazu o sedmi zlých duchů, kteří se usadí v člověku, popisuje Ježíš v Lk 11,26 krajně velkou posedlost (srov. Lk 8,30). Z této zlé posedlosti byla Marie Magdalská uzdravena, a sice Ježíšem, jak ze souvislosti vychází najevo.[44]

U ženy, která je zmíněna po Marii Magdalské, jsou uvedeny velmi instruktivní osobní údaje. Jedná se o „Janu", která byla manželkou Chuzy,[45] jenž byl správcem (ἐπίτροπος)[46] Heroda Antipy, tetrarchy Galileje (Lk 3,1). Evangelista Lukáš takto sděluje, že do okruhu žen, které Ježíše následovaly, patřily též ženy ze vznešené společenské vrstvy a dokonce i z blízkého okolí Heroda Antipy. Údaj o totožnosti této ženy dává najevo, že Ježíšovo kázání proniklo a oslovilo rovněž horní vrstvy společnosti.[47] Z tohoto údaje vzniká dojem, že také ostatní ženy, které Ježíše následovaly, pocházely z vysoce postavené společenské vrstvy.[48] Evangelista Lukáš pak Janu ještě zmiňuje v Lk 24,10 jako svědka velikonočních událostí. O třetí jmenovitě uvedené ženě, Zuzaně, která v Novém zákoně vystupuje pouze zde, Lukáš jen sděluje, že po svém uzdravení Ježíše následovala.

Tyto tři ženy – Marii, Janu a Zuzanu – spojuje s „mnoha jinými" ženami jejich společná činnost ve prospěch Ježíše a jeho dvanácti učedníků, jež je vyjádřena pomocí slovesa διακονέω „obsluhovat, sloužit". V čem tato činnost spočívala, objasňuje připojené vyjádření „ze svého majetku". Nejedná se tedy o „přisluhování u stolu", což je základní význam tohoto slovesa,[49] avšak evangelista Lukáš zde líčí tyto ženy jako zámožné, které ze svého osobního vlastnictví finančně podporovaly obživu pro Ježíše a jeho učedníky.[50] Marie Magdalská společně s ostatními ženami je představena, jak dává k dispozici pro Ježíše a jeho činnost osobní vlastnictví a jak takto následuje Ježíšovu výzvu zřeknutí se majetku (srov. Lk 14,33).

---

[43] RICCI, C.: *Mary Magdalene and Many Others. Women Who Followed Jesus*. Minneapolis 1994, s. 127 spatřuje tři ženy v Lk 8,2–3 jako protějšek trojice učedníků – Petra, Jana a Jakuba (Lk 8,51; 9,28). KIRCHSCHLÄGER, W.: *Eine Frauengruppe in der Umgebung Jesu*. In: Degenhardt, J. J. (ed.): Die Freude an Gott – unsere Kraft. Stuttgart 1991, s. 278–279 (celý článek: s. 278–285) tři jmenovitě uvedené ženy v Lk 8,2–3, které tvoří vnitřní jádro skupiny žen, odpovídají okruhu Dvanácti, který tvořil ústřední skupinu učedníků z řad mužů.

[44] Srov. RYŠKOVÁ, M.: *Maria Magdaléna*. In: Hanuš, J. – Vybíral, J. (edd.): Příběhy povolání a obrácení v biblických textech. Brno 2009, s. 99–108 zde s. 101–102.

[45] Evangelista Lukáš nám nesděluje, zda Jana svého muže opustila nebo byla již vdovou. Předpokládá jen, že Ježíš ji uzdravil a že toto uzdravení změnilo její život.

[46] Výraz ἐπίτροπος zahrnuje význam nejen „správce", ale i „místodržitel". Srov. BAUER, W.: *Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur*. Berlin – New York 1988, sl. 615. BLASS, F. – DEBRUNNER, A. – REHKOPF, F.: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen 1990, § 5,3a uvádí, že ἐπίτροπος je latinismus, který znamená římský úřad prokurátora. HOEHNER, H. W.: *Herod Antipas*. Cambridge 1972, s. 231 se domnívá, že Chuza byl „financial minister" Heroda Antipy.

[47] Lukáš s oblibou uvádí osoby vysokého stavu, jelikož se snaží křesťanství umístit do prostředí světa (srov. např. Lk 1,3; Sk 1,1; 6,7; 8,13.26–40; 10,1–48; 18,8; 19,31).

[48] MELZER-KELLER, H.: *Jesus und die Frauen*. Freiburg–Basel–Wien 1997, s. 200.

[49] WEISER, A.: *διακονέω*. In: Balz, H. – Schneider, G. (edd.): Exegetisches Wörterbuch zum Neuen Testament, I. Stuttgart–Berlin–Köln–Mainz 1980, sl. 726.

[50] ZAHN, T.: *Das Evangelium des Lucas*. Leipzig 1920, s. 338, pozn. 5; SCHÜRMANN, H.: *Das Lukasevangelium*, I. Freiburg–Basel–Wien 1990, s. 447, pozn. 29; RADL, W.: *Das Evangelium nach Lukas: Kommentar. Erster Teil: 1,1–9,50*. Freiburg–Basel–Wien 2003, s. 510.

Evangelista Lukáš se ve shodě s předlohou Markova evangelia zmiňuje o Marii Magdalské v souvislosti s pašijovými a velikonočními událostmi. Marie Magdalská náleží do skupiny galilejských žen, které Ježíše doprovázely do Jeruzaléma (srov. Lk 8,1–3). Při popisu Ježíšova ukřižování Lukáš o těchto ženách výslovně sděluje, že byly očitými svědky Ježíšovy smrti (Lk 23,49: „dívaly se na to"). Při líčení Ježíšova pohřbu na rozdíl od Mk 15,47, kde tyto ženy vidí místo, „kam" byl Ježíš pochován, Lukáš uvádí, že tyto vidí i to, „jak" bylo jeho tělo pochováno (Lk 23,55), tj. vidí jak narychlo a nedostatečným způsobem bylo Ježíšovo pohřbení provedeno. Takto je vytvořen předpoklad pro další jejich jednání v Lk 24,1–12.

Vyprávění o návštěvě žen prázdného hrobu v Lk 24,1–12 neuvádí evangelista Lukáš na začátku jména žen, jako je tomu v Mk 16,1, avšak sděluje je až na jeho konci (Lk 24,10). Ve shodě s Mk 16,1 je u Lukáše záměrem žen putujících ke hrobu rovněž pomazání Ježíšova mrtvého těla a vykonání tak poslední služby lásky vůči jeho osobě. Specifickým prvkem v andělském poselství o Ježíšově vzkříšení je výzva, aby si ženy vzpomněly na Ježíšovu předpověď, kterou pronesl ještě v Galileji (srov. L 9,22.44; 18,31–33). Třebaže Lukášovo evangelium explicitně nesděluje, že Ježíš předpověděl své vzkříšení před ženami, můžeme počítat s tím, že ženám byla tato předpověď známa. Nejen učedníci, ale i ženy byly s Ježíšem v Galileji (L 8,1–3) a doprovázely ho na jeho cestě do Jeruzaléma (L 23,55). Musí proto znát tyto předpovědi (L 9,22.44; 18,31–33), jež Ježíš vyslovil před svými učedníky, kteří jim nerozuměli (L 18,34). Na rozdíl od Mk 16,8 (a také Mt 28,8) Lukáš nezmiňuje žádnou emotivní reakci žen na velikonoční poselství. Uvádí pouze, že si ženy skutečně vzpomněly na Ježíšova slova (Lk 24,8). Znovu klade důraz na vzpomenutí si a dává najevo zájem o intelektuální reakci. Vzpomenutí si přivádí k porozumění, že ukřižování, které bylo Ježíšem ohlášeno, odpovídalo Božímu záměru a že nepřítomnost jeho těla v hrobě potvrzuje rovněž závěr Ježíšovy předpovědi o jeho vzkříšení. Vzpomenutí si na Ježíšova slova vede ženy k činnosti. I když není v textu výslovně nic uvedeno o víře žen, lze se nicméně domnívat, že jejich počínání ji může zahrnovat, jak vychází najevo z jejich následujícího spontánního a okamžitého jednání. Těžko je představitelné, že by učedníkům sdělily něco, čemu samy nevěří.[51] Obsah toho, co ženy zvěstovaly, zahrnuje to, co je vyprávěné v Lk 24,2–8, tj. objevení otevřeného a prázdného hrobu a poučení, které dostaly od nebeských poslů.[52] V Markově evangeliu (Mk 16,7–8) ženy, které dostaly pověření zvěstovat velikonoční poselství učedníkům a Petrovi, uložený úkol neplní. V Lukášově evangeliu se stávají zvěstovatelkami tohoto poselství bez toho, že by k tomu dostaly pověření. Kdo byl seznámen s radostným poselstvím, se stává jeho zvěstovatelem (Lk 2,18.38).

Uvedením jmen žen v Lk 24,10 je zdůrazněno, že svědectví, které je podáno, není anonymní a skromné hodnoty, avšak pochází od osob dobře identifikovaných. Jmenování Marie Magdalské na prvním místě (takto ve všech seznamech žen v synoptických evangeliích) může poukazovat na její vůdčí postavení a aktivní roli. Zatímco Marek jako druhou v seznamu žen uvádí Salome, Lukáš místo ní jmenuje „Janu", která zcela očividně je totožná s „Janou, ženou nějakého Chuzy, Herodova správce" (Lk 8,3). Tato změna vůči Markovi chce především umocnit vzpomínku na Ježíšovo působení v Galileji (srov. Lk 24,6). Připojené vyjádření „ostatní, které byly s nimi" v Lk 24,10 (podobně je také v Lk 8,3 a 23,55 řeč o širším okruhu) zřejmě odkazuje na zmínku o „mnoha jiných" ženách v Lk 8,3, které společně s těmi, které jsou uvedeny jménem,

[51] PLEVNIK, J.: *The Eyewitnesses of the Risen Jesus in Luke 24*. Catholic Biblical Quarterly 49, 1987, s. 90–103, zde s. 92. Srov. též např. GREEN, J. B.: *The Gospel of Luke*. Grand Rapids, MI 1997, s. 838.

[52] Popsání činnosti žen pomocí imperfekta ἔλεγον „říkaly" v Lk 24,10 možná naznačuje, že se opakovaně snažily sdělit svůj příběh učedníkům (takto MARSHALL, I. H.: *The Gospel of Luke*. Exeter 1978, s. 888) nebo že k nim hovořily jedna po druhé (takto LAGRANGE, M.-J.: *Évangile selon Saint Luc*. Paris 1948, s. 601).

Ježíše doprovázely a staraly se o něj. Takto je znovu zdůrazněn odkaz na Galileu a poukázáno tak na kontinuitu mezi Ježíšovým pozemským působením a velikonočními událostmi.

5. Marie Magdalská v Janově evangeliu

Janovo evangelium se zmiňuje o Marii Magdalské pouze ve dvou scénách. Prvním místem, kde se s Marií Magdalskou v Janově evangeliu setkáváme, je text Jan 19,25, kde je uvedena jako poslední v seznamu jmen žen, které stojí pod Ježíšovým křížem. Jak se zdá, v tomto výčtu jsou uvedeny čtyři ženy: Ježíšova matka, sestra jeho matky, Marie Kleofášova a Marie Magdalská. Pro počet čtyři hovoří skutečnost, že čtyři ženy tvoří jednak protějšek ke čtyřem vojákům a jednak souměrné řazení jmen po dvojicích: u prvních dvou žen není uvedeno jméno a jsou představeny pomocí příbuzenského vztahu k Ježíšovi, další dvě ženy jsou zmíněny jménem.[53] Na rozdíl od synoptických evangelií, kde se u Ježíšova kříže neobjevuje Ježíšova matka a Marie Magdalská je jmenována na prvním místě ve výčtu žen, v Jan 19,25 je v soupisu žen nejprve zmíněna Ježíšova matka a na posledním místě Marie Magdalská. Kromě toho se v Jan 19,26–27 objevuje „učedník, kterého Ježíš miloval" a celá scéna se soustředí na Ježíšovu matku a tohoto učedníka.

Z uvedení Marie Magdalské na posledním místě v seznamu žen v Jan 19,25 nemůžeme vyvozovat, že by zaujímala nevýznamné postavení mezi ženami. Tato její pozice spíše vyplývá ze skutečnosti, že evangelista Jan zde nejprve jmenuje příbuzné a teprve pak ostatní ženy, tj. uvádí výčet podle stupně příbuzenství. Pozornost zaslouží právě skutečnost, že Marie Magdalská je jmenována v okruhu Ježíšových příbuzných. Tento údaj může být chápán jako její vyznamenání. Marie Magdalská je jedinou ženou, která je vždy zmíněna ve všech seznamech žen, které se vyskytují ve všech čtyřech kanonických evangeliích.

Evangelista Jan o těchto čtyřech ženách sděluje, že „stály u Ježíšova kříže". Pro tuto jejich činnost není uvedeno ani nějaké odůvodnění a ani bližší vysvětlení. Ženy jsou s ukřižovaným Ježíšem spojeny skrze své „stání". V Janově evangeliu můžeme pozorovat, že výpovědi o stání osob občas slouží k tomu, aby tito lidé byli spojeni se specifickými kontextuálními souvislostmi. V Jan 18,5 při Ježíšově zatčení je Jidáš představen, jak stojí se zatýkací jednotkou. V souvislosti s Petrovým zapřením se třikrát zmiňuje jeho stání (Jan 18,16.18.25). V Jan 1,35 stání Jana Křtitele vyjadřuje jeho vztah k Ježíšovi a poskytuje mu možnost k vydání důležitého svědectví o něm (srov. též Jan 3,29). Z tohoto všeho se lze domnívat, že stání žen v Jan 19,25 může být chápáno jako jejich spojení s událostí Ježíšovy smrti na kříži, která je vrcholným okamžikem jeho zjevení, kdy v poslušnosti dokončil pozemské dílo, jež mu Otec uložil (Jan 19,30; srov. 14,31; 17,4). Toto jejich stání z nich činí očité svědky Ježíšovy smrti na kříži.[54]

Druhým místem, kde Marie Magdalská v Janově evangeliu vystupuje, je text Jan 20,1–18, kde je představena jako hlavní postava událostí u Ježíšova hrobu o velikonočním ránu. Úryvek

[53] Z hlediska větné stavby je možné, že by byly vyjmenovány pouze dvě nebo tři ženy. Domněnku, podle které by v Jan 19,25 byly uvedeny pouze dvě ženy (nejprve obě zmíněny pomocí odkazu na jejich příbuzenský vztah a pak vlastním jménem), je třeba z věcných důvodů vyloučit. V tomto případě by Marie Magdalská byla sestrou Ježíšovy matky. V případě hypotézy, že v Jan 19,25 se objevují tři ženy, by byla Marie Kleofášova totožná se sestrou Ježíšovy matky. Poněvadž se též Ježíšova matka jmenovala Marie, měly by tak obě dvě sestry stejné jméno. Zde je však zapotřebí dodat, že výraz „sestra" zahrnoval význam širšího příbuzenského vztahu. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 321; HARTENSTEIN, J.: *Charakterisierung im Dialog. Maria Magdalena, Petrus, Thomas und die Mutter Jesu im Johannesevangelium im Kontext anderer frühchristlicher Darstellungen*. Göttingen 2007, s. 118, pozn. 3.

[54] O Marii Magdalské se pak ještě jednou v Jan 20,11 uvádí její „stání", a sice u Ježíšova hrobu.

se člení do tří částí: 1) Marie Magdalská přichází brzy ráno ke hrobu, spatřuje odvalený kámen, běží k Šimonu Petrovi a „učedníkovi, kterého Ježíš miloval“ a podává jim zprávu (Jan 20,1–2). 2) Oba učedníci jdou ke hrobu, prohlíží ho a jdou opět domů (Jan 20,3–10). 3) Marie Magdalská stojí u hrobu, spatřuje dva anděly a poté vzkříšeného Ježíše, kterého nejdříve považuje za zahradníka. Vzkříšený Ježíš se dává poznat skrze oslovení Marie, pověřuje ji a ona ho plní (Jan 20,11–18). Spojení tří scén vytváří osoba Marie Magdalské (Jan 20,1.11.16.18), která je celým jménem uvedena pouze na začátku a na konci perikopy (Jan 20,1.18). Kromě toho si lze všimnout, že v Jan 20,1–18 je Marie Magdalská představena, jak třikrát pronáší domněnku o odnesení Ježíšova mrtvého těla (Jan 20,2.13.15).

Při pohledu na synoptická evangelia vychází najevo, že evangelista Jan použil pro všechny části v Jan 20,1–18 existující údaje. Zdá se, že použil tři hlavní předlohy. Velmi staré podání o návštěvě hrobu několika ženami (srov. Mk 16,1–8), tradici o Petrově prohlídce hrobu (srov. Lk 24,12) a zprávu o zjevení vzkříšeného Ježíše Marii Magdalské s dalšími ženami (srov. Mt 28,8–10). Evangelista Jan tato stará podání zaznamenal a významným způsobem redakčně zpracoval s vyzdvižením postavy Marie Magdalské a doplněním postavy milovaného učedníka.[55]

Vyprávění v Jan 20,1 začíná sdělením, že Marie Magdalská přichází brzy ráno prvního dne v týdnu k hrobu. Bližší časové upřesnění, že to bylo „ještě za tmy“, které čtvrtý evangelista připojuje, stojí v rozporu se synoptiky (srov. Mk 16,2: „když vyšlo slunce“) a nehodí se k daným okolnostem. Návštěva hrobu za úplné tmy je nepravděpodobná.[56] Odkaz na tmu zde zahrnuje symbolický význam.[57] Tma v Jan 20,1 se tedy ani tak nevztahuje ke vnější situaci, ale spíše charakterizuje stav Marie Magdalské. Prázdný hrob vzbuzuje u ní nepochopení, strach a smutek. Ještě se nenachází v jasu vzkříšeného Ježíše, pravého světla (Jan 1,9), jenž je dárcem pokoje (Jan 20,19) a radosti (Jan 20,20) a jenž je původcem víry (Jan 20,29). I když evangelista Jan znal tradici o návštěvě více žen u Ježíšova hrobu (srov. Mk 16,1; Mt 28,1; Lk 24,10), jak je patrné z vyjádření v množném čísle v Jan 20,2, zmiňuje se pouze o Marii Magdalské.[58] Evangelista Jan vynecháním ostatních žen dosahuje silnějšího dramatického účinku.[59] Toto počínání odpovídá tendenci čtvrtého evangelia, kde jednotlivé postavy znázorňují modely pro jeho křesťanské čtenáře.[60] Marie nevstupuje do hrobu, avšak reaguje okamžitě na skutečnost, že kámen je odstraněn. V Jan 20,2 je jako její reakce uveden běh od hrobu k Šimonu Petrovi a k „učedníkovi, kterého Ježíš miloval“. Její běh od hrobu vypovídá o jejím vnitřním rozpoložení, které se vyznačuje velikým zděšením a bezradností.[61] Tato poplašená reakce útěku od hrobu též naznačuje její osobní náklonnost k Ježíšovi. Bez toho, že by Marie Magdalská při návštěvě hrobu do něj vstoupila nebo do něj nahlédla, nyní sděluje těmto dvěma učedníkům: „vzali Pána z hrobu a nevíme, kam ho položili“. Její tvrzení o odcizení mrtvého těla tedy není výsledkem skutečného přezkoumání,

[55] Viz dále např. BROWN, R. E.: *The Gospel according to John XIII–XXI*. New York 1970, s. 996–1004; MAREČEK, P.: *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích. Výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií*. Olomouc 2011, s. 238–239.

[56] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 362. GRASSO, S.: *Il Vangelo di Giovanni. Commento esegetico e teologico*. Roma 2008, s. 756 uvádí, že dvojí časový údaj „časně ráno“ a „ještě za tmy“ poukazuje na naléhavost putování Marie Magdalské ke hrobu.

[57] GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 149.

[58] GRASSO, S.: *Il Vangelo di Giovanni: Commento esegetico e teologico*, Roma 2008, s. 757, pozn. 6 poukazuje na skutečnost, že podle židovského obyčeje je trochu nepravděpodobné, že by se žena sama potulovala, když byla ještě noc.

[59] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 362. BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 66, pozn. 78: „John is fascinated by the dramatic possibilities of individuals, even if a group is present.“

[60] Srov. SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 298.

[61] SCHNEIDER, J.: *Das Evangelium nach Johannes*. Berlin 1976, s. 318.

nýbrž se jedná o bezprostřední úsudek bez patřičného ověření.[62] Jak již bylo výše uvedeno, vyjádření v plurálu „my nevíme“ můžeme pokládat za indicii, že zde evangelista Jan přebírá tradici, podle které prázdný hrob objevilo více žen (srov. Mk 16,1 par.).[63]

Krátká scéna v Jan 20,1–2, v jejímž středu se nachází Marie z Magdaly, slouží jako příprava na spojovací úryvek o běhu Petra a milovaného učedníka k prázdnému hrobu a jeho inspekci. Marie Magdalská, která svou zkušenost o otevřeném hrobu sděluje dvěma učedníkům, kteří zastávají ústřední roli v Janově evangeliu, je původce významné scény v Jan 20,3–10, která znázorňuje milovaného učedníka, jak je chopen správně vidět a vysvětlovat znamení svého Pána, a který je takto představen jako ideální učedník s příkladnou vírou.[64]

Událost setkání Marie Magdalské s anděly a Ježíšem v Jan 20,11–18 je uvedena zmínkou o tom, jak Marie stojí opět u hrobu a pláče (Jan 20,11a).[65] Její pláč není obvyklým oplakáváním zemřelého, který byl očekáván od jeho příbuzných nebo přátel ženského pohlaví (srov. Jan 11,31), nýbrž výrazem její osobní bolesti a zármutku, že nemůže nalézt svého zemřelého Pána (srov. Jan 20,13.15). Během svého naříkání se naklonila, aby se podívala do hrobu. Spatřila dva anděly v bílém rouchu, kteří skrze své umístění v hrobu označovali místo, kde dříve ležela hlava a nohy Ježíšova těla. Avšak tak, jako odvalený kámen od vchodu do hrobu nebyl pro Marii Magdalskou znamením Ježíšova vzkříšením, tak rovněž přítomnost andělů pro ni tuto funkci neplní.

V této situaci se andělé obrací na Marii Magdalskou s otázkou. Zatímco v Lk 24,5 se andělé dotazují na důvod návštěvy žen u hrobu, v Jan 20,13 se dotaz týká důvodu Mariina pláče. Otázka andělů ji vede k tomu, že jim sděluje, co ji znepokojuje a trápí. To, co již řekla dvěma učedníkům (Jan 20,2), nyní oznamuje rovněž andělům: „Vzali mého Pána a nevím, kam ho položili.“ (Jan 20,13). O Ježíšovi hovoří jako o svém Pánovi a vyjadřuje tak svůj osobní vztah k němu.

Poté, co poskytla odpověď andělům, nastává něco neočekávaného. Marie Magdalská se obrátila a spatřila za sebou stát Ježíše, avšak nevěděla, že je to on. Takto je uvedena nová scéna. Skutečnost, že vzkříšený Ježíš není hned poznán, dává najevo, že jeho identita není nyní přístupná stejným způsobem, jako tomu bylo dříve během jeho pozemského působení.[66] Takovéto nepoznání se nachází rovněž při zjevení v souvislosti se zázračným rybolovem (Jan 21,1–14; srov. 21,4) a ve vyprávění o cestě dvou učedníků do Emauz (Lk 24,13–35; srov. 24,16). Vzkříšený Ježíš se dává poznávat, komu chce a kdy chce.

Ježíš klade Marii Magdalské dvě otázky. Nejprve opakuje dotaz, který vznesli andělé: „ženo, proč pláčeš?“[67] Druhá otázka „Koho hledáš?“ nejen připomíná otázku nebeských poslů „Proč

---

[62] Podle Mt 28,15 byla rozšířena fáma, že učedníci ukradli Ježíšovo mrtvé tělo. Srov. též Justin, *Dialogus cum Tryphone* 108,2 (PG 6,725–728). MORRIS, L.: *The Gospel according to John*. Grand Rapids, MI 1995, s. 734 zmiňuje, že vyjádření „vzali“ se vztahuje k Ježíšovým nepřátelům, asi zvláště k velekněžím.

[63] Srov. např. BAUER, W.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 1925, s. 229; WILCKENS, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1998, s. 306; THYEN, H.: *Das Johannesevangelium*. Tübingen 2005, s. 758. Naproti tomu BULTMANN, R.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1968, s. 530; SCHULZ, S.: *Das Evangelium nach Johannes*. Göttingen 1972, s. 530, pozn. 3 se domnívá, že οἴδαμεν není skutečným plurálem a že odpovídá orientálnímu způsobu řeči. HARTENSTEIN, J.: *Charakterisierung im Dialog. Maria Magdalena, Petrus, Thomas und die Mutter Jesu im Johannesevangelium im Kontext anderer frühchristlicher Darstellungen*. Göttingen 2007, s. 119, pozn. 8 zastává názor, že Marie Magdalská se pomocí plurálu v Jan 20,2 spojuje s oběma učedníky.

[64] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 368.

[65] Mariin návrat ke hrobu je mlčky předpokládán, takto GNILKA, J.: *Johannesevangelium*. Würzburg 1983, s. 151.

[66] HAENCHEN, E.: *Johannesevangelium. Ein Kommentar*. Tübingen 1980, s. 570; ZUMSTEIN, J.: *L'évangile selon saint Jean (13–21)*. Geneve 2007, s. 278.

[67] Můžeme si všimnout, že když se zjevuje vzkříšený Ježíš ženám v Mt 28,9–10, opakuje též andělské poselství z Mt 28,5.7.

hledáte živého mezi mrtvými“ (Lk 24,5), avšak rovněž odkazuje zpět na první Ježíšovo slovo v Janově evangeliu: „Co hledáte?“ (Jan 1,38). Na začátku evangelia byli učedníci představeni jako ti, kteří pátrali po Mesiáši, nyní na jeho konci Marie Magdalská hledá Ježíše. Jedná se o otázku, která testuje učednictví. Tento paralelismus, který vytváří rámec Janova evangelia, dává najevo, že Ježíšovými učedníky jsou jak muži, tak ženy.[68] Marie Magdalská hledá mrtvé Ježíšovo tělo a nalezne živého Pána. Tím, že se vzkříšený Ježíš takto dotazuje, se jeví hledání mrtvého Ježíše téměř jako absurdní.[69]

Marie Magdalská pokládá Ježíše za zahradníka. Jak dochází k tomuto úsudku, se z textu nedovídáme. Zmínka o zahradníkovi pochází ze stejné tradice jako údaj o tom, že Ježíšův hrob se nacházel v zahradě (Jan 19,41).[70] Marie oslovuje Ježíše jako „Pána“. Jedná se o zdvořilé oslovení zahradníka, ve kterém však zaznívá prvokřesťanský titul Ježíše (srov. 20,18.25). Marie svými slovy dává najevo, že chce znát místo, kde se nyní nachází Ježíšovo mrtvé tělo, aby ho mohla vzít. Její záměr přinést tělo nazpět, který je pro jednu ženu sotva proveditelný, je výrazem její silné lásky vůči Ježíšovi a touhy mu být nablízku.

Stav Marie, který se vyznačuje zastřeným zrakem vůči nebeským intervencím (angelofanie; zjevení vzkříšeného Ježíše), je překonán teprve v okamžiku, když ji Ježíš oslovuje jejím jménem: „Marie“. Toto oslovení vede k poznání. Tato scéna připomíná řeč o dobrém pastýři, který volá své ovce jménem, ony znají jeho hlas a jdou za ním (srov. Jan 10,3–4.27). Běžné oslovení vlastním jménem způsobuje, že se Marie obrací k Ježíšovi. Toto obrácení nezahrnuje ani tak vnější gesto otočení se, jelikož již byla obrácena k němu (Jan 20,14),[71] jako spíše její vnitřní zaměření pozornosti a otevřenost pro vzkříšeného Ježíše.[72] Na Ježíšovo oslovení reaguje Marie Magdalská zvoláním, které zahrnuje rovněž jen oslovení. Aramejské oslovení ραββουνι (doslovně: můj pane/mistře), které vyjadřuje prvek osobního vztahu a které se objevuje v Novém zákoně již jen v Mk 10,51, odpovídá běžnému ῥαββί „pane/mistře“[73] a rovněž je takto evangelistou přeloženo.

Po Mariině zvolání, které lze považovat za formu vyznání vůči Ježíšově osobě, vzkříšený Ježíš jí adresuje svá slova, která nejsou snadno srozumitelná. Nejprve jí nařizuje μή μου ἅπτου „nezadržuj mě!“ (Jan 20,17a).[74] Evangelista Jan takto dává najevo, že Marie se Ježíše dotkla (srov. Mt 28,9). Toto chování lze považovat za projev spontánní radosti a touhy již ho znovu neztratit. Vzkříšený Ježíš ke svému příkazu připojuje odůvodnění: „Neboť jsem ještě nevystoupil k Otci.“ (Jan 20,17b). K těmto ne snadno srozumitelným slovům hned připojuje příkaz: „Ale

---

[68] BROWN, R. E.: *A Risen Christ in Eastertime. Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Collegeville, MN 1990, s. 71, pozn. 83: „Discipleship is the only category that is given importance in John, and it is open equally to all who believe and are begotten as children by God.“

[69] WENGST, K.: *Das Johannesevangelium*, II. Stuttgart–Berlin–Köln 2001, s. 302.

[70] Lze se domnívat, že motiv zahradníka, který se objevuje v pozdější židovské polemice proti křesťanství (Tertulián, *De spectaculis* 30,6), mohl již v tradici zpracované evangelistou Janem zastávat apologetickou funkci. Srov. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 374; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 170–171.

[71] MORRIS, L.: *The Gospel according to John*. Grand Rapids, MI 1995, s. 741 se domnívá, že po tom, co se Marie obrátila k Ježíšovi v Jan 20,14, se obrátila zpátky ke hrobu. Toto však evangelista neuvádí!

[72] Takto např. SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 375; KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 171; MICHAELS, J. R.: *The Gospel of John*, NICNT, Grand Rapids, MI 2010, s. 999.

[73] V Novém zákoně celkem 15krát, pouze v evangeliích: Mt 23,7.8; 26,25.49; Mk 9,5; 11,21; 14,45; Jan 1,38.49; 3,2.26; 4,31; 6,25; 9,2; 11,8.

[74] Sloveso ἅπτω, které v mediálním tvaru zahrnuje význam „dotýkat se, uchopit se, držet“, se vyskytuje pouze zde v Janově evangeliu (srov. 1 Jan 5,18). Záporný imperativ přítomného času, který nařizuje ukončit předchozí nepřetržitou činnost, zapovídá tedy pokračování dotýkání/zadržování. Srov. BLASS, F. – DEBRUNNER, A. – REHKOPF, F.: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*. Göttingen 1990, § 336,3.

jdi k mým bratřím a oznam jim: ‚Vystupuji k svému Otci a k vašemu Otci, k svému Bohu a k vašemu Bohu.'" (Jan 20,17c).[75] Marie Magdalská má přestat zadržovat vzkříšeného Ježíše a místo toho má jít k Ježíšovým bratřím a vyřídit jim poselství. Ježíš zde nemá na mysli své příbuzné (srov. Jan 7,3.5.10), nýbrž své učedníky. Text Jan 20,17 je jediným místem ve čtvrtém evangeliu, kde jsou Ježíšovi učedníci nazváni jako jeho bratři (srov. Mt 28,10).

Poselství, které má za úkol Marie Magdalská vyřídit, zní: „Vystupuji k svému Otci a k vašemu Otci, k svému Bohu a k vašemu Bohu." (Jan 20,17c). Formulace o vystupování k Otci je janovský způsob vyjádření velikonočního poselství o Ježíšově vzkříšení. Hádankovitě znějící slova vzkříšeného Ježíše „ještě jsem nevystoupil k Otci" nelze považovat za ohlášení nanebevstoupení, jelikož evangelista Jan pohlíží na Ježíšovu smrt, vyvýšení a oslavení, jako na jedno jediné dění (srov. např. Jan 3,14–15; 12,32–33). Vzkříšený Ježíš se nenachází v nějakém zvláštním „mezistavu" mezi vyjitím z hrobu a návratem k Otci.[76] Slova „ještě jsem nevystoupil k Otci" odkazují zpět na začátek Ježíšovy řeči na rozloučenou v Jan 14,1–3, kde ohlašuje svým učedníkům, že jim odchází připravit místo k přebývání. Vzkříšený Ježíš v Jan 20,17 dává najevo, že naplňuje svůj příslib, který dal učedníkům při svém loučení s nimi. On nyní vystupuje ke svému Otci,[77] a to znamená pro jeho „bratry", že jim připravuje příbytky u Otce a že jim takto zprostředkovává společenství s Otcem, které jim jako plod svého odchodu předpověděl (srov. Jan 14,21.23.28).[78] Teprve totiž, až budou učedníci tam, kde je on, je jeho jití k Otci dokončeno.[79]

Poté, co Marie Magdalská vyslechla slova vzkříšeného Ježíše, evangelista sděluje, že se vydala k učedníkům a splnila Ježíšův příkaz (Jan 20,18). Ve formě přímé řeči evangelista Jan uvádí poselství, které Marie Magdalská předala učedníkům: „Viděla jsem Pána". Toto shrnující sdělení o zkušenosti se vzkříšeným Ježíšem, které se shoduje s formulí tradice při vydávání svědectví o Ježíšově vzkříšení v prvotní církvi (srov. 1 Kor 9,1), se znovu objevuje v Jan 20,25. Evangelista Jan nakonec připojuje, že Marie Magdalská „vyřídila, co jí řekl" (Jan 20,8b). Tímto způsobem evangelista ukazuje, že Ježíšova slova jsou tím nejdůležitějším, co zaznamenal.[80]

6. Závěr

Marie Magdalská, je vedle Ježíšovy matky nejčastěji zmiňovanou ženou v evangeliích. Její jméno uvádí všechna čtyři kanonická evangelia. V synoptických evangeliích je poprvé zmíněna v Lk 8,1–3, kde je představena jako jedna z žen, které zakusily Ježíšovu osvobozující a léčivou moc a které jako uzdravené názorně dokládají účinky Ježíšem ohlašovaného Božího království. Marie Magdalská náleží do okruhu žen, které v roli učednic vedle učedníků z řad mužů Ježíše během jeho veřejného působení doprovázely a sloužily mu svým majetkem. Zdá se, že Marie Magdalská ve skupině žen zastávala význačnou roli – podobně jako Petr mezi učedníky. Její jméno se ve výčtu žen objevuje vždy (kromě Jan 19,25) na prvním místě. Podle svědectví Matoušova evangelia jsou Marie Magdalská a druhá Marie, která je podle všeho Marie, matka Jakubova

[75] Podrobné pojednání ohledně interpretace Jan 20,17 poskytuje BIERINGER, R.: *„I am ascending to my Father and your Father, to my God and your God" (John 20:17). Resurrection and Ascension in the Gospel of John*. In: Koster, C. R. – Bieringer, R. (edd.): The Resurrection of Jesus in the Gospel of John. Tübingen 2008, s. 209–235.

[76] Takto SCHNELLE, U.: *Das Evangelium nach Johannes*. Leipzig 2000, s. 303.

[77] Perfektum ἀναβέβηκα označuje činnost, která právě probíhá. Srov. BIERINGER, R.: *„I am ascending to my Father and your Father, to my God and your God" (John 20:17). Resurrection and Ascension in the Gospel of John*. In: Koster, C. R. – Bieringer, R. (edd.): The Resurrection of Jesus in the Gospel of John. Tübingen 2008, s. 233.

[78] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 377.

[79] KREMER, J.: *Die Osterevangelien – Geschichte um Geschichte*. Stuttgart 1981, s. 174.

[80] SCHNACKENBURG, R.: *Das Johannesevangelium*, III. Freiburg–Basel–Wien 1975, s. 379.

a Josefova, očitými svědky nejen Ježíšovy smrti (Mt 27,56) a jeho pohřbu (Mt 27,61), ale též Ježíšova vzkříšení skrze vysvětlení prázdného hrobu andělem Páně (Mt 28,5–7) a skrze osobní setkání se Vzkříšeným (Mt 28,9–10). Ony jsou svědky pravd víry prvotní církve o smrti a vzkříšení Ježíše Krista, které zachycuje prastará formule tradice 1 Kor 15,3b–5. V Janově evangeliu je nakonec Marie Magdalská představena, jak se jí samotné dává vzkříšený Ježíš poznat a jak od něj dostává pověření zvěstovat velikonoční poselství učedníkům (Jan 20,11–18; srov. Mk 16,9–11). Marie Magdalská je takto evangelistou Janem prezentována jako první svědek Ježíšova vzkříšení a první zvěstovatel velikonočního poselství, pročež byla právem v dějinách církve ohodnocena čestným titulem *apostola apostolorum* „apoštolka apoštolů“.

doc. Dr. Petr Mareček, Th.D.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: 110056@mail.muni.cz

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

MATERIÁLY

LISTINY (ÚDAJNĚ) Z POČÁTKU 15. STOLETÍ Z RODINNÉHO ARCHIVU KINSKÝCH. PRAMENNÁ EDICE[1]

PETR SEDLÁČEK

The article deals with the charters from the archive fund "Rodinný archiv Kinských" (Kinský's family archive), inventory numbers 1–5. The article has the form of the edition of them. There is also added a brief editing principles in the first chapter and as well basic knowledge (most important signs) detected from the analysis in the term of diplomatics, sphragistics and palaeography.

Key words: Chartres; Kinský family; 15th century; False of Charters; Jodok of Moravia (Luxemburg); Wenceslaus IV; Edition; Tetours of Tetov.

1. Úvod

Cílem článku je edičně zpřístupnit listiny z archivního fondu Rodinný archiv Kinských (inv. č. 1–5).[2] Vzhledem k tomu, že se jedná o velmi malý počet listin rozdílné provenience, vzniknuvších v době od sebe značně vzdálené, je jejich komparace neúčelná a nebudou tedy pro případ této studie vyvozeny žádné relevantní výsledky. Popis vnějších znaků a diplomatický popis tak mají pouze podobu samostatných položek v katalogu.

Edice obsahuje celkem 5 listin. Všechny jsou vyhotoveny na pergamenu a v jazyce latinském. Jedna z listin je dochována v originále (č. 3), dvě jsou domnělými originály, resp. falzy (č. 1, 2),[3] a dvě jsou opisy (č. 1a, 2a). Forma edičního zpracování je inspirována územ publikace *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně*,[4] ovšem s přenesením do českého jazyka namísto latinského. Text pramene je otištěn standardním písmem, kdežto editorská řeč je v kurzívě. Vsuvky pramenných textů do editorské řeči jsou ve standardním písmu a v uvozovkách.[5]

Záhlaví edičního aparátu obsahuje pořadové číslo, údaj o datu a místu vydání, stručný regest listiny, informace o pečetích, charakter vyhotovení, resp. informace o psací látce, a uložení listiny. Následují poznámky na plice, o edicích a literatuře. U popisu pečetí je uveden údaj o vlastníku pečeti, způsobu připevnění pečeti, barvě vosku a stavu jejího dochování (poškození).[6]

---

[1] Text vznikl v rámci projektu GA ČR „RBMV X. Listiny a listy východočeských archivů z doby Václava IV.", reg. č. 17-16153S.

[2] Listiny jsou uloženy v SOA Zámrsk.

[3] O pravosti, resp. nepravosti listin podrobněji KOPIČKOVÁ, B.: *Objevení objeveného. Falza pro slávu rodu. (Editorovo intermezzo)*. Našim jubilantkám (sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové). Praha 2000, s. 135–141.

[4] KRAFL, P. – MUTLOVÁ, P. – STEHLÍKOVÁ,D.: *Řeholní kanovníci sv. Augustina v Lanškrouně: Dějiny a diplomatář kláštera*. Praha 2010.

[5] Tamtéž, s. 106.

[6] Tamtéž.

Jak již bylo zmíněno, všechny editované listiny byly vyhotoveny na pergamenu v latinském jazyce. Ke každé listině byla na pergamenovém proužku přivěšena pečeť. Stav jejich dochování se různí. U č. 1[7] a 2a je poškození mírné, přičemž u druhé z nich byly provedeny restaurátorské práce. Značné defekty jsou patrné u č. 2,[8] u něhož části pečeti zcela chybí. Větší poškození je charakteristické i pro pečeť přivěšenou k listině č. 3. Restaurována byla také pečeť u č. 1a. Veškeré pečeti se vyskytují v miskách z přírodního vosku. U č. 2 a 3 je pečetní látkou přírodní vosk, zatímco u zbylých byl daný typář otištěn do červeného vosku.

Z hlediska paleografického lze konstatovat, že brněnská listina markraběte Jošta (č. 1) je psána bastardou, stejně jako obě pražské listiny (č. 2 a 3). Zbylé dva opisy z města Tábor jsou vyhotoveny humanistickou polokurzívou, písmo je lehké se zesílením oblouků a šikmých i kosmých tahů. Za lehké písmo lze považovat též bastardu u listiny Jošta (č. 1) a Václava IV. (č. 2), kdežto Václavova další listina (č. 3) je psána těžkou bastardou. Obecně můžeme u všech listin psaných tímto typem říci, že sklon písma je svislý, zatímco u humanistické polokurzívy je text vždy mírně pravosklonný. V případě č. 1, 2a a 3 je čitelnost materiálu velmi dobrá. U zbylých dvou listin je čtení komplikováno pouze skvrnami na pergamenu a v místech ohybů psací látky.

Z hlediska diplomatického jsou zkoumané listiny tvořeny běžnými listinnými formulemi, přičemž se nevyskytuje salutace, arenga a subskripce (hlavním ověřovacím prostředkem je stále pečeť). Oba vidimusy (č. 1a, 2a) mají stejnou skladbu listinných formulí a odlišují se tak od ostatních editovaných listin: invokace („In nomine Domini amen“), inskripce, datace v úvodu (inkarnační rok a průběžné datování) i v závěru („Anno et die ut supra“). Odlišnost tedy spočívá nejen ve výskytu a pořadí jednotlivých částí listin, ale též v jejich stavbě, což je logicky dáno totožným typem listin (vidimus) vzniklých ve stejné kanceláři v téže době. Určitou stylistickou podobnost listin lze pozorovat u č. 2, tedy falza, a pravé Václavovy listiny (č. 3). V obou případech je obdobná intitulace, promulgace a datace s uvedeným datum, místem, inkarnačním rokem, průběžným datováním a rokem vlády. Sankci lze pozorovat jen u listiny Václava IV. z 18. května 1418 (č. 3). Co se datace týče, nejodlišnější je brněnská listina, v níž je uvedeno datum, místo, inkarnační rok a den dle svátku, jenž se u žádné další nevyskytuje. Jistou podobnost lze pozorovat též u koroborace obou falešných listin (č. 1 a č. 2).

Jestliže jsme výše zmínili, že dvě z pěti editovaných listin jsou falza, shrneme si několik základních argumentů o jejich pravosti, resp. nepravosti, jež podrobněji rozvedla Božena Kopičková.[9] Jedna z podezřelých listin, konkrétně č. 2, měla být vydána v kanceláři krále Václava IV. Obsahem i suspektními znaky s ní souvisí listina Jošta (č. 1). Obě listiny pak po obsahové stránce navazují na listinu krále Jana Lucemburského z 25. března 1326.[10] V tomto případě je nutno zdůraznit nepřípustnost češtiny v listině vydané jeho kanceláří (čeština pronikala do české panovnické kanceláře až za Václava IV.) a obzvláště nápadné pasáže, v nichž Tetaurové prokázali před králem Janem stáří svého rodu, jenž existoval už před pěti sty lety (!) a dávno patřil k panskému stavu.[11] Tytéž skutečnosti uvádí také námi editovaná listina markraběte Jošta. V lis-

[7] O pečetech Jošta Lucemburského podrobněji ŠVÁBENSKÝ, M.: *Soupis pečetí moravských markrabat a markraběnek z lucemburského rodu v brněnských archívech.* Brněnský archivní věstník č. 4, 1960, s. 9–26.

[8] O pečetech Václava IV. podrobněji MARÁZ, K.: *Sfragistika : Studijní texty pro posluchače pomocných věd historických a archivnictví.* Brno 2014, s. 82–84.

[9] KOPIČKOVÁ, B.: *Objevení,* s. 135–141.

[10] Tamtéž, s. 135. – Plné znění in: PAPROCKÝ, B.: *Diadochos id est successio: jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského. Kněh druhých kapitola první: O stavu panském a rozmnožení jeho a odkud který rod a erb do tohoto království přišel.* Praha 1602, s. 376–377.

[11] KOPIČKOVÁ, B.: *Objevení,* s. 136.

tině krále Václava IV. se jedná o majetkový spor dvou rodových větví a má mimo jiné doložit příbuzenský vztah mezi Vchynskými (tj. Kinskými) a Tetaury z Tetova. O falzech svědčí nejen obsahové pojítko, ale též styl shodný spolu s terminologií v listinách rozdílných vydavatelů z různých časových období, přičemž ani jedno nekoresponduje s dobovým územ kanceláří, v nichž mělo k vydání listin, resp. falz dojít.[12] Za všechny příklady uvádí Božena Kopičková alespoň dva. V prvém případě se jedná o latinský termín *arx*, kterým je v obou falzech označován hrad. Z dosavadních poznatků je zřejmé, že na počátku 15. století je taková shoda u dvou různých a na sobě nezávislých vydavatelích pochybná. Pojem *arx* se navíc užíval jen v určitých souvislostech a pro označení hradu převládal termín *castrum*.[13] Druhým podezřelým pojmem je označení listiny latinským substantivem *diploma,* jež se opět vyskytuje jak v listině Jošta, tak i Václava IV. V obou kancelářích bylo zvykem užívat pojmu *litterae*.[14]

2. Edice

1) 1401 prosinec 20. Brno

Jošt, markrabě moravský, na žádost Alberta Tetaura z Tetova a na základě listiny českého krále Jana, svědectví říšských knížat, přísažné výpovědi jeho příbuzných i jeho vlastní, potvrzuje šlechtický původ, starobylost jeho rodu a příslušnost ke stavu pánů.

Na pergamenovém proužku přivěšena znaková pečeť markraběte Jošta z červeného vosku v misce z přírodního vosku. Mírně poškozená.

A) Falsum pergamen lat., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 1 (A).

B) Inzert ve vidimu města Tábor s dat. 1583, VIII. 30., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 2 (B).

Lit. Kopičková, B.: Objevení objeveného. Falza pro slávu rodu. (Editorovo intermezzo). Našim jubilantkám (sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové), s. 135–141.

Iodocus, Dei gratia marchio Brandeburgensis[a] et dominus Moravie, notum facimus, quatenus coram nobis et consiliariis nostris comparuit,[b] in memo‖riam revocans multa suorum predecessorum officia in hanc patriam, nihilominus a[c] sua persona utiliter declarata, generosus dominus Albertus Tetaur a Tettoua pater cum suis filiis, generosis dominis Petro, ‖ Iohanne et Duxa, nativis procreatis, et matre et uxore domini Alberti Tetauri nomine Maria, generata domina de Bozkowicz, orans, ut ei concedamus coram nobis et consiliariis nostris vetustatem sue styrpis‖ et similiter baronatus sui originem ab antecessoribus suis probare consuetudine iuris, prout ei a nobis et consiliariis nostris prescriptum fuerit. Causam eius rei [d] nobis hanc indicavit, quod filium suum nomine Duxam sua voluntate Domino Deo pro officio sacerdotali ad sanctissimum patrem papam allegato[e] eo Romam in oblacionem dare pollicitus sit ac admonitus, ea de re a suo filio Duxa de voto suo implendo illud facere in animum proposuit. Similiter maioris natu sui filii, Iohannes,[f] cum non posset peticioni resistere, quod ipsi sua paterna voluntate concesserit, ad peregrinas provincias proficisci, ut, gladio victum querens, honestam familiam, exempla maiorum suorum sequendo, sibi compararet, sepulchrum Salvatoris Domini et loca sanctorum ut visitet, ac ordinem sancti Iohannis militarem et societatem fratrum ut ingrediatur. Eam peticionem honestam et piam nobis communicatam nos deliberantes, cum non repe-

[12] Tamtéž.
[13] Tamtéž, s. 140.
[14] Tamtéž, s. 141.

riremus ullam causam, quare id fieri non debeat, cumque ipsa conditio nostra ad eam [g] nos inclinaret, conscenso solio nostro cum consiliariis peticioni illius annuimus, quod quicumque rectis[h] probationibus dominus Albertus Tetaur confirmare et coram nobis atque consiliariis nostris declarare voluerit, ea videre, examinare et discernere iuste velimus. Deposuit autem coram nobis et consiliariis nostris diploma regis Bohemie Iohannis[l] datum pro baronatu familie Tetaurorum a Tetoua cum nonnullis testimoniis principum Imperii, qui dant testimonium de styrpe a Tettoua, quomodo in patria illorum quadringentos annos (prout memorie in terris patris[i] ipsorum reperiuntur) semper pro strenuis equitibus auratis Imperialibus habiti et existimati fuerint, in usu habentes seu clypeo gestantes tres mordentes candidos, hoc est dentes lupinos in levam partem inclinatos, galea coronata in eaque duas alas aquile; et quod idem dominus[k] Albertus Tetaur ab illis antecessoribus ita testimonio firmatus fuerit progenitus. Ad hec cum haberet ea, que ius et iusticia demonstrat, nominavit patrem suum Wolfgangum Tetaurum et matrem Margaritam[l] de Zierotin, avum suum Georgium[m] Tetaurum et aviam Margaretam de Lomnicze, proavum suum Wilhelmum Tetaurum, proaviam vero Veronicam de Lyppa, attavum suum Balthazarem Tetaurum, attaviam suam Elizabetam de Strzyzil; que persone sicut masculini sexus, ita et feminini, erant mariti legitimi, honesti religiosi et predecessores Alberti Tetauri ordinarye (!) succedentes honesteque fame, nulla nota ac reprehensione honestatis deformati cum fuerint, habentes ex magnis familiis baronum ac equestrium ac nobis et nostris familiis cognitorum. Postquam vero hec omnia ostensa et demonstrata sunt, prout scribitur, pronunciamus cum consiliariis nostris: quandoquidem[n] mentio fit annorum et familiarum multarum,[o] pro munienda[p] veritate ut ipse Albertus Tetaur ea allegata testibus vivis cum iuramento elevatis digitis attestantibus probaret, quod in istis allegatis fideliter ac sincere se gesserit, nulla fraude usus est, similiter quod successive quemadmodum asseruit, ex istis personis masculini et feminini sexus et ex sanguine illorum sit ortus. Cui rei ipse recepit se satisfacturum ac constituit pro[q] se has personas ad attestandam veritatem sibi adiunctas: Hendricum, Fridericum, Wenceslaum,[r] [s] Iohannem Tetauros,[t] patruos suos, item et ceteris [u] Iohannem, Hendricum de Zierotin, Vilhelmum, Adalbertum de Lomnicze, Iohannem Aloisium de Lyppa, Casparum et Petrum de Stryzil, qui voluntarie coram nobis et consiliariis nostris elevatis sursum digitis iuramento protestati sunt, quod Albertus Tetaurus, Petrus, Iohannes, Duxa filii illius de familiis suis paterna et materna progenie successive originem trahunt, patrui genuini et avunculi ipsorum existentes. Ipse vero Albertus Tetaur pro se ipso iuramentum fecit, quod in hac probatione et purgatione se iuste gesserit. Quare nos pronunctiamus[v] (!), quod approbemus asseverationem styrpem familie honestam conversacionem progeneracionem in mundum Alberti Tetauri, similiter et Petri, Iohannis, Duxe et predecessorum ipsorum, qui annotati sunt, et profitemur eas secundum allegata veros esse liberos barones. Et quod hec omnia ita coram nobis et consiliariis nostris acta fuerint, ad ipsorum necessitatem et futuram memoriam in hanc paginam illa omnia, prout gesta sunt, inscribi et sigillo nostro confirmari eisque reddi curavimus. Datum Brune anno Domini millesimo quadringentesimo primo, in vigilia sancti Thome apostoli.

a) „marchio“ *B.* – *b)* „comparavit“ *B.* – *c)* „et“ *B.* – *d)* „coram“ *B.* – *e)* „ablegato“ *B.* – *f)* „Iohannis“ *B.* – *g)* „rem“ *B.* – *h)* „certis“ *B.* – *i)* „patriae“ *B.* – *k) V B nadepsáno.* - *l)* „Margaretham“ *B.* – *m) V B původně* „Balthasarem“, *opraveno.* – *n)* „hic“ *B.* – *o)* „plurium“ *B.* – *p)* „invenienda“ *B.* – *q) „per“ B.* – *r)* „Vencesilaum“ *B.* – *s)* „Vilhelmum“ *B.* – *t)* „a Tettova“ *B.* – *u)* „avunculos suos“ *B.* – *v)* „pronunciamus“ *B.*

1) Viz RBM III, s. 468, č. 1197. Listina je označena jako podezřelá.

1a) 1583 srpen 30. Tábor

Rada města Tábor na žádost Jana Tetaura transumuje listinu Jošta z r. 1401, XII. 20.

Na pergamenovém proužku přivěšena pečeť města Tábor z červeného vosku v misce z přírodního vosku. Restaurovaná.

Orig. pergamen, lat., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 2.

In nomine Domini amen. Anno nativitatis Domini mille ‖ simo quingentesimo octuagesimo tertio, feria sexta sive die Veneris, tricesima die mensis Augusti. Nos consul totusque senatus consultus ‖ civitatis Hradisstie montis Thabor illustrissimi generosis proceribus nobilibus strenuis dominis atque singulis has litteras inspecturis no ‖ tum facimus, quod generosus atque strenuus dominus Ioannes Thettaur a Thettova etc. exhibuit atque ostendit nobis in consilio nostro in pargameno scriptas certa quedam vera programmata litteras regali sigillo munitas, quas nos vicinitis legimus sanas et integras, non viciatas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas ac prorsus omnino omni vitio et suspicione carentes, petens easdem litteras per nos propter certas causas transsumi, transcribi, copiari et exemplari et in publicam formam redigi. Tenor vero harum litterarum per omnia de verbo ad verbum est talis:

[Následuje znění listiny markraběte Jošta z r. 1401, XII. 20. Viz č. 1.]

Quare ut veritati et his, quae in hoc opere continentur, fides indubitata adhibeatur, nos supra scripti consul totusque senatus consultus civitatis Montis Thabor has litteras sigillo maiori nostro muniri dedimus. Anno et die ut supra.

2) 1415 červen 6. Praha

Václav IV., český král, rozhoduje spor mezi bratry Janem a Václavem z Vchynic z jedné, a bratry Fridrichem, Volfem a Vilhelmem Tetaurem z Tetova ze strany druhé, ohledně tvrze Chlum a v ní uložených listin. Podle králova rozhodnutí mají Tetaurové poskytnout bratřím z Vchynic seznam příslušných listin, jelikož mají s Tetaury společné předky. Protože tvrz Chlum získali Tetaurové od svých rodičů právoplatnou koupí, nikdo jiný k ní již nemá žádná práva.

Na pergamenovém proužku přivěšena pečeť krále Václava IV. z přírodního vosku v misce z přírodního vosku. Poškozená, části deperditní.

A) Falsum pergamen lat., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 3 (A).

B) Opis ve vidimu rady města Tábor z r. 1583, VIII. 30., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 4 (B).

Na plice: „Ad relationem Henrici de Lazan, capitanei Wratislawiensis, Iohannes de Bamberg“.

Lit. Kopičková, B.: Objevení objeveného. Falza pro slávu rodu. (Editorovo intermezzo). Našim jubilantkám (sborník příspěvků k poctě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové a PhDr. Marie Liškové), s. 135–141.

Venceslaus, Dei gratia Romanorum rex semper augustus et Bohemie rex. Notum facimus tenore presentium literarum, prout controver ‖ sia est exorta inter generosos Iohannem, Venceslaum, fratres de Wchinicz ex parte una, et Fridericum, Volfium, Vilhelmum Tettauros de Tettova ex parte altera, eaque ‖ eiusmodi, quod fratres Venceslaus et Iohannes de Wchinicz retulerunt ad nos suum gravamen erga fratres Fridericum, Volfium, Vilhelmum Tettauros de Tettova ‖ impetraruntque actionem ac audientiam cum eis coram praesentia nostra personali, exagerantes se a fratribus Tetauris oppressionem et violentiam iniuriam pati, quia fratres Tetauri totam arcem Chlum cum omnibus arcis eiusdem pertinentiis post avum ipsorum fratrum Iohannis et Vences-

lai de Wchinicz, videlicet post bonae memoriae Iohannem Tetaurum,[a] quod ad ipsorum partem sese intromiserint, atque eandem arcem cum pertinentiis eius, similiter et diplomata ac amplissima privilegia caesarum et regum ipsis Tetauris pro stirpe illorum donata, precipue vero diploma regis Iohannis in ordinem baronatus, apud se detinere habendo, ac utrumque ocultare neque ad necessitatem Iohannis et Venceslai fratrum de Wchinicz descripta illorum diplomatum reddere velle. Ad hęc neque partem hereditatis eiusdem arcis Chlum conscendere, neque in eam arcem ipsos fratres mittere, cum tamen ipsi Iohannes et Venceslaus ab altero fratre [!], videlicet ab Heniko – illi vero a Iohanne sint progenerati et naturales atque non divisi fratres fuerunt ac filii generosi Vilhelmi Tetauri ambo et ex matre Barbara a Cineburgo, orta Tetaurii de Tettova – ad arcem dictam cum pertinentiis eius et ad omnia diplomata ius ac iustitiam non minus atque illi fratres Fridericus, Volfius, Vilhelmus Tetauri se habere, eandemque sibi nostro iudicio relinqui postulantes, deposita coram nobis conventione pro dote quondam aviae suę Barbarę de Cineburgo atque testamento Iohannis Tetauri, probare intendentes, quod et ipsi veri Tetauri sunt. E regione a Friderico, Volfio et Vilhelmo Tetauris indicatum est, quo pacto olim Henik, pater fratrum Iohannis et Venceslai, se Iohanni Tetauro, patri eorum, scripto obligaverit et sacerdotem Petrum de Hage captivare non permiserit, deinde quod indulgentias a sanctissimo patre papa[b] non violaverit, iuramento confirmare se eam culpam purgaturum velle et Petrum de Skoka captivum in arcem[c] Chlum transmittere, a quo cognosci possit quisnam haec omnia patravit; attamen usque ad hoc momentum sicut pater, ita et filii satis facere eis neglexerunt. Insuper, quemadmodum nec pater illorum, ita neque ipsi utantur proprio titulo ac diplomata quanquam originem ducant a duobus fratribus Tetauris, quorum sunt filii; tamen cum titulum mutaverint, ad eos non spectant. Quod vero attinet ad arcem Chlum, eandem esse inter fratres et parentes illorum emptam et persolutam, deposita conventione et emptione scripta, petierunt, ut ea fruantur. His auditis nos, cum libenter vellemus, ut inter eos charitas et concordia maneat, revocatis in memoriam nobis pluribus atque eximiis oficiis, quę utiliter maioribus nostris a familia et antecessoribus Tettauris a Tettova declarata sunt, nullum intermittentes nostrum laborem, hoc modo de illa controversia accurate a nobis examinata, enunciamus: Quoniam hoc constat et ex divisione atque conventione inquisitum, atque a partibus non est abnegatum, quod fratres Iohannes et Venceslaus, nec non fratres Fridericus, Volfius, Vilhelmus ab olim generoso Vilhelmo Tetauro, patre illorum, sunt orti atque a Barbara de Cineburgo, naturales consanguineique patrueles sunt; ideo quocunque tempore diplomate regis Iohannis fuerit illis opus aut quocunque alio diplomate, quod Fridericus, Volfius, Vilhelmus Tetauri haberent, tunc obligantur pro necessitate ipsorum descripta, deponentes levatis sursum digitis, qui numerus illorum diplomatum sit, confirmare et quod plura non habeant neque de illis sit eis compertum, nullum in ea re committentes fraudem. Quod vero attinet ad indulgentias, quandoquidem pater Iohannis et Venceslai est mortuus, similiter de captivatione Petri Skok, loco parentis sui ipsi Iohannes et Venceslaus fratribus de Tettova non obligantur, solummodo postquam a maiore numero patruorum Tetaurorum fuerint admoniti, mox suum titulum veterum suorum maiorum suscipere ipsi Iohannes et Venceslaus et hunc presentem omittere debent. Quod autem ad arcem Chlum attinet, quoniam de emptione et de vendicione atque persolutione constat idque a fratribus Friderico, Volfio, Vilhelmo comprobatum est, ad eam arcem ipsis nihil iuris ullo unquam tempore relinquitur. Ad futuram eius rei memoriam, quod haec sentencia nostra inter partes lata et hoc modo complanata sit, ad ipsorum futurum commodum sigillo nostro regio eam firmantes, huic paginę illud appendi curavimus. Datum Pragę anno Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, die sexta Iunii, regnorum nostrorum anno Bohemiae anno[d] quinquagesimo secundo, Romanorum vero tricesimo nono et cetera.

a) „Tetthaurum“ *B, tak i dále.* – *b)* „papae“ *A.* – *c)* „in arce“ *B.* – *d) Chybí v B.*

2a) 1583 srpen 30. Tábor

Rada města Tábor na žádost Jana Tetaura z Tetova vidimuje listinu krále Václava IV. z r. 1415, VI. 6.

Na pergamenovém proužku přivěšena pečeť města Tábor z červeného vosku v misce z přírodního vosku. Mírně poškozená, restaurovaná.

Orig. pergamen lat., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 4.

Na plice: „Ad relationem Henrici de Lazan, capitanei Wratislaviensis, Iohannes de Bamberg."

In nomine Domini amen. Anno nativitatis Domini millesimo quingen‖tesimo octuagesimo tertio, feria sexta sive die Veneris, tricesima die mensis Augusti. Nos consul totusque senatus consultus civitatis Hradisstie Montis Thabor illustrissimis, ‖ generosis, proceribus, nobilibus, strenuis dominis atque singulis has litteras inspecturis notum facimus, quod generosus atque strenuus d. Iohannes Thetaur a Thettova etc. exhibuit ‖ atque ostendit nobis in consilio nostro in pargameno scriptas certa quedam sacra programmata litteras regali sigillo munitas, quas nos vidimus, legimus sanas et integras, non viciatas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed prorsus omnino omni vitio et suspicione carentes, petentes easdem litteras per nos propter certas causas transsumi, transscribi, copiari et exemplari et in publicam formam redigi. Tenore (!) vero harum litterarum per omnia de verbo ad verbum est talis:

[*Následuje znění listiny krále Václava IV. z r. 1415, VI. 6. Viz č. 2.*]

Quare ut veritate et his, quae in hoc opere continentur, fides indubitata adhibeatur, nos supra scripti consul totusque senatus consultus civitatis Montis Thabor has litteras sigillo nostro maiori muniri dedimus. Anno et die ut supra.

3) 1418 květen 18. Praha

Václav IV., římský a český král, za věrnou službu uděluje Smilovi, synovi Martinky z Vchynic, statek Lovosice, patřící klášteru v Altzella (Sasko), a v něm právo honu v rozsahu, jaký měl jeho otec a bratří.

Na pergamenovém proužku přivěšena pečeť krále Václava z přírodního vosku. Poškozená.

Orig. pergamen lat., SOA Zámrsk, RA Kinských, inv. č. 5.

Wenceslaus, Dei gracia Romanorum rex semper augustus et Boemie rex, notum ‖ facimus tenore presencium universis, quod attendentes fidelia obsequia fidelis nostri dilecti Smylonis de ‖ Wchynicz, quondam Martynkonis de Wchynicz nati, quibus Serenitati nostre hactenus compla‖cuit, cottidie complacet et complacere poterit in futurum, sibi non per errorem aut improvide, sed animo deliberato et ex certa nostra sciencia tuicionem bonorum videlicet Lowsicz[1] monasterii Cellensis ordinis sancti Bernhardi Misnensis dyocesis commisimus, indulsimus et dedimus, indulgemus ac damus tenore presencium liberam potestatem, ut ipse in bonis Lowsicz monasterii predicti pascere et venari sive aucupari possit et valeat, sine impedimento et contradiccione cuiuscumque, eo modo, sicut hoc quondam a serenissimo principe domino Karolo, Romanorum imperatore semper augusto et Boemie rege, domino et genitore nostro carissimo, et a nobis quondam prefatus Martinko, predicti Smylonis genitor, Myxo, Habardus, Smylo et Bohuslaus, eius fratres, hucusque iuxta continenciam litterarum suarum, ut asserunt, habuisse dinoscuntur. Insuper volumus, ut nulla persona ecclesiastica vel mundana cuiuscumque status, gradus aut condicionis existat, audeat, debeat vel valeat in dictis bonis Lowsicz pas-

cere, venari seu quodlibet aucupari preterque provisor et homines dictorum bonorum in Lowsicz necnon Smylo supradictus, sub pena indignacionis nostre gravissime; quam qui contrafecerint, se noverint ipso facto incurrisse, presencium sub regie nostre Maiestatis sigillo testimonio litterarum. Datum Prage anno Domini millesimo quadringentesimo decimo octavo die decima octava Maii, regnorum nostrorum anno Boemie quinquagesimo quinto, Romanorum vero quadragesimo secundo.

[1)] *Lovosice, město v Ústeckém kraji.*

Mgr. Petr Sedláček
Historický ústav AV ČR
pobočka Brno
Veveří 97
602 00 Brno
e-mail: 361397@mail.muni.cz

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

VZPOMÍNKY

DVAKRÁT NA KATEDŘE DĚJEPISU PdF MU[1]

JAROSLAV VACULÍK

The witness clarifies two stages of his activities at the Department of History of the Brno Faculty of Education. The first stage began in 1973 and lasted until he was forced to leave in 1982, the second started in 1990, when he was first the Deputy Head and then the Head of the Department.

Key words: Department of History; Faculty of Education; Masaryk University.

Na podzim 1972 mne v novinách zaujal inzerát o konkurzu na místo odborného asistenta pro obor nových a nejnovějších světových dějin na katedře dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně (tehdejší název Masarykovy univerzity). Zajel jsem do Olomouce za svým bývalým učitelem dr. Františkem Kraváčkem, aby mně poradil, zda se mám o toto místo zajímat. Dr. Kraváček rozhodně doporučoval podat přihlášku. Na svém dosavadním pracovišti jsem byl spokojen, ale dostal jsem se do konfliktu s okresní školní inspektorkou kvůli dotazu týkajícího se tzv. pohraničního příplatku, který dostávali pouze učitelé bydlící v místě školy. Dotaz jsem jménem dojíždějících učitelů zaslal do Učitelských novin, kde byla rubrika Dotazy. Redakce ale místo odpovědi okamžitě informovala odbor školství Okresního národního výboru v Šumperku a inspektorka přijela celou záležitost vyšetřovat na školu v Sobotíně. S podáním přihlášky jsem váhal také kvůli své tehdejší přítelkyni Daně Hamplové, protože jsem tušil, že odloučení k upevnění našeho vztahu nepřispěje. Dana byla ale nápadem nadšena a mé ambice podpořila.

Do konkurzu se přihlásilo celkem dvanáct uchazečů a konkurzní komise ve složení proděkan a vedoucí katedry dějepisu PdF prof. dr. Jaroslav Sýkora, vedoucí katedry historie a archivnictví Filozofické fakulty UJEP prof. dr. František Jordán (můj pozdější školitel), dr. Stanislav Julínek z katedry dějepisu PdF a vedoucí kádrového a personálního oddělení Marie Kryštofová vybrala 29. ledna 1973 jako nejvhodnějšího uchazeče „aktivního funkcionáře, který odpovídá požadavkům kladeným na toto místo“. Ale ten oznámil, že na místo nereflektuje, neboť nastupuje na místo odborného asistenta na Ústav marxismu-leninismu (ÚML). Tím se uvolnil prostor pro mne, který jsem se umístil na druhém místě. Stále jsem ještě váhal, zda mám předpoklady pro funkci vysokoškolského učitele, takže prof. Sýkora musel dokonce urgovat mou kladnou odpověď, neboť místo bylo po odchodu jeho spolužáka Karla Boudného (nar. 1928) na ÚML neobsazeno a světové dějiny období od roku 1640 do současnosti přednášel doc. dr. Jaroslav Horejsek (nar. 1930) z Filozofické fakulty UP v Olomouci. Zároveň mne prof. Sýkora požádal o výuku v prázdninovém soustředění posluchačů postgraduálnho studia v červenci 1973.

Na místo odborného asistenta jsem nastoupil 1. září 1973 a byl jsem pověřen výukou obecných dějin novověku a doby nejnovější. Za novověk bylo podle tehdejší marxistické periodiza-

[1] Zařazeno při příležitosti 70. narozenin prof. Jaroslava Vaculíka.

ce považováno období od anglické revoluce 1640 do bolševického převratu v Rusku v roce 1917, následující období byly nejnovější dějiny. Novověk se tehdy přednášel ve II. ročníku čtyřletého studia dva semestry s tříhodinovou přednáškou týdně a jednohodinovým seminářem. Vycházel jsem ze zkušeností svých učitelů v Olomouci dr. Arnošta Skoupého a dr. Josefa Špičáka a můj přehledný výklad byl, dle slov tehdejšího posluchače dr. Ivo Martince (nar. 1955), oceňován. Ve III. ročníku jsem měl dvouhodinovou přednášku a jednohodinový seminář Nejnovějších obecných dějin. Příprava na pět hodin přednášek týdně byla náročná a vycházel jsem z tehdy nejdostupnějších desetidílných Dějin světa, přeložených z ruštiny, které odpovídaly požadovanému marxistickému výkladu dějin. Teprve později jsem své přípravy postupně přepracovával na základě české odborné literatury publikované především ve druhé polovině 60. let.

Katedra dějepisu nebyla početná. Vedoucí katedry J. Sýkora (nar. 1928) se vědecky i pedagogicky zaměřoval na nejnovější československé dějiny. Dějiny starověku, obecného středověku a vědy a techniky přednášel dr. Ctibor Nečas (nar. 1933). Starší české dějiny přednášela dr. Marie Marečková (nar. 1942), která se vědecky zabývala studiem sociální struktury a ekonomiky městských komunit na východním Slovensku v období první poloviny 17. století. Dr. Ctibor Nečas se v této době zaměřil nejprve na výzkum česko-jihoslovanských vztahů v prvních desetiletích 20. století (monografie Balkán a česká politika; Brno 1972) a poté na perzekuci Romů v době okupace (monografie Nad osudy českých a slovenských Cikánů v letech 1939–1945; Brno 1981). Pro své postoje v době Pražského jara byl C. Nečas označen za neperspektivního pracovníka fakulty a jeho habilitační práce byla FF UJEP vrácena. Dějiny SSSR přednášela Věra Šobrová (nar. 1933), která po služební cestě do Polska, kterou podnikla Marie Marečková s manželkou vedoucího Olgou Sýkorovou, musela ihned katedru opustit a zakotvila jako politická pracovnice v Pozemních stavbách. Po roce 1989 ji dokonce chtěli rehabilitovat a umožnit návrat, což ale odmítla. Na jí uvolněné místo pak byli přijati dva noví pracovníci František Čapka (nar. 1942) a Otto Zwettler (nar. 1942), oba pozdější vedoucí katedry. Teorii vyučování dějepisu a dějiny umění přednášel dr. Stanislav Julínek (1931–2013). V roce 1972 nastoupila na katedru Helena Bébarová (nar. 1947), která se v roce 1977 provdala za rakouského obchodníka Klein-Watrycze. Na katedře měla na starosti před mým příchodem dílčí knihovnu, kde jí vypomáhala jako pomocná studentská vědecká síla Vlasta Čechová (nar. 1952), provd. Daněčková. Správa knihovny přešla v roce 1974 na mne. Těsně přede mnou byl na katedru přijat asistent Bohuslav Klíma (nar. 1950), v době mého příchodu ovšem nastoupil jednoletou základní vojenskou službu, kterou vykonával na Vojenské politické akademii v Bratislavě. Po návratu učil dějiny pravěku a starověku. Po odchodu Heleny Bébarové se na katedře vystřídalo několik asistentek, a to v letech 1977–1978 Jana Juklová (nar. 1952), 1978–1979 Jana Kučerová (nar. 1954), provdaná Ládyová, 1981–1986 Libuše Urbánková (nar. 1955) a 1983–1984 Ivana Pokorná (nar. 1959). Zapomenout nemůžeme ani na techničku Květu Kozlovou a sekretářku Marcelu Dubskou (nar. 1942).

Součástí výuky byly pedagogické praxe, a to průběžná a souvislá, a volitelná cvičení a semináře jako Vybrané kapitoly z dějin Brna (H. Bébarová), Metody práce s audiovizuálními pomůckami (S. Julínek), Dějiny mládežnického hnutí (C. Nečas), Kapitoly z dějin venkova v 16.–17. století (M. Marečková) nebo Perzekuce českých Romů za druhé světové války (C. Nečas). Výchovný i vzdělávací význam měly odborné exkurze, které byly organizovány v 1.–3. ročníku jako týdenní, a to s výjezdy do sousedních zemí (Drážďany, Krakov, Budapešť). Kromě výuky v interním (dnes prezenčním) studiu probíhala výuka i ve studiu dálkovém (dnes kombinovaném) a postgraduálním. Počet studentů byl relativně malý, v interním studiu existovaly jen dvě kombinace, a to dějepis – český jazyk a dějepis – ruský jazyk.

Pokud jde o mou vědeckou činnost, inspiroval jsem se příležitostným dvojlistem, který vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku k 30. výročí vypálení Českého Malína na Volyni.

Autorem drobné publikace byl doc. J. Horejsek z Olomouce. Protože jsem pocházel z obce Nový Malín, která tak byla pojmenována po vypálené volyňské obci, rozhodl jsem se věnovat svou rigorózní práci reemigraci volyňských Čechů na severní Moravu. Původně měl prof. Sýkora záměr, že budu práci obhajovat na FF UP v Olomouci a vedoucím měl být právě doc. Horejsek, který však musel z politických důvodů opustit fakultu. Práci jsem nakonec obhajoval na FF UJEP v Brně.

Při přijetí nových pracovníků děkanem v roce 1973 (spolu se mnou nastoupil Michal Charvát, pozdější první děkan Fakulty sportovních studií MU, bohemistka Věra Linhartová a didaktik matematiky Zdeněk Buřil) se tehdejší děkan prof. dr. Josef Dočekal, který přednášel dějiny mezinárodního dělnického hnutí a KSČ ptal, proč jsem si nevybral téma z dějin dělnického hnutí. Situaci zachránil proděkan pro vědecký výzkum prof. Evžen Valový, který prohlásil, že stanovení vědeckého zaměření jednotlivých pracovníků je věcí vedoucího katedry. Prof. Sýkora prozíravě pravil, že moje téma je nosné.

Katedra se v této době ovšem orientovala především na aplikaci regionálně historického bádání v dějepisném vyučování. K tomu pořádala mezinárodní vědecké konference didaktiků dějepisu. V roce 1977 organizovala VII. mezinárodní sympozium historiků – didaktiků komunistických zemí, k jejímuž doprovodnému programu patřila velká recepce na zámku v Náměšti nad Oslavou. Vědeckou konferenci o významu vyučovacích pomůcek pro zvyšování efektivnosti výuky dějepisu uspořádala katedra v roce 1978. Na ni navázala o osm let později obdobná konference Vyučovací pomůcky jako prostředek modernizace výuky dějepisu, na které jsem se rovněž aktivně podílel.

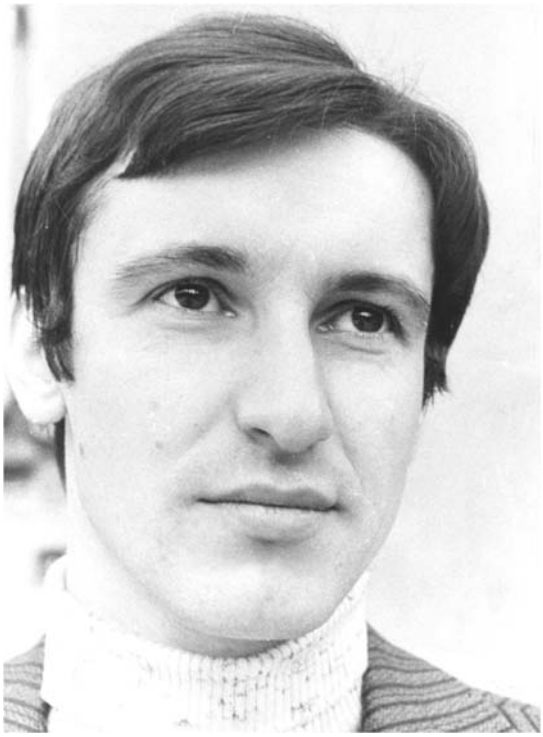

Foto 1: Jako odborný asistent v roce 1975.

Možnost vědecké práce ovšem musela být vykoupena zastáváním různých politických funkcí. Krátce po příchodu na fakultu mně navštívila tehdejší místopředsedkyně fakultního výboru Socialistického svazu mládeže (SSM) Milena Galvasová s tím, že se připravuje fakultní konference SSM a je nutné obměnit funkcionářský aktiv. Nepochybně po konzultaci s prof. Sýkorou jsem byl navržen do funkce organizačního místopředsedy (aniž bych v té době byl členem SSM). Do funkce předsedy byl navržen student dějepisu Ladislav Krivjanský, kterého jsem znal již ze základní vojenské služby ve Bzenci. Protože student musel především studovat, většina organizačních věcí po celé dvouleté funkční období (1973–1975) ležela na mně. Organizace na pedagogické fakultě byla hodnocena kladně, takže při přípravě celoškolské konference SSM v prosinci 1975 jsem byl navržen na předsedu celouniverzitní organizace, která měla sedm tisíc členů a byla větší než celá okresní organizace v Jihlavě. Zatímco v Jihlavě k řízení takového kolosu měli příslušný aparát, já jsem měl k dispozici jen dobrovolné funkcionáře z řad studentů a odborných asistentů, kteří pocházeli ze všech fakult univerzity. Teprve později jsme dostali od městského výboru SSM uvolněnou tajemnici a rektorát platil sekretářku (Marie Krahulová). Já jsem mohl být uvolněn z části úvazku, ale této možnosti jsem nevyužil. Práce předsedy celoškolského výboru SSM byla spjata s členstvím v mnoha dalších orgánech: byl jsem členem kolegia rektora, vědecké rady univerzity, předsednictva Krajské vysokoškolské rady SSM, Městské mírové rady, redakční rady univerzitního časopisu Universitas a řady komisí rektorátu. Suma sumárum to obnášelo v průměru třicet schůzí každý měsíc kromě prázdnin.

Foto 2. Promoce PhDr. na filozofické fakultě 1976.

Přesto jsem byl schopen dokončit rigorózní práci a složit v roce 1976 rigorózní zkoušky na FF UJEP a získat titul PhDr. Přede mnou stál další úkol – přihlásit se do externí aspirantury na FF UJEP a napsat kandidátskou disertaci k získání vědeckého titulu CSc. Do vědecké aspirantury jsem byl přijat v roce 1979, mým školitelem se stal prof. dr. František Jordán (1921–1979), který ale nečekaně krátce nato zemřel. Novým školitelem se stal prof. dr. Bedřich Čerešňák (nar. 1931), nový vedoucí katedry historie FF UJEP.

Po skončení druhého funkčního období ve funkci předsedy SSM (1977–1979) jsem odmítl kandidovat potřetí, ale souhlasil jsem, že zůstanu v celoškolském výboru jako studijní referent (1979–1981). Musel jsem se soustředit na sepsání kandidátské disertace, která byla věnována reemigraci a usídlování volyňských Čechů v pohraničí českých zemí v letech 1945–1948.

Mezitím od roku 1977 vstoupila v platnost jednotná příprava učitelů pro 5.–12. ročník. V souvislosti s tím začal na univerzitě proces integrace oborů. Studium dějepisu se mělo nadále soustředit na filozofické fakultě. Zatímco na jiných univerzitách, např. v Olomouci, celá katedra dějepisu PdF UP přešla na filozofickou fakultu, v Brně si prorektor Sýkora a zároveň vedoucí katedry pedagogické praxe a vedoucí katedry dějepisu, chtěl katedru zachránit, části pracovníků se zbavil a ponechal si jen ty, kteří odpovídali profilu budoucí katedry didaktiky dějepisu a regionálních dějin (1984–1986). Dr. B. Klíma odešel již v roce 1979 do Archeologického ústavu ČSAV, kde byl pověřen archeologickým výzkumem v Mikulčicích. V roce 1981 přešel na filozofickou fakultu dr. C. Nečas a v roce 1982 dr. M. Marečková. V témže roce jsem byl přesunut o dvě patra níž do kabinetu občanské výchovy na PdF UJEP, kde jsem přednášel především světové dějiny 19. a 20. století. Na katedře zůstali kromě vedoucího J. Sýkory jen didaktik S. Julínek, regionální historik F. Čapka a historický geograf O. Zwettler, kteří se podíleli na výuce dějepisu na FF UJEP, protože poslední studijní skupina, jejímž jsem byl skupinovým učitelem, absolvovala v roce 1982. Teprve v roce 1986 byla na PdF UJEP otevřena kombinace Pedagogika dětského a mládežnického hnutí – dějepis.

Možnosti cestování do zahraniční byly v té době omezeny. Proto studenti vítali, že v rámci odborných exkurzí probíhaly výjezdy i do zahraničí. Poprvé jsem vedl exkurzi katedry v roce 1974 do Drážďan. Navštívili jsme mj. Liberec a Památník selského povstání roku 1775 ve Rtyni. V roce 1975 vedla exkurze do Budapešti, přičemž jsme poznali i pamětihodnosti jihozápadního Slovenska a zastavili se v Muzeu J. A. Komenského v Uherském Brodě. Exkurze 1976 vedla do Krakova. Navštívili jsme také Slovenské národní muzeum v Martině, Muzeum SNP v Banské Bystrici a památník na Dukle. V roce 1980 exkurze směřovala do severních Čech, kde jsme mj. navštívili Lidice a Zákolany, kde byl rodný domek Antonína Zápotockého.

Jako funkcionář SSM jsem měl možnost zahraničních výjezdů na družební univerzity, kde jsem jednal s představiteli jejich mládežnických organizací. Byla to především cesta delegace CŠV SSM do Poznaně v roce 1975, které se zúčastnila také místopředsedkyně Dana Spáčilová. Družební styky byly udržovány také s organizací FDJ na Vysoké škole pedagogické v Drážďanech. V SSM existoval také tzv. Azurový program, v rámci kterého dostávali funkcionáři zájezdy především do komunistických zemí. V roce 1976 jsem se zúčastnil zájezdu pro funkcionáře Krajské vysokoškolské rady SSM do Moskvy a Střední Asie, kde jsme navštívili mj. Bucharu a Samarkand. V roce 1977 to byl zájezd do Lvova a Oděsy. V následujícím roce 1978 jsme byli na zájezdu do Moskvy, Leningradu, Helsinek, Turku a Tampere. Ve Finsku jsme potkali také české filmaře, kteří na jednom ze zdejších hradů natáčeli pohádku pro děti. Poznali jsme systém finského vysokého školství a zejména sociální péči o studenty, např. mateřské školy pro jejich děti. V roce 1980 jsem absolvoval zájezd do Moskvy, Soči, Jerevanu a Kyjeva. V následujícím roce 1981 to byl zájezd do Bulharska, kde jsme navštívili družební město Plovdiv a hlavní město Sofia. Už za nového předsedy CŠV SSM Ivana Holoubka jsme realizovali v roce 1981 zájezd do

Budapešti, kde nám cestou začal hořet autobus, museli být přivoláni hasiči a povolán náhradní autobus. V rámci svého zájmu o dějiny volyňských Čechů jsem se v létě 1981 zúčastnil zájezdu, který organizovala Marie Pánková ze Žatce, do Rovna a Českého Malína. V Rovně jsme bydleli v hotelu Mír a odtud se krajané rozjeli do svých rodných vesnic. Město bylo za války zničeno, z historických míst se zachoval jen hřbitov.

* * *

Na jaře 1990 byla rozpuštěna katedra dějepisu, která se po 17. listopadu 1989 oddělila od dosavadní katedry regionální geografie, regionální historie a didaktiky dějepisu a zeměpisu. Bylo vypsáno výběrové řízení, které se uskutečnilo v červnu 1990. Výběrová komise v čele s proděkanem Igorem Zhořem za účasti zástupce filozofické fakulty C. Nečase a zástupkyně OF Taťány Machalové doporučila děkance Stanislavě Kučerové zřídit od 1. září 1990 katedru historie v čele s doc. dr. O. Zwettlerem. Katedra měla pět členů, všichni byli docenti (doc. Zwettler, doc. Čapka, doc. Julínek, doc. Marečková, doc. Vaculík). Docentce Marečkové bylo doporučeno, aby jeden rok neučila, a proto za ni vyučoval dr. Teplý.

V roce 1990 došlo ke značným přesunům studentů, kteří opouštěli neperspektivní obory. Týkalo se to takových oborů jako pedagogika dětského a mládežnického hnutí, branná výchova či ruský jazyk. Tak např. prakticky celá kombinace ruský jazyk – občanská výchova přešla na katedru historie a vznikla výborná kombinace dějepis – občanská výchova. I nadále jsem vypomáhal nové katedře občanské výchovy jako předseda komise pro státní závěrečné zkoušky a přednášející předmětů československé a světové dějiny. Spolu s novým vedoucím katedry občanské výchovy dr. Dokulilem a doc. Čapkou jsme zpracovali dvoudílný učební text,[2] který se poté využíval hlavně při výuce moderních českých dějin na katedře historie, zatímco pro občanskou výchovu jsem vypracoval skriptum, které chtělo více propojit historii s politickou praxí.[3]

Na katedře historie bylo nutno v prvé řadě zajistit výuku v původním dobíhajícím pětiletém, a novém čtyřletém studiu. Byli jsme schopni zajistit všechny předměty od středověku po současnost s výjimkou pravěku a starověku. Proto jsem jako zástupce vedoucího doporučil v roce 1991 doc. Zwettlerovi obrátit se na dr. B. Klímu z Archeologického ústavu ČSAV, který tyto předměty zajišťoval před svým odchodem v roce 1979. Tím ovšem padla myšlenka zřízení kabinetu regionálních dějin, ve kterém měli působit dva vědečtí pracovníci.

Zájem studentů o výuku byl v té době mimořádný. Zatímco před listopadem studenti říkali „Buďte rád, že se na nic neptáme“, nyní se ptali i při setkáních na chodbě. Na rozdíl od pozdějšího období, kdy díky masovému přijímání stovek uchazečů a zejména po zavedení jediného kritéria – Testu všeobecných předpokladů, se na fakultu dostávali i studenti s minimálním zájmem o předmět. Interes o studium dějepisu a vůbec všech společenských věd byl a je stále velký, neboť na pedagogickou fakultu se hlásí hlavně děvčata. Každoročně se hlásilo na obor dějepis na 500 uchazečů, ze kterých bylo asi 100 přijato. Ve vyšších ročnících ovšem nastává odliv, díky jejich neúspěchům nejen na dějepisu, ale hlavně na jazykových katedrách a zeměpisu. Počet kombinací se po roce 1990 značně rozšířil – dějepis je studován v kombinacích s českým, anglickým, francouzským, ruským a německým jazykem, občanskou výchovou, zeměpisem, fyzikou, hudební výchovou a křesťanskou výchovou.

Náročným procesem byla přestavba studia na dvoustupňové – tříleté bakalářské a dvouleté navazující magisterské studium, podle evropských standardů nastavených tzv. Boloňským

[2] ČAPKA, F. – DOKULIL, M. – VACULÍK, J.: Vybrané kapitoly z nejnovějších československých dějin pro posluchače občanské výchovy I.–II. Brno 1991, 1994.

[3] VACULÍK, J.: Příručka k moderním českým politickým dějinám pro posluchače občanské výchovy, Brno 2002.

procesem. Pro výklad historického vývoje od pravěku po současnost to znamenalo vlastně zkrácení studia ze čtyř let na 2 ¾ roku. Základ předmětu měl být odpřednášen v tříletém bakalářském studiu, přičemž poslední semestr byl na žádost studentských členů Akademického senátu zkrácen na polovinu. Navazující magisterské studium už mělo mít specializační charakter, na pedagogické fakultě šlo o učitelství jednotlivých předmětů, tzn. výuku především oborově didaktických disciplín.

Jelikož jsme zařadili do 1. a 2. semestru bakalářského studia tzv. pedagogického asistentství pravěk a starověk, do 3. a 4. semestru středověk a raný novověk a do 5. semestru 19. století, tak na 20. století zůstal jen zkrácený poslední semestr. Nejprve jsme to řešili přesunutím válečných a poválečných dějin do navazujícího studia, ale vzhledem k tomu, že mnoho studentů zpracovávalo bakalářské práce právě z tohoto období, které ještě neabsolvovali, byli jsme nuceni zařadit celé 20. století do 6. semestru bakalářského studia (52 hodin oproti 90 hodinám v roce 1973).

Jak vyplynulo z výše uvedeného, snažili jsme se koncentrovat výuku do větších celků, zejména spojit české a světové dějiny a přednášky a semináře do jednoho předmětu. Přesto vzhledem ke specializaci jednotlivých vyučujících se přednáší a zkouší české a světové dějiny odděleně. V současné době např. středověk přednáší doc. Klíma a doc. Krafl, raný novověk dr. Mihola a dr. Štěpánek, 19. a 20. století doc. Kaleta a prof. Vaculík. K povinným předmětům v bakalářském studiu patří Úvod do studia dějepisu a historický proseminář (doc. Čapka, dr. Mihola), Pomocné vědy historické (doc. Krafl), Latina pro historiky (dr. Mazáčová), Němčina pro historiky (dr. Štěpánek) a Oborová praxe (dr. Štěpánek).

K volitelným předmětům patří Praktická cvičení z archeologie (doc. Klíma), dvoutýdenní letní Archeologická praxe na výzkumné archeologické expedici Znojmo-Hradiště (doc. Klíma), dvě exkurze do Prahy a dvě po jednotlivých oblastech České republiky s výjezdem do zahraničí (dr. Mihola).

V navazujícím magisterském studiu učitelství dějepisu je důraz kladen na disciplíny oborové didaktiky a učitelskou praxi průběžnou a souvislou. Kromě toho se posluchači seznamují s dějinami české a světové historiografie a mají možnost širokého výběru povinně volitelných předmětů. Studium je ukončeno vypracováním diplomové práce a státní závěrečnou zkouškou.

Od roku 2008 katedra garantuje také tříleté bakalářské a dvouleté navazující magisterské studium křesťanské výchovy. Kromě toho probíhá bakalářské a navazující magisterské kombinované studium dějepisu a rozšiřující studium dějepisu. V roce 2015 studovalo na katedře celkem 288 studentů, z toho 48 na oboru křesťanská výchova. Byl jsem školitelem deseti studentů doktorského studia, z toho čtyři úspěšně obhájili doktorské disertace (V. Rodriguezová (provd. Rodová), P. Tannenbergová, J. Stejskalíková (provd. Miller) a M. Jireček). Na katedře bylo v letech 1991–2015 obhájeno celkem 466 diplomových (magisterských) prací, z toho nejvíce vedl doc. Čapka 146, prof. Vaculík 90, doc. Klíma 58, dr. Štěpánek 46, dr. Mihola 42, prof. Marečková 40, doc. Julínek 14, doc. Zwettler 10, doc. Krafl 2 a externisté 18. Na katedře probíhaly také obhajoby rigorózních prací k získání titulu PhDr. Celkem bylo obhájeno šest disertací.

Katedra se v 90. letech zapojila do řešení vědeckých projektů, z nichž nejvýznamnější byl grant ministerstva školství Mládež a dějiny, jehož výstupem byla stejnojmenná konference a kolektivní monografie. V té době došlo k zásadním personálním změnám. Do důchodu odešel dlouholetý didaktik katedry doc. Julínek (1996) a na jeho místo byla přijata ing. Svatava Kašpárková (nar. 1948), sestra ředitele školy, kde učila manželka vedoucího katedry doc. Zwettlera. Ve výběrovém řízení nepodpořil dr. Kamila Štěpánka (nar. 1960), který byl na toto místo dlouhodobě připravován a v roce 1993 získal kandidaturu pedagogických věd na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Následovala plagiátorská aféra vedoucího katedry, který z fakulty odešel. Novým vedoucím katedry byl jmenován doc. Klíma (1996–2000), který také převzal

zodpovědnost za projekt Mládež a dějiny. Na Zwettlerovo místo byl přijat dr. Štěpánek, v roce 1999 místo ing. Kašpárkové byl přijat Mgr. Mihola (nar. 1972).

Dne 27. února 1997 proběhla oslava mých padesátých narozenin, kterých se zúčastnili mj. kolegové z kateder historie a občanské výchovy, proděkani prof. Šrámek, doc. Krsková, doc. Budiš a doc. Mužík, přičemž děkan doc. Říha přišel pogratulovat již před oslavou na katedru.

Moje vědecká činnost se ve druhé polovině 90. let soustředila na zpracování dějin volyňských Čechů. Z původně plánované publikace, která měla být pouze jednodílná, vznikly nakonec tři díly chronologicky uspořádané dle let 1868–1914, 1914–1945 a 1945–1948 s exkurzem do roku 1958. Dějiny volyňských Čechů vznikly nejen na základě archivního studia v Praze, Petrohradě, Kyjevě a Varšavě, ale i konfrontací s názory pamětníků na seminářích pořádaných Sdružením Čechů z Volyně a jejich přátel (SČVP) v Praze a schůzích jeho odbočky v Brně.

V této době katedra pokračovala v pravidelném organizování mezinárodních vědeckých konferencí v oboru didaktika dějepisu. V roce 1996 to byla konference tematicky zaměřená na úlohu školy v historickém vzdělávání středoevropské společnosti. Přítomni byli didaktikové dějepisu z Německa, Polska, Slovenska a České republiky. O dva roky později katedra uspořádala pracovní seminář s mezinárodní účastí o prvních závěrech širokého srovnávacího výzkumu 29 evropských i mimoevropských zemí, jehož národním koordinátorem pro ČR se stalo naše pracoviště. Respondenty výzkumu Mládež a dějiny se stali v rámci ČR studenti z více než čtyřiceti škol.

Foto 3. Vedoucí katedry: zprava F. Čapka (1984–1986, 1989–1990), J. Vaculík (2000–2016) a O. Zwettler (1990–1996).

Po svém jmenování vedoucím katedry k 1. únoru 2000 jsem v květnu vykonal první zahraniční cestu, a to do Bruselu, sídla NATO a Evropské unie. Služební cestu z naší univerzity absolvovala také dr. M. Goňcová z katedry občanské výchovy a doc. V. Goněc z FF MU. Součástí pobytu v hlavním velitelství NATO byla i návštěva bojiště u Waterloo.

Katedra věnovala pozornost také tzv. hostovským přednáškám. Mezi hosty katedry byl např. francouzský politolog Jacques Rupnik či odborník na problematiku dekretů prezidenta republiky prof. Jan Kuklík jr. z Právnické fakulty UK v Praze. V roce 2000 zaujala posluchače přednáška dr. Františka Holečka, který byl v té době sekretářem komise pro studium problematiky spojené s osobností, životem a dílem Jana Husa. Ve spolupráci s katedrou občanské výchovy jsme uspořádali přednášku dr. Eduarda Nižňanského z FF Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře o židovské komunitě na Slovensku v letech 1939–1945. Vedoucí Historického ústavu Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích prof. Václav Bůžek přednesl v roce 2000 přednášku na téma Muž, žena a děti na velmožském dvoře renesanční doby. V témže roce byla ještě přednáška dr. Tomáše Černušáka z Moravského zemského archivu v Brně na téma Dominikáni a myšlenkové proudy v českých zemích ve středověku.

V roce 2001 následovala další přednáška dr. Holečka na téma Katolický odboj proti francouzské revoluci ve Vendée 1793–1796, která přinesla někdy až šokující detaily. V navazujícím roce přijala pozvání nynější ředitelka Historického ústavu AV ČR prof. Eva Semotanová, která se zaměřila na vznik a vývoj historické geografie jako vědního oboru. Tehdejší ředitel Historického ústavu AV ČR prof. Jaroslav Pánek navštívil fakultu 22. dubna 2002 a po přijetí děkanem doc. Mužíkem přednesl přednášku Představy českých aristokratů o střední Evropě na počátku novověku. V témže roce navštívila katedru vedoucí katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK v Praze doc. Kateřina Charvátová, která hovořila o sociálním a národnostním složení konventů cisterciáckých mnichů a jeptišek v Čechách.

Již od roku 1998 probíhaly na katedře semináře pro učitele dějepisu na základních a středních školách. První tři semináře v letech 1998, 1999 a 2000 organizoval doc. B. Klíma jr. Na prvním semináři Morava v pravěku vystoupili především doc. Bohuslav Klíma sen. z Archeologického ústavu AV ČR a prof. Vladimír Podborský z FF MU. Texty všech přednášek byly publikovány ve stejnojmenném učebním textu. Druhý seminář v roce 1999 byl věnován Staroslovanské Moravě, kde kromě doc. Klímy jr. vystoupili mj. dr. Zdeněk Galuška z Moravského zemského muzea a dr. Pavel Kouřil z Archeologického ústavu AV ČR v Brně. Třetí seminář Morava v 10.–13. století proběhl v roce 2000 a kromě doc. Klímy zde vystoupil mj. doc. Josef Unger z Přírodovědecké fakulty MU. Čtvrtý seminář v roce 2001 organizoval již Mgr. Jiří Mihola. Na téma České země ve 14. a 15. století přednášeli mj. prof. Petr Čornej z Pedagogické fakulty UK v Praze a profesoři FF MU Jaroslav Mezník a Josef Válka. Pátý seminář zahrnující předbělohorské období proběhl v roce 2002 a mezi přednášejícími byli prof. P. Čornej z Pedagogické fakulty UK a prof. V. Bůžek z Historického ústavu Jihočeské univerzity.

Dne 24. ledna 2002 jsem před vědeckou radou FF MU přednesl habilitační přednášku věnovanou třem etapám české emigrace – náboženské v 16.–18. století, hospodářské v 19. a první třetině 20. století a politické v letech 1938–1989. V tajném hlasování vědecká rada jednomyslně navrhla rektorovi MU prof. Jiřímu Zlatuškovi mé jmenování docentem.

Na konci 90. let 20. století jsem byl zvolen členem Akademického senátu PdF a v dalším období jeho místopředsedou a členem Akademického senátu MU. Následující dvě období jsem pak zastával funkci předsedy Akademického senátu PdF, člena kolegia děkana a vědecké rady fakulty. Zároveň jsem byl zástupcem PdF MU v Radě vysokých škol. Jako předseda AS jsem vedl jednání s místopředsedou vlády Cyrilem Svobodou, zúčastnil se porady děkanů pedagogických fakult organizované naší fakultou a při promocích v roce 2006 vykonával funkci promotora.

Na přelomu tisíciletí jsem se stal spolu s dr. Miholou členem a později předsedou poroty historie celostátní přehlídky středoškolské odborné činnosti. V roce 2004 katedra uspořádala celostátní studentskou vědeckou konferenci v oboru historie. V dalších letech jsme získali řadu úspěchů, kdy se naši posluchači umístili mezi prvními deseti a jejich práce byly publikovány. Největším úspěchem bylo 1. místo na celostátním kole v Ústí nad Labem našeho posluchače Libora Bílka.

V roce 2002 jsme uspořádali s podporou Mezinárodního vyšegrádského fondu a pod záštitou děkana doc. Mužíka další didaktickou konferenci, na které pronesl hlavní referát prof. Vratislav Čapek. Přítomní hosté z Polska, Slovenska a ČR absolvovali kromě jednání v plénu a sekcích také večerní raut a druhý den návštěvu vinného sklípku na jižní Moravě.

Pravidelně od roku 2000 se konají Česko-polské historické a pedagogické dny střídavě v Brně a ve Vratislavi a jejich výstupy publikuje náš nový časopis Czech-polish historical and pedagogical journal. V roce 2004 uspořádal Pedagogický ústav Vratislavské univerzity konferenci na zámku ve slezském Břehu (Brzeg). Rozvíjí se ale také spolupráce s Historickým ústavem Vratislavské univerzity. Na konci roku 2004 jsem se např. zúčastnil konference k 60. výročí konce druhé světové války, která za řízení ředitele ústavu prof. W. Wrzesińského proběhla na zámku Kliczkow (Klitschdorf) v západní části Dolního Slezska.

Foto 4. Na oslavě 60. výročí vzniku PdF MU 2006 (zleva rektor MU P. Fiala a předseda A S PdF J. Vaculík).

Dne 26. května 2004 jsem se zúčastnil udělení medaile Františka Palackého prof. Jerzy Tomaszewskému z Varšavské univerzity. Přítomni byli předsedkyně AV ČR prof. Helena Illnerová, ředitel HÚ AV ČR prof. Jaroslav Pánek, jeho zástupce dr. Miroslav Polívka, člen akademické rady AV ČR doc. Radomír Vlček, doc. Jan Němeček a dr. Emil Voráček z Historického ústavu AV ČR.

Semináře pro učitele pokračovaly i v následujících letech. V roce 2003 to bylo téma České země v době baroka, kde promluvili mj. doc. Ivana Čornejová z Archivu UK v Praze a doc. Tomáš Knoz z FF MU. V následujícím roce 2004 se přednášející věnovali českým zemím v „dlouhém" 19. století, kde vystoupili mj. doc. Radomír Vlček z Historického ústavu AV ČR a prof. Jiří Malíř z FF MU. Rok 2005 byl ve znamení v pořadí již osmého semináře na téma ČSR 1918–1945, kde promluvili mj. prof. Miloš Trapl z Filozofické fakulty UP v Olomouci, prof. Robert Kvaček a prof. Jan Kuklík sen. (oba z Filozofické fakulty UK v Praze). Konečně na chronologicky posledním semináři ČSR 1945–1992, který se konal v roce 2006, promluvili mj. prof. Jiří Kocián (ÚSD AV ČR), prof. František Hanzlík (UO Brno), doc. Lubomír Slezák (HÚ AV ČR) a prof. Jana Burešová (FF UP v Olomouci). Následovaly v letech 2007 a 2008 ještě dva semináře k dějinám Brna, jejichž výstupem je reprezentativní publikace Brno v proměnách staletí.[4]

V roce 2006, při příležitosti oslav 60. výročí fakulty, uspořádala katedra pod záštitou hejtmana ing. Stanislava Juránka a rektora MU prof. Petra Fialy a za spolupráce katedry sociální pedagogiky konferenci Problematika sociálních skupin ve výuce společenskovědních předmětů.

I v letech 2003–2007 pokračovaly na katedře tzv. hostovské přednášky. V roce 2003 to byl výklad Bc. Jana Cholínského Politický vývoj v československé emigraci po roce 1948. Už po třetí přednášel posluchačům katedry rektor Jihočeské univerzity prof. V. Bůžek, a to na téma Společnost rytířských kratochvílí na dvoře Ferdinanda Tyrolského. Velký zájem vyvolala i přednáška doc. Víta Vlnase, ředitele Národní galerie v Praze, který přiblížil osobnost Evžena Savojského. Jako poslední v roce 2003 promluvil prof. P. Čornej z Literární akademie J. Škvoreckého, který měl úspěch s přednáškou o bitvě u Lipan.

V roce 2004 přednášela na katedře jeho manželka doc. I. Čornejová z Archivu UK o univerzitním vzdělání v českých zemích v pobělohorském období. Následovala přednáška prof. Františka X. Halase z Cyrilometodějské teologické fakulty UP v Olomouci, který hovořil o vztazích ČSR a Svatého stolce v meziválečném období. V témže roce promluvil dr. Roman Baron z HÚ AV ČR v Praze o Češích a Polácích ve střední Evropě 20. století.

V roce 2005 Mgr. D. Foltýn z Pedagogické fakulty UK přednášel o architektuře moravských klášterů v proměnách staletí. Následovala přednáška dr. Jiřího Kořalky o Františku Palackém na pozadí české společnosti 19. století.

V následujícím roce 2006 prof. A. Walkówski z Warmińsko-Mazurské univerzity v Olsztyně hovořil o cisterciáckých skriptoriích ve službě vědy, vzdělanosti a kultury. Během své již druhé návštěvy katedry prof. E. Semotanová přiblížila problematiku rekonstrukce historické krajiny.

V roce 2007 doc. Arthur Patek z Jagellonské univerzity v Krakově se zaměřil na politiku Velké Británie ke státu Izrael v období od května 1948 do června 1949. Přednášel také opat premonstrátské kanonie v Praze na Strahově Mons. M. J. Pojezdný na téma Klášter – místo pro život, vědu a umění. V témže roce doc. Marie Ryantová z Jihočeské univerzity hovořila o památnících jako prostředku uchování paměti.

Spolu s prof. Marečkovou z naší katedry jsem byl zapojen do výzkumného záměru Škola a zdraví pro 21. století (2005–2010), v rámci kterého jsme každoročně vystoupili na výroční kon-

[4] MIHOLA, J. – FILIP, A. (eds.): Brno v proměnách staletí. Kapitoly z dějin města pod Špilberkem. Brno 2014.

ferenci. Cenné byly i mezinárodní kontakty navázané s vysokými školami v Petrohradě, Madridu či Paříži. V rámci výzkumného záměru jsem studoval vývoj školní hygieny na přelomu 19. a 20. století u nás, v Polsku, Německu a Rusku.

Roku 2007, kdy jsem dosáhl šedesáti let, jsem se zúčastnil řady vědeckých konferencí v Polsku, na Slovensku a v ČR. Při příležitosti 450. výročí narození pedagoga sv. Josefa Kalasánského jsem se zúčastnil spolu s kolegy z katedry konference v historicky cenném východopolském městě Kazimierz Dolny. Hovořil jsem zde o výsledcích evropského srovnávacího výzkumu historického vědomí Mládež a dějiny. Z Polska jsme s doc. Čapkou pokračovali do Ružomberku, kde proběhla na Katolické univerzitě mezinárodní vědecká konference Mýtus a realita, kde jsme vystoupili s koreferátem o ohlasu události v Černové v českém tisku. V témže měsíci pak proběhla v Brně konference Interpretace ruských revolucí, kde jsem hovořil o názorech ruských Čechů na obě ruské revoluce roku 1917. Krátce předtím jsem zahájil sympozium Proměny řeholního života a místo řeholních institucí ve společnosti na Moravě v „dlouhém" 19. století, které pořádala naše katedra.

Oslavy mých šedesátin proběhly 27. února 2007 za přítomnosti děkana doc. Josefa Trny, členů kolegia děkana, Akademického senátu a pracovníků katedry v klubu na rektorátě MU.

Významným dnem byl 19. květen 2008, kdy jsem v Karolinu obdržel od prezidenta republiky prof. Václava Klause dekret, kterým mne jmenoval profesorem pro obor historie. Stalo se tak

Foto 5: Rozhovor s brněnským biskupem V. Cikrlem na konferenci o křesťanské výchově 2009 (uprostřed proděkanka PdF MU doc. S. Hanušová a prof. V. Smékal)

na návrh Univerzity Palackého v Olomouci, kde inaugurační řízení proběhlo jednomyslně jak před vědeckou radou Filozofické fakulty UP, tak i před vědeckou radou UP. Předsedou komise pro jmenování profesorem byl prof. Miloš Trapl.

Zásluhou bývalé kolegyně dr. Heleny Klein-Watrycz, jako předsedkyně Akademického spolku ve Vídni, byly navázány kontakty s tímto krajanským spolkem rakouských Čechů. Pro členy spolku jsem uskutečnil dvě přednášky, a to o českých minoritách v zahraničí (2005) a o zakladatelích ČSR T. G. Masarykovi a E. Benešovi (2014). Společně s kolegou Miholou jsme měli možnosti navštívit českou školu ve Vídni a byli jsme přijati předsedou Školského spolku Komenský ing. Karlem Hanzalem.

Kromě výzkumného záměru Škola a zdraví pro 21. století jsem byl zapojen do řady grantových projektů. Výsledkem grantu Hlávkovy nadace byla publikace Začleňování reemigrantů do hospodářského života v letech 1945–1950 (2001). Díky grantu MŠMT mohla vyjít drobná monografie Češi v cizině – emigrace a návrat do vlasti (2002). Jako řešitel projektu GA ČR (2001–2003) jsem vydal tři monografie: Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů, Poválečná repatriace československých tzv. přemístěných osob a Dějiny volyňských Čechů III. (1945–1948).

S doc. Čapkou a doc. Slezákem jsem se podílel na vydání knihy Znovuosídlení pohraničních oblastí českých zemí po druhé světové válce (2005), která byla vyznamenána Cenou předsedy GA ČR. V rámci projektu GA ČR Češi v cizině 1850–1938 vyšla ve dvou vydáních stejnojmenná publikace Češi v cizině 1850–1938 (2009, 2010), dále ve dvou vydáních Rodinná kronika volyňských Čechů (s D. Kšicovou, 2006, 2007) a kniha České menšiny v Evropě a ve světě (2009). Díky projektu GA ČR České a slovenské migrace 1918–1938 byl vydán Nástin českých a slovenských přeshraničních migrací v meziválečném období (2010) a zásluhou projektu GA ČR Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce vyšla stejnojmenná publikace v roce 2014. V rámci projektu Kontakt MŠMT vyšla 2014 společně se Štefanem Kucíkem kolektivní monografie Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918). Sdružení Čechů z Volyně vydalo ukrajinskou verzi mých dějin volyňských Čechů (Istorija volynskych čechiv, Praha 2013) a Česká národní rada Ukrajiny v Kyjevě vydala pod mou vědeckou redakcí dvojjazyčné Dějiny Čechů na Ukrajině (Istorija čechiv v Ukrajini, Kyjev 2015).

Mé vědecké dílo bylo uznáno kromě Ceny předsedy GA ČR (2006) také dvěma Cenami rektora MU (2002 a 2004), Cenou Českého svazu bojovníků za svobodu (2004), Pamětní medailí Československé obce legionářské (2005) a dvěma Cenami děkana PdF MU (2008, 2010).

V prosinci 2009 katedra uspořádala konferenci Křesťanská výchova a etika za účasti brněnského biskupa Vojtěcha Cikrleho a proděkanky PdF MU doc. Světlany Hanušové. Konference Výchova v rodině v květnu 2010 v Jelení Hoře (Jelenia Góra) se zúčastnili kromě mne prof. Marečková, dr. Štěpánek a dr. Mihola. Konferenci pořádal Pedagogický ústav Vratislavské univerzity. Katedra didaktiky dějepisu Historického ústavu téže univerzity uspořádala v září 2010 na zámku Czocha (Tschocha) v historické Horní Lužici konferenci didaktiků dějepisu, které jsme se zúčastnili s kolegou Čapkou. V srpnu 2010 jsme absolvovali s kol. Štěpánkem a Miholou cestu do Solnohradu, kde jsme, kromě prohlídky místních pamětihodností, navštívili zemský archiv. Udělali jsme výjezd také do Berchtesgadenu. V září 2010 jsme se s kol. Čapkou zúčastnili konference didaktiků zemí vyšegrádské čtyřky na Pedagogické fakultě Univerzity A. Mickiewicze sídlící v Kališi (Kalisz). V červenci 2010 jsem se v Novém Malíně zúčastnil pietní vzpomínky k 13. červenci 1943, kdy byla vypálena obec Český Malín na Volyni. Byl jsem vlastně ve své rodné obci poprvé po roce 1975, kdy jsme se odsud s rodiči odstěhovali do Brna, tedy po 35 letech. Prohlédl jsem si svůj rodný

dům, kde jsem strávil čtvrtstoletí svého života, kostel Narození Panny Marie, obnovený památník obětem první světové války a položil věnec Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel k pomníku vypáleného Českého Malína. S kolegou Miholou jsme navštívili také Sobotín, kde jsem krátce působil jako učitel, a prohlédli si místní kostel, kde došlo k zámince k čarodějnickým procesům. V rámci polsko-českých dní ve Vratislavi jsem přednesl referát o českých protestantských osadách v okolí Střelína v 17.–20. století. S kol. Marečkovou, Štěpánkem a Miholou jsme navštívili překrásný zámek Książ (Fürstenstein) v Dolním Slezsku. Na Trnavské univerzitě jsem se v tomto roce zúčastnil jako člen komise spolu s prof. Marečkovou (oponentkou) inauguračního řízení děkanky Marty Dobrotkové, která se zabývá americkými Slovenkami.

K 65. výročí vzniku fakulty uspořádala katedra v prosinci 2011 konferenci Média v přípravě učitelů dějepisu, a to za účasti historiků-didaktiků z Polska, Slovenska a ČR. Konferenci předcházely v listopadu 2011 XII. polsko-české historické a pedagogické dny ve Vratislavi za účasti kolegů Čapky, Štěpánka a Miholy a pracovníků katedry sociální pedagogiky v čele s proděkanem doc. J. Němcem. V říjnu 2011 proběhla v Levoči mezinárodní konference didaktiků dějepisu, a to s podporou Mezinárodního vyšegrádského fondu. Katedru jsme reprezentovali s kolegy Čapkou a Miholou. V témže roce navštívila fakultu ředitelka CEFRES Francois Mayer, která prezentovala svou knihu Češi a jejich komunismus. V červenci jsem opět navštívil Nový Malín spolu s novou předsedkyní Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel Jaromírou Němcovou-Ničovou a naposledy zde byla přítomna předsedkyně pražské organizace SČVP Irena Malínská, která přijala pozvání jedné místní učitelské rodiny, aby besedovala s jejich dětmi. V září 2011 jsme se zúčastnili didaktické konference v Toruni. Cestou zpět jsme navštívili Zelov, kde se nachází český reformovaný kostel, a hrad Będzin. V říjnu 2011 se v Praze uskutečnila ve Slovanské knihovně konference Ruská pomocná akce, které se zúčastnili mj. doc. Alexandr Muratov z Prahy, doc. Michail Kovaljov ze Saratova, Sergej Kovalenko z Kyjeva a další ruští, ukrajinští a čeští účastníci. Na Lékařské akademii ve Vratislavi jsme se v listopadu 2011 zúčastnili konference Zdraví v interdisciplinárním pojetí, kde jsem hovořil o zdravotní péči na Podkarpatské Rusi v letech první ČSR.

V roce 2012 jsem promluvil na konferenci v Kyjevě, kterou pořádala Česká národní rada Ukrajiny. Tradiční se stala pietní vzpomínka na vypálený Český Malín pořádaná každoročně 13. července v Novém Malíně u Šumperku. Poslaneckou sněmovnu zastupoval její místopředseda Lubomír Zaorálek, který pronesl hlavní projev. Byl odhalen pylon se jmény všech osob, které v Českém Malíně zahynuly. V tomto roce se konala v polské Jelení Hoře (Jelenia Góra) další konference Výchova v rodině. V listopadu 2012 jsem absolvoval konferenci Husitská čtení, kterou pořádal spolek Česká rodina v Oděse. Předtím - v říjnu 2012 – uspořádalo Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel v prostorách Senátu Parlamentu ČR konferenci k 65. výročí reemigrace volyňských Čechů, a to za účasti předsedy senátu Milana Štěcha. Ve stejném měsíci jsem se zúčastnil demografické konference na univerzitě v Zelené Hoře (Zielona Góra). Cestou z konference jsme se s kol. Miholou zastavili v Ochranově (Herrnhut), kde se nachází muzeum a kostel Jednoty bratrské. V listopadu 2012 se uskutečnila v Ružomberku v rámci projektu Mobility konference českých a slovenských historiků zabývajících se americkými Čechy a Slováky. V prosinci 2012 proběhly v Brně za účasti děkana doc. Trny XIII. česko-polské historické a pedagogické dny.

Rok 2013 byl rokem 70. výročí vypálení Českého Malína. Velkých pietních shromáždění v Ukrajinském Malíně i na hřbitově v Českém Malíně se zúčastnila početná delegace z ČR. Již v lednu 2013 proběhla na naší fakultě konference Morava a Rusko, kde jsem hovořil o české minoritě v Rusku. Fakultu navštívila ukrajinská spisovatelka Anna Limič, která bese-

dovala se studenty. Při této příležitosti byl shlédnut filmový snímek o historii volyňských Čechů, na kterém jsem také participoval. V Pasece u Uničova jsem měl možnost se seznámit s pozůstalostí volyňského novináře Věnceslava Švihovského. Při příležitosti 40. výročí odchodu z učitelského působení na ZŠ v Sobotíně jsem se 11. května 2013 sešel se svou někdejší třídou za přítomnosti bývalého zástupce ředitele Miroslava Mikuláštíka, bývalé třídní učitelky IX. B. Evy Trnečkové a mé předchůdkyně v IX. A Evy Blažkové. V listopadu 2013 jsem se zúčastnil ukrajinsko-české konference na katedře historie Humanitního ústavu Národní letecké univerzity v Kyjevě. V tomto roce proběhlo celostátní kolo SVOČ v oboru historie v Olomouci, kde jsem předsedal porotě. Katedru reprezentoval předčasně zesnulý doktorand Marek Těšík.

Rovněž rok 2014 byl ve znamení velkého množství konferencí. Podkarpatské Rusi byly věnovány dvě konference, a to v Praze a Užhorodě. Na jaře jsme se s kol. Čapkou a Štěpánkem zúčastnili konference Výchova v rodině v Jelení Hoře. V červenci jsem se v Novém Malíně po padesáti letech sešel se svými spolužáky ze základní školy Milanem Strouhalem, Jiřím Hulíkem a Libuší Ptáčkovou. V září 2014 jsem se zúčastnil IV. setkání Volyňáků polského, českého a německého původu v Sobótce u Vratislavi. V říjnu 2014 jsem přijal pozvání na konferenci k 100. výročí vypuknutí 1. světové války v Saratově, kde jsem měl jeden ze dvou hlavních referátů. Následovaly konference v Prešově, Užhorodě a Senátu Parlamentu ČR, kde jsem hovořil o volyňských osobnostech dr. V. Vondrákovi a V. Švihovském. Konferenci byli přítomni místopředseda senátu Zdeněk Škromach, předseda ČSBS Jaroslav Vodička a předsedkyně SČVP Jaromíra Němcová. Poslední akcí roku byla cesta do nové Univer-

Foto 6: Projev na shromáždění Sdružení Čechů z Volyně v Senátu Parlamentu ČR.

zitní knihovny ve Vratislavi, kde jsem studoval aktuální ročníky polských historických časopisů.

Je třeba se zmínit také o výkonném redaktorství dvou časopisů, které katedra vydává, a to Sborníku prací PdF MU – řada společenských věd, který vychází již od roku 1961, a Czech-polish historical and pedagogical journal, který byl založen v roce 2009.

(Psáno na jaře 2015)

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc.
Katedra historie
Pedagogická fakulta MU
Poříčí 9
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: vaculik@ped.muni.cz

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

DROBNOSTI

POZNÁMKY K MÉMU PŮVODU[1]

JAROSLAV VACULÍK

On the basis of the so-called ancestor table, the witness outlines his origin both from the father's and mother's line.

Key words: ancestor table; parents; grandparents .

Můj otec Jaroslav se narodil 15. listopadu 1907 v Hulíně jako třetí dítě domkáře Vincence Vaculíka (1865–1941) a jeho ženy Marianny, rozené Kadlčíkové (1869–1948). Předkové Vincence Vaculíka pocházeli z vesnice. Jeho otec Karel Vaculík (nar. 1837) byl domkářem v Pravčicích u Hulína, oženil se s Josefou Papežíkovou (nar. 1836), která pocházela ze Staré Vsi na Přerovsku. Karlův otec František Vaculík je uváděn jako podruh, tj. zemědělský dělník bydlící v nájmu (podruží) u svého zaměstnavatele, v Třebětičích u Holešova, jenž se oženil s Mariannou Poláškovou, dcerou domkáře v Martinicích u Holešova.

Otcův nejstarší bratr Vincenc odešel za první ČSR na Slovensko, kde po druhé světové válce působil jako úředník Slovenské národní rady v Bratislavě. Jeho manželství bylo bezdětné, a proto adoptovali děvčátko, které se jmenovalo Eva. Zemřel v 50. letech, pohřeb se konal v Brně, neboť v té době na Slovensku ještě krematoria neexistovala.

Starší sestra Vlasta se provdala za italského dělníka pracujícího na železnici Ermacoru, se kterým měla dvě děti. Dcera Zdeňka se neprovdala a pracovala jako poštovní úřednice, naposledy na poště v Brně-Komárově. Syn Robert se oženil s učitelkou, vlastní děti neměli, a proto adoptovali chlapce.

Mladší sestra Božena vystudovala ženský učitelský ústav a působila jako učitelka na základních školách v Brně. Provdala se za úředníka brněnského magistrátu Rudolfa Davida a spolu měli syna Petra (nar. 1945).

Můj otec po skončení měšťanské školy absolvoval tehdejší jednoroční učební kurs (JUK). Po ukončení základní vojenské služby se stal poštovním úředníkem. V roce 1940 se oženil s Marií Hájkovou, což ho neuchránilo před totálním nasazením v Říši, kam byl přeložen k poštovní službě v Berlíně. Po osvobození se oba manželé přestěhovali do severomoravského pohraničí do obce Frankštát u Šumperka (od roku 1947 Nový Malín), kde se otec jako poštovní revident stal poštmistrem (vedoucím pošty). V obci se zapojil do politického života jako předseda místní organizace Československé strany národněsocialistické se stal členem místní správní komise. Úzce spolupracoval s předsedy ostatních demokratických politických stran – předsedou místní organizace Československé strany lidové – administrátorem farnosti P. Františkem Šimonem a předsedou organizace Československé sociální demokracie Josefem Wolowiecem, přednostou železniční stanice. Před volbami v roce 1946 strhl s našeho plotu komunistický plakát „Volte voly, volte

[1] Zařazeno při příležitosti sedmdesátých narozenin prof. dr. Jaroslava Vaculíka, CSc.

krávy, jen nevolte klerikály“, za což ho někteří komunisté v poúnorovém období napadali. Parlamentní volby v roce 1946 ovšem v celém pohraničí skončily převahou KSČ, jako tomu bylo i ve Frankštátě, kde KSČ získala nadpoloviční většinu 291 hlasů z celkového počtu 518 voličů. Strana mých rodičů – národní socialisté – byla na druhém místě s 93 hlasy, třetí byla sociální demokracie s 82 hlasy a čtvrtí lidovci s 51 hlasem.[2]

Po únorovém převratu v roce 1948 musel pro udržení svého místa vstoupit v rámci tzv. Gottwaldovy výzvy do KSČ, v průběhu následujících prověrek byl ale převeden z řad členů do řad kandidátů a teprve po dalších dvou letech opět do řad členů. Nicméně ještě kádrový posudek z roku 1960, tedy již dvanáct let po převratu, podepsaný předsedou místního národního výboru (MNV) Aloisem Adámkem uvádí, že „před rokem 1948 s. Vaculík J. byl čelným funkcionářem v národně socialistické straně…veřejného a politického života se málo zúčastňuje…nemá správný poměr pro kolektiv…mezi občany není oblíbený…jeho poměr k našemu zřízení je vlažný…jeho manželka veřejného a politického života se naprosto nezúčastňuje“.[3] Otec udržoval kontakty především s lidmi, kterým mohl důvěřovat, jako byli odborní učitelé František Kadleček, od r. 1953 ředitel osmileté střední školy, a M. Potěšil, který se ale brzo odstěhoval do Šumperka, dále s přednostou železniční stanice Josefem Wolowiecem a páterem Františkem Šimonem. O jeho oblíbenosti svědčí skutečnost, že soukromí rolníci mu v době zabíjaček nosili výslužku.

Moje matka Marie Vaculíková, rozená Hájková, se narodila na Skale (dnes část města Chrast u Chrudimi) 29. září 1907 v rodině půlláníka, tj. drobného rolníka Františka Hájka (1851–1914) a jeho manželky Marie, rozené Doubravské (1886–1929), dcery nájemce hospody na Smrčku na Chrudimsku Jana Doubravského (nar. 1837). Hájkovi drželi usedlost na Skale po několik generací. Jako půlláník je veden i Františkův otec Jan Hájek (nar. 1819), jeho dědeček Josef Hájek i pradědeček Jan Hájek. Půlláníky byli i předkové ze strany jeho manželky Marie. Otec Jana Doubravského Václav Doubravský byl půlláníkem v Bělé v soudním okrese Skuteč, stejně jako dědeček Jan Doubravský a také jeho tchán Josef Doubravský byl půlláníkem na Skale.[4]

Když mojí matce v šesti letech zemřel otec, převzal hospodářství nejstarší bratr František Hájek (1891–1962).[5] Po vypuknutí světové války ale musel narukovat na frontu a starost o hospodářství převzala jejich matka. František se neoženil a neměl děti. Po zahájení tzv. kolektivizace zemědělství musel pole, les a dobytek předat místnímu jednotnému zemědělskému družstvu (JZD).

Do světové války narukoval také druhý bratr Josef Hájek (1894–1972). Po vzniku ČSR nastoupil v Nových Zámcích na Slovensku jako přednosta železniční stanice, později působil jako inspektor ČSD. V Nových Zámcích se oženil s místní rodačkou Marií (1903–1993), poté se usídlili v Kroměříži. Spolu měli dvě děti, dceru Věru, provdanou Kučerovou (1929–2017), která pracovala jako úřednice v Motorpalu Kroměříž, a syna Borise (nar. 1946), který vystudoval Vysokou školu lesnickou a dřevařskou ve Zvolenu a po okupaci v roce 1968 odešel do Švédska.

Další bratr Jaroslav Hájek (nar. 1899) měl se svou ženou Valerií tři syny Jaroslava, Jiřího a Juryka. Strýc Jaroslav byl majitelem tiskárny v Kroměříži na Riegrově náměstí, která ale byla po komunistickém převratu v roce 1948 zestátněna. Jeho žena Valerie byla za války vězněna pro odbojovou činnost. V jejich domě v letech 1940–1945 bydleli i moji rodiče.

Čtvrtý bratr Ladislav Hájek (1900–1944) se oženil s jugoslávskou státní příslušnicí, která ho o mnoho let přežila.

---

[2] Historický místopis Moravy a Slezska, sv. IV. Ostrava: Profil, 1974, s. 71.

[3] SOkA Šumperk, fond MNV Nový Malín, dopis MNV Okresnímu poštovnímu úřadu v Šumperku 10. 2. 1960.

[4] Městský úřad Skuteč, fond Farní úřad Vrbatův Kostelec 1866–1949.

[5] SOA Zámrsk, f. Farní úřad Vrbatův Kostelec, s. 418.

Starší sestra Božena Hájková (1902–1972) se v roce 1929 provdala za rolníka na Lhotě u Skutče (nyní součást města Skuteč) Václava Daňka (1900–1973). Spolu měli dva syny Václava a Vladislava. Starší syn Václav (1930) vystudoval strojní inženýrství na Českém vysokém učení technickém v Praze, získal titul CSc. a pracoval v ČKD Praha. Mladší syn Vladislav převzal hospodářství, ale ve druhé polovině 50. let 20. století byl nucen majetek vložit do JZD. Sám ale dojížděl do zaměstnání ve Skutči.

Druhá sestra Růžena (1906–1988) se provdala za rolníka Josefa Pírka na Nové Vsi (dnes součást města Skuteč). Spolu měli dva syny – Jiří pracoval v textilním podniku ve Vratislavicích nad Nisou (dnes část Liberce), Miroslav převzal hospodářství, se kterým ale musel vstoupit do JZD.

Nejmladší z dětí, moje matka Marie (1907–1989) absolvovala rodinnou školu a pracovala na berním úřadě v Opavě. Její bratr Jaroslav ji později zřídil cukrárnu v Kroměříži, kde se seznámila s mým otcem. Svatbu měli 27. dubna 1940 v kroměřížském kostele Blahoslavené Panny Marie. Po válce se přestěhovali do Frankštátu, kde matka spolu s otcem vstoupila do Československé strany národněsocialistické. Odmítla vstoupit do prokomunistického Svazu české mládeže. Po únorovém převratu byla bezpartijní, nebyla členkou žádné organizace. Do poloviny padesátých let byla v domácnosti, poté pracovala na místní poště jako přepážková pracovnice.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

ZPRÁVY

Jan Patočka – 110 let od narození

Jednou ze zakladatelských osobností Pedagogické fakulty MU je Jan Patočka, který po jejím vzniku vedl její filozofický seminář. Narodil se 1. června 1907 v Turnově v rodině ředitele učitelského ústavu, v letech 1925–1928 studoval na filozofické fakultě Univerzity Karlovy slovanskou a románskou filologii. Ve studiu pokračoval v letech 1928–1929 na pařížské Sorbonně. Od 1. října 1930 byl vědeckým pracovníkem filozofického semináře Univerzity Karlovy, kde v roce 1931 úspěšně absolvoval rigorózní řízení a získal doktorát filozofie (PhDr.), v následujícím roce pak aprobaci pro vyučování českého a francouzského jazyka a filozofie na středních školách. V letech 1933–1934 obdržel Humboldtovo stipendium a studoval filozofii v Berlíně a Freiburgu, kde byl ve styku s Edmundem Husserlem a jeho asistentem E. Finkem. Od roku 1934 působil jako profesor reálného gymnázia v Praze 6 a poté v Praze 3. Již v roce 1937 se habilitoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy pro obor filozofie. Habilitační spis nesl název Přirozený svět jako filozofický problém a byl vydán tiskem s podporou Masarykova fondu při Národní radě badatelské nákladem Ústředního nakladatelství učitelstva československého v Praze (147 stran). Jeho působení soukromého docenta na této fakultě přerušilo uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939. Od listopadu 1944 do osvobození byl totálně nasazen ve vinohradském tunelu jako topič. Po válce byl v roce 1945 navržen Filozofickou fakultou UK na mimořádného profesora dějin filozofie.[1]

Koncem září 1946 Patočka sděloval pověřenému děkanovi Pedagogické fakulty MU prof. Františku Trávníčkovi, že obdržel učitelský příkaz pro Filozofickou fakultu UK a zároveň byl z ministerstva školství informován, že má být pověřen konáním filozofických přednášek na Pedagogické fakultě MU.[2] Děkan ho 7. října pověřil vedením přednášek a seminářů z filozofie.[3]

Na pedagogické fakultě MU Patočka přednášel v zimním semestru studijního roku 1946–1947 Úvod do filozofie. Zimní semestr trval od 1. října 1946 do 15. února 1947. V letním semestru od 16. února do 30. června 1947 přednášel Kapitoly z dějin moderní filozofie, pokračoval v Úvodu do filozofie a vedl seminární cvičení Četba filozofických textů. V zimním semestru 1947–1948 přednášel Dějiny filozofie a Logiku a vedl seminář Čtení etických textů. V letním semestru 1947–1948 pokračovala jeho přednáška Dějiny filozofie a dále četl Úvod do filozofických nauk a vedl Filozofický seminář a Filozofický seminář pro doktorandy (Četba moderních filozofických textů).[4] Jeho pedagogické působení od vánoc 1946 narušil zánět nervových zakončení u obratlů, takže v lednu 1947 byl hospitalizován na klinice prof. Hennera. Suplování za něj převzal jeho asistent dr. Vilém Bränner. Děkanátu Pedagogické fakulty MU doporučoval rozdělení praktických cvičení vzhledem k počtu studentů, který převyšoval šedesát. Zároveň navrhoval, aby filozofické přednášky byly povinné, jako tomu bylo na Pedagogické fakultě UK.[5] V září 1947 se zúčastnil konference UNESCO v Paříži a sděloval děkanovi, že výuku zahájí 15. října.[6] Děkan odpověděl: „o dovolenou nemusíš žádat. Měj se tam dobře."

[1] Archiv Masarykovy univerzity (dále jen AMU), fond A 2/FF, k. 16/8.
[2] AMU, f. B 55 F. Trávníček, 1946.
[3] AMU, f. A 1, rektorát, k. 148/2535, doc. Patočka.
[4] Seznamy přednášek na MU 1946-1948.
[5] AMU, f. A 1, rektorát. k. 148/2535 dopisy J. Patočky z 10. 1. 1947 a 27. 1. 1947.
[6] Tamtéž, Patočka Trávníčkovi 16. 9. 1947.

Násilným zásahem do Patočkova pedagogického působení v Brně byl únor 1948. Děkan Trávníček již 28. února 1948 Patočkovi napsal: „Se zřením k usnesení AV NF FF UK ruším Vaše pověření na naší fakultě.“[7] Patočka reagoval telegramem, že „AV FF Praha odvolal obvinění proti mně“. Akční výbor Národní fronty na Pedagogické fakultě MU si u akčního výboru Filozofické fakulty UK vyžádal potvrzení, že se tak skutečně stalo.[8] Patočka mohl pokračovat ve svých přednáškách po sdělení děkana Trávníčka, že „se zřením ke zprávě AV NF FF UK z 3. března odvolávám svůj přípis ze 28. 2. 1948 a žádám Vás abyste neprodleně zahájil činnost.“[9] Nicméně Patočka 15. června 1948 rezignoval na funkci pověřeného profesora filozofie a vedoucího filozofického semináře na Pedagogické fakultě MU s ohledem na svůj zdravotní stav.[10] Dle dopisu Pedagogické fakulty MU z 23. června 1948 „fakultní sbor vzal s lítostí na vědomí Vaši rezignaci na pověření přednáškami z filozofie a vyslovujeme Vám srdečné díky za Vaše působení na fakultě a přeje Vám, aby toto Vaše rozhodnutí přispělo k upevnění Vašeho zdraví pro další úspěšnou činnost.“[11]

Po propuštění z Filozofické fakulty UK psal Patočka 6. března 1951 prof. Jaroslavu Ludvíkovskému: „jsem právě nad existenčním propadlištěm, o kterém nevím, kam vede, když se mně teď zbavila škola a žádná instituce mne nechce vyplácet. Můj kádrový posudek prý nevypadá na to, abych mohl být uvolněn pro nějakou tu střední školu.“[12] Naštěstí se mu podařilo najít místo knihovníka v Archivu T. G. Masaryka, v letech 1953–1958 vědeckého pracovníka Pedagogického ústavu J. A. Komenského a od roku 1958 vědeckého pracovníka a vedoucího edičního oddělení Filozofického ústavu ČSAV.

Po dvaceti letech se vrátil na filozofickou fakultu jako externí učitel. V této době obhájil doktorát filozofických věd (DrSc.) a byl navržen na jmenování členem korespondentem ČSAV. V roce 1967 se vedoucí katedry dějin filozofie a logiky Filozofické fakulty UJEP v Brně doc. PhDr. Lubomír Nový obrátil na rektora Theodora Martince, aby vedení univerzity podpořilo snahu katedry o přechod doc. Patočky na fakultu, kde přednášel nejen na katedře dějin filozofie, ale i na oboru dějiny umění.[13]

V témže roce proběhlo také jmenovací řízení doc. Patočky na řádného profesora dějin filozofie před vědeckou radou Filozofické fakulty UJEP. Předsedou návrhové komise a prvním oponentem byl prof. Josef Macháček, druhým oponentem doc. Jindřich Zelený, DrSc., z Vysoké školy ekonomické, a třetím prof. PhDr. Jiřina Otáhalová-Popelová, DrSc., z Filozofické fakulty UK.[14]

Prof. Macháček ve svém posudku uváděl, že „Patočkova knižní prvotina, před válkou příznivě přijímaná, upadla později v nemilost, zavržena jako protimarxistický, na německém existencionalismu založený pokus o relativizaci a subjektivizaci našeho filozofického myšlení“.[15] Prof. Jiřina Otáhalová-Popelová ve svém posudku napsala, že „Patočka je největším filozofem v současné době a zároveň filozofem, který má nesporný mezinárodní význam. Jeho přednášky jsou pro posluchače nezapomenutelným zážitkem.“[16] Doc. Zelený uváděl, že dosavadní filozo-

[7] Tamtéž, Trávníček Patočkovi 28. 2. 1948.
[8] Tamtéž, AV NF PdF MU AV NF FF UK z 2. 3. 1948.
[9] AMU, fond A 2/FF, k. 16/8.
[10] Tamtéž, Patočka děkanství PdF MU 15. 6. 1948.
[11] AMU, f. A 1, rektorát, k. 148/2535, dopis PdF MU z 23. 6. 1948.
[12] AMU, f. B 69, J. Ludvíkovský, dopis z 6. 3. 1951.
[13] AMU, f. A 2/FF, k. 16/8, Nový Martincovi 6. 10. 1957.
[14] AMU, f. A 2/FF, k. 16/8, výpis z protokolu o průběhu jmenovacího řízení doc. Patočky na řádného profesora dějin filozofie z 2. 3. 1967.
[15] Tamtéž, posudek prof. Macháčka ze 14. 2. 1967
[16] Tamtéž, posudek prof. Otáhalové-Popelové z února 1967.

fická tvorba doc. Patočky vrcholí monografií Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové (NČSAV 1964, 415 s.), která byla úspěšně obhájena jako jeho doktorská disertace (DrSc.) a za kterou obdržel bronzovou medaili ČSAV za zásluhy o vědu a lidstvo.[17] Vědecká rada Filozofické fakulty UJEP návrh na jmenování profesorem jednomyslně schválila.

K udělení nejvyšší pedagogické hodnosti se musely v tehdejší době vyjádřit stranické a odborové organizace z pracoviště i místa bydliště. V posudku závodního výboru ROH Filozofického ústavu ČSAV byl návrh podpořen. Uváděl, že Patočka patřil před válkou k nejvýraznějším myslitelským osobnostem z okruhu demokratické levice. Za války spolupracoval s domácím odbojem a po válce patřil k nejuznávanějším filozofickým autoritám v ČSR a k nejznámějším z českých filozofů v zahraničí.[18]

Námitky neměla ani uliční organizace KSČ v Praze 6, která ve svém posudku uváděla, že se Patočkova rodina těší dobré pověsti, politicky nebyl organizován a ze zdravotních důvodů se neúčastní brigád.[19]

Stanovisko děkana a fakultního výboru KSČ Filozofické fakulty UJEP podepsané děkanem prof. Dušanem Jeřábkem zdůrazňovalo vynikající vědeckou a pedagogickou kvalifikaci doc. Patočky a skutečnost, že místo profesora pro obor dějiny filozofie je na fakultě zajištěno.[20]

Návrh byl schválen 21. června 1967 předsednictvem krajského výboru KSČ v Brně, takže nic nestálo v cestě, aby prezident Ludvík Svoboda jmenoval 15. listopadu 1968 doc. Patočku řádným profesorem pro obor dějiny filozofie s účinností od 1. listopadu 1968.[21]

Po nástupu husákovské normalizace v dubnu 1969 se Patočka opět ocitá nad existenčním propadlištěm. V dopisu prof. Albertu Kutalovi v roce 1970 píše: „osobně zatím nejsem ještě žádným fakultním opatřením postižen, do penze bych normálně měl mít ještě dva roky“. V jiném dopisu o penzionování uvádí: „Sám v této várce ještě nejsem, měl bych dva roky lhůtu, ale nevím, nepřijde-li další.“[22]

V roce 1972 byl penzionován, jeho přednášky v bytových seminářích byly významnými událostmi kulturního života 70. let 20. století. Po vydání Charty 77 se stal jedním z jejích mluvčích. Po setkání s nizozemským ministrem zahraničních věcí v roce 1977 byl podroben 11 hodinovému výslechu na Státní bezpečnosti, následovala mozková mrtvice a smrt.

Jaroslav Vaculík

[17] Tamtéž, 13. 2. 1967.
[18] Tamtéž, posudek ZV ROH FÚ ČSAV 26. 4. 1967.
[19] Tamtéž, ZO KSČ Praha 6 ze 16. 5. 1967.
[20] Tamtéž, děkan D. Jeřábek 17. 4. 1967.
[21] Tamtéž, dopis ministra školství Vladimíra Kadlece J Patočkovi z 27. 11. 1968.
[22] AMU, f. B 30 A. Kutal, i. č. 35, k. 1, dopisy z 2. 2. a 20. 3. 1970.

Bibliografie Jaroslava Vaculíka za léta 2012–2016[1]

a) knižní monografie

1. Istorija volynskych Čechiv. Praha: Tovarystvo Čechiv z Volyni, 2013. 306 s.
2. Reemigrace a repatriace Čechů a Slováků po první světové válce. Brno: MU, 2014. 116 s.

b) edice kolektivních monografií

1. Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev: Česká národní rada Ukrajiny, 2013. 600 s. (s L. Muchinou)
2. Slovenské a české krajanské hnutie v USA (do roku 1918). Prešov: Universum, 2014. 139 s. (se Š. Kucíkem)

c) původní práce ve vědeckých časopisech a kolektivních monografiích

ca) zahraniční

1. Fotografia historyczna w warsztacie nauczyciela historii w Republice Czeskiej. In: Fotografia w edukacji historycznej. Poznaň: UAM, 2012, s. 41–48.
2. Masaryk i Ukrajina. In: Slavjanskij sbornik (Saratov), vyp. 11, 2013, s. 22–29.
3. Opieka zdrowotna na Rusi Podkarpackiej w latach 1919-1938. In: Zdrowie w ujęciu interdyscyplinarnym. Wrocław: Universytet Medyczny im. Piastów Śląskich, 2012, s. 98–103.
4. Čechi na Zakarpatskoj Ukrajini (1919–1939 gg.). In: Ukrajina–Čechija: Istorija ta sohogennja. Oděsa: Vydavnictvo UMV, 2013, s. 126–141.
5. Reemigracja ze Stanów Zjednoczonych do Czechosłowacji po 1 wojnie światowej. In: Jakość i warunki życia a procesy demograficzne w Europie środkowej w czasach nowożytnych III. Zielona Góra: Wydawnictwo Druk, 2013, s. 121–128.
6. Češi na Volyni. In: Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013, s. 10–58.
7. Češi na Zakarpatské Ukrajině. In: Dějiny Čechů na Ukrajině. Kyjev 2013, s. 165–175 (s P. Kozelkou).
8. Čechy na Volyni. In: Istorija Čechiv v Ukrajini. Kyjev 2013, s. 259–315.
9. Čechy na Zakarpatskoj Ukrajini. In: Istorija Čechiv v Ukrajini. Kyjev 2013, s. 438–449. (s P. Kozelkou)
10. Uwagi w kwestii reemigracji i repatriacji do Republiki Czechoslowackiej po I wojnie światowej. In: Człowiek – Idea – Dzieło. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2013, s. 561–570.
11. Zakarpatje i jego vice-gubernator Jaroslav Mezník v 1937–1938 godach. In: Slavjanskij sbornik, sv. 12, 2014, s. 20–28.
12. Vývoj pedagogických fakult zřízených v roce 1946. In: História, súčasnosť a perspektívy vzdelávania na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov: PU, 2014, s. 76–82.
13. Repatriacija češskich i slovackich vojennoplennych iz Rossii v načale 1920-ch gg. In: Slavjanskij sbornik, vyp. 13, 2015, s. 25–31.
14. O repatriacii čechoslovackich legionov iz Rossii. In: Pervaja mirovaja vojna v Istorii Rossii. Saratov 2015, s. 31–37.
15. K průběhu opce pro československé státní občanství na Podkarpatské Rusi po roce 1945. In: Pidkarpatska Rus v roky Druhoji svitovoji vijny. Užhorod 2015, s. 276–283.

[1] Při příležitosti jeho 70. narozenin. Navazuje na bibliografii za léta 1975–2012 publikovanou v tomto sborníku v čísle 26/2012/2, s. 7–38.

16. Dva predstavitělja češskoj diaspory v Rossii v gody Pervoj mirovoj vojny. In: Pervaja mirovaja vojna i suďby narodov Centralnoj i Jugo-vostočnoj Jevropy: očerki istorii. Moskva: Institut slavjanoveděnija RAN, 2015, s. 448–468.
17. Czesi w Niemczech w czasie międzywojennym. In: W 90. rocznicę zalozenia Dzielnicy I Związku Polaków w Niemczech. Mniejszości narodowe w Niemczech w okresie międzywojennym. Bautzen-Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opole, 2015, s. 31–35.
18. Kierunki badań dydaktycznych w Republice Czeskiej. In: Kierunki badań dydaktycznych – kierunki zmian edukacji historycznej. Toruń, 2013, s. 59–65 (s F. Čapkou).
19. Edukacja dla demokracji, konstytucjonalizmu i obywatelstwa w historii i wiedzy o społeczeństwie w Republice Czeskiej. In: Toruńskie Spotkania Dydaktyczne – tom VIII. Parlament – konstytucja – demokracja w edukacji historycznej i obywatelskiej. Toruń. PTH, 2011, s. 67–69.
20. Čech iz Volyni v epochu Pervoj mirovoj vojny. In: Rossijskije i slavjanskije issledovanija (Minsk), 2016, č. 11, s. 9–17.
21. Organizacii češskich i slovackich reemigrantov z Rossii v 1920-je – 1930-je gody. In: Slavjanskij sbornik (Saratov), 2016, č. 14, s. 12–22.
22. O repatriacii čechov i slovakov iz Rossii posle Velikoj vojny. In: Rossija – SSSR – RF v uslovijach reform i revoljucij XX–XXI vv. Saratov: Saratovskij gosudarstvennyj agrarnyj universitet im. N. I. Vavilova, 2016, s. 139–145.
23. Zakładanie rodziny w krajach czeskich w pierwszej polowie XIX wieku. In: Wychowanie w rodzinie, t. XIV (02/2016), s. 305–314 (s F. Čapkou).

cb) domácí

1. Discussion of the Secondary School System in Czechoslovakia Following the Second World War. In: Czech-polish historical and pedagogical journal, vol. 5/2013/1, s. 3–9.
2. Reemigrace volyňských Čechů. In: Návrat do vlasti. Praha: SČVP, 2013, s. 24–35.
3. K působení viceguvernéra Podkarpatské Rusi Jaroslava Mezníka v letech 1937–1938. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/1, s. 91–96.
4. K reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků ze Spojených států a Ruska po Velké válce. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 65–74.
5. Ke vztahu Masaryka k Ukrajině a Ukrajiny k tamním Čechům. In: T. G. Masaryk a Slované. Praha: HÚ AV ČR, 2003, s. 111–116.
6. Češi na Slovensku v letech 1919–1939. Poznámky k jejich příchodu a odchodu. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 241–248.
7. Příspěvek k reemigraci a repatriaci krajanů po Velké válce. In: Sborník prací Pedagogické fakulty MU, řada společenských věd, 28/2014/1, s. 31–50.
8. O tzv. antipolské činnosti českých kolonistů na Volyni. In: Sborník prací Pedagogické fakulty MU, řada společenských věd, 28/2014/1, s. 155–158.
9. Viceguvernér Podkarpatské Rusi Jaroslav Mezník v předvečer vyhlášení autonomie země. In: Období nesvobody. Ostrava: KEY Publishing, s.r.o., 2014, s. 82–86.
10. Contribution of Editor Věnceslav Švihovský to the formativ of the national couscionsness of Russian Czechs. Czech-polish historical and pedagogical journal 6/2014/1, s. 3–7.
11. Dějiny Polska v českých učebnicích dějepisu na základních školách. In: Gracová, B. – Labischová, D. – Szymczak, J. (eds.): Vzájemný obraz souseda v polských a českých školních učebnicích. Ostrava: FF OU, 2014, s. 51–57 (s F. Čapkou).
12. Ještě k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po Velké válce. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 55–71.

13. Američtí Češi a Slováci v průběhu Velké války a reemigrace 1914–1923. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 195–198.
14. Česká literatura o Češích v Polsku. In: Česká polonistická studia: tradice a současnost. Praha: HÚ AV ČR, 2014, s. 206–214.
15. Proč byli vězněni polští vězni na Špilberku. In: Historik a jeho dílo. Olomouc: UP, 2015, s. 182–191.
16. Katedra historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, příprava učitelů dějepisu 1946–2012. In: Mihola, J. – Filip, A. (eds.): Brno v proměnách staletí. Kapitoly z dějin města pod Špilberkem. Brno: MU, 2014, s. 199–204.
17. Ke vzniku a vývoji Masarykovy univerzity. In: Mihola, J. – Filip, A. (eds.): Brno v proměnách staletí. Kapitoly z dějin města pod Špilberkem. Brno: MU, 2014, s. 115–124.
18. The Problems Facing Czech Teachers in Polish Volhynia in the First Half of the 1930s. In: Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal 7/2015/1, s. 3–7.
19. Několik slov úvodem. In: Historické drama volyňských Čechů. Praha: Epocha, 2015, s. 7–9.
20. Nedovedli si pohovořit (Vondrák versus Švihovský). Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 26–37.
21. Znovu k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků z Ruska po Velké válce. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 145–150.
22. Re-emigration of Czechs and Slovaks after World War I. and World War II. In: Resettlement and Extermination of the Populations. A syndrome of Modern History. Prague: The Institute of history, Czech Academy of Sciencies, 2015, s. 445–469.
23. Organizace českých a slovenských reemigrantů v Rusku po první světové válce. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, č. 29/2015/2, s. 25–31.
24. Zdeněk Hájek (1894–1958). In: Czeskie badania nad Polska w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej. Praha: Historický ústav AV ČR, 2016, s 448–452.
25. The First Fifty Years of the Didactics of History at the Faculty of Education at Masaryk University (1946–1996). Czech-polish historical and pedagogical journal, Vol. 8 (2016), Number 1, pp. 3–10.
26. Sedmdesát let didaktiky dějepisu na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity (1946–2015). Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 3–13.
27. Argentinští Češi na konci Velké války. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 160–163.
28. Predsedatěl Sojuza čechoslovackich obščestv na Rusi Vaclav Vondrak (1916–1917 gg). In: Novaja rusistika, 2014, č. 1, s. 139–150.
29. Reemigrace Čechů a Slováků po první světové válce. In: Historica. Revue pro historii a přírodní vědy, 2016, č. 2, s. 156–166.
30. K dělnické emigraci z českých zemí a Slovenska do Německa v letech 1885–1938. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 71–81.
31. Společnosti polsko-československého přátelství v Krakově v meziválečném období. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 203–205.

d) učební texty

1. Přehled světových dějin v letech 1917–1945. 2. vyd. Brno, MU 2012. 177 s.
2. Přehled českých dějin 20. století. 3. vyd. Brno: MU, 2014. 234 s. (s F. Čapkou)
3. Obecný dějiny novověku V/2 (1945–1990). 3. vyd. Brno: MU, 2016. 89 s.

e) encyklopedická hesla

1. Češi na Volyni. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 324–325.
2. Češi v Berlíně. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 326–327.
3. Češi v Bulharsku. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 328–329.
4. Češi v Chorvatsku. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 329–331.
5. Češi v Kazachstánu. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 332–333.
6. Češi v Latinské Americe. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 333–334.
7. Češi v Polsku. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 337–338.
8. Češi v Rusku. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 344–347.
9. Češi v Sovětském svazu. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 347–348.
10. Češi v Srbsku. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 349–350.
11. Češi v zahraničí. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 350–354.
12. Češi ve Francii. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 354–356 (s T. Chrobákem).
13. Češi ve Spojených státech amerických. In: Akademická encyklopedie českých dějin III/2. Praha: HÚ AV ČR, 2012, s. 357–364 (se S. Rakovou).

f) popularizační články

1. Reemigrace volyňských Čechů. In: Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2013, č. 4, s. 2–3.
2. Reemigrace volyňských Čechů II. In: Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2013, č. 5, s. 1.
3. Reemigrace volyňských Čechů III. In: Zpravodaj Sdružení Čechů z Volyně, 2013, č. 6, s. 1.

g) recenze a zprávy

ga) recenze a anotace

1. Vondrášek, V. – Pešek, J.: Slovenský poválečný exil a jeho aktivity 1945–1970. Mýty a realita. Bratislava: Veda, 2011. 733 s. In: Slovanský přehled. 2013, č. 3–4, s. 321.
2. Soudobé dějiny v polských historických časopisech v roce 2012. Soudobé dějiny, 20, 2013, č. 3, s. 472–478.
3. Šulgin, V. V.: Těni kotoryje prochodjat. Sankt Petěrburg 2012. 285 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 262–263.
4. Pukiš, V.: Čechi Severnogo Kavkaza. Gody i suďby: 1868–2010. Rostov na Donu 2012. 610 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 263.
5. Smykała, P.: Piotrówka – Petersgrätz – Petrův Hradec. Opole 2012. 271 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 263–265.

6. Tatarov, B. O.: Novitni husyty. Česko-slovacki vijskovi formuvannja u rosijskomu vijsku. Kyjiv 2010. 102 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 265–266.
7. Pałys, P.: Pomiędzy Polską a Niemcami. Racibórz 2011. 240 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 266–267.
8. Muratov, A. – Muratova, D.: Suďby Čechiv v Rossiji, XX. vek. Praga 2012. 343 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 268.
9. Kovaljov, M. V.: Russkije istoriki – emigranty v Prage (1920–1940 pp.) Saratov 2012. 408 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 268–269.
10. Cat-Mackiewicz, S.: Historia Polski od 11 listopada 1918 do 17 września 1939. Kraków 2012. 545 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, 27/2013/2, s. 269–270.
11. Trapl, M. – Konečný, K. – Marek, P.: Politik dobré vůle. Praha: Vyšehrad, 2013. 434 s. In: Slovanský přehled, 2014, č. 1, s. 207–210.
12. Kořalka, J. – Hofmann, J.: Tschechen in Rheinland und in Westfalen 1890–1918. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2012. 426 s. In: Časopis Matice moravské, 2013, č. 2, s. 492–494.
13. Daniel, O.: Bigbít nebo turbofolk. Představy imigrantů z bývalé Jugoslávie. Praha: Antropo-Web, 2013. 154 s. In: Sborník prací Pedagogické fakulty MU, řada společenských věd, 28/2014/1, s. 170–171.
14. Klodnicki, Z. – Lukovič, M. a kol.: Tradiční agrární kultura v kontextu společenského vývoje střední Evropy a Balkánu. Brno : MU, 2013. 252 s. In: Universitas, 2014, č. 2, s. 75–77.
15. Kostjuk, M.: Evangelično-ljuteranska kircha v Lucku. Luck 2010. 68 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 213–214.
16. Rybkov, A. G.: Čechoslovackij korpus v Povolžje 1918–1920 gody. Saratov 2014, 184 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 214–215.
17. Serapionova, J. P.: Socialnyje posledstvija vojn i konfliktov XX veka. Moskva – Sankt Petěrburg 2014. 370 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 215–217.
18. Isakowicz - Zaleski, T.: Przemilczane ludobójstwo na kresach. Kraków 2010. 175 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 218–219.
19. Koprowski, M. A.:Wołyń. Epopeje polskich losów 1939–2013. Zakrzewo 2013. 150 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 219.
20. Soudobé dějiny v polských historických časopisech v roce 2013. In: Soudobé dějiny 21, 2014, č. 3, s. 463–473.
21. Borák, M.: Zatajené popravy. Češi a československí občané na sovětské Ukrajině – z historie Velkého teroru na Volyni a v Podoli. Opava: SÚ, 2014. 351 s. In: Slovanský přehled, *101*, 2015, č. 1, s. 214–215.
22. Namont, J. – Ph.: Československá kolonie. Dějiny české a slovenské emigrace ve Francii (1914–1940). Praha: Academia, 2015. 562 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 166–167.
23. Janák, D. – Jirásek, Z.: Z historie československých vystěhovaleckých družstev v Sovětském svazu (1923–1939). Opava: Slezská univerzita, 2014. 241 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 167.
24. Borák, M.: Moskevská pohřebiště. Češi a československí občané popravení v Moskvě v letech 1922–1953. Opava: Slezská univerzita, 2013. 273 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 168.
25. Pavlík, J.: Otakar Červený, mecenáš československých legií v Rusku. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014. 172 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, č. 29/2015/2, s. 152–153.

26. Zychowicz, P.: Pakt Piłsudski – Lenin. Poznań: REBIS, 2015. 472 s. In: Sborník prací PdF MU, řada společenských věd, č. 29/2015/2, s. 153–154.
27. Štěříková, E.: Moravské exulantky v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Praha: Kalich, 2014. 530 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 172.
28. Vlha, M.: Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajanské komunity v USA 19. století. Brno: MM, 2015. 422 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 174.
29. Balík, S. – Fasora, L. – Hanuš, J. – Vlha, M.: Český antiklerikalismus. Praha: Argo, 2015. 490 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 175–177.
30. Syrný, M.: Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944. Náčrt dejín Komunitickej strany Slovenska v odboji a v Povstaní. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2013. 335 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 178.
31. Guba, I. – Syrný, M. (eds): Jozef Lettrich. Publicistika (1945-1948). Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2014. 351 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 180.
32. Szczepankiewicz – Battek, J.: Śladami braci czeskich i morawskich po Polsce. Warszawa: Biblioteka JEDNOTY, 2015. 151 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 206.
33. Życie codzienne, gospodarka, kultura i społeczeństvo polskie w latach 1772–1918. Rozprawy z dziejów ziem polskich w okresie zaborów. Poznań: UAM, 2015. 314 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 209–210.
34. Majewski, M. Ł.: Wołyń. Komunizm, nacjonalizm, terroryzm. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2014. 303 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 210–211.
35. Motyka, G.: Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa: RYTM, 2015. 720 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 211–212.
36. Współczesna edukacja historyczna. Doświadczenia. Oczekiwania. Poznań: IH UAM, 2015. 308 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 212.
37. Czas przeszły. Poznańskie studia historyczne. Tom 1–3, 2014–2016, 196+182+249 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 213.
38. Ročenka Spolku Slovákov z Juhoslávie, číslo 5. Bratislava: Spolok Slovákov z Juhoslávie, 2016. 109 s. In: Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/2, s. 214.

gb) zprávy

1. Zemřel Stanislav Julínek. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 249.
2. 115 let od narození didaktika dějepisu Jaroslava Kopáče. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 250–252.
3. K osmdesátinám Ctibora Nečase. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 253.
4. Magisterské diplomové práce obhájené na PdF MU v letech 2012–2013. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 27/2013/2, s. 253–254.
5. Rusko a Slovensko v průsečících dějin. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 208.
6. Saratovská konference Rusko v letech první světové války. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 208–209.
7. Konference v Senátu Parlamentu ČR. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 209–210.

8. Miloš Trapl osmdesátníkem. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 210–211.
9. Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie PdF MU v roce 2014. Sborník prací PdF MU, řada společenských věd 28/2014/2, s. 212.
10. Přehled o činnosti katedry historie PdF MU za léta 2000–2015. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 151–153.
11. Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2015. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 153–154.
12. Před 20 lety zemřel didaktik dějepisu Stanislav Opatřil. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 156–158.
13. Za profesorem Jerzym Tomaszewskim. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 158–159.
14. Zemřel český historik Jiří Kořalka. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 29/2015/1, s. 159–160.
15. Docent Vladimír Goněc – 65 let. Slovanský přehled, 2015, č. 2, s. 471–472.
16. Za třiceti ročníky řady společenských věd. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 164–171.
17. Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2016. Sborník prací PdF MU – řada společenských věd, 30/2016/1, s. 171.

Lukáš Kratochvíl

Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2017

Předkládaný přehled navazuje na soupis obhájených diplomových prací publikovaný ve Sborníku prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 30, 2016, č. 1. Vedoucími prací byli doc. PhDr. František Čapka, CSc., doc. PhDr. Bohuslav Klíma, CSc., doc. dr. Petr Mareček, Th.D., Mgr. Jiří Mihola, Ph.D., PhDr. Kamil Štěpánek, CSc., prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc. a PhDr. Marek Vařeka, Ph.D.

BÍNOVÁ, Martina:	K vývoji zpracování vybraných zemědělských produktů na Znojemsku. (B. Klíma)
DOLEŽALOVÁ, Barbora:	Příkladová vyprávění v Lukášově evangeliu a jejich použití ve výuce náboženské výchovy na 1. stupni ZŠ. (P. Mareček)
DOSEDĚL, Roman:	Krakovecké panství v 17. století. (M. Vařeka)
HLAVÁČ, Marek:	K použití písemného historického pramene při výuce dějepisu. (K. Štěpánek)
HOCHMAN, Jakub:	K historii kyjovské farnosti v 19. a 20. století. (J. Mihola)
HUBENÝ, David:	Řád sv. Lazara Jeruzalémského a jeho působení u nás od roku 1937 do současnosti. (M. Vařeka)
KAPLANOVÁ, Michaela:	Obraz žďárského panství v předbělohorské době. (M. Vařeka)
KRÁL, Vojtěch:	Panství Uherský Brod před třicetiletou válkou. (M. Vařeka)

KUCHAROVÁ, Hana:	Nástin učebnice regionálních dějin Třebíčska pro základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií. (F. Čapka)
MLČÁKOVÁ, Lenka:	Obec Soběchleby a okolí v letech 1918–1945. (F. Čapka)
OBERT, Tomáš:	Žacléř v 17. století. (M. Vařeka)
OŠKEROVÁ, Martina:	Paralely každodennosti: Móda v 50. letech v Československu a její didaktické využití ve výuce dějepisu. (K. Štěpánek)
PECHNÍK, Ondřej:	Reflexe událostí pražského jara na Havířovsku v regionálním tisku. (J. Vaculík)
PODHORNÝ, Karel:	Panství Jesenec v 17. století. (M. Vařeka)
POPELA, Jakub:	Příspěvek k mediální výchově: Didaktické využití hraného historické filmu Svědek umírajícího času. (K. Štěpánek)
RYGLOVÁ, Nicolle:	K didaktizovaným textovým médiím 50. let 20. století v dějepisné výuce. (K. Štěpánek)
STAROŠTÍK, Jan:	Historie a společenský život na Kuřimsku v letech 1918–1945 (F. Čapka)
ŠUJAN, Pavel:	Panství Slavkov v předbělohorské době. (M. Vařeka)
URBÁNEK, Radim:	Tenis v okrese Blansko. (M. Vařeka)
VARAĎOVÁ, Michaela:	Hospodářský vývoj luhačovického panství v 17. století. (M. Vařeka)

Jaroslav Vaculík

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

PŘEHLED LITERATURY

POLSKÉ HISTORICKÉ ČASOPISY V ROCE 2016 O MODERNÍCH DĚJINÁCH

V tomto přehledu přinášíme informaci o tom, co psaly polské odborné a populárně vědecké časopisy o domácích a světových dějinách od roku 1939 do současnosti, a to v roce 2016.

První číslo časopisu *Dzieje Najnowsze* přineslo studii profesora Ústavu politických studií Polské akademie věd Gregorze Motyky o volyňském zločinu v roce 1943. Autor uvádí, že na radikalizaci členů Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN) měly velký vliv německé represe vůči Židům, kterých se aktivně zúčastnila ukrajinská pomocná policie. V roce 1942, kdy zmizelo z Volyně 150–200 tisíc Židů, vedení banderovské frakce OUN přijalo rozhodnutí o tvoření partyzánských oddílů, které měly přistoupit k válce s Němci, Sověty a Poláky. Poslední z nich měli být pod hrozbou smrti vysídleni. Antipolská akce začala v únoru 1943, kdy oddíl Ukrajinské povstalecké armády (UPA) zlikvidoval polskou vesnici Parośla. Na přelomu května a června 1943 OUN rozhodla o likvidaci všech Poláků na Volyni, v srpnu 1943 o rozdělení majetku zavražděných a vyhnaných Poláků. Teprve po obsazení Volyně a východní Haliče Rudou armádou v roce 1944 vedení ukrajinského podzemí uznalo pokračování antipolské akce za zbytečné.[1] Dvě návštěvy polského primase kardinála Józefa Glempa v SSSR v roce 1988 jsou předmětem zájmu Pawła Kowala. Po návštěvě M. Gorbačova ve Vatikánu v prosinci 1989 se zdálo, že je možná brzká návštěva papeže Jana Pavla II. v SSSR. V roce 1990 byly navázány diplomatické styky, ale chybělo porozumění s pravoslavnou církví.[2]

Ve druhém čísle časopisu Dzieje Najnowsze Łukasz Adamski z varšavského Centra polsko-ruského dialogu a porozumění píše o neznámém kurýrovi papeže Pia XII., který skončil v sovětském vězení a NKGB se jej snažila získat pro spolupráci. Tento mladý (31 let) katolický misionář byl na základě rozhodnutí lidového komisaře státní bezpečnosti Ukrajiny a se souhlasem ukrajinského prokurátora 7. července 1941 zastřelen jako stoupenec obnovení činnosti zakázané řeckokatolické církve na západní Ukrajině.[3] V témže čísle se Krystyna Piórkowska z New Yorku zabývá třítýdenním pobytem amerického katolického kněze Stanisława Orlemańského v Moskvě na přelomu dubna a května 1944. Sovětská strana ho považovala za jednu z osob, které měly po boku polských komunistů vstoupit do projektované quasivlády PKWN. Za svého pobytu v Moskvě byl přijat 23. dubna 1944 Stalinem, kdy vyjádřil přání vrátit se do USA a pomoci polské komunistické vládě, aby byla uznána americkými Poláky.[4] Jerzy Bednarek z IPN v Lodži přiblížil činnost sovětské diverzní skupiny Arsenal na polském území v období říjen 1944 – leden 1945. Uvádí, že sovětská bezpečnost od samého počátku války s Německem organizovala diverzní a výzvědnou činnost v týlu protivníka.[5] O táborech nucených prací v pobaltských

[1] MOTYKA, G.: *Zbrodnia wołyńska 1943 roku i mit buntu ludowego*. Dzieje Najnowsze, 2016, č. 1, s. 53–66.

[2] KOWAL, P.: *Misja na wschodie. Wizyty kardynala Józefa Glempa w ZSRS w 1988 roku oraz ich polityczno-międzynarodowy kontekst.* Tamtéž, s. 189–208.

[3] ADAMSKI, L.: *Nieznany kurier Piusa XII*. Dzieje Najnowsze, 2016, č. 2, s. 25–47.

[4] PIÓRKOWSKA, K.: *Nie tylko wizyta u Stalina.* Tamtéž, s. 49–74.

[5] BEDNAREK, J.: *Sowiecka grupa dywerzyjno-wywiadowcza „Arsenał" i jej działalność na ziemiach polskich.* Tamtéž, s. 75–92.

zemích, středovýchodní Evropě a na Balkáně po druhé světové válce se rozepsal Tadeusz Wilsza z Historického ústavu Polské akademie věd ve Varšavě. Ve všech zemích nacházejících se v sovětské sféře vlivu byly zorganizovány na základě německých a sovětských zkušeností tábory, jako jedna z nejtvrdších metod represe proti tzv. třídnímu nepříteli.[6] Příspěvkem k ohlasu úmrtí J. V. Stalina v polské společnosti je článek Kataryny Maniewské z IPN v Bydhošti. Autorka uvádí, že bez ohledu na ohromné organizační úsilí PZPR vloženého do přípravy a monitorování průběhu pietních vzpomínek a snaze stranických propagandistů směřujících k masové konsolidaci společnosti kolem ideologie strany se nepodařilo využít potenciál akcí organizovaných po smrti Stalina.[7] Stanoviskem komunistické moci k II. vatikánskému synodu se zabývá Wojciech Kucharski z wrocławského střediska Paměť a minulost. Ukazuje, jakými informacemi disponovali polští diplomaté v Římě, stanovisko komunistů vůči synodu a zvláště římskokatolické církvi, jejím reformám, směrům a tendencím v ní existujícím.[8]

Ve třetím čísle časopisu Dzieje Najnowsze Andrzej Chojnowski z Historického ústavu Varšavské univerzity se zabývá činností Kulturní komise ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany, která vznikla na popud 1. tajemníka Władysława Gomulki v létě 1957, aniž by ovšem měla jakoukoliv pravomoc.[9] Zaujme také anotace doktorských prací Marcina Majewského ústavu politických studií Polské akademie věd ve Varšavě o činnosti polské kontrarozvědky proti frakci Andrija Melnyka Organizace ukrajinských nacionalistů v letech 1944–1989[10] a Anety Nisiobęcke z fakulty novinářských a politických věd Varšavské univerzity o reemigraci Poláků z Francie v letech 1945–1950 (asi 140 tisíc osob).[11]

Čtvrté číslo časopisu Dzieje Najnowsze publikuje studii Haliny Parafianowicz z Białystoku o místě Pearl Harboru v historické paměti Američanů o druhé světové válce.[12] Jedním z důsledků japonského útoku bylo vysídlení 110–120 tisíc amerických Japonců do internačních táborů v roce 1942. Na Filipínách zase Japonci zajali 75 tisíc Američanů a Filipínců a během pochodů do vězení na ostrově Luzon jich tisíce zahynuly. Při průzkumu veřejného mínění v roce 1981 ze 1602 Američanů vědělo o útoku na Pearl Harbor 84 % respondentů, zatímco v Japonsku 80 % mladých lidí o tom nic neznalo. V roce 1991 se 73 % Japonců domáhalo omluvy USA za bombardování Hirošimy a Nagasaki, s čímž souhlasilo ale jen 16 % Američanů. Hospodářští historikové Piotr Koryś a Maciej Tymiński z Varšavy se zabývají koncepcemi hospodářských reforem v Polsku po politických nepokojích v letech 1956 a 1980.[13] Autoři uvádí, že k přelomu v hospodářském myšlení v Polsku došlo ve druhé polovině 80. let 20. století, kdy stále více ekonomů začalo recipovat myšlenky liberálního a neoklasického ekonomického myšlení. O ilegálních vydavatelích ve Wrocławi píše Kamil Dworaczek z tamního oddělení Ústavu národní paměti (IPN). Zdůrazňuje, že rozmach ilegální polygrafie v Polsku začal v letech 1976–1977 díky orga-

---

6 WILSZA, T.: *Od Sollemäc do Goli Otok*. Tamtéž, s. 93–114.

7 MANIEWSKA, K.: *Toast na cześć... Reakcje społeczne na śmierć Józefa Stalina i kompania propagandowa wokół uroczystości żałobnych w województwie bydgoskim w marcu 1953 r.* Tamtéž, s. 115–134.

8 KUCHARSKI, W.: *Przygotowania do Soboru Watykańskiego II w opinii polskich dyplomatów.* Tamtéž, s. 135–148.

9 CHOJNOWSKI, A.: *Komisja Kultury KC PZPR – „dziecko" gomulkowskiej stabilizacji.* Dzieje Najnowsze, 2016, č. 3, s. 129–142.

10 MAJEWSKI, M.: *Kontrwywiad PRL wobec Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów Andrija Melnyka w latách 1944–1989*. Tamtéž, s. 161–168.

11 NISIOBECKA, A.: *Reemigracja Polaków z Francji oraz ich adaptacja w Polsce Ludowej w latách 1945– 1950*. Tamtéž, s. 169–178.

12 PARAFIANOWICZ, H.: *Pearl Harbor w pamięci Amerykanów o drugiej wojnie światowej.* Dzieje Najnowsze, 2016, č. 4, s. 109–124.

13 KORYŚ, P. – TYMIŃSKI, M.: *Od socializmu do socializmu. Koncepcje reform hospodarczych v PRL po wybuchach społecznych w 1956 i 1980 r.* Tamtéž, s. 125–140.

nizacím jako byl Výbor na obranu dělníků (KOR) a Hnutí na obranu práv člověka a občana. V letech 1976–1980 vycházelo v Polsku asi sto ilegálních tiskových titulů, zvláště ve Varšavě (43). Po vzniku Solidarity vycházelo v roce 1981 celkem 1896 nezávislých časopisů. Po vyhlášení vojenského stavu počet titulů klesl v roce 1986 na 552 časopisy, ale v letech 1987-1989 počet ilegálních tiskovin překročil 1200. Ve Vratislavi vycházel již od roku 1979 ilegální Biuletyn Dolnośląski.[14]

O polském brigádním generálovi Michałowi Żymierském, který se po vypuknutí války snažil navázat kontakty s podzemními organizacemi různých politických orientací píše v prvním čísle *Biuletynu IPN Pamięć.pl* Jaroslaw Palka. Sovětské rozvědce podával Żymierski informace o situaci v Generálním gouvernementu. Navázal spojení s polskými komunisty, kteří z něj v roce 1944 učinili velitele Lidové armády a polského maršála.[15]

Ve druhém čísle Biuletynu IPN píše Patryk Pleskot o dvou studentech varšavské střední školy, kteří v době výjimečného stavu v únoru 1982 poškodili pomník představitele sovětské státní bezpečnosti (ČK) F. Dzierżyńského ve Varšavě. O čtyři měsíce později jeden z nich za nevyjasněných okolností zahynul.[16]

Třetí číslo přináší stať Gregorze Majchrzaka o tajném spolupracovníku polské státní bezpečnosti pod pseudonymem „Bolek“, kterým byl v letech 1970–1976 Lech Walęsa. První dva roky byla bezpečnost s tímto spolupracovníkem spokojena, ale později projevoval nechuť ke spolupráci, uvádí podklady, které uschovával bývalý ministr vnitra Czesław Kiszczak.[17]

Čtvrté číslo Biuletynu IPN obsahuje článek doktoranda Historického ústavu Wrocławské univerzity Krysztofa Łagojdy o údajné šanci z roku 1957 zveřejnit pravdivou verzi událostí v Katyni. Sovětský vůdce N. Chruščov tehdy prý navrhl polskému komunistickému představiteli W. Gomulkovi zveřejnění případu zavraždění polských vojáků Sověty, ale ten to odmítl.[18]

V pátém čísle Biuletynu IPN Pamięć.pl píše Robert Szcześniak o oslavách milenia křesťanství v Polsku v roce 1966. Tehdy státní oslavy konkurovaly církevním. Po roce 1954 se začala měnit tvrdá politika vůči církvi, byla povolována stavba nových kostelů, do škol se vracelo náboženství. Církevním oslavám v Hnězdně konkurovaly státní oslavy 21. výročí obsazení hranic na Odře a Lužické Nise. Na centrálních církevních oslavách 3. května 1966 v Częstochowé vystoupil arcibiskup S. Wyszyński jako legát papeže Pavla VI, kterému vláda účast nepovolila.[19]

Šesté číslo Biuletynu IPN Pamięć.pl přibližuje průběh prvního poválečného hlasování v roce 1946, kdy voličům byly v referendu položeny tři otázky týkající se zrušení Senátu, pozemkové reformy a znárodnění klíčového průmyslu a západní hranice na Odře a Lužické Nise. Michał Siedzialko uvádí, že toto hlasování nemělo nic společného se svobodnými volbami.[20]

Dvojčíslo 7–8 přineslo článek historičky IPN Martyny Grądské-Rejak k 70. výročí pogromu ve městě Kielce, kde před válkou žilo 21 tisíc Židů, kteří představovali 30 % obyvatel města. Válku z nich přežilo pouze 500, v den pogromu jich bylo 200. Už v dubnu 1945 bylo v kieleckém vojvodství zavražděno 18 Židů a v červnu 1945 dalších 13. Podle hlášení kieleckého vojvody ze srpna 1945, „teror, krádeže a vraždy prováděné na židovském obyvatelstvu nabírají strašných rozměrů a Bezpečnost se chová ve většině případů obojetně.“ Již v říjnu 1945 bylo napadeno síd-

[14] DWORZACZEK, K.: *Podziemne drukarstwo we Wrocławiu na prykładzie największych inicjatyw wydawniczych.* Tamtéž, s. 141–155.
[15] PALKA, J.: *Marszałek Polski, spieg sowiecki*. Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 1, s. 22–27.
[16] PLESKOT, P.: *Emil Barchański: ostania ofiara Dzierżyńskiego?* Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 2.
[17] MAJCHRZAK, G.: *Charakterystyka TW „Bolka“*. Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 3, s. 14–16.
[18] ŁAGOJDA, K.: *Chruszczow i Gomulka rozmawiaja o Katynie*. Biuletyn IPN, 2016, č. 4, s. 28–31.
[19] SZCZEŚNIAK, R.: *1966: walka o rząd dusz*. Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 5, s. 10–13.
[20] SIEDZIALKO, M.: *Glosowanie w cieniu represji*. Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 6, s. 29–33.

lo židovského výboru granáty. Místní obyvatelstvo nechtělo vracet majetek převzatý po deportaci Židů v době okupace. Při pogromu 4. července 1946 bylo zavražděno 42 osob a 35 zraněno. Události se přičinily o zvětšení emigrace Židů z Polska.[21] Historik IPN Sławomir Kolbaczyk publikoval ve stejném čísle stať o evakuaci armády gen. Anderse z SSSR do Íránu v srpnu 1942. Vzhledem k nedostatku potravin a zbraní Anders požádal Stalina 3. června 1942 o přesun na Blízký východ. Evakuace se týkala 44 tis. vojáků a 25 tisíc civilistů.[22]

V prvním čísle časopisu *Kwartalnik Historyczny* Jarosław Robert Kudelski z Varšavy přibližuje poválečnou záchranu kulturních hodnot, které byly ukradeny německými okupačními orgány. Informace o tomto počínání shromažďovalo speciální oddělení polské exilové vlády v Londýně. Ve druhé polovině roku 1944 byly nejcennější soubory uměleckých děl z území Generálního gouvernementu vyvezeny do Dolního Slezska. Po válce v letech 1945–1950 bylo z Dolního Slezska expedováno zpět 28 vagonů a 118 nákladních automobilů s cennými uměleckými díly, archiváliemi a knihami.[23]

Čtvrté číslo časopisu otisklo studii Andrzeje Zawistowského o reglementaci prodeje cukru v Polsku v letech 1976–1981.[24] Autor uvádí, že ve 20. století byla v Polsku čtyři období reglementace prodeje zboží základní spotřeby, a to za první světové války, druhé světové války, za stalinismu do roku 1953 a v době hospodářského krachu let 1976–1989. Poslední období začalo právě omezením prodeje cukru zavedením přídělových lístků.

První číslo časopisu Západního ústavu v Poznani *Przegląd Zachodni* přineslo úvahy Stanisława Cata-Mackiewicze z doby druhé světové války. Pokud šlo o jeho názory na SSSR viděl jako pozitivní existenci polské armády v Rusku. Protestoval proti považování dohody Sikorski-Majskij za úspěch, neboť nebylo Poláka, který by souhlasil s vydáním Vilna a Lvova Sovětům. Vládě Stanisława Mikolajczyka vyčítal, že věřila v možnost spolupráce se sovětským Ruskem, tomu, že se Rusové zastaví na Curzonově linii a nechají zbytek Polska na pokoji.[25]

Druhé číslo časopisu otisklo mj. materiál z pera Stanisława Jankowiaka z Poznaně o reakci polské komunistické vlády na pastýřský list Antoniego Baraniaka z roku 1966, ve kterém kritizoval státní orgány, které zabránily, aby v průběhu oslav tisíciletí křesťanství v Polsku byla vystavována nová kopie obrazu Matky Boží Čenstochovské.[26]

Třetí číslo se mj. zabývá podílem kardinála Stefana Wyszyńského na formulaci Provolání polských biskupů jejich německým kolegům z roku 1965, a to na základě neznámých dokumentů z archivu polského primasa.[27]

Ve čtvrtém čísle se Krzysztof Siwek zabývá místem polsko-německé hranice na Odře a Lužické Nise ve vztazích Polska se Spojenými státy.[28] Článek je věnován úloze polsko-německé hranice při jednání s USA od převzetí vlády W. Gomulkou v roce 1956 do uzavření dohody mezi

---

[21] GRĄDSKA-REJAK, M.: *„Jak was Hitler nie wykończył..."* Biuletyn IPN Pamięć.pl, 2016, č. 7–8, s. 55–58.

[22] KALBACZYK, S.: *Z ziemi sovietskiej do perskiej*. Tamtéž, s. 28–33.

[23] KUDELSKI, J. R.: *Rewindykacja dobór kultury na Dolnym Śląsku v latach 1945-1949*. Kwartalnik Historyczny, 2016, č. 1, s. 71–94.

[24] ZAWISTOWSKI, A.: *„To nie wstyd–bony, wstyd to kolejki". Reglamentacja cukru w PRL w latach 1976–1981*. Kwartalnik Historyczny, 2016, č. 4, s. 733–761.

[25] ŻERKO, S.. *Zagrożenie radzieckie w publicystyce Stanisława Cata-Mackiewicze okresu II wojny światowej*. Przegląd Zachodni, 2016, č. 1, s. 173–192.

[26] JANKOWIAK, S.: *Reakcja władz na list pasterski arcibiskupa Antoniego Baraniaka w 1966 roku*. Przegląd Zachodni, 2016, č. 2, s. 285–304.

[27] CZACZKOWSKA, E. K.: *Rola kardynała Stefana Wyszyńskiego w powstaniu Orędzia biskupów polskich do niemieckich*. Przegląd Zachodni, 2016, č. 3, s. 193–203.

[28] SIWEK, K.: *Granica polsko-niemiecko w stosunkach Polski ze Stanami Zjednoczonymi w latach 1956–1970*. Przegląd Zachodni, 2016, č. 4, s. 153–180.

Polskem a SRN v roce 1970. Autor zdůrazňuje, že tzv. zhořelecká dohoda s NDR z roku 1950 bezpečnost polské západní hranice nezajišťovala, neboť jejím jediným garantem byl SSSR.

Časopis *Przegląd Wschodni* přináší studii Barbary Tärnquist-Plewa z Lundu zabývající se změnami identity v Evropě po skončení studené války. Uvádí, že úpadek SSSR je možné přirovnat k výbuchu bomby, který zahájil rozpad východního bloku. Dekádu po východním rozšíření Evropské unie považuje většina politologů i ekonomů za úspěšnou. Reformy v nových členských státech se nezastavily, integrace, i když ne bez obtíží, se díky Lisabonské smlouvě posunula kupředu. Krize na Ukrajině a ve vztazích s Ruskem utvořily novou dynamiku událostí a provokují návrat k otázkám o tom, čím je vlastně Východ a čím Západ.[29]

První číslo časopisu *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, který vydává Vojenské centrum občanského vzdělávání, přinesl studii Krzysztofa Zdulského o Turecku v britských plánech obrany Blízkého východu během „podivné války". Je to detailní analýza politiky Velké Británie vůči tureckému státu v kontextu plánování a obraných příprav na Blízkém východě v případě agrese ze severu. V první řadě autor sledoval evoluci názorů Britů na roli Turecka ve světovém konfliktu a poté přiblížil plány vztahující se k poskytnutí pomoci turecké straně a těžkosti, které dělaly nemožnými její realizaci. V závěru studie se autor pokusil odhadnout nakolik realizace britských plánů mohla ovlivnit potencionální konflikt mezi Německem a (nebo) SSSR a Tureckem.[30]

V dvojčísle 2–3 Ignacy Matuszewski publikuje stati o tzv. Polské lidové armádě, tj. komunistické armádě Zygmunta Berlinga a Michała Roly-Żymierského, vytvořené v SSSR, které byly původně publikovány v New Yorku v emigrantském časopisu Nowy Świat. Výbor je nevelkým fragmentem edice jeho textů zahrnujících období let 1912–1946.[31]

Časopis pro učitele dějepisu a občanské výchovy *Wiadomości Historyczne* publikoval ve svém třetím čísle článek Magdy Gawinské-Wożniak o boji norských učitelů s nacifikací škol v době hitlerovské okupace 1940–1945. Pronacistická strana Vidkuna Quislinga Nasjonal Samlig (Národní shromáždění) vyzvala učitele, aby podepsali deklaraci loajality, neboť chtěla učinit ze škol nástroj propagace své ideologie. Ilegální učitelská organizace ale vyzvala učitele, aby to odmítli s tím, že je to proti jejich poslání a smýšlení. Z celkového počtu 14 tisíc učitelů jich 12 tisíc odmítlo členství v národněsocialistických odborech. Také rodiče protestovali proti službě mládeže v nacionalistické mládežnické organizaci. Vytvořila se jednotná fronta rodičů, školy a církve.[32]

Časopis Ústavu národní paměti (IPN) *Pamięć i sprawedliwość* věnovaných nejnovějším dějinám přináší mj. zajímavou studii z pera polského historika Mateusze Sokulského a jeho chorvatského kolegy Martina Previšiče o jugoslávské „cestě k socialismu" v letech 1948–1956.[33] Uvádí, že Tito se snažil realizovat politiku, která by zohledňovala především jugoslávské zájmy. Rozdíly mezi Moskvou a Bělehradem byly výsledkem samostatnosti jugoslávských komunistů v době druhé světové války, Moskvě se nelíbily plány na vytvoření komunistické federace na Balkáně, podpora řeckých komunistů ani zdůrazňování role Národní fronty.

---

[29] TÄRNQUIST – PLEWA, B.: *Europa Wschodnia, Europa Zachodnia, Nowa Europa, czy po prost Europa? Zmiany tożsamości w Europe po Wojnie Zimowej*. Przegląd Wschodni, 2016, č. 1.

[30] ZDULSKI, K.: *Turcja w brytyjskich planach obrony Bliskiego Wschodu podczas „dziwnej wojny"*. Przegląd Historyczno-Wojskowy, 2016, č. 1, s. 57–84.

[31] MATUSZEWSKI, I.: *O ludowym Wojsku Polskim*. Przegląd Historyczno-Wojskowy, 2016, č. 2–3, s. 393–406.

[32] GAWINSKA-WOŻNIAK, M.: *Walka norweskich nauczycieli z nazyfikacją szkol w czasie okupacji hitlerowskiej (1940–1945).* Wiadomości Historyczne, 2016, č. 3, s. 20–26.

[33] SOKULSKI, M. – PREVIŠIĆ, M.: *W opozycji do Moskwy. Jugoslowiańska „droga do socializmu" w latach 1948–1956.* Pamięć i sprawiedliwość, 2016, č. 2, s. 395–414.

Przegląd Historyczny ve svém čtvrtém čísle publikuje společnou stať Piotra M. Majewského z Varšavské univerzity a Jana Vajskebra z Ústavu pro studium totalitních režimů v Praze o situaci v Generálním gouvernementu ve světle německých policejních statistik.[34] Pramennou základnu studie představují německá policejní hlášení uchovaná ve fondu Úřad Říšského protektora v Čechách a na Moravě v Národním archivu v Praze. Pouze některá hlášení jsou však kompletní, někdy se zachovaly jen přílohy obsahující statistická data.

O funkcionářích SRN s minulostí píše *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* v článku Małgorzaty Ruchniewicz.[35] Autorka zdůrazňuje, že vzhledem k nacistické okupaci mnoha evropských zemí nejde o vnitroněmecký problém. Připomíná také napětí, které vzniklo v souvislosti s koncepcí vybudování muzea připomínajícího osudy Němců odsunutých z Polska, ČSR a dalších zemí. Domnívá se, že Němci musí ujišťovat, že nejde o relativizaci minulosti, genocidy a válečných zločinů III. říše.

Kwartalnik Historii Żydów ve svém čtvrtém čísle přináší přehled Rafala Wiśniewského, přibližující místo Židů v etnické skladbě Ruska v letech 1989–2010.[36] Autor uvádí, že při prvním ruském sčítání lidu v roce 1897 tvořili Židé v Rusku největší seskupení na světě – celkem pět milionů osob. Po první světové válce žilo v SSSR 2,7 mil. Židů, další pokles nastal po druhé světové válce (1,5 mil. v roce 1989, z toho v Ruské federaci 0,5 mil.). K dalšímu úbytku došlo po rozpadu SSSR v 90. letech 20. století, a to díky masovým migracím do Izraele.

Przegląd Wschodnioeuropejski, který vydává Uniwersytet Warmińsko – Mazurski v Olsztynie, ve svém druhém čísle přinesl studii Rafala Wiśniewského o etnických změnách na Krymu od inkorporace carským Ruskem v roce 1783 do anexe v roce 2014.[37] Autor uvádí, že Krym od nejstarších dob představoval národnostní konglomerát. Při příležitosti 300. výročí perejaslavské dohody o připojení Ukrajiny k Rusku byl 26. dubna 1954 rozhodnutím politického byra ÚV KSSS připojen k Ukrajinské sovětské socialistické republice. Podle sčítání lidu v roce 1939 bylo na Krymu 50 % Rusů, 19 % Tatarů a 14 % Ukrajinců. Ale v roce 1944 byli z Krymu vysídleni Tataři, Němci, Řekové, Arméni a Bulhaři, kteří byli obviněni z kolaborace s nacistickými okupanty. Na jejich místa přišli noví usídlenci z Ruska (400 tis.) a Ukrajiny (150 tis.). Sčítání v roce 1959 zaznamenalo nové národnostní složení: 72 % Rusů a 22 % Ukrajinců. V roce 1967 došlo k rehabilitaci Tatarů, kteří se začali vracet na Krym. To zaznamenalo i poslední sčítání lidu v SSSR v roce 1989. Tehdy na Krymu tvořili Rusové 67 % obyvatel, Ukrajinci 26 % (z toho polovina vykazovala jako mateřský jazyk ruštinu) a Tataři 2 % (38 tis.). K masovému návratu Tatarů došlo na přelomu 80. a 90. let 20. století. Podle sčítání 2001 bylo na Krymu 60 % Rusů, 24 % Ukrajinců a 10 % Tatarů (0,2 mil). Podle ruského sčítání lidu provedeného v roce 2014 bylo z 2,3 mil obyvatel Krymu 68 % Rusů a 16 % Ukrajinců.

Časopis zasvěcený polským i obecným dějinám *Klio* přinesl ve svém prvním čísle studii Katarzyny Fijołek o postavení muslimského obyvatelstva v Bulharsku od skončení druhé světové války do schválení ústavy z roku 1971. Autorka uvádí, že po válce se národnostní politika Bulharské komunistické strany (BKS) změnila několikrát. Řadu let po skončení války se muslimové účastnili společenského života, měli možnost vzdělávání a rozvoje své kultury, ale po roce

[34] MAJEWSKI, P. M. – VAJSKEBR, J.: *Sytuacja w Generalnym Gubernatorstwie w świetle niemieckich statystyk policyjnych. Próba analyzy ilościowej*. Przegląd Historyczny, 2016, č. 4, s. 581–618.

[35] RUCHNIEWICZ, M.: *Funkcjonariusze z przeszłośca. Niemieckie dyskusje ostatních lat o ciągłości lub jej braku w przypadku elit wczesnej RFN*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, 2016, č. 1.

[36] WIŚNIEWSKI, R.: *Ludność żydowska w krajobrozu etnicznym Rosji (1989–2010)*. Kwartalnik Historii Żydów, 2016, č. 4, s. 911–930.

[37] WIŚNIEWSKI, R.: *Przemiany etniczne na Krymie – od inkorporacji do Rosji carskiej po aneksję przez Federacja Rosyjską (1783–2014)*. Przegląd Wschodnioeuropejski, 2016, č. 2, s. 73–88.

1956 vláda postupně z této pozice ustupovala. Bulharští komunisté začali vidět v etnické různosti destabilizační prvek. V 80. letech 20. století se politika diskriminace zostřila. BKS používala různé metody sledující asimilaci Romů a bulharských Turků.[38]

Historicko-společenský časopis *Kwarta* ve svém prvním čísle za rok 2016 přinesl stať Leszka Żebrowského o protisovětském povstání v okresním městě v Podolí na hranici s Rumunskem v lednu 1940. Následovaly represe vůči zdejšímu polskému obyvatelstvu, kdy bylo uvězněno 1200 osob.[39] Rafal Drabik přibližuje průběh pacifikace vesnice Borowo 2. února 1944, kdy několik tisíc Němců a vlasovců obec vypálilo a vyvraždilo 1250 obyvatel.[40] Předmětem zájmu Janusze Stefaniaka je stanovisko katolického duchovenstva vůči komunistickému režimu v letech 1944-1956. V roce 1953 byl uvězněn polský primas Stefan Wyszyński a v roce 1954 svolali komunisté do Lublina sjezd tzv. vlasteneckých kněží a katolických intelektuálů, kterého se zúčastnilo pouze 76 osob, z toho 51 kněží.[41]

Ve druhém čísle Piotr Niwiński z Gdaňska připomíná, že před Varšavou bylo Vilno. Povstání Poláků ve Vilně, chtělo osvobodit město vlastními silami před příchodem Rudé armády. Vojáci polské Domácí armády (AK) se zde poprvé setkali se „spojenci našich spojenců".[42]

Dvojčíslo 3–4 přináší článek Piotra Gawryszczaka o říjnovém „přelomu" roku 1956.[43] Poznaňské povstání v červnu 1956 skončilo krvavým masakrem obyvatel hlavního města Velkopolska. Nicméně přineslo efekt ve změně vládnoucí elity v Polsku. Prvním tajemníkem PSDS se stal opět Władysław Gomulka a rozhovory se sovětskou delegací vedenou N. Chruščovem skončily uznáním přípustnosti změn v Polsku.

Časopis *Karta* ve svém 87. čísle (2016) přibližuje mj. osudy Jarosława Tymowského (1901–1990), majitele statku, kterému se po německé okupaci podařilo zachovat svou půdu, když byl jmenován administrátorem vlastního majetku převzatého III. říší.[44] Jiným příkladem byla oblast Vilna obsazená Němci v červnu 1941. Dosavadním polským majitelům bylo umožněno pracovat na vlastním majetku, který byl ale zabrán okupanty.[45] Komunistická pozemková reforma ze září 1944 zestátnila soukromé majetky a vyhnala z nich jejich majitele. Mnoho z nich bylo uvězněno. Dobovou atmosféru přibližuje Stanisław Turnan (1898–1960) ve svém deníku z února a března 1945. Bývalí zemani, označení propagandou jako statkáři, se stali obyvateli druhé kategorie. Nemohli nalézt stálou a odpovídající práci, jejich děti měly těžkosti dostat se na vyšší školu. Mnoho zemanů emigrovalo do ciziny.[46] Vzpomínky na 2077 dní v německém zajetí od druhého dne 2. světové války publikuje Tadeusz Wegener (1920–2009), který je sepsal v 60. letech 20. století.[47] Polsko-americký novinář March Walicki (1931) na základě dobových poznámek píše o své spolupráci se státní bezpečností, kterou v roce 1953 přerušil.[48] O polské divadlo v polovině

[38] FIJOŁEK, K.: *Okres fałszywej stabilizacji*. Klio, 2016, č. 1, s. 111–126.
[39] ŻEBROWSKI, L.: *Powstanie anysovietskie w Czortkowie 21/22 stycznia 1940 r*. Kwarta, 2016, č. 1, s. 71–73.
[40] DRABIK, R.: *Pazyfikacja Borowa i okolicznych wsi w 1944 r*. Tamtéž, s. 74–79.
[41] STEFANIAK, J.: *Postawy duchowieństwa katolickiego wobec systemu komunistycznego w województwie lublinskim w łatach 1944–1956*. Tamtéž, s. 92–107.
[42] NIWIŃSKI, P.: *Przed Warszawa bylo Wilno*. Kwarta, 2016, č. 2, s. 64–67.
[43] GAWRYSZCZAK, P.: *Październikowy „przelom" 1956 roku*. Kwarta, 2016, č. 3–4, s. 3–4.
[44] TYMOWSKI, J.: *Tak zwany właściciel. Administrator uznany przes Generalne gubernatorstwo*. Karta, č. 87 (2016), s. 24–28.
[45] KIERSNOWSKI, R.: *Wokól Podweryszek. Między lasem a dworem: w partyzańce na Wileńszczyznie.* Tamtéž, s. 32–34.
[46] TURNAN, S.: *Dziennik zamykania. Świadectwo schylki ziemiaństwa z poczatku 1945 roku*. Tamtéž, s. 35–43.
[47] WEGENER, T.: *2077 dni niewoli. W obozach jenieckich od drugego dnia wojny*. Tamtéž, s. 72–86.
[48] WALICKI, M.: *Fiasko pulapky. Ucieczka przed systemem – od państwa i służb specjalnych (1949-1953)*. Tamtéž, s. 98–111.

70. let 20. století se zajímá Tadeusz Walendowski, který vidí tehdejší divadelní scénu jako alternativu vůči „lidovému" Polsku.[49] V 88. čísle *Karty* píše Eldar Zejnałow z Azerbajdžánu o zapomenutých obětech politických represí na ostrově Nargin v Kaspickém moři nedaleko Baku. Za první světové války zde byli vězněni váleční zajatci, ve 20.–40. letech 20. století političtí vězni. Tisíce jich zde zemřelo na nemoci nebo bylo zastřeleno. V letech 1937–1938 zde byli vězněni Poláci, stejně jako po roce 1941.[50] Poslední pogrom 20. století 4. července 1946 v polském městě Kielce, kdy zahynulo 42 lidí, je předmětem zájmu Lucyny a Darisze Kowalských, kteří o této události natočili v roce 2015 dokumentární film Amnezja, kde si kladli různé otázky jako: Odkud pochází zlo?; Co způsobuje, že lidé vystupují proti sousedům?[51]

Z řady populárních historických časopisů představujeme jen výběr článků. Časopis *Mówią wieki, Magazyn historyczny*, ve svém osmém čísle publikuje stať Tomasze Motuszaka a Macieje Hubka o polských ozbrojených silách na Západě. Teprve 22. srpna 1940 britský parlament souhlasil s vytvořením vojenských sil spojeneckých států na území Velké Británie. Polské ozbrojené síly na Západě představovaly okolo dvou set tisíc vojáků. Byly to jednotky vytvořené v roce 1939 ve Francii a poté ve Velké Británii, 2. sbor generála Władyslawa Anderse na Blízkém východě, letecká divize a vojenské námořnictvo. Mnoho veteránů kampaně 1939–1945 na Západě se rozhodlo zůstat v emigraci, kde se museli živit námezdní prací, například gen. Stanisław Maczek pracoval jako prodavač a barman, gen. Stanisław Sosobowski jako tovární dělník.[52] Domácí armáda (AK) je předmětem zájmu Bogusława Kubisze. Byla největší podzemní ozbrojenou silou v okupované Evropě, válčila s německými i sovětskými okupanty od roku 1939 do roku 1945. Nedosáhla ale svého cíle – plné nezávislosti a předválečných hranic. V létě 1944 měla 380-390 tisíc příslušníků. Prováděla sabotáže, diverze, informačně-propagační činnost, boj, získávání finančních prostředků a zásob potravin a zbraní. Hlavním cílem AK byla příprava všeobecného povstání. Akce Bouře měla zajistit ovládnutí území před vstupem Rudé armády. Oddíly AK bojující mj. o Vilno a Lvov byly Sověty odzbrojeny a jejich vojáci posláni do armády gen. Berlinga utvořené v SSSR. Do vězení a táborů bylo posláno 50 tisíc příslušníků AK. Vrcholem Bouře bylo varšavské povstání, kdy ale jen každý desátý měl zbraň a munice byla na 2–3 dny. Po zahájení sovětské ofenzivy na Visle velitel AK Okulicki ji 19. ledna 1945 rozpustil.[53]

Desáté číslo je věnováno roku 1956. Błazej Brzostek přibližuje průběh tohoto roku v Polsku, kde se 24. října 1956 ve Varšavě před Palácem kultury shromáždil obrovský zástup, aby vyslechl projev W. Gomulki, který se proti sovětské vůli uchopil moci a předložil program obnovy.[54] O maďarské revoluci 1956 píše Paweł Machcewicz, který v ní vidí historicky první experiment adaptace komunistické strany. Sovětská intervence rozdělila osudy dvou nejpopulárnějších maďarských komunistů. János Kádár se z ministra revoluční vlády proměnil v premiéra instalované prosovětské vlády a premiér Imre Nagy byl popraven.[55] XX. sjezdem KSSS se zabývá redaktor Tomasz Bohun. Nešlo tam jen o historicky významný projev Chruščova o kultu osobnosti Stalina, ale také např. historička Anna Pankratovová hovořila o falzifikaci dějin ve vědecké literatuře, Anastas Mikojan zase kritizoval Stalinovy Ekonomické otázky socialismu v SSSR a Krátký kurs dějin VKS(b).[56]

---

[49] WALENDOWSKI, T.: *Teatr spotkań. 1975 – scena jako alternatywa wobec Peerelu*. Tamtéž, s. 112–114.

[50] ZEJNAŁOW, E.: *Wyspa Nargin*. Karta, 2016, č. 88, s. 138–140.

[51] KOWALSCI, L. i D.: *Tragyczna historia, która niedochodzi do głosu*. Tamtéž, s. 109–115.

[52] MATUSZAK, T. – HUBKA, M.: *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*. Mówią wieki. Magazyn historyczny, 2016, č. 8, s. 77–81.

[53] KUBISZ, B.: *Armija Krajowa. Walka i pamięć*. Tamtéž, s. 82–86.

[54] BRZOSTEK, B.: *PRL od 1956. Mówia wieki*, 2016, č. 10, s. 8–11.

[55] MACHCEWICZ, P.: *Węgry 1956 – oblicze revolucji*. Tamtéž, s. 12–17.

[56] BOHUN, T.: *O kulcie jednostky i jego następstwach czyli powierzchowna destalinizacja w ZSSR*. Tamtéž, s. 18–21.

Desáté číslo časopisu *Focus Historia* přineslo článek novináře Andrzeje Fedorowicze o Volyni, která po staletí Poláky přitahovala, i když život v pohraničí nebyl lehký. Vše se změnilo na jaře 1943. Volyň se stala symbolem jedné z největších řeží 20. století. Již v listopadu 1942 došlo k masakru 37 Poláků v kolonii Obórki, kterou provedli Ukrajinci z německé pomocné policie za polskou pomoc ukrývajícím se Židům. V únoru 1943 všichni obyvatelé vesnice Parośla, více než 150 osob, byli zavražděni noži a sekerami oddílem Ukrajinské povstalecké armády (UPA) vytvořené koncem roku 1942 banderovskou frakcí Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN). V neděli 11. července 1943 UPA provedla útok na 99 polských osad. Do konce července bylo vypáleno 530 vesnic a osad. Celkem zahynulo 60 tisíc lidí, každý pátý Polák žijící na Volyni. Většina utekla na západ do Generálního gouvernementu, okolo 100 tisíc přežilo v centrech polské sebeobrany. Ve východní Haliči zahynulo dalších 40 tisíc Poláků.[57]

Časopis *W sieci Historii* ve svém devátém čísle otiskl stať Krzystofa Nagrodzkého o varšavském povstání v roce 1944. Londýnská polská vláda apelovala 30. července 1944 na všechny Poláky, zvláště Varšavany, aby poskytli pomoc Rudé armádě při překročení Visly a vstupu do hlavního města. Varšava měla být osvobozena Poláky a poté Domácí armáda (AK), měla přivítat Rudou armádu. Ale Stalin nařídil na tomto úseku ofenzivu zastavit. Sověti instalovali prokomunistický Polský výbor národního osvobození (PKWN), který 27. července 1944 podepsal dohodu s SSSR o hranicích, ve které se zřekl východní poloviny předválečného Polska. Varšava vydržela 63 dny nerovného bohatýrského boje, zahynulo 150 tisíc civilistů, 18 tisíc vojáků Domácí armády a 3 tisíce vojáků Berlingovy armády. Teprve 19. ledna 1945 vstoupila Rudá armáda do Varšavy.[58]

V osmém čísle časopisu *Polska Newsweek Historia* píše Jacek Borkowicz o exterminaci polského obyvatelstva na Volyni, kde Polákům nezbývalo nic jiného, než utíkat do měst nebo přeměnit rodné vesnice v improvizované pevnosti. Pod náporem sil Ukrajinské povstalecké armády (UPA) padla především místa menší, kde se bránilo jen několik desítek mužů a kde se schovávalo maximálně několik set civilních osob. Když na počátku roku 1944 na Volyň vstoupila Rudá armáda, z vesnic obývaných Poláky, zůstaly jen trosky. Na území nedobytém banderovci přetrvaly zbytky polské sebeobrany, které zachránily několik desítek tisíc lidí. Obětí genocidy se stalo 60 tisíc z 300 tisíc volyňských Poláků.[59]

V devátém čísle časopisu *Historia Newsweek* je otištěn článek Piotra Kolakowského o zářijové kampani roku 1939. Polská vojenská rozvědka neznala obsah tajného protokolu o neagresi z 23. srpna 1939 mezi SSSR a Německem. Při vstupu Rudé armády do Polska 17. září 1939 byli Poláci zdezorganizováni a zaskočeni, neboť vystoupení SSSR Poláci považovali za málo reálné. Západní spojenci neposkytli Polsku žádné informace.[60]

V sedmém čísle časopisu *Historia do Rzeczy* najdeme rozhovor s profesorem Katolické univerzity v Lublině Romanem Dzworkowskim o utrpení polské katolické církve. Uvádí, že Poláci žijící v SSSR se stali obětí genocidy. Jedním z jejich aspektů byla brutální likvidace katolické církve. Na počátku 20. let 20. století bylo v Rusku 1,5 mil. katolíků a existovala církevní struktura – 700 kostelů a 400 kněží.[61]

[57] FEDOROWICZ, A.: *Raj i pieklo Wołynia*. Focus Historia, 2016, č. 10, 52–57.
[58] NAGRODZKI, K.: *„Polaci, do broni!“* W sieci Historii, 2016, č. 9, s. 52–54.
[59] BORKOWICZ, J.: *Amunicji mamy na dwie godziny*. Polska Newsweek Historia, 2016, č. 8, s. 24–29.
[60] KOLAKOWSKI, P.: *Daliśmy sie Sowietami zaskoczyć*. Historia Newsweek, 2016, č. 9, s. 30–33.
[61] WLACZYK, P.: *Męczeństwo polskiego Kościola*. Historia do Rzeczy, 2016, č. 7, s. 62–65.

Deváté číslo Historia do Rzeczy přináší mj. stať Tymoteusze Pawlowského věnovanou hodnocení polských vůdců v září 1939. Uvádí, že Polsko nemohlo vyhrát válku ani 1. září, ani 17. září, válku mohla vyhrát pouze koalice Polska s Francií a Velkou Británií.[62]

Páté číslo časopisu *Historia bez cenzury* přineslo článek Leszka Pietrzaka o těch, kteří Polsko zradili v září 1939. Z 32 mil. polských obyvatel deklarovalo 10 mil. jiný jazyk: 3 mil. ukrajinský, 1 mil. běloruský, ¾ mil. německý, ¼ mil. hebrejský, 0,7 mil. „tutejszy". V prvních dnech války židovští obyvatelé mnoha měst údajně slavnostně vítali vstupující oddíly německého Wehrmachtu. V Přemyšlu již 14. září na počest vstupujících Němců Ukrajinci postavili triumfální brány a oddíly Wehrmachtu byly vítány květy.[63]

V šestém čísle Leszek Pietrzek píše o denacifikaci v Německu, která nebyla Spojenci plně provedena. Ti ji sice zpočátku dělali sami, ale poté ji postoupili Němcům, kteří ji pouze předstírali. Německé denacifikační soudy masivně předělávaly fanatické nacisty na příkladné stoupence demokratického zřízení. Denacifikace Německa nebyla provedena ani západními Spojenci, ani Sověty. Německo se totiž stalo arénou studené války, ve které Západ a Sověti stanuli proti sobě.[64]

Jaroslav Vaculík

[62] PAWLOWSKI, T.: *W ocenie dowódców z 1939 roku nadal powiela się antysanacyjne schematy*. Historia do Rzeczy, 2016, č. 9, s. 28–31.

[63] PIETRZAK, L.: *Zdrajcy Polski. Jak Niemczy, Ukraińcy i Żydzi wbili nam we wrześniu 1939 r. nóż w plecy*. Historia bez cenzury. 2016, č. 5, s. 8–13.

[64] PIETRZEK, L.: *Fikcija denazyfikacji*. Historia bez cenzury, 2016, č. 6, s. 41–48.

KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ Markéta a kol.: ***Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty*****. Praha: Academia – Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Ámose Komenského, 2015. 319 s. + 8 obrazových příloh.**

Za redakce Tomáš Kaspera z Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci a Markéty Pánkové, ředitelky Národního pedagogického muzea a knihovny Jana Ámose Komenského v Praze, vydalo zmíněné muzeum cenný příspěvek k dějinám školství a pedagogiky, a to nejen v prostředí českých zemí a starého Rakouska, ale i v dalších částech Evropy – Uhrách (včetně Slovenska a Sedmihradska), Německu a Švýcarsku, Finsku i jihovýchodní Evropě (Bulharsko, Makedonie, Bosna a Hercegovina, Černá Hora). Publikace analyzuje počátky vzdělávání učitelů nižších škol na konci 18. a v 19. století. Kolektivní monografie, do které přispělo celkem 21 autorů z celé Evropy, je rozdělena na základě geografického rozčlenění do šesti kapitol zahrnujících sledovanou problematiku ve střední, jihovýchodní, ale i severní Evropě. Mimo jiné tematizuje problematiku počátku učitelského vzdělávání v centru pedagogického filantropismu – v německých zemích a zabývá se rovněž příklady vlivu myšlenek filantropismu ve vybraných zemích Evropy.

Úvodní kapitola obsahuje dvě studie. V první z nich se Tomáš Kasper a Markéta Pánková zabývají počátky učitelského vzdělávání v evropském kontextu se zaměřením na systematické a koncepčně metodologické přístupy. V druhé se Zdeněk Helus z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze zamýšlí nad učitelstvím jako nad profesí oddanou svému poslání. Mimo jiné upozorňuje na naléhavost doprofesionalizování učitelů vzhledem k nekázni a demotivaci žáků. Pro českého historika jsou nejvýznamnější příspěvky sedmi autorů obsažených ve druhé kapitole, jež je věnována situaci v habsburské monarchii, případně jejich jednotlivých částech. Zásadní význam má studie Wolfganga Brezinky věnovaná vztahu státu a církve k učitelskému vzdělávání v letech 1774–1869. Upozorňuje na slabost monarchie po ztrátě Slezska, která mj. přinutila Marii Terezii k řadě reforem říše, která byla velkým mnohonárodnostním státem složeným ze zemí s velmi rozdílnými dějinami a kulturou. Jednou z reforem byla školská reforma z roku 1774. Po pádu Napoleona se Vídeň stala centrem evropské protirevoluce. Teprve prosincovou ústavou z roku 1867 a školským zákonem z roku 1869 pozbyly platnosti podstatné části konkordátu, který rakouská vláda vypověděla po vyhlášení papežovy neomylnosti ve věcech víry a mravů. Navazuje stať Geralda Grimma z univerzity v Klagenfurtu, která se zabývá učitelskou přípravou v Rakousku v letech 1744–1869. Sleduje prohlubující se proces profesionalizace učitelů od počátečního pouhého výcviku k zřízení čtyřletých mužských a ženských učitelských ústavů po zavedení školského zákona z roku 1869. Další stati druhé kapitoly se zabývají konkrétní situací v českých zemích (Tomáš Kasper, Dana Kasperová, Magdaléna Šustová), v Kraňsku (Edvard Protner) a Lombardsku a Benátsku (Simonetta Polenghi).

Třetí kapitola se zaměřuje na profesionalizaci učitelského vzdělání v Uherském království (András Németh), přičemž samostatná pozornost je věnována horním Uhrám (Blanka Kudláčová) a Sedmihradsku (Anna Victoria Sima). Ve čtvrté kapitole se čtenář může seznámit s příběhem profesionalizace učitelského vzdělávání v Německu (Gert Geissler, Rotraud Coriandová, Jürgen Oelkers) a v německé části Švýcarska (Estner Bernerová). Severní Evropa je zastoupená pouze případovou studií týkající se Finska (Ehrenhard Skiera). Početněji je prezentována jihovýchodní Evropa, kde se dozvídáme o profesionalizaci učitelského vzdělávání v Bulharsku (Albena Chavdorová), Makedonii (Suzana Miovska-Spasova), Bosně a Hercegovině (Snježana Šušnjara) a Černé Hoře (Vučina Zórič).

Publikace je vhodně doplněna seznamem literatury, českým a anglickým resumé, stručnými charakteristikami autorů, věcným a jmenným rejstříkem. Ukazuje mj. na specifičnost učitelské profese a nutnost vysokého smyslu pro zodpovědnost učitelů vůči žákům.

Jaroslav Vaculík

KRAJČIROVIČ, Jan – KRATOCHVÍL, Lukáš: *Vilda & Jožka Jakš. „...Když tento dopis dostanete, tak už mě doma nečekejte.“* Brno: Obec Bratčice, 2016. 209 s.

Divoké 20. století připravilo pro své aktéry řadu příběhů. Mezi těmito aktéry najdeme mnoho lidí, kteří byli smeteni okolním děním a stali se loutkami v rukou doby, ale také osobnosti, které pohledem dnešní optiky obstáli a jejichž jména by proto neměla být zapomenuta. Do druhé skupiny bezesporu patří Vilém a Josef Jakšovi – bratři narození na počátku 20. století v obci Bratčice nedaleko Brna. Přes řadu rozdílných rysů, odlišnou životní dráhu i vzájemné rozpory, potkal oba podobný osud – oba se postavili proti německé okupaci vlasti, oba za to zaplatili tím nejcennějším – vlastními životy. Právě osudy těchto dvou mužů se zabývá publikace autorů Jana Krajčiroviče a Lukáše Kratochvíla. Publikace vyšla s přispěním Jihomoravského kraje a obce Bratčice. Autoři vypráví příběh těchto dvou mužů v celkem 24 kapitolách.

Jedná se vlastně o pohled na dějiny jedné rodiny, kterou zničila doba, ve které se její aktéři ocitli. Kniha tak začíná popisem pobytu Josefa Jakše staršího (otce obou hrdinů) na frontě 1. světové války. Nástrahy „Velké války“ se mu staly osudnými, vrátit se do domovských Bratčic ke svým čtyřem dětem mu nebylo dopřáno. Nikdy tak nespatřil svého nejmladšího syna (který na sklonku války zemřel na španělskou chřipku). Velmi sugestivně působí zejména citace dopisů psaných z fronty.

Větší část publikace je věnována osobě Viléma Jakše (do dějin vstoupil pod domáckou podobou jména jako „Vilda“), jehož život se stal do značné míry legendou. Autoři se naštěstí aury legendy nezalekli – v publikaci tak ukazují také jeho slabosti a obavy (ať už se jedná o popis jeho školních neúspěchů, podnikatelské naivity či obav z létání) i jeho avantýry. Čtenář je seznámen s jeho školní docházkou, pracovními zkušenostmi (pracoval v čalounictví svého strýce), jeho velkým koníčkem trampingem i boxerskými začátky. Boxerské kariéře, která V. Jakšovi posloužila jako výtah na společenském žebříčku, je věnována zvláštní pozornost – a to jak amatérskému boxování, tak také jeho profesionální kariéře (jak v amatérském tak v profesionálním ringu dosáhl na titul mistra Československa) – a to přes jeho pražské období až po vrchol jeho kariéry, kterého dosáhl v Paříži. Zde došlo také k jeho životnímu zápasu, ve kterém Vilda Jakš v roce 1935 vyzval úřadujícího mistra světa a Evropy ve střední váze Marcela Thilla. Přestože v tomto zápase prohrál, zápas mu přinesl značnou popularitu, byla mu předvídána velká budoucnost. Následně však došlo k výraznému zhoršení výsledků, jeho kariéru nedlouho po životním zápase ukončily zákulisní manažerské hrátky a automobilová nehoda, při které byl zraněn. Kniha nabízí také pohled do zákulisí tehdejšího boxu, zejména na manažerskou neprofesionalitu a soupeření, které výrazně ovlivnilo kariéry prvorepublikových boxerů, Jakšovu nevyjímaje. Po skončení kariéry se Vilda Jakš usadil v Paříži, kde si otevřel obchod s československým broušeným sklem. Autoři věnují pozornost také ženám Viléma Jakše (o jejich přízeň neměl jako sportovní celebrita nouzi).

Vilém Jakš však nebyl pouze sportovní hvězdou, ale také vlastencem a patriotem, který byl ochoten obětovat své pohodlí i život boji proti podrobení vlasti. Druhá část příběhu V. Jakše je tak věnována jeho vojenskému působení – připomenuta je jeho základní vojenská služba (14 měsíců sloužil u letectva). V roce 1938 učinil zásadní rozhodnutí – opustil pohodlí a tehdy ještě

i bezpečí Francie a vrátil se do mobilizujícího Československa, ohroženého německou nacistickou agresí. Protektorát se rozhodl opustit na počátku roku 1940, kdy se přes Itálii, Balkán, Turecko, Sýrii a Egypt vydal do Francie, kde se připojil ke zdejším československým jednotkám. Autoři popisují jeho cestu do odboje, pobyt ve vojenském táboře v Agde, kde byli českoslovenští vojáci shromažďováni, i cestu do Anglie, kam byly po porážce Francie československé jednotky evakuovány. V další části je poté vykreslen jeho pobyt v Anglii, kde byl přijat do řad Royal Air Force – stal se součástí 311. československé bombardovací perutě, kde působil jako střelec. Autorům se podařilo zrekonstruovat sled letů, kterých se V. Jakš zúčastnil, jeho povýšení a ocenění, zachytili také některé další záznamy o V. Jakšovi v Anglii. Připomenuty tak jsou např. jeho boxerské zážitky na anglické půdě. Je pouze škoda, že se autorům nepodařilo nalézt více pramenů a záznamů popisujících jeho pobyt v řadách R.A.F. – tam, kde je to třeba pro pochopení situace nebo chybí prameny týkající se hlavního hrdiny, využívají proto obecný popis vojenské situace. Čtenář je tak seznámen např. s popisem letecké bitvy o Anglii. V období od června 1941 do června 1943 odešel Vilda Jakš z důvodu obav z létání do zázemí, když působil jako výzbrojní instruktor. Kvůli narážkám ze strany svých kolegů se však vrátil do aktivní služby – pouhé dva měsíce po návratu v srpnu roku 1943 byl však letoun, jehož členem posádky byl, sestřelen nad Biskajským zálivem. Tělo Viléma Jakše navždy pohltily vody Atlantiku.

Následující část knihy je věnována životu Vilémova mladšího bratra Josefa Jakše (autoři využívají také familiérní podoby jeho křestního jména – „Jožka“). Do určité fáze života byly jejich osudy podobné – také Josef Jakš se věnoval trampingu a boxu, také on působil v čalounictví svého strýce. Autorům se podařilo nalézt zmínky v tisku také k boxerské kariéře mladšího z Jakšů (který však ze zdravotních důvodů kariéru brzy ukončil, z týchž důvodů byl zproštěn také vojenské služby). V další fázi života se však osudy obou bratří rozešly (a to nejen názorově, došlo také ke zhoršení vztahu obou bratrů) – zatímco starší Vilém byl členem pařížské smetánky, mladší Josef působil jako dělník, jeho názory ho přivedly ke vstupu do komunistické strany. V průběhu druhé světové války však došlo k jejich pomyslnému spojení – oba stanuli proti stejnému nepříteli – nacistickému Německu. Mladší Josef se zapojil do odbojové činnosti (o jejím zaměření a míře však dosud nalezené prameny mlčí). V listopadu roku 1941 byl proto zatčen gestapem a po výsleších a mučení poslán do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde v březnu roku 1942 zemřel. V knize nechybí popis drastického zacházení s vězni v tomto zařízení.

Závěrečná část knihy je věnována poválečnému období a „druhému životu“ bratří Jakšů, kde jsou připomenuty pocty, kterým se bratrům dostalo, ale i postupné zapomínání po roce 1948 (a to překvapivě i na Josefa, který obětoval život jako součást domácího komunistického odboje). Připomenut je také film „Pěsti ve tmě“ z roku 1986, který se volně inspiroval životem Vildy Jakše a přispěl k jeho „znovuobjevení“.

Kniha je napsána velmi čtivě, patrné je zaujetí a vztah autorů k tématu. Ti museli prostudovat velké množství literatury, zejména dobového (i zahraničního) tisku, využili také cennou dochovanou korespondenci rodiny. Kniha je vhodně doplněna řadou fotografií, obrázků a dobových kreslených vtipů. Pro čtenáře neznalé dobových reálií je třeba ocenit využití „rámečků“, kde autoři mimo hlavní text vysvětlují pojmy, které jsou potřebné pro pochopení souvislostí (týkají se zejména boxu a válečnictví). Kniha je popisem jedné velké rodinné tragédie – její hrdinové obětovali své životy pro to, aby další generace mohly žít ve svobodné vlasti. Proto by na její aktéry nemělo být zapomenuto. Knihu autorů Krajčiroviče a Kratochvíla je tak třeba jednoznačně přivítat.

Miroslav Jireček

KYNCL, Vojtěch – PADEVĚT, Jiří (Eds.): *Ležáky a odboj ve východních Čechách*. Praha: Nakladatelství Academia – Památník Lidice, 2016. 268 s.

Málokteré místo v naší historii je předmětem tolika diskuzí a sporů jako provedení atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, málokteré místo v našich dějinách je tolik dramatické a bolestné jako to, co následovalo po tomto aktu – období tzv. druhé heydrichiády. Právě do této doby zavádí čtenáře kniha připravená editory V. Kynclem a J. Padevětem (dalšími autory jsou K. Chvojková, P. Šmejkal, a A. Vondrka) nazvaná Ležáky a odboj ve východních Čechách. Kniha představující příběh parašutistů a jejich domácích podporovatelů je rozdělena do čtyř oddílů, začíná úvodem V. Kyncla.

První oddíl nazvaný „Konec svobody" přibližuje ve stručném nástinu mezinárodní situaci před vypuknutím 2. světové války i v jejím průběhu – budování pohraničního opevnění, Mnichovskou dohodu, obsazení zbytku území někdejšího Československa a vznik Protektorátu Čechy a Morava i jeho fungování. Pozornost je věnována také vzniku československých vojenských jednotek v zahraničí, vytvoření československé exilové vlády, vytvoření zvláštní skupiny D, která se měla podílet na výběru, výcviku a vysazování parašutistů. Nastíněna je také situace v protektorátu (domácí odboj, Heydrichova krutovláda i jeho odstranění, následující stanné právo a teror).

V následujícím oddílu nazvaném „Okupace" je čtenář seznámen s jednotlivými výsadky na území protektorátu – OUT DISTANCE (Adolf Opálka, Ivan Kolařík, Karel Čurda), ZINC (Oldřich Pechal, Arnošt Mikš, Viliam Gerik), STEEL (Oldřich Dvořák), Silver A (Alfred Bartoš, Josef Valčík, Jiří Potůček), ANTROPHOID (Josef Gabčík, Jan Kubiš). U každého výsadku jsou uvedeny profily jednotlivých parašutistů. Přiblíženy jsou cíle a úkoly výsadků, jejich vybavení, činnost a pohyb po území protektorátu (počínaje místem vysazení) nebo problémy, na které narážely. Pozornost je věnována také domácím podporovatelům parašutistů a osudům jejich i jejich rodin (publikace je dokladem o tom, kolik lidí bylo ochotno riskovat svůj život prováděním odbojové činnosti – přičemž ti, kteří se rozhodli pomoci, ve většině případů špatně skončili – v knize se to doslova hemží popravami a vynesenými tresty smrti). Zachycena je tedy také podoba domácího odboje, počínaje popisem výsadku SILVER A je pozornost zaměřena zejména na oblast východních Čech. Popsáno je také plánování atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha, jeho provedení a následné vyšetřování, i dobývání chrámu v Resslově ulici, kde se atentátnici ukryli. Kromě popisu hrdinských osudů jednotlivých parašutistů je přiblížena také činnost a osudy těch, kteří neobstáli a pod tlakem okolností se rozhodli zradit (K. Čurda, V. Gerik). Na pozadí těchto příběhů je zachycena také podoba metod gestapa a represálie po atentátu na R. Heydricha (zejména popis rozsáhlého zatýkání v Pardubicích a okolí). Čtenář je v této části publikace seznámen také se zapojením malé kamenické osady Ležáky (ležící na severozápadním okraji Českomoravské vrchoviny) do odbojové činnosti.

Další část oddílu je věnována historii Ležáků do roku 1941 (včetně prorocké pověsti o špatném konci osady). Připomenuta je činnost lomu Hluboká (kde ležáčtí obyvatelé těžili žulu a odkud vysílal člen výsadku Silver A Jiří Potůček prostřednictvím radiostanice Libuše) a dalších lomů v okolí, popsán je nelehký život zdejších kameníků. Nastíněn je sled událostí předcházejících vypálení osady. Připomenuta je činnost odbojové organizace Čenda působící v okolí Ležáků. Dále je podán nástin činnosti (zejména pardubického) gestapa (náplň práce, metody, personální složení, postupná brutalizace, počet vyšetřovaných a zabitých osob), SD (Bezpečnostní služba) a kolaborantů (např. Árijské pracovní fronty). Popsáno je zatýkání osob napojených na odboj v Pardubicích a okolí a následně zatýkání členů ležácké větve odboje (popis postupného odkrývání sítě, výslechů, sebevražd). Následuje vylíčení samotného vypálení osady dne 24. června 1942 (svážení četníků na akci, obklíčení osady, kontrola počtu lidí, svoz

nepřítomných, rozdělení mužů, žen a dětí, odvod dobytka, drancování, zapálení chalup). Atmosféru dokreslují dobové snímky vypálených Ležáků. Dále jsou naturalisticky popsány popravy ležáckých mužů a žen v pardubickém Zámečku (33 obětí) a cesta ležáckých dětí do Prahy a následně do vyhlazovacího tábora do Lodže – Chełmna (zde bylo plynem usmrceno 11 dětí z osady, dvě byly určeny jako vhodné k poněmčení a válku přežily v německých rodinách). V další části jsou popsány osudy zadržených s přímým napojením na odboj a vysílačku Libuše (zatýkání, sebevraždy) a zejména jejich hromadná poprava provedená 2. července 1942 také u pardubického Zámečku (40 osob). Autoři přitom dohledali také záznamy k samotným popravám. Připomenuty jsou osudy dalších účastníků odboje, z nichž někteří zaplatili životem v koncentračních táborech.

Autoři věnovali pozornost také vyšetřování těchto válečných zločinů – popsali osudy pardubických gestapáků a dalších válečných zločinců (někteří se nedožili konce války, někteří byli popraveni po válce, někteří odsouzeni k dlouholetému vězení, řada se však trestu vyhnula) i poválečné snahy o odsouzení těchto osob. V knize jsou citovány cenné výpovědi z vyšetřování těchto válečných zločinců z 60. let minulého století (přičemž je patrné, že údaje uváděné někdejšími gestapáky jsou, zřejmě ve snaze vyhnout se trestu, často v rozporu s tím, co zjistili autoři publikace). Připojeny jsou také krátké profily vyšetřovaných. Připomenuto je také vyšetřování lidí spojených s komplexem Lodž – Chełmno.

Publikace věnuje pozornost také nálezu antén radiosoupravy Libuše z výsadku Silver A (nalezeny v roce 2014 na Sádkách v Lázních Bohdanči). Při této příležitosti je popsáno působení a osudy radiotelegrafisty Jiřího Potůčka a jeho podporovatelů (spolupracovníci odboje) v Lázních Bohdanči a okolí. Přiblížena je radiosouprava Libuše a její fungování. Autor popisuje nález antén radiosoupravy a rozebírá, proč se podle jeho názoru opravdu jedná o antény zmíněné radiosoupravy. Vysvětluje také, proč dosud antény nikdo nenašel a proč je zde Potůček zanechal. Zachyceno je zde také „putování“ vysílačky a vysílačů parašutistů na Pardubicku. Diskutováno je také to, zda mohl Jiří Potůček strávit poslední noc v životě v Lázních Bohdanči. Na závěr kapitoly jsou uvedeny krátké medailony spolupracovníků odboje v této lokalitě.

Třetí oddíl publikace je nazván „Další život“. Autoři zde věnují pozornost založení a fungování Společnosti pro obnovu Lidic, která spravovala také pietní území Ležáky (cíle společnosti, její personální obsazení). Čtenář je seznámen s budováním tohoto pietního území (prohlášeno za národní kulturní památku), zřízením zdejšího muzea a zde konanými pietními slavnostmi. Připomenuta je také osobnost Ladislava Žáka, který připravil krajinářské uskupení památníku v Ležákách (uvedena v život byla pouze část jeho myšlenek). Přiblížen je také architektonický vývoj pietního území (do roku 1990).

Závěrečný oddíl publikace je nazván „Paměť a memento“. Popsán zde je archeologický výzkum v pietním území Ležáky (cíle výzkumu, jeho výsledky a interpretace). Přiblíženo je fungování národní kulturní památky Ležáky po roce 1989 (Společnost pro zachování památky Ležáky, po čas ve vlastnictví obce Miřetice, od roku 2008 spravováno Památníkem Lidice) a zdejší aktivity.

Na konci každého oddílu je uvedena použitá literatura a prameny, na závěr publikace je pak připojen seznam použitých zkratek, jmenný a místní rejstřík a shrnutí. Kniha je doplněna řadou fotografií. Jedná se o zdařilou a komplexní publikaci, nabízejí reprezentativní pohled (nejen) na odboj ve východních Čechách a vypálení osady Ležáky včetně souvislostí. Kniha je dokladem o statečnosti obrovského množství lidí, kteří obětovali svůj život osvobození vlasti. Jejich jména by rozhodně neměla být zapomenuta. Proto je třeba recenzovanou publikaci doporučit k přečtení.

Miroslav Jireček

PISULIŃSKI, Jan: ***Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947*****. Rzesów: Libra, 2017. 590 s.**

Jan Pisuliński (1968), vedoucí katedry nejnovějších dějin Univerzity v Řešově, je autorem více než šedesáti vědeckých studií k polsko–ukrajinským vztahům. V roce 2017 vyjde jeho kniha o akci Visla, kdy došlo k nucenému vystěhování Ukrajinců z jihovýchodního Polska do jeho západních a severních oblastí.

Anotovaná práce je vlastně její druhé doplněné vydání (1. vydání 2008). Představuje pendant prací o poválečné repatriaci Poláků z Ukrajiny (např. J. Ciesielského). Oboustranné přesídlování bylo organizováno a prováděno odlišnými organizačními strukturami, které se vzájemně neovlivňovaly. Autor se nezabývá ani přesídlením příslušníků běloruské a litevské národnosti, které dohoda PKWN a USSR z 9. září 1944 také předpokládala, a to vzhledem k relativně malému počtu těchto přesídlenců.

Základní tezí polské marxistické historiografie bylo tvrzení o dobrovolném přesídlení Ukrajinců z Polska. Teprve po roce 1989 bylo možné na základě zpřístupněných archivních materiálů podat objektivní pohled na skutečný průběh přesídlení.

Monografie je rozdělena do osmi oddílů. V prvním, který má charakter úvodu, je přiblížena etnická struktura sledovaného teritoria a komplikované polsko–ukrajinské vztahy předcházející přesídlovací akci. Ve druhém oddílu je analyzována dohoda mezi PKWN a vládou USSR. Ve třetím je přiblížena organizace, struktura a fungování polského a sovětského přesídlovacího aparátu, jeho personální složení a podmínky jeho práce.

Čtvrtá až sedmá část přibližují samotný průběh přesídlovací akce. Od poloviny října 1944 do konce února 1945 lze hovořit převážně o dobrovolném charakteru výjezdů. Odlišná situace byla od května do září 1945, kdy začal nátlak polských úřadů, i když nadále výjezdy byly převážně dobrovolné. Od září 1945 začalo nucené vysídlování Ukrajinců z řady okresů řešovského vojvodství. Na jaře 1946 bylo obnoveno nucené vystěhovalectví pomocí polské armády, a to z vojvodství lublinského a oblasti osídlené Lemky. Poslední část práce představuje epilog, který přibližuje osudy přesídleného obyvatelstva na území Ukrajiny.

Přesídlovací akce se dotkla devatenácti okresů jihovýchodního Polska, kde žili Ukrajinci. V prvních měsících mělo přesídlení v souladu s mezistátní dohodou dobrovolný charakter. Ochotně vyjížděli zejména stoupenci komunismu a pauperizované elementy, které podlehly demagogii sovětských agitátorů. Od března 1945 hrál roli strach vyvolaný skupinami polského antikomunistického odporu. Do konce roku 1945 Polsko opustila více než polovina předpokládaného počtu vysídlenců. Přelomovým momentem byl srpen 1945, kdy bylo rozhodnuto o nuceném vysídlení za pomoci armády ze čtyřech okresů vojvodství řešovského, kde byla nejaktivnější OUN – UPA.

Přesídlení nezlikvidovalo úplně materiální a personální základnu ukrajinského podzemí, což bylo hlavním cílem polských úřadů. Přesídlení do USSR ve značně větší míře než pozdější akce Visla se zasloužilo o změnu etnické struktury jihovýchodního Polska.

Jaroslav Vaculík

PAŁYS, Piotr: *Kwestia Żytawska 1945–1949*. Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski, 2016. 154 s.

Stejně jako po první světové válce i po té druhé vznášelo Československo územní požadavky na části někdejšího českého území ztraceného v roce 1635 (Lužice) a 1742 (Slezsko a Kladsko). Naděje na získání území, kde ještě žily zbytky českých (Kladsko) a moravských autochtonů (Ratibořsko a Hlučínsko) a protestantských exulantů z 18. století (v Dolním i Horním Slezsku) se rozplynuly po sovětsko-polské dohodě, podle které dosavadní německá území na východ od Lužické Nisy měla připadnout Polsku. Propagandistická kampaň za získání těchto území se proto musela omezit na teritoriální požadavky vůči okleštěnému Německu. Mělo jít o úpravy na hranicích se Saskem a Bavorskem. Nejvýznamnější z těchto požadavků bylo Žitavsko, součást historické Horní Lužice. Přitom ovšem tato otázka neměla být spojována s nároky Lužických Srbů, protože v Žitavě žili jen Němci a pár stovek Čechů. Důvody pro připojení byly formulovány jako historické, hospodářské, komunikační i obranné. Narazily ovšem na odpor jak sovětské okupační správy, tak německých politických stran i sousedního Polska.

Všechny tyto aspekty ve své knize rozebírá polský historik Piotr Pałys, který se problematikou dlouhodobě zabývá. Českého čtenáře zaujme především kapitola o několika vlnách české protestantské emigrace do Lužice, kde svou úlohu sehrála i Žitava. Podle jeho, ovšem na různých místech se lišících údajů, probíhaly české protestantské bohoslužby v Žitavě až do poloviny 19. století (udává rok 1834 i 1848). Pozornost věnuje i sociálněekonomické emigraci do Horní Lužice ve druhé polovině 19. století, kdy na přelomu 19. a 20. století tam žilo 3800 Čechů, kteří pracovali zejména v tamním textilním průmyslu. To vedlo ke vzniku početné skupiny českých spolků nesoucích vlastenecká jména Hus, Žižka, Palacký, Tyl a také tělovýchovných jednot Sokol, případně Fügner. V meziválečném období zde existovaly až do roku 1938 také české doplňovací školy.

Těžištěm práce jsou ovšem otázky československých požadavků na rektifikaci předválečné hranice s Německem. K nárokům armády a politických stran se kriticky stavěl prezident Beneš, neboť Němci by i po mnoha letech usilovali o revizi takto upravených hranic a podporu světové veřejnosti. Po posouzení mezinárodní situace dospěla vláda v prosinci 1947 k názoru, že předkládání územních požadavků se nesetká s úspěchem a nebyl Radě ministrů zahraničních věcí vítězných Spojenců vůbec předkládán. Tím se ovšem několik set Čechů žijících v Žitavě a jejím okolí ocitlo před rozhodnutím, zda mají zůstat nebo reemigrovat do ČSR.

Samostatná kapitola je věnována působení českého národního výboru v Žitavě, který od roku 1945 předpokládal, že Žitava připadne k ČSR. Úzce spolupracoval s národními výbory v severních Čechách a vyvíjel čilou kulturní a společenskou činnost. Z Čech dostávali žitavští Češi také potravinovou pomoc, potravinové lístky potřebovalo na počátku roku 1946 na 600 Čechů. Usiloval o obnovení činnosti českých škol a knihoven. K českým protestantům byl v roce 1947 vyslán český duchovní, ale katolický (sic!). Sociální složení české menšiny v Žitavě tvořilo 38 % dělníků, 33 % důchodců a 26 % žen v domácnosti.

Lze konstatovat, že nová kniha P. Pałyse je cenným příspěvkem k dalšímu poznání historie oblastí nacházející se na hranicích Německa, Polska a České republiky.

Jaroslav Vaculík

POLÓNYOVÁ, Soňa: *Z kultúrnych dejin Slovákov v Maďarsku (1945-1990)*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016. 178 s.

Anotovaná publikace vychází z dizertace doktorandky Filozofické fakulty Univerzity Mateja Bela v Banské Bystrici a vznikla v rámci projektu VEGA Kulturní historie, identita a národnostní život vybraných komunit Slováků žijících v zahraničí v letech 1945–1995. Knihu vydal Spolek Slováků v Polsku se sídlem v Krakově.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. V první se autorka zabývá historií a kulturou Slováků v Maďarsku před rokem 1945. Druhá kapitola se zaměřuje na poválečnou reemigraci se zvláštním zaměřením na výměnu obyvatelstva mezi ČSR a Maďarskem. Těžištěm studie je třetí kapitola, která podrobně rozebírá průběh akce Mať volá, činnost Antifašistické fronty Slovanů v Maďarsku, agitaci Československé přesídlovací komise a Antifašistické fronty Slovanů, později přejmenované na Svaz Slováků v Maďarsku. Čtvrtá kapitola popisuje důsledky maďarské národnostní politiky a realitu kulturního života slovenské menšiny v Maďarské lidové republice po roce 1948, zejména kulturní aktivity prorežimního Demokratického svazu Slováků v Maďarsku, a to až do roku 1989. Slovenské menšině v kontextu radikálních společensko-politických a kulturních změn po roce 1989 se autorka věnuje v páté kapitole.

Své závěry Polónyová opřela o studium ve slovenských i zahraničních archivech, zejména Slovenském národním archivu v Bratislavě, Národním archivu v Praze, Archivu Matice slovenské v Martině a Archivu Výzkumného ústavu Slováků v Maďarsku, periodického textu, rukopisů, vzpomínek pamětníků, nepublikovaných dokumentů, reprezentativního souboru dosavadní odborné literatury domácí i zahraniční provenience, memoárové literatury, beletrie, pamětí, závěrečných prací, internetových zdrojů i dokumentárního filmu.

Jak autorka sama uvádí výměna obyvatelstva mezi ČSR a Maďarskem představuje dodnes ve slovensko-maďarských vztazích velmi citlivé, diskutované a kontroverzní téma. Jak známo, Maďarsko sice dohodu podepsalo, ale vůči československé agitaci směřující k přestěhování co největšího počtu Slováků z Maďarska do ČSR, které by umožňovalo odsun stejného počtu Maďarů z ČSR do Maďarska, se stavělo negativně. To se odráží i v soudobé maďarské historiografii.

Akce Mať volá byla odůvodněna také nebezpečím maďarizace tamní slovenské menšiny. To se po uplynulých sedmdesáti letech potvrdilo, neboť z celkového počtu 26 tisíc osob, které dle maďarského sčítání lidu v roce 1949 vykazovaly slovenský jazyk, v roce 2011 klesl na necelých 10 tisíc. K tomu přispěla přeměna slovenských škol v roce 1961 na dvojjazyčné slovensko-maďarské, nehledě na jejich špatné personální a materiální vybavení. Ani v někdejším centru maďarských Slováků Bekešské Čabě mladí lidé ze slovenských rodin slovenštinu neovládají. Jediné slovenské noviny, které v Maďarsku vycházely, Slováci nečetli, protože představovaly hlásnou troubu komunistické propagandy. Jediným národotvorným činitelem byla evangelická církev, v jejichž chrámech bylo možné slyšet slovenská kázání.

Předložená monografie představuje východisko pro další výzkum naznačené problematiky. Období po roce 1989 umožnilo vznik nových slovenských organizaci v Maďarsku a aktivizaci příslušníků menšiny, která snad přispěje k zastavení asimilačního procesu.

Jaroslav Vaculík

***70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016*. Vídeň: Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku, 2016. 70 s.**

Z pera archivářky Alexandry Blodigové a mediálního historika Jana Cebeho vzniklo zvláštní vydání Vídeňských svobodných listů k jejich sedmdesátinám, které noviny dovršily v roce 2016. Projekt podpořilo Ministerstvo zahraničních věcí ČR z prostředků programu Kulturní a vzdělávací projekty krajanských spolků a společností přátel ČR v zahraničí. Jde o katalog k výstavě, jejíž vernisáž se odbyla ve Vídni 6. října 2016 a kterou uspořádaly Menšinová rada a Velvyslanectví ČR v Rakouské republice pod záštitou velvyslance Jana Sechtera.

Katalog představuje průvodce nejen po historii novin, ale celé české a slovenské minority v Rakousku. Slušně graficky vypravená brožura je vybavena velkým počtem fotografií, reprintů starých čísel časopisu i krátkými biografiemi osobností, které se aktivně do historie české menšiny ve Vídni zapojily. Nechybí ani seznam využitých archivů, periodik a dosavadní literatury.

Výklad začíná historií českého tisku ve Vídni v období monarchie, která začíná už v roce 1761, kdy vyšly C. k. privilegované české vídeňské poštovní noviny, které ale po šesti číslech pro nedostatek odběratelů zanikly. Jedním z nejdůležitějších titulů byl orgán československých sociálních demokratů (autonomistů) Dělnické listy, které redigoval poslanec Říšské rady František Tomášek, po převratu předseda Revolučního národního shromáždění ČSR. V té době byla Vídeň druhým největším českým městem, podle sčítání lidu v roce 1910 se k česko-moravsko-slovenskému obcovacímu jazyku hlásilo více než sto tisíc obyvatel.

V meziválečném období vzhledem k poválečné reemigraci části rakouských Čechů do ČSR náklad českých novin poklesl, což se odrazilo i u sociálnědemokratických novin, které upravily svůj název na Vídeňské dělnické listy. Vznikla také nová periodika, která reprezentovala různé politické směry. Lidová strana vydávala časopis Pravda, národní socialisté Vídeňské listy, agrárníci Náš venkov, komunisté Průkopník svobody. Své tiskové orgány měly také početné spolky jako Školský spolek Komenský (Dolnorakouský obzor), Československá sociální péče (České srdce), Akademický spolek (Náraz), rakouská župa Československé obce sokolské (Stráž na Dunaji), vycházely i různé listy odborné a profesní.

Postavení českého tisku se zhoršilo po nastolení autoritativního režimu v Rakousku v roce 1934, kdy byl zakázán především sociálnědemokratický tisk. Místo Vídeňských dělnických novin ale začaly vycházet Vídeňské noviny. Ovšem anšlus Rakouska v roce 1938 vedl postupně do roku 1942 k zákazu všech českých novin.

Situace se změnila až po roce 1945, kdy bez ohledu na reemigraci dalších rakouských Čechů, začaly vycházet celomenšinové Vídeňské svobodné listy, a to jako týdeník. Po únorovém převratu v ČSR v roce 1948 komunistický šéfredaktor František Pakosta podpořil KSČ a noviny vyjadřovaly svou loajalitu k novému režimu. Část redakce ovšem s takovou reflexí událostí v ČSR na stránkách listů nesouhlasila a v dubnu 1948 vydavatel sociálnědemokratický zastupitel Jakub Starý jmenoval nového šéfredaktora. Komunisté ale nelenili a již 1. května 1948 začali vydávat vlastní Vídeňské menšinové listy, které vydávala nová prokomunistická organizace Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku. Jak uvádí autoři: „začala novinová, „studená válka", která měla život menšiny s větší či menší intenzitou provázet po dalších více než čtyřicet let". Zatímco Vídeňské svobodné noviny zastávaly prozápadní postoje a kritizovaly politiku komunistické ČSR a celého sovětského bloku, Vídeňské menšinové listy považovaly stoupence demokratických stran za reakcionáře a zrádce vlasti. To se projevovalo zejména v době politických procesů v ČSR v padesátých letech a opět v době normalizace v 70. a 80. letech 20. století.

Autoři sledují i vývoj českého tisku po sametové revoluci v Československu v roce 1989, kdy dochází k postupnému sjednocení menšiny. Menšinová rada, prokomunistické Sdružení a Kulturní klub, reprezentující emigranty po roce 1968, vytvořily společný Český poradní sbor, čímž

menšina získala možnost čerpat pravidelné subvence od rakouského státu. Prokomunistické Krajanské noviny (v roce 1972 přejmenované Vídeňské menšinové listy) zanikly a hlavním mluvčím Čechů a Slováků v Rakousku zůstaly Vídeňské svobodné listy, které dnes vychází jako čtrnáctideník.

Jaroslav Vaculík

MILLER, Jaroslav – BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš: *Český exil v Austrálii (1948–1989)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 276 s.

V rámci pětiletého projektu Grantové agentury České republiky zpracoval kolektiv autorů olomouckých historiků dosud málo známou problematiku českého (československého) exilu na pátém kontinentě. Vysoký počet českých emigrantů do Austrálie umožnila poválečná politika australské vlády, která měla zájem o osídlení své rozlehlé země zdravými a vzdělanými lidmi v produktivním věku. Přistěhovalci přicházeli především ze zemí středovýchodní Evropy, které se po roce 1945 dostaly pod sovětskou nadvládu. Proto nepřekvapuje, že největší počty uprchlíků přicházely z Polska, Ukrajiny, Jugoslávie, Lotyšska, Maďarska, Litvy a Československa. Jistý počet přistěhovalců přišel i ze západní Evropy.

Příchod cizinců neanglosaského původu, vesměs neovládajících angličtinu, vyvolal mezi místním obyvatelstvem obavy ze ztráty práce, snížení mezd a sociálních nepokojů. Každý imigrant musel podepsat dvouletý závazek o práci v místě určení, přičemž ovšem nebylo přihlíženo k jejich kvalifikaci. Vládní program zároveň za pomoci organizací dobrovolníků usiloval o urychlenou asimilaci přistěhovalců, zejména získání jazykových znalostí.

I když se noví osídlenci museli zabývat především základními otázkami zajištění životní úrovně, část z nich se aktivně zapojila do činnosti českých krajanských spolků, kde ovšem nastaly spory mezi starousedlíky, kteří si starou vlast idealizovali a novousedlíky, kteří se ostře stavěli proti novému komunistickému režimu v ČSR. Navíc tu vystupovaly spory mezi Čechy a velkou částí Slováků, kteří plédovali za samostatný slovenský stát. Vzájemná nedůvěra panovala i mezi stoupenci stran Národní fronty z let 1945–1948 a těmi, kteří se hlásili ke stranám, které byly po válce po válce zakázány (agrárníci, národní demokraté, političtí živnostníci). Kopírovalo to poměry, které ve stejné době panovaly v centrální emigrantské organizaci Radě svobodného Československa. Australské poměry byly komplikovány také rozlehlostí teritoria, velkou vzdáleností jednotlivých existujících českých organizací i značnou odtržeností od českých exulantů v Americe a západní Evropě.

Nová situace začala po srpnu 1968, kdy do Austrálie přišla nová vlna politicko-ekonomických vystěhovalců zahrnující vysoké procento mladých lidí s vyšším vzděláním. Opětovně se objevila nedůvěra mezi poúnorovou emigrací, která kladla důraz na boj proti komunismu, a posrpnovou, jejíž příslušníci chtěli zaměřit činnost krajanských spolků na kulturní, společenskou a sportovní činnost.

Přes všechny tyto obtíže registrují autoři ve své knize poměrně značný počet českých (a slovenských) krajanských organizací a titulů krajanského tisku. Nedostatek aktivních pracovníků a finančních prostředků však často vedl k jejich pouze dočasnému působení. Zaznamenávají i aktivní vystoupení proti příjezdům exponentů komunistického režimu jako byl evangelický teolog Josef Lukl Hromádka. Pozornost je věnována i exilové české kultuře, umění, vědě a sportu, včetně rozhlasového vysílání v češtině a slovenštině a českým doplňovacím školám.

Závěr publikace shrnuje získané poznatky do několika klíčových bodů, kterými byly absence silné krajanské tradice, decentralizace exilových aktivit, úsilí o kontinuitu s první ČSR,

možnost diskuse o národnostní otázce, vztah poúnorové a posrpnové emigrace, přínos exilové kultury či vztah Austrálie a komunistického Československa.

Posuzovaná publikace je přínosná nejen gnoseologicky a teoreticky, ale je nanejvýš aktuální v současné době diskusí o migracích též v praxi.

Jaroslav Vaculík

BOŠTÍK, Martin: *Monstrproces „Stříteský a spol.“. Litomyšl 1950. Historická studie o síle a slabosti poválečného člověka.* Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2016. 3., opravené a doplněné vydání. 83 stran.

Historik Regionálního muzea v Litomyšli Martin Boštík připravil třetí opravené a doplněné vydání knihy věnované politickému procesu s posledním rektorem piaristické koleje v Litomyšli Františkem Ambrožem Stříteským a dalšími 23 lidmi (mezi obviněnými převažovali studenti), kteří stanuli před Státním soudem, zasedajícím v litomyšlském Smetanově domě 9.–11. října roku 1950. Ten jim vyměřil trest v souhrnné výši 220,5 let vězení. Kniha je věnována obětem tohoto procesu. Autor vychází ze svědectví odsouzených, studia literatury, novinových zpráv i práce s dalšími dobovými dokumenty.

V úvodu knihy podává autor nástin situace a politického vývoje v poválečném Československu, následně tuto problematiku konkretizuje na příkladu Litomyšle a okolí (např. vznik Československého svazu mládeže, odraz nástupu komunistů k moci na školách v Litomyšli, postoje učitelů litomyšlského gymnázia, emigrace některých studentů v roce 1949, likvidace soukromých podniků v Litomyšli, čistky ve společnosti). Nechybí také stručné přiblížení vykonstruovaných politických procesů po roce 1948.

Následně jsou čtenáři seznámeni s obviněními, která byla v rámci procesu vznesena. Na gymnáziu a průmyslové škole v Litomyšli měly podle obvinění existovat tři protistátní skupiny, v jejichž pozadí měl údajně stát gymnaziální profesor a rektor litomyšlské piaristické koleje František Ambrož Stříteský. Na tomto základě bylo 24 osob podle zákona na ochranu lidově demokratické republiky obviněno z rozvracení lidově demokratického zřízení. V kontrastu s tím odhaluje autor v další kapitole skutečnou povahu studentského odporu (zdejších „skupin“). Obvinění měla jistý reálný základ, ve skutečnosti se ale jednalo o dosti naivní činnost litomyšlských studentů (přesto, že byly u některých obviněných zadrženy střelné zbraně – jednalo se však o relikty po nedávno skončeném válečném konfliktu). Jako skutečné cíle procesu ze strany státní moci detekuje Boštík snahu o rozvrácení skautské organizace a poukázání na to, že v pozadí třídního boje stojí církevní představitelé řízení z Vatikánu.

Kapitola nazvaná „Odhalení“ pak přináší informace o tom, jak se celá mašinerie procesu rozjela – od likvidace obrazu J. V. Stalina studenty v jedné ze tříd litomyšlského gymnázia, nalezení protistátního letáku a poznámek, vyšetřování, nasazení lidí na podezřelé studenty (autor dokládá, že komunisté měli informátora také mezi studenty v piaristické koleji), zatýkání, vylučování ze škol. Věnuje se také osobnosti rektora Stříteského, popisuje, jakým způsobem došlo k jeho zapojení do procesu, dokumentuje hlášení, která režim o jeho osobě vedl. Autor se věnuje také postoji katolické církve ke komunistické totalitě (snaha komunistů o oslabení postavení církve), připomíná také zřízení Katolické akce, sdružující kněze a laiky loajální k režimu. Informuje také o neúspěšných snahách komunistů získat Stříteského mezi tyto „mírové“ „vlastenecké“ kněze. Nastiňuje také vztah Stříteského ke komunistickému režimu (přes výrazné sociální cítění byl proti). V další části je pak čtenář seznámen se zatčením rektora (schoval u sebe některé věci zatčených studentů včetně pistolí), jeho výslechy a snahy přiřknout mu další zločin. Nechy-

bí také informace o osudu dalších odsouzených (jejich skutečná provinění versus obvinění; důvody jejich připojení k procesu). Je pouze škoda, že popis výslechů obviněných osob je pouze naznačen, zpovídal-li autor někdejší odsouzené studenty, mohla být z tohoto materiálu zajímavá dokumentační kapitola. Naopak nechybí informace o zatýkání dalších církevních představitelů na Litomyšlsku. Zmíněna je také sporná osobnost litomyšlského rodáka, ministra školství, věd a umění Zdeňka Nejedlého, který přes osobní vazby uskutečnění procesu nezabránil.

Další část publikace je věnována průběhu samotného procesu. V této souvislosti je připomenut proces s budislavskými „Jánošíky", který se odehrál ve Smetanově rodišti ve stejném měsíci jako proces „Stříteský a spol.". Dále je zachycen průběh sledovaného procesu, jeho atmosféra (např. výkřiky z davu požadující tresty smrti, ukazující nenávistnou atmosféru ve společnosti), osoby prokurátorů (zmíněn je také systém „rychlopřípravy" nových soudních kádrů po roce 1948), přístup k obžalovaným ze strany soudu a naopak přístup některých obžalovaných k procesu, přiblížen je také přístup veřejnosti či samotného vedení gymnázia k procesu (např. rezoluce studentů a zaměstnanců litomyšlského gymnázia dokládající strach a morální rozvrat společnosti). Autor rozebírá také to, kterým obžalovaným hrozil trest smrti a z jakého důvodu bylo od nejvyššího trestu ustoupeno. Informuje také o tom, jak se vládnoucí režim vypořádával s projevy nesouhlasu týkajícího se procesu. Boštík konstatuje, že proces byl ve svém výsledku kontraproduktivní (komunistům spíše uškodil). Připomíná proto, že se objevily snahy o zmírnění uložených trestů. V závěrečné části nazvané Epilog, je pak podotknuto, že k opětovnému soudnímu projednávání a následné rehabilitaci odsouzených došlo až v roce 1990. Zmíněna je zde také tragická smrt jednoho z někdejších studentů, který se snažil shromáždit důkazy vedoucí ke stíhání zodpovědných osob spojených s procesem, přičemž autor naznačuje, že nemuselo jít o sebevraždu ale o „cílenou likvidaci". Kniha je doplněna desítkou příloh obsahujících např. seznam odsouzených a jejich trestů, právní klasifikace činů, za které byly odsouzeni či informace o jednotlivých odsouzených. Kniha je vybavena seznamem pramenů a literatury.

To, co Boštík ve své knize zachytil, je morální devastace společnosti na malém městě po únoru roku 1948, kdy se s nově nastoupivším režimem dostali k moci také bezcharakterní lidé, kteří náhle získali moc rozhodovat o bytí a nebytí svých sousedů (shodou okolností byl právě v nedalekém městečku Bystrém v roce 1968 natočen film režiséra Vojtěcha Jasného „Všichni dobří rodáci", zachycující tentýž morální marast poúnorového maloměsta). Boštík přitom prokázal při volbě tématu značnou odvahu – řada jmenovaných osob (či zejména jejich příbuzných) dodnes kráčí podloubími litomyšlského náměstí. Vydání publikace je třeba jednoznačně uvítat – řada předlistopadových událostí je dnes vzpomínána s pocitem jisté nostalgie. Jediným možným způsobem, jak se této nostalgii bránit, je vycházet z jasných nezpochybnitelných fakt. Do této kategorie se zařadil také Boštíkův čtivý příběh o (většinou) mladých lidech, kterým zničilo život to, že je režim využil pro hrátky, kterými chtěl podpořit vlastní existenci zastrašením odpůrců pomocí exemplárního potrestání vybraných nepohodlných osob.

Miroslav Jireček

SEZNAM AUTORŮ

prof. dr hab. Michał Jarnecki, Pedagogicko-umělecká fakulta v Kaliszi Univerzity A. Mickiewicze v Poznani, ul. Nowy Świat 28-30, 62-800 Kalisz, e-mail: mmjarnecki@poczta.onet.pl

Mgr. Miroslav Jireček, Ph.D., katedra historie, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: 135695@mail.muni.cz

Ing. Jan Kyselák, Ph.D., Univerzita obrany, Kounicova 65, 662 10 Brno, Česká republika, e-mail: jan.kyselak1@gmail.com

doc. Dr. Petr Mareček, Th.D., katedra historie, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: marecek@ped.muni.cz

dr. Josef Memminger, Universität Regensburg, Universitätsstraße 31, 93053 Regensburg, e-mail: josef.memminger@geschichte.uni-regensburg.de

Mgr. Petr Sedláček, HÚ AV ČR, Veveří 97, 602 00 Brno, Česká republika, e-mail: sedl.p@mail.muni.cz

doc. Vladislav Romaněnko, kandidát historických věd, Nižněnovgorodská státní technická univerzita. Nižnij Novgorod, Rusko, e-mail: vladisl.romanencko2015@yandex.ru

Stanislav Romaněnko, historik, Nižnij Novgorod, Rusko, e-mail: vladisl.romanencko2015@yandex.ru

doc. PhDr. Martin Šandera, Ph.D., Historický ústav FF UHK, nám. Svobody 331, Hradec Králové 500 02, Česká republika, e-mail: martin.sandera@uhk.cz

PhDr. Kamil Štěpánek, CSc., katedra historie, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: stepanek@ped.muni.cz

prof. PhDr. Jaroslav Vaculík, CSc., katedra historie, Pedagogická fakulta MU, Poříčí 9, 603 00 Brno, Česká republika, e-mail: vaculik@ped.muni.cz

PhDr. Marek Vařeka, Ph.D., Masarykovo muzeum v Hodoníně, Zámecké nám. 27/9, 69501 Hodonín, Česká republika, e-mail: m.vareka@masaryk.info

Mgr. Milan Vyhlídal, Ph.D., Brno, Česká republika, e-mail: Vyhlidal.Milan@seznam.cz

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

OBSAH / CONTENTS

STUDIE / STUDIES

ŠANDERA, Martin: *Bedřich ze Strážnice a spojené východočeské landfrýdy1440–1453 / Bedřich of Strážnice and the Joined East Bohemian Landfrieds 1440–1453* 3

VAŘEKA, Marek: *Role učených společností v procesu modernizace zemědělství v Rakouském Slezsku 1742–1848 / The Role of Learned Societies in the Process of Modernization of Agriculture in Austrian Silesia 1742–1848* 13

ROMANĚNKO Władysław – ROMANĚNKO *Stanislaw: Kieliszek „Buntowniczy" / The "Rebellious" Chalice* 21

JARNECKI, Michał: *W obliczu nowych wyzwań i zagrożeń: lata 1931–1938 / Faced with New Challenges and Threats: The Years 1931–1938* 33

VYHLÍDAL, Milan: *Zapomenutá mise mjr. Karla Vosátky. Příspěvek k fungování československého zpravodajství před 2. světovou válkou / The Forgotten Mission of mjr. Karel Vosátko. Contribution to Functioning of the Czechoslovak Intelligence before the Second World War* 41

KYSELÁK, Jan: *Geneze ochrany obyvatelstva a branné výchovy v Československu (1925–1945) / Genesis of Civil Protection and Military Training in Czechoslovakia (1925–1945)* 51

JIREČEK, Miroslav: *Bitva u Slavkova – verze 1945. Situace před osvobozením obcí „slavkovského bojiště" na konci 2. světové války / The Battle of Austerlitz – Version 1945. The Situation Before the Liberation of the Municipalities at the "Battlefield of Austerlitz" at the End of World War II* 69

ŠTĚPÁNEK, Kamil: *Výroční komiksy (o 1. světové válce, legiích a vzniku ČSR) – analýza a didaktizace / Annual Comics (about the First World War, the Legions and the Establishment of Czechoslovakia) – Analysis and Didactization* 85

MENNINGER, Josef: *Přímá cesta k dobrému učiteli? / Direct Way to Good Teacher?* 95

MAREČEK, Petr: *Marie Magdalská: její význam a role dle svědectví novozákonních evangelií / Mary Magdalene: Her Importance and Role according to the Testimony of the New Testament Gospels* 106

MATERIÁLY / MATERIALS

SEDLÁČEK, Petr: *Listiny (údajně) z počátku 15. století z rodinného archivu Kinských. Pramenná edice / Documents (allegedly) from the Early 15th Century from the Kinsky Family Archive. Edition of Historical Sources* 122

VZPOMÍNKY / MEMORIES

VACULÍK, Jaroslav: *Dvakrát na katedře dějepisu PdF MU / Twice at the Department of History at the Faculty of Education of the Masaryk University* 130

DROBNOSTI / PARTICULARITIES

VACULÍK, Jaroslav: *Poznámky k mému původu / Notes to My Origin* 146

ZPRÁVY / NEWS

Jan Patočka – 110 let od narození (J. Vaculík) 149

Bibliografie Jaroslava Vaculíka za léta 2012–2016 (L. Kratochvíl) 152

Magisterské diplomové práce z dějepisu a křesťanské výchovy obhájené na Pedagogické fakultě MU v roce 2017 (J. Vaculík) 158

PŘEHLED LITERATURY / REVIEW

Polské historické časopisy o moderních dějinách v roce 2016 (J. Vaculík) 160

KASPER, Tomáš – PÁNKOVÁ Markéta a kol.: *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty.* Praha: Academia – Národní pedagogické muzeum a knihovna Jana Ámose Komenského, 2015. 319 s. + 8 obrazových příloh. (J. Vaculík) 170

KRAJČIROVIČ, Jan – KRATOCHVÍL, Lukáš: Vilda & Jožka Jakš. *„...Když tento dopis dostanete, tak už mě doma nečekejte."* Brno: Obec Bratčice, 2016. 209 s. (M. Jireček) 171

KYNCL, Vojtěch – PADEVĚT, Jiří (Eds.): *Ležáky a odboj ve východních Čechách.* Praha: Nakladatelství Academia – Památník Lidice, 2016. 268 s. (M. Jireček) 174

PISULIŃSKI, Jan: *Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944–1947.* Rzesów: Libra, 2017. 590 s. (J. Vaculík) 175

PAŁYS, Piotr: *Kwestia Żytawska 1945–1949.* Opole: Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski, 2016. 154 s. (J. Vaculík) 176

POLÓNYOVÁ, Soňa: *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945–1990).* Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016. 178 s. (J. Vaculík) 177

70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016. Vídeň: Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku, 2016. 70 s. (J. Vaculík) 178

MILLER, Jaroslav – BUREŠOVÁ, Jana – TRAPL, Miloš: *Český exil v Austrálii (1948–1989).* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 276 s. (J. Vaculík) 179

BOŠTÍK, Martin: *Monstrproces „Stříteský a spol.“ Litomyšl 1950.* Historická studie o síle a slabosti poválečného člověka. Litomyšl: Regionální muzeum v Litomyšli, 2016. 3., opravené a doplněné vydání. 83 stran. (M. Jireček 180

SEZNAM AUTORŮ / LIST OF CONTRIBUTORS 182

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, roč. 31, 2017, č. 1

INFORMACE PRO AUTORY

Časopis *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd* vychází dvakrát ročně a je otevřen pluralitě názorů. Přijímá proto všechny tematicky se vztahující příspěvky. Rukopisy jsou anonymně posuzovány dvěma recenzenty a z jejich hodnocení vychází redakční rada při přijímání rukopisů. S výsledky recenzního řízení je autor redakcí seznámen v nejkratším možném termínu. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

K úpravě rukopisu:

1) Rukopis napsaný na počítači odevzdejte na CD (WP nebo Word) nebo zašlete na e-mailovou adresu redakce vaculik@ped.muni.cz.
2) V textu, prosím, dodržujte tyto pokyny:
   Celkový rozsah textu je maximálně **45 000** znaků (včetně mezer), a to včetně poznámek pod čarou a úvodního textu v angličtině. Závěrečné cizojazyčné shrnutí je mimo rámec jmenovaných **45 000** znaků a jeho rozsah je **1000−1600** znaků (včetně mezer).
   Cifru procent píšeme vždy takto **20 %**, nikoliv takto 20%.
   Název monografie, časopisu, článku nebo studie píšeme vždy kurzivou, nikoli jinak (např. v uvozovkách). Příklady: *Český lid, České menšiny v Evropě a ve světě* (Praha 2009) aj., nikoli „Český lid“, „České menšiny v Evropě a ve světě“ (Praha 2009) aj.
   Přesné datum (včetně dne a měsíce) uvádíme vždy takto: **7. 6. 1935**, nikoli 7.06.1935.
   Časový rozsah uvádíme vždy takto: v letech **1939−1945**, nikoli 1939 – 1945 nebo takto 1939-1945.
   Rozsah stránek je uveden takto. **s. 7–10**, nikoli s. 7-10.
   Pokud citujeme periodickou tiskovinu, tak č. značíme u všech časopisů a novin jako **č. 1**, nikoli n 1, Nr. 1, № 1, No. 1 aj.
3) Poznámkový aparát připojte na stránkách pod čarou, nikoli souhrnně za celým textem.
4a) V odkazech na archivní prameny dodržujte toto pořadí údajů: název archivu a jeho umístění (při opakovaném odkazu jen jeho vžitá zkratka), značka a název fondu (sbírky), karton, inventární číslo, signatura, název nebo popis dokumentu.
4b) V odkazech na odbornou literaturu i publikované texty ve funkci pramenů dodržujte toto pořadí údajů: **Monografie:** Jméno autora (v pořadí PŘÍJMENÍ – verzálkami, křestní jméno – iniciálou) – spoluautoři: *Název. Podnázev* (kurzivou). Místo vydání, rok vydání, rozmezí stran. **Stať ve sborníku:** Autor stati – spoluautoři (viz výše): *Název. Podnázev* (kurzivou). In: Editor sborníku – spolueditoři (obdobně jako u autora monografie, ale ne verzálkami) s doplněním zkratky (ed., respektive edd.): Název sborníku. Podnázev (ne kurzivou). Místo a rok vydání, rozmezí stran. **Stať v časopisu:** Autor stati – spoluautoři (viz výše): *Název. Podnázev* (kurzivou). Název časopisu (případně ročník), rok vydání, případně číslo, rozmezí stran. **Stať v denním tisku:** Název novin, přesné datum, rozmezí stran.

Vzory citací:

Monografie:
ČAPKA, F. – SLEZÁK, L. – VACULÍK, J.: *Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce.* Brno 2005.

Stať ve sborníku:

VACULÍK, J.: *Die Reemigration in der Tschechoslowakei 1945–1948.* In: Heumos, P. (ed.): Heimat und Exil. Emigration und Rückwanderung, Vertreibung und Integration in der Geschichte der Tschechoslowakei. München 2001, s. 99–110.

Stať v časopisu nebo periodickém sborníku:

ŠTĚPÁNEK, K.: *History of Silesia in 17th–20th Centuries and Current Textbooks of History.* Czech-Polish Historical and Pedagogical Journal 3, 2011, No. 1, s. 13–18.

VACULÍK, J.: *Optanti z Podkarpatské Rusi v letech 1945–1948.* Slezský sborník, 1997, 95, č. 1–2, s. 140–146.

Stať v denním tisku:

Národní práce, 19. 10. 1943, s. 2.

Archivní materiál:

Moravský zemský archiv v Brně, f. C 145 Státní soud, oddělení Brno, k. 311, inv. č. 1377, fol. 496–498, vyjádření Jaroslava Turečka.

Dvě nebo tři jména se navzájem oddělují pomlčkou s mezerami. Rozpětí stran se uvádí pomlčkou bez mezer (viz výše).

5) Připojte **abstrakt** a **klíčová slova** v anglickém jazyce.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd bude s potěšením publikovat anotace a recenze nejnovější knižní a časopisecké produkce domácí a zahraniční a jeho redakce za ně předem děkuje.

Redakce

**Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykova univerzity,
řada společenských věd 31, 2017, č. 1**

Vydala Masarykova univerzita, Žerotínovo nám. 9, 601 77 Brno, IČ 00216224

Vychází 2× ročně
Ročník 31, číslo 1, datum vydání 30. 6. 2017

Tisk: TYPOARTPRES Brno

MK ČR E 19943
ISSN 1211-6068